

حقوق ملك

HUKUK-I MİLEL

Ottokar Maria Freiherr Schlehta von Wssehrd

Hazırlayan:

Rıdvan Abdurrahman DEMİRTAŞ

حقوق مِلّك

HUKUK-I MİLEL

Ottokar Maria Freiherr Schlehta von Wssehrd

Hazırlayan:
Rıdvan Abdurrahman Demirtaş

ANKARA - 2024

HUKUK-I MİLEL

Ottokar Maria Freiherr Schlechta von Wssehrd

Türkiye Adalet Akademisi
Hukuk Tarihi Serisi

Baskı
ARALIK 2024

ISBN
978-605-9095-40-2

Türkiye Adalet Akademisi Adına Sahibi
Muhittin ÖZDEMİR / Akademi Başkanı

Editör
Adnan DÖNDERALP / Hâkim

Dizgi ve Grafik Tasarım
Hüseyin ÖZTÜRK / Grafiker

Türkiye Adalet Akademisi

Ahlatlıbel Mahallesi İncek Şehit Savcı Mehmet Selim Kiraz Bulvarı
Çankaya/ANKARA

Tel : (0 312) 489 81 80

Fax : (0 312) 489 81 01

Web : www.yayin.taa.gov.tr

Baskı : Ankara Açık Ceza İnfaz Kurumu İş Yurdu Müdürlüğü
Matbaası, İstanbul Yolu 13. Km. Ergazi, ŞAŞMAZ/ANKARA

SUNUŞ

Türkiye Adalet Akademisi, “Güven Veren Adalet İçin Etkin Eğitim” anlayışını temel alan vizyonuyla; hukuka ve insan haklarına bağlı, tarafsız, bağımsız, hür vicdanıyla karar veren, meslek etik ilkelerini benimseyen, toplumun adalet ihtiyacına cevap verebilecek nitelikte hâkim ve savcılar yetiştirme hedefiyle eğitim çalışmalarına devam etmektedir.

En temel görevleri arasında yer alan meslek öncesi ve meslek içi eğitimlerle hâkim savcı yardımcıları ile hâkim-savcılarının bilgi, birikim ve yeteneklerinin geliştirilmesinde büyük rol oynayan Türkiye Adalet Akademisi; hukuk ve adalet alanında bilgi ihtiyacının karşılanmasına katkıda bulunmak amacıyla uluslararası indekslerde taranan hakemli bilimsel yayınlar, sosyal ve kültürel yayınlar ile meslek öncesi ve meslek içi eğitime ilişkin ilgili yayınlar başta olmak üzere birçok alanda yayın faaliyeti yürütmektedir.

Cumhuriyetimizin 100. Yılı’nda, Türkiye Adalet Akademisinin hukuk ve adalet alanını ilgilendiren konularda yayınlar yapma faaliyetleri kapsamında; Türk Hukuk Tarihi açısından önem arz eden eserleri hâkim ve savcı yardımcılarına tanıtmak, bu yönde bilinç ve farkındalık oluşturmak amacıyla hukuk tarihi serisi başlattık.

Bu serinin ilk kitabı olarak yayınladığımız “Tekerrür-i Cürm” kitabından sonra Avusturyalı doğu bilimci Ottokar Maria Freiherr Schlechta von Wssehrd tarafından 1847 yılında Viyana’da iki cilt halinde basıldıktan sonra, 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbini nihai şekilde sona erdiren Berlin Anlaşması’nın imzalanacağı Berlin Kongresi’nin devam ettiği dönemde tek cilt olarak İstanbul’da Türkçe basılan “Hukuk-ı Milîl” adlı kitabı yeniden yayınlıyoruz.

Avrupa devletler hukukuna ilişkin basılmış ilk Türkçe kitap olan bu eseri neredeyse 150 yıl sonra hukukçuların istifadesine sunuyoruz.

Yoğun bir emek sonucunda hazırlanan ve bütün hukukçular için vazgeçilmez bir başvuru kaynağı olan bu kıymetli eseri sizlerle paylaşıyor ve iyi okumalar diliyoruz.

Muhittin ÖZDEMİR
Türkiye Adalet Akademisi Başkanı

TAKDİM

Alfabe değiştirmiş bir milletin mensupları olarak pek çok yazılı eserimizi okuyamamakla; dildeki tabii değişmeler yahut iradi müdahaleler sebebiyle de okuduğumuzu kolayca anlayamamakla karşı karşıyız. Bu engelleri aşmak için dünkü alfabemizle yazılıp basılmış eserlerimizi bugünkü alfabemize aktarmak bize kolaylık sağlayacaktır. Umumi olarak kültürümüzde, hususi olarak hukuk düşünce-mizde büyük bir kopukluğa yol ačan bu durumun zararlarını gidermek için alfabe engeli yüzünden “kullanımdan” çıkmış bu eserleri, yararlanılabilecek bir tarzda dolaşıma tekrar sokmak gereklidir. Böylece kopan zincirin halkaları yeniden birbirine ulanacak, kültür bütünlüğünün kurulması yönünde adımlar atılmış olacak; adeta bir “onar-ma” faaliyeti gerçekteşecektir. Ceza hukuku alanında yeni çıkan Muallim Mehmed Aziz Beyin “Mufasssal Nazariyyât-ı Ceza” (Kostantiniyye 1306/1899), Seydiřehirli Mahmud Esad Efendinin “řerh-i Kanun-ı Ceza” (İstanbul 1302/1885), Yanyalı Bitikçi Ali Rıza ve Vasilaki Orfanidis’in “Hikmet-i Ceza” (1303/1885), Adliye Müsteşarı Kenan [Ömer ÖNER] Beyin kaleminden çıkan “Tekerrür-i Cürm” (İstanbul, 1335/1918 ve 1340/1924) kitabı bu yolda birer “onar-ma” faaliyeti olarak görülmelidir. Bunlar ve ayrıca bu dizide yayımlanacak kitaplar, bugünkü hukukçulara, birdenbire zuhur etmiş veya salt “alınmış” bir hukukun taşıyıcıları olmadıklarını, arkalarında önemli bir üretim, değerlendirilmesi gereken bir birikim bulunduğunu gösterecektir. Böylece ülke hukukçularının ayakları daha sağlamca yere basacak, kendilerini daha güvenli, donanımlı, birikimli hissedecek, yeni yorumlar yapmada daha cesur bir tavır içinde olacaklardır.

Arş. Gör. Rıdvan Abdurrahman Demirtaş’ın not ve açıklamalarla işleyip yayıma hazırladığı elinizdeki çalışması da anılan eserlere başka bir çağırda katılan bir örnektir. Salt “İçindekiler”e bakmak bile bize nasıl ilgi çekici bir kitap karşısında bulunduğumuzu fark ettirecektir. Kitap, 1847’de Viyana’da basılmış olan Avusturyalı doğubilimci Ottokar Maria Freiherr Schlechta von Wssehrd’in *Hukuk-ı Milet* adlı Avrupa devletler hukukuna ilişkin basılmış ilk Türkçe kitaptır ve ilk olması hasebiyle değerlidir. Kitap, Türkçesinden Farsçaya da çevirilmış fakat el yazması halinde kalmıştı. Yakınlarda Farsça çevirisi Mohsen Nikbin eliyle yayımlanmıştır. Arapçaya da çevirilen kitap 1873 yılında basılmıştır. Hem bu çevirilerden hem de kitabın 1878 yılında İstanbulda ikinci baskıyı yapmasından döneminde ilgi çektiği anlaşılmaktadır.

İstanbul Üniversitesinde 2014 yılından beri, Rektörlüğe bağlı olarak faaliyet gösteren Sadri Maksudi Arsal Hukuk Tarihi Uygulama ve Araştırma Merkezinin vazifelerinden biri, yeni eserlerle birlikte, raflarda kalan eski bazı el yazması veya basma eserleri gün ışığına çıkarıp hukukçuların hizmetine sunmaktır. Bu hususta Adalet Akademisini de istekli, heyecanlı görmek bize ayrıca güç vermiştir. Bu vesileyle Adalet Akademisine ve başkanı Muhittin Özdemir'e, bu eserlerin basımına gösterdikleri yakın ilgiden ötürü müteşekkirim. Sadri Maksudi Arsal Hukuk Tarihi Uygulama ve Araştırma Merkezi ile Adalet Akademisinin işbirliğinde daha güzel eserlerin okuyucuya sunulacağına inanıyorum.

Prof. Dr. Fethi GEDİKLİ
İÜ Hukuk Fakültesi Dekanı,
Hukuk Tarihi Anabilim Dalı Başkanı,
Sadri Maksudi Arsal Hukuk Tarihi Uygulama ve Araştırma Merkezi Müdürü

HAZIRLAYANIN ÖN SÖZÜ

1847’de Viyana’da basılmış olan *Hukuk-ı Milel*, Avrupa devletler hukukuna ilişkin basılmış ilk Türkçe kitaptır. Her ne kadar bu kitaptan önce, Emer Vattel’in *Le Droit des gens*’inin bir kısmı tercüme edilmişse de basılmayıp yazma nüsha halinde kalmıştır. Bu sebeple Ottokar Schlechta’nın *Hukuk-ı Milel*’i, döneminde ilgilileri arasında dolaşıma girmiş ilk Türkçe devletler hukuku kitabı olarak Osmanlı devletler hukuku çalışmaları için hususi bir öneme sahiptir.

Hukuk-ı Milel’in İstanbul baskısı, 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbini nihai şekilde sona erdiren Berlin Anlaşması’nın imzalanacağı Berlin Kongresi’nin devam ettiği döneme denk gelir. Bu baskıdan yaklaşık 10 yıl önce, Girit meselesinin Avrupa devletlerinin dahil olduğu devletlerarası bir kriz olarak Osmanlı kamuoyunu meşgul ettiği dönemde, Ottokar Schlechta’nın *Hukuk-ı Milel*’i *Tasvir-i Efkar*’da tefrika edilmeye başlanmıştı. Osmanlı Devleti’nin Avrupa devletleriyle diplomatik sahada mücadele halinde olduğu dönemlerde devletler hukukuna ilişkin kitapların kamuoyu gündemine getirilmesi bağlamında değerlendirildiğinde, *Hukuk-ı Milel*’in İstanbul’daki baskısı ayrı bir anlam ifade eder.

Avrupa devletleri arasında uygulanagelen ve 19. yüzyıldan itibaren devletler arasındaki uygulamaların kısım kısım yazılı hale getirilmesiyle vücut bulmaya başlayan devletler hukuku, başlarda yalnızca Avrupa devletlerinin devletlerarası ilişkilerde uygulanmasını talep edebildiği kaideler olarak görülmekteydi. Osmanlı Devleti, 1856 Paris Anlaşması’nın 7. maddesinde “Avrupa hukuk-ı umumiyesi ve cemiyeti menâfiinden hissedar” olduğunun kabul edilmesiyle birlikte Avrupa devletler hukukunun resmen muhatabı oldu. Osmanlı Devleti’nin Paris Anlaşması’nın öncesinde Avrupa devletler hukukuna muhatap olup olmadığı ve sonrasında devletler hukuku kurallarının kendisinin taraf olduğu devletlerarası ilişkilerde uygulanmasını talep ettiğinde ne ölçüde başarılı olduğu ayrı bir araştırma konusudur. Ottokar Schlechta’nın *Hukuk-ı Milel*’inin Paris Anlaşması’ndan önce Avrupa devletler hukuku sahasına ilişkin basılmış ilk Türkçe eser olması sebebiyle bu meseleleri aydınlatacak çalışmalarda başvurulacak bir eser olacağı muhakkaktır.

Ottokar Schlechta, *Hukuk-ı Milel*’i Friedrich Saalfeld’in *Handbuch des positiven Völkerrechts*’ini mehzaz alarak hazırlamıştır. *Hukuk-ı Milel*’de de, mehzaz kitaba benzer şekilde, barış ve savaş dönemlerinde uygulanacak devletler hukuku kuralları iki ayrı kısım

halinde incelenmiştir. Kitabın ilk kısmı, barış döneminde devletler arasında uygulanacak hukuka ilişkindir. Bu kısımda, devletlerarası ilişkilerin kurulması, devletler arasında anlaşma yapılması usulü, çeşitli seviyelerdeki diplomatik temsilcilikler vasıtasıyla devletlerarası ilişkilerin kurulması ve sürdürülmesi gibi hususlar ele alınmıştır. Kitabın ikinci kısmı ise savaş sırasında devletler arasında uygulanacak hukuka ilişkindir. Savaşın hangi usullerle gerçekleştirileceği, savaşlarda tarafsızlık, ganimet elde edilmesi ve abluka usulü bu kısımda ele alınan başlıca konulardır.

1847-1848'de Viyana'da iki cilt halinde basılmış olan *Hukuk-ı Mîlel*, 1878'de el-Cevaib Matbaası'nca İstanbul'da bu ciltlerin bir araya getirilmesiyle tek kitap halinde çıktı. İstanbul baskısı, Viyana'daki ilk baskının "ibarece bazı mertebe tashih" edilmesiyle yapıldı. Viyana baskısıyla karşılaştırıldığında yapılan değişikliklerin, metnin esasına etki etmeyecek seviyede kaldığı görülür. Kitabın, dönemin siyasi iklimi sebebiyle görülen lüzum üzerine bir Osmanlı tarafından elden geçirilerek İstanbul'da tekrar basılmış olmasının hususi bir anlamı olduğu düşüncesiyle çeviriyazı hazırlanırken İstanbul baskısının esas alınması uygun görülmüştür. Ancak anlam bakımından uygun düşen bazı yerlerde 1. baskıdaki ifadeler tercih edilmiştir. Ottokar Schlechta metninde dipnot kullanmadığından, ayrıca yayına hazırlayan tarafından eklendiği belirtilmeksizin gerekli görülen yerlerde dipnotlarda açıklamalar verilmiştir.

Bu çeviriyazının yayına hazırlanması sırasında yardımlarını esirgemeyen birçok kişi oldu. *Hukuk-ı Mîlel*'in neredeyse 150 yıl sonra tekrar ilgilisiyle buluşması için başlayan çalışmanın tamamlanmasında hocam Prof. Dr. Fethi Gedikli'nin gayrete getirici teşviğinin etkisi büyüktür. Bu vesileyle esirgemediği desteği için kendisine müteşekkirim. Bütün yoğunluğu arasında eşine nadiren rastlanan bir titizlikle metni ve çeviriyazıyı okuyup eleştirileriyle daha iyi bir hale gelmesine katkı sağlayan Dr. Öğr. Üyesi Ali Adem Yörük'e teşekkür ederim. Almanca kaynakların kullanımında büyük yardımını gördüğüm Ar. Gör. Ömer Metehan Aynural'ın ismini, hususi bir teşekkür için zikretmem gerekir. Gerek Arapça ve Farsça kaynakların kullanımında, gerekse metin ve çeviriyazının hazırlık aşamasında vaktinden cömert fedakarlıklar yapan ve daha da önemlisi iyi bir dost olan Ar. Gör. İbrahim Enes Onat'a teşekkür etmek için kullanacağım kelimeler kifayetsiz kalır. İsimlerini zikrettiğim ve edemediğim birçok kişinin az veya çok katkıları ve yardımları sayesinde bu kitap yeniden yayınlanabilecek hale geldi. Şükran ve minnete layık bütün bu katkı ve yardımlara rağmen çalışmadaki tüm hatalar bana aittir.

Hukuk-ı Mîlel'in çeviriyazısının Ottokar Schlechta'nın bugünün okuyucusunca tanınmasına vesile olması ve Osmanlı dönemi devletler hukuku çalışmalarına mütevazı da olsa bir katkı sağlaması umulmaktadır.

Zeyrek, 17 Kasım 2023

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ	III
TAKDİM	V
YAYINA HAZIRLAYANIN ÖN SÖZÜ	VII
İÇİNDEKİLER	IX
GİRİŞ	2
I. TÜRKÇEDE ERKEN DÖNEM DEVLETLER HUKUKU ÇALIŞMALARI	2
II. MÜTERCİM/MÜELLİF OTTOKAR SCHLECHTA	4
A. HAYATI	4
B. OTTOKAR SCHLECHTA'NIN ESERLERİ	9
III. BASILDIĞI BİLİNER İLK TÜRKÇE DEVLETLER HUKUKU KİTABI: HUKUK-I MİLEL	12
A. HAZIRLANIŞI	12
B. KİTABIN UYANDIRDIĞI YANKILAR	13
C. BASKILAR VE TERCÜMELER	15
1. İstanbul Baskısı	15
2. Farsça ve Arapça Tercümeleri	16
Ç. GAZETELERDE HUKUK-I MİLEL	17
1. Ali Suavi'nin <i>Mubbin</i> 'deki İktibas	17
2. <i>Tasvir-i Efkar</i> 'daki Tefrika	18
D. MEHAZ	20
E. ÜSLUP VE İÇERİK	21
KAYNAKÇA	24
CÜZ-İ EVVEL	31
DİBACE-İ KİTAP	31
FASL-I EVVEL: UMUMEN DÜVEL-İ MUHTELİFE VE USUL-İ POLİTİKA BEYANINDADIR	33
1. Devletlerin birbirlerine nispetle münasebâtı beyanındadır	33
2. Muvazene-i politika usulü beyanındadır	33
3. Usul-i mezkurenin ahvalı beyanındadır	34

4. Muâkade usulü beyanındadır	35
5. Riyaset usulü beyanındadır	36
6. Devletlerin envâi ve düvel-i müstakille ile gayr-ı müstakille beyanındadır	37
7. Düvel-i mürekkebe vü gayr-ı mürekkebe beyanındadır	37
8. Saltanat ve cumhuriyet beyanındadır	38
9. Ayin ve mezhep cihetiyle beyne'd-düvel olan fark ve ihtilaf beyanındadır	38
10. Havza-ı vüs' u iktidarlari hususuna nazaran devletlerin envâ-ı derecâtı beyanındadır	39
11. Hükümdarların müstahik bulundukları teşrifat-ı resmîyeye göre envâ-ı derecâtı beyanındadır	40

FASL-I SÂNİ: UMUMEN MİLLETLERİN HUKUK-I MÜLKİYESİ BEYANINDADIR..... 42

12. Umumen mal ve mülkün suret-i kesb ü tahsili beyanındadır	42
13. Hukuk-ı zamâim ü mülhakât beyanındadır	43
14. Ahd u misak tarihiyle kesb ve tahsil olunan mal ve mülk beyanındadır	43
15. Hukuk-ı mülkiyetin vüsat ve keyfiyeti beyanındadır	44
16. Düvel-i ecnebiye inkılabât-ı dahiliyesine nazaran devletlerin suret-i muamelesi beyanındadır	44
17. Sunûf-ı ahali beyanındadır	45
18. Ecnebi kimesnelerin derûn-ı memâlike idhal ve ihraçları maddesi beyanındadır	45
19. Ecnebili memleket derûnunda cem' ve iskan beyanındadır	46
20. Umumen ecnebler hakkında devletin hukuku beyanındadır	47
21. Ecneblerin şahıs ve zâtları üzerine devletin hukuku beyanındadır	47
22. Ecneblerin emvâli üzerine devletin hukuku beyanındadır	48
23. Hukuk-ı ibâda müteallik ahkam-ı belediyeye nazaran ecnebler üzerinde devletin hukuku beyanındadır	49
24. Cürüm ve cinayete müteallik olan ahkam-ı siyasiye-i belediyeye nazaran ecnebler üzerine devletin hukuku beyanındadır	49
25. Mücrim kimesnelerin istirdat u istibdali ve eman u şfaat maddesi beyanındadır	50
26. Tanzimat-ı zabita-i belediyeye nazaran ecnebler hakkında devletin hukuku beyanındadır	51
27. Envâ-ı miyâh üzerine devletlerin hukuku beyanındadır	52
28. Sevâhil-i bahr üzerine devletlerin hukuku beyanındadır	53
29. Leb-i derya üzerine devletlerin hukuku beyanındadır	54
30. Okyanus üzerine devletlerin hukuku beyanındadır	55

31. Umumen teşrifat-ı bahriye beyanındadır	55
32. Bihâr-ı mahkume vü gayr-ı mahkume üzerinde icrası mutad olan teşrifat-ı bahriye beyanındadır	55
33. Ubudiyet-i milel maddesi beyanındadır	56

**FASL-I SÂLİS: DEVLETLERİN MABEYNLERİNDE
MERBUT OLAN RİŞTE-İ TAALLUK U ÜLFETİN TEYİT VE
TE’KİDİNİ MUCİB OLAN TENSİKÂT-I MÜTENEVVİALARI
BEYANINDADIR..... 58**

34. Umumen sefaret beyanındadır.....	58
35. Elçilerin sunûf ve derecâtı beyanındadır	59
36. Sınıf-ı evvel elçileri beyanındadır.....	60
37. Sunûf-ı saire elçileri beyanındadır	60
38. Sair mebusân-ı düvelîye beyanındadır.....	61
39. Konsoloslar beyanındadır.....	61
40. Elçilerin kemmiyet ve keyfiyeti beyanındadır	63
41. Sefaretlerin takım ve levâhıkı beyanındadır.....	63
42. Elçilere hasbe’l-memuriye lazım gelen senedât-ı resmîye beyanındadır	64
43. Elçilerin müstahik oldukları teşrifat-ı resmîye beyanındadır	65
44. Elçilerin icra-yı resm-i alaya ve hükümdarlarla mülakat ve huzurlarında müstüle mezunîyetleri beyanındadır	65
45. Elçilere lazımlı’l-eda olan vizite beyanındadır	66
46. Resm-i takaddüm ü teahhurda elçilerin nizam-ı merâtibi beyanındadır	67
47. Elçilerin umûr-ı memureleri ve hurûf-ı ma’hûde ve sefaret ulakları beyanındadır	67
48. Umumen hukuk-ı sefaret ve evvela hakk-ı emniyet ü masuniyet beyanındadır	69
49. Sâniyen hakk-ı muafiyet ü müsellemiyet beyanındadır.....	70
50. Hukuk-ı ibâda müteallik ahkam-ı adliye-i belediyyeye nispetle elçilerin suret-i ahvali beyanındadır	71
51. Ahkam-ı cezaiye vü siyasiye-i belediyyeye nispetle elçilerin suret-i ahvali beyanındadır.....	71
52. Hakk-ı me’men ü melce ve hakk-ı ita-yı berat maddeleri beyanındadır.....	73
53. Rûsum ve tekaliften elçilerin muafiyeti beyanındadır.....	73
54. Âhar bir devlet ülkesinde ikametleri vukuunda elçilerin suret-i ahvali beyanındadır.....	74
55. Sefaretlerin ilgası ve elçilerin azil ve iadesi maddeleri beyanındadır	74
56. Uhûd-ı düvelîye vü millîye beyanındadır	75
57. Her gûne ahidnamelerin itibara salahiyeti ne vechile meşrut idigü beyanındadır	76

58. Akd-i uhûda ruhsat kimin idiğü ve ahidnamelerin tasdik ve tescili ne zaman lazım geldiği maddelerinin beyanındadır	76
59. Uhûd-ı milliyenin envâ-ı muhtelifesiyle bunların mevkufun-aleyhi olan mevâdd-ı mütenevvia beyanındadır	77
60. Uhûd-ı ticaret beyanındadır	78
61. Uhûd-ı milliyenin teyit ve te'kidini mucib esbab-ı mütenevvia beyanındadır	79
62. Ukde-i uhûdun inhilal ve inkişafı beyanındadır	80
63. Beyne'l-milel zuhura gelen deâvî-i mümkinenin hüsn-i tesviyesi ve mukabele bi'l-misil usulünün icrası maddeleri beyanındadır	80
LAYİHA-I MUKTEZİYE	81
CÜZ-İ SÂNİ.....	83
MUKADDİME-İ CÜZ-İ SÂNİ.....	83
FASL-I EVVEL: MUHAREBE ÜZERE OLAN DEVLETLERİN BİRBİRİLERİNE NİSPETLE SURET-İ AHVALİ BEYANINDADIR .	85
1. Muharebe fi'l-asl ne idiğü ve hangi türlü kısımlara münkasım bulunduğu beyanındadır 85	
2. Muharebe hususunun ne gûne esbab-ı adliyye mebni bulunması vacib idiğü beyanındadır	86
3. İcra-yı muharebeye had ve ruhsat kimin olduğı ve hangi türlü zevâtın a'dâ-yı adliyeden şümâr olunduğı beyanındadır	86
4. Kavâid-i harbiye beyanındadır	87
5. Muharebe hususu ne vechile ilan olunageldiğı beyanındadır	87
6. Muharebe vukuunda tebea-ı asliyenin hariçten vatanları tarafına iade ve düşmanla kat-ı rişte-i muamele kılınması maddeleri beyanındadır	88
7. Taraf-ı a'dâya mensup ve ait zevât ve emvâl hakkında mer'î tutulan düsturu'l-amel beyanındadır	89
8. A'dâyı katl ve cerhin had ve ruhsatı beyanındadır	89
9. Tertip ve imali memnu olan esbab-ı ceng ü kıtal beyanındadır	90
10. A'dâyı hapsetmek ruhsatı beyanındadır	91
11. Casuslar ve tavâif-i münferide ile askerîden firariler beyanındadır	92
12. Hasım olan devletin hükümdarı ve iyâli ve müteallikâtı hakkında mer'î tutulan düsturu'l-amel beyanındadır	93
13. Emvâl-i a'dânın kabz ve suret-i tasarrufu hususuna ait cari olan bazı usul-i umumiye beyanındadır	94

14. Teshir ve yağma tarikiyle zabt ve tasarruf kılınan emlak ve emvâle dair cari olan hukuk-ı mülkiyet beyanındadır.....	95
15. Esna-yı muharebede akd u rabtı mutad olan muahedelerle bazı zevâta verilregelen pasaport ve izinnamele beyanındadır	96
16. A'dâ ile muhabere talebinin onlara ne vechile izhar ve ilan olunduğu beyanındadır.....	96
17. "Sofgard" tabir olunan madde beyanındadır	97
18. Teslimiyet maddesine dair olan muahedeler beyanındadır.....	98
19. Mütareke maddesi beyanındadır.....	98
20. Muahedât-ı harbiyenin akd u rabtına had ve salahiyet kimin idiği beyanındadır	99
21. İta-yı rehın maddesi beyanındadır.....	99

FASL-I SÂNİ: MUAVENE VE İMDAT ESBABI TEDARİKİNİ MÜTEAHHİD OLAN DÜVEL-İ MÜTTEFİKANIN AHVALİ BEYANINDADIR..... 101

22. Muavene ve imdat hususuna dair inikadı mutad olan envâ-ı muahedât beyanındadır... 101	101
23. Kazıyye-i ma'hûde maddesi beyanındadır.....	101
24. Düvel-i müttefikanın birbirleri hakkında deruhte ettikleri zimem-i muhtelif beyanındadır	102
25. Taraf-ı a'dâya nispetle düvel-i müttefikanın ahvali beyanındadır.....	103

FASL-I SÂLİS: BÎ-TARAFLIK USULÜNÜ İLTİZAM EDEN DEVLETLERİN AHVALİ BEYANINDADIR..... 105

26. Bî-taraflık usulü ne demek olduğu ve iltizamına had ve salahiyet kimin idiği beyanındadır	105
27. Bî-taraflık usulünün ne türlü kısımlara münkasım olabildiği beyanındadır	105
28. Usul-i bî-tarafıyî iltizam etmiş olan devletlerin deruhte ettikleri zimem-i muhtelif beyanındadır	106
29. Tebea-ı muhasimenin bî-taraf olan memleketten ihracı maddesi beyanındadır	106
30. Düvel-i muharibe askerlerinin bî-taraf bulunan devlet memleketine idhali beyanındadır	107
31. Usul-i bî-tarafıyî iltizam etmiş olan devletlerin ahvali ve bunların emlak ve emvâli hakkında ne gûne düsturu'l-amel mer'î tutulduğu beyanındadır.....	108
32. Bî-taraf bulunan devletlerin umûr-ı ticariyeleri hakkında cari olan bazı usul-i umumiyeye beyanındadır	108
33. "Bî-taraf gemi" lafzının hangi gemilere ıtlak olunduğu ve bu gûne gemilerin ahz u zabtına had ve salahiyet kimin idiği beyanındadır	109

34. Bî-taraf gemilerin hamil bulundukları emvâl ve emtiaya dair cari olan bazı usul-i umumiye beyanındadır.....	110
35. Mal-ı memnu beyanındadır.....	111
36. Bî-taraf sefineler hakkında icra olunagelen taharri maddesi beyanındadır.....	112
37. Bî-taraf sefinelerin zabt ve nehbi ne zaman caiz olduğu beyanındadır.....	113
38. Abluka maddesi beyanındadır.....	113
39. Esna-yı muharebede zabt olunan bî-taraf gemiler hakkında mer'î tutulan düsturu'l-amel beyanındadır.....	114

FASL-I RÂBİ: MUSALAHA MADDESİNE DAİR CARİ OLAN BAZI USUL-İ UMUMİYE BEYANINDADIR 116

40. Musalaha maddesinin suret-i inikadı beyanındadır.....	116
41. Musalaha maddesine dair akdolunan muahedâtın envâı beyanındadır.....	117
42. Musalaha maddesinin esası olan usul-i muhtelif beyanındadır.....	117
43. Musalaha ahidnamelerine kayd u derc olunan mevâdd-ı muhtelif beyanındadır.....	118
44. Musalaha maddesi ne vechile ilan ve icra olduğu beyanındadır.....	118

Tâbi'-i kitap tarafından tenbih 119

LAHİKA..... 119

ASYA DEVLETLERİ BEYANINDADIR..... 119

SÂNİYEN AFRİKA DEVLETLERİ BEYANINDADIR 122

SÂLİSEN AMERİKA DEVLETLERİ BEYANINDADIR 124

DİZİN 129

GÖRSELLER 138

HUKUK-I MİLEL
Ottokar Maria Freiherr Schlehta von Wssehrd

Hazırlayan:
Rıdvan Abdurrahman Demirtaş

GİRİŞ

I. TÜRKÇEDE ERKEN DÖNEM DEVLETLER HUKUKU ÇALIŞMALARI

Türkçeye tercüme edildiği *bilinen* ilk Avrupa devletler hukuku kitabı, *Hukuk-ı Nas* adıyla tercüme edilen Emer de Vattel'in (1714-1767) *Le Droit des gens*'idir¹. Vattel'in kitabı, Tanzimat ricalinden Koca Hüsrev Paşa (1756?-1855)² tarafından maiyetindekilere *Hukuk-ı Nas* başlığıyla 1837'de tercüme ettirildi³. Hüsrev Paşa'nın Tanzimat Fermanı'nın öncesine tekabül eden bir dönemde bu kitabı tercüme ettirmesinin altında yatan sebep açık bir şekilde tespit edilememişse de çeşitli ihtimaller üzerinde durulabilir. Hüsrev Paşa, 1829 Edirne Anlaşmasıyla neticelenen Osmanlı-Rus sulh görüşmeleri sırasında reisülküttabın yanında hazır bulunmuş, bütün çabalara rağmen toprak kayıpları ve ağır savaş tazminatının önüne geçilememiş olduğunu bizzat müşahade etmiştir. Engel olunamayan toprak kayıpları ve ağır tazminat yükümlülüğü sebebiyle diplomasi ve devletler hukukuna ilişkin incelikler hakkında daha derin bilgi sahibi olmayı istemiş olması akla gelen bir ihtimaldir. Ayrıca Vattel'in kitabında -doğal hukuk görüşü çerçevesinde- ortaya koyduğu, devletler hukuku kaidelerinin ayırım gözetilmeksizin bütün devletlere uygulanması gerektiği görüşü, devletlerarası ilişkilerde içişlerine müdahale edilerek egemenlik haklarının kısıtlandığını düşünen Osmanlı devlet adamları için Avrupalı diplomatlara karşı kullanılacak elverişli bir silah olarak görülmüş olabilir⁴.

Hüsrev Paşa tarafından yaptırılan tercüme -bazı ibareler değiştirilerek- *Tasvir-i Efkar*'ın 1 Ağustos 1862 tarihli 10. sayısında tefrika edilmeye başlandı⁵. Tefrika,

¹ Emer de Vattel, *Le Droit des gens: Principes de la loi naturelle, appliqués à la conduite et aux affaires des Nations et des Souverains*, tome: 1-4, Londres, 1758.

² Halil İncalcık, "Hüsrev Paşa, Koca", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, c. 19, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı, 1999, s. 43.

³ Mütercim konusunda literatürde tedavül eden bilginin çıkış noktası olan Cemil Bilsel'in *Devletler Hukuku* kitabında, mütercimler hakkında iki farklı bilgi bulunmaktadır. Bilsel, Vattel tercümesinin yazma halinin 1. cildinin Hüsrev Paşa Kütüphanesi'nde, 2. cildinin İhsan Sungu'nun şahsi kütüphanesinde (İhsan Sungu'nun kitapları Ankara'daki Milli Kütüphane'ye bağışlanmıştır) bulunduğunu ve 2. cildin sonunda Mehmet Yaver ve Mehmet Ahsen isimlerinin yazılı olduğunu aktarır. Bununla beraber Bilsel, Akif Paşa'nın *Tabsıra*'da *Hukuk-ı Nas* mütercimi olarak Halis Efendi adında birinden bahsettiğini de zikreder. Cemil Bilsel, *Devletler Hukuku, Birinci Kitap: Devletler*, İstanbul, Kenan Basımevi ve Kiliş Fabrikası, 1941, s. XXIX. İsmi geçen Halis Efendi, Tercüme Odası'nda çalışmış, *Miftab-ı Lisan* adıyla Türkçe-Fransızca manzum lügat hazırlamış olan Yusuf Halis Efendi'dir. Yusuf Halis Efendi hakkında bkz. Mehmet Kırbıyık, "Yusuf Halis Efendi", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü* (Erişim tarihi: 24 Ekim 2023, <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/halis-yusuf-halis-efendi>).

⁴ Mustafa Serdar Palabıyık, "The Emergence of the Idea of 'International Law' in the Ottoman Empire before the Treaty of Paris (1856)", *Middle Eastern Studies*, c. 50, 2014, s. 243.

⁵ *Tasvir-i Efkar*'daki tefrika, 10-12, 15-17, 19-20. sayılarında yayınlandı. Bedri Mermutlu, *Sosyal*

gazetenin 20. sayısının sonunda “Bazı sebebe mebni işbu *Hukuk-ı Nas*’ın neşrinden şimdilik sarf-ı nazar olundu” notuyla bitirildi. *Tasvir-i Efkar*’daki yarım kalan tefrikadan 6 yıl sonra, *Takvim-i Vekayi*’de Vattel’in kitabının yeni bir tefrikasına başlandı. *Hukuk-ı Milel* adıyla yapılmaya başlanan bu tefrika da tamamlanamadan yarıda kaldı⁶.

Vattel’den yapılan tercümeyi, 10 yıl sonra Viyana’da basılan Ottokar Schlechta’nın *Hukuk-ı Milel*’i takip eder. Bu sahada Osmanlı topraklarında basılan ilk Türkçe kitap, Kemalpaşazâde Said Bey’in Cebrail Gregor ile hazırladıkları *Hukuk-ı Düvel*⁷ adlı kitaptır. Bu kitaptan sonra ismi zikredilmesi gereken bir başka kitap, Hasan Fehmi Paşa’nın *Telhis-i Hukuk-ı Düvel*⁸’idir. Hasan Fehmi Paşa, Mekteb-i Hukuk’ta uzun yıllar devletler hukuku dersi okutmuş ve ders kitabı olmak üzere bu kitabı kaleme almıştır⁹. İbrahim Hakkı Paşa’nın *Medhal-i Hukuk-ı Beyne’l-düvel*¹⁰, devletler hukukuna ilişkin teorik esasları içerirken bu kitabın tamamlayıcısı olarak nitelendirilebilecek *Tarih-i Hukuk-ı Beyne’l-düvel*¹¹ ise devletler hukuku kaidelerinin ne şekilde uygulandığının anlatıldığı bir rehber hüviyetindedir¹². Sonraki yıllarda Mekteb-i Hukuk’ta verdiği ders takriri ise *Hukuk-ı Düvel* adıyla kitaplaştırıldı¹³. Ali Şehbaz Efendi’nin vefatından

Düşünce Tarihimizde Şinasi, İstanbul, Kaknüs Yayınları, 2003, s. 164. Mardin, Şinasi’nin bu yolla, Vattel’in doğal hukukun bütün meşru müesseselerin nihai temeli olduğu fikrini Türk okuyucuya aktarmaya çalıştığı görüşündedir. Şerif Mardin, *The Genesis of Young Ottoman Thought: A Study in the Modernization of Turkish*, Princeton, Princeton University Press, 1962, s. 261.

⁶ Tefrikaya *Takvim-i Vekayi*’in 9 Ramazan 1285 [21 Aralık 1868] tarihli 1035. sayısında başlandı. Tefrikanın başında şu açıklama yer aldı: “Almanya müellifin-i meşhuresinden ve Prusya devleti tarafından bazı devletler nezdinden sefir tayin kılınarak hidemât-ı diplomatikide ibraz-ı me’ser-i reviyet etmiş olan ve erbab-ı maarifden bulunan Vattel’in hukuk u muamelat-ı düveliyyeye dair telif etmiş olduğu *Hukuk-ı Milel* nam kitab-ı fevaid-nisâb şâyân-ı mütalaa âsâr-ı nefiseden bulunduğundan aynen bi’t-tercüme *Takvim-i Vekayi*’in nev’yesine derc kılınmağa başlanmıştır.”

⁷ [Kemalpaşazâde] Said, Cebrail Gregor, *Hukuk-ı Düvel*, İstanbul, 1299. Bu kitabın devletler hukuku alanındaki ilk Türkçe eser olduğuna dair bir görüş için karşı: Mehmet Ali Beyhan, “Said Bey, Lastik”, *DİA*, c. 35, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı, 2008, s. 550.

⁸ Hasan Fehmi, *Telhis-i Hukuk-ı Düvel*, 1. tab, 1300; 2. tab, 1326.

⁹ Ali Adem Yörük, “Mekteb-i Hukuk’un Kuruluşu ve Faaliyetleri (1878-1900)”, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2008, s. 107. Nobuyoshi Fujinami, “Hasan Fehmi Pasha and The Birth of Ottoman International Legal Studies”, *Jus Gentium: Journal of International Legal History*, c. 6, no. 1, 2021, s. 145-163.

¹⁰ İbrahim Hakkı (Mekteb-i Mülkiye-i Şâhâne mezunlarından), *Medhal-i Hukuk-ı Beyne’l-düvel*, İstanbul, Karabet ve Kasbar Matbaası, 1303.

¹¹ İbrahim Hakkı (Mekteb-i Mülkiye-i Şâhâne mezunlarından), *Tarih-i Hukuk-ı Beyne’l-düvel*, İstanbul, Karabet ve Kasbar Matbaası, 1303.

¹² Nobuyoshi Fujinami, “The First Ottoman History of International Law”, *Turcica: Revue d’études turques - Peuples, langues, cultures, États*, c. 48, 2017, s. 251.

¹³ İbrahim Hakkı (Maarif nazırı), *Hukuk-ı Düvel*, İstanbul, Matbaa ve Kütübhane-i Darü’l-hilafeti’l-aliyye, 1327.

sonra Mekteb-i Mülkiye'deki ders takriri, *Mufasssal Hukuk-ı Düvel*¹⁴ adıyla Mehmed Adil tarafından neşredildi.

Yukarıda isimleri örnek kabûlinden sayılan kitapların yanında önemli bir tercümeyi de zikretmek gerekir. Bonfils ve Fauchille'in *Manuel de droit international public (droit des gens)*'inin¹⁵ Mahmud Esad Seydişehrî ve Ahmed Selahaddin tarafından yapılmış iki farklı tercümesi vardır¹⁶. Ahmed Selahaddin, eserin kalan kısımlarını, birkaç yıl içinde, İstanbul Hukuk Fakültesi hukuk-ı düvel muallimlerinden Mehmed Cemil [Bilsel] ile birlikte tercüme ederek yayımladı¹⁷.

II. MÜTERCİM/MÜELLİF OTTOKAR SCHLECHTA

A. HAYATI

Ottokar Maria Freiherr Schlechta von Wssehrd (Wschehrd), Franz Xaver ve Katharina Guthertz çiftinin çocuğu olarak 20 Temmuz 1825'te Viyana'da dünyaya geldi. Schlechta von Wssehrd ailesi, geçmiş 15. yüzyıla dayanan Bohemyalı bir soylu ailedir¹⁸. Dedesi Franz X. Vinzenz Freiherr Schlechta von Wssehrd (16 Ekim 1765, Brno-19 Eylül 1831, Viyana)¹⁹, Avusturya ordusunda görev yapmış; babası Franz Xaver Freiherr Schlechta von Wssehrd (20 Ekim 1796, Viyana-24 Mart 1875, Viyana)²⁰ şairliğinin yanında imparatorluk bürokrasisinde çeşitli görevler almış; kardeşi Kamill

¹⁴ Ali Şehbaz, *Mufasssal Hukuk-ı Düvel*, c. 1, nâşiri: Mehmed Adil, İstanbul, Bağdadlıyan Matbaası, 1324; c. 2, Dersaadet, Matbaa-i Jirayir-Keteon, 1325.

¹⁵ Henry Bonfils, Paul Fauchille, *Manuel de droit international public (droit des gens)*, Quatriéme édition, Paris, Librairie Nouvelle de Droit et de Jurisprudence, 1905.

¹⁶ Mahmud Esad ibn Emin Seydişehrî (Maliye Nezareti müsteşarı, Mekteb-i Mülkiye ve Darülfünun muallimlerinden), *Hukuk-ı Düvel – Medhal*, İstanbul, Matbaa-i Osmaniye, 1326; Henry Bonfils (Toulouse Darülfünunu *hukuk-ı düvel* muallimi, müteveffa), Paul Fauchille (Paris'te münteşir *Hukuk-ı Umumiye-i Düvel Risalesi* [Revue Générale de Droit International Public] müdürü), *Hukuk-ı Umumiye-i Düvel – Medhal*, mütercimi: Ahmed Selahaddin (İstanbul Hukuk Fakültesi hukuk-ı düvel muallimlerinden), İstanbul, Matbaa-i Jirayir-Keteon, 1325. Ahmed Selahaddin ve Mahmud Esad Seydişehrî arasında *Manuel*'in Türkçeye nasıl tercüme edilmesi, *hukuk-ı düvel* dersinin ne şekilde okutulması gerektiği ve tercüme/uyarlama mantığı üzerinden gerçekleşen tartışma hakkında bkz. Furkan Şahan (haz.), "Bonfils-Fauchille'in *Manuel*'i Türkçe'ye Nasıl Aktarılmalı? – Ahmed Selahaddin ile Mahmud Esad Seydişehrî Arasında Bir Tercüme ve Terim Tartışması", *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, sy. 25-26, 2018 Bahar-Güz, s. 61-86.

¹⁷ Diğer kısımların künye bilgileri için bkz. Şahan, "Bonfils-Fauchille'in *Manuel*'i Türkçe'ye Nasıl Aktarılmalı?", s. 63.

¹⁸ Roland Pietsch, "Ottokar Maria Freiherr von Schlechta-Wssehrd und seine Deutung persischer Dichtkunst", *Spektrum Iran*, Jahrgang 25, 2012/4, s. 47.

¹⁹ P. Broucek, "Schlechta von Wschehrd (Wschehrd) (Šlechta ze Všeherd), Franz X. Vinzenz Frh.", *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815-1950*, Bd. 10, 1997, s. 174.

²⁰ K. Adel, "Schlechta von Wschehrd (Wschehrd) (Šlechta ze Všeherd), Franz X. Frh.", *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815-1950*, Bd. 10, 1997, s. 173-174.

Franz Karl Adam Freiherr Schlechta von Wssehrd (24 Aralık 1822, Viyana-3 Şubat 1880, Viyana)²¹ çeşitli edebî türlerde eserler yazmıştır.

Eğitime Viyana’da başlayan Ottokar Schlechta, 1834-1841 yılları arasında “Akademischen Gymnasien”e devam etti. 1841’de Viyana’daki İmparatorluk Şarkiyat Akademisi’ne (Die Kaiserliche und Königliche Orientalische Akademie) kabul edildi. Böylece, diplomatlığının yanı sıra, şarkiyat çalışmaları sahasına önemli katkılar sağlayacağı kariyerine ilk adımını atmış oldu.

Ottokar Schlechta’nın hayatında önemli bir yer tutan Şarkiyat Akademisi, imparatoriçe Maria Theresa tarafından diplomat yetiştirmek üzere 1754’te kuruldu. Habsburg monarşisi, Levant coğrafyasında ihtiyaç duyduğu tercümanlık ve dragomanlık işleri için önceleri Osmanlı Devleti’nin gayrimüslim tebaasından kişilerin hizmetinden yararlandıysa da sonraları kendi tebaasından *genç yaştaki çocukları* İstanbul’a göndererek bunların İstanbul’da gerek dil, gerekse diplomatik usuller bakımından eğitilmeleri yolunu tuttu²². Ancak umulan düzeyde başarı elde edilememesi, Viyana’da diplomat yetiştirmek üzere *münferit bir müessesenin* kurulması için gerekli adımların atılmasına gerekçe oldu²³. Akademi’nin temel gayesi, gelecekte Levant coğrafyasında görev alacak diplomatların Türkçe, Arapça ve Farsçayı anadilleri düzeyinde konuşmaları ve hukuk, siyaset, ticaret, coğrafya, etnoloji gibi çeşitli sahalarda yetkinlik kazanmalarını sağlayarak zamanın ihtiyaçlarına uygun belirli bir mezun/diplomat profili oluşturmaktı²⁴.

Ottokar Schlechta, Akademi’ye devam ettiği dönemde, Doğu dillerinin inceliklerine olan hakimiyetiyle çevresindekiler arasında öne çıktı. 1846’da Molla Abdurrahman Cami’nin *Baharistan* adlı manzum eserini Farsçadan Almancaya tercüme ederek eseri Avrupalı okurla buluşturması, bu döneme denk gelir (*Der Frühlinggarten*,

²¹ K. Adel, “Schlechta von Wssehrd (Wssehrd) (Šlechta ze Všeherd), Kamill Franz Karl Adam Frh.”, *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815-1950*, Bd. 10, 1997, s. 174-175.

²² Dil eğitimi için İstanbul’daki Avusturya sefaretine gönderilen gençlere “dil oğlanı” manasına gelen “sprachknaben” denilmekteydi. Constant von Wurzbach, “Rozenweig Ritter zu Schwannau, Vincenz”, *Biographische Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*, 27. Teil, Wien, Druck und Verlag der k. k. Hof. und Staatsdruckerei, 1874, s. 35; Hana Navrátilová, Roman Mišek, “The Oriental Academy, Birth of a New Era of Austrian Diplomacy in the Orient”, *Archiv orientální*, 71/2, 2003, s. 200. Avusturya’dan yaklaşık bir asır önce, 1699’da, Fransa da -Venedik örneğinden hareketle- tercüman yetiştirmek üzere İstanbul’da *L’Ecole des Enfants de langue* (Dil Oğlanları Okulu) adıyla bir okul açmıştı. *Enfants de langue et Drogmans – Dil Oğlanları ve Tercümanlar*, ed. Frédéric Hitzel, çev. Mehmet Sert, İstanbul, Yapi Kredi Yayınları, 1995.

²³ Tuğba İsmailoğlu Kacır, *Hammer Doğu’nun Kâşifi*, İstanbul, Kronik Kitap, 2021, s. 41-43.

²⁴ Christoph Herzog, “Almanca Konuşulan Ülkelerde Türkiyat ve Şarkiyat Çalışmalarının Gelişimi Üzerine Notlar”, çev. Faruk Yaslıçimen, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, c. 8, sy. 15, 2010, s. 101. Akademi’nin kuruluşu, kurumun yapısı ve Akademi’de verilen eğitim hakkında bkz.: Victor Weiß Edlem von Starkenfels, *Die kaiserlich-königliche orientalische Akademie zu Wien, ihre Gründung, Fortbildung und gegenwärtige Einrichtung*, Wien, Gedruckt und im Verlage bei Carl Gerold, 1839.

Wien, 1846)²⁵. Daniel Defoe'nun *Robinson Crusoe*'sünü Türkçeye tercüme ederek aynı yıl Viyana'da yayınladı²⁶. Ertesi yıl devletler hukukuna ilişkin hazırladığı Türkçe kitabın 1. cildi Viyana'da yayınlandı (*Kitab-ı Hukuk-ı Mîlel*, Viyana, Daru't-tibâati'l-İmparatoriyye, 1847). Şarkiyat çalışmalarının ve Avusturya diplomatik misyonlarının önemli isimlerinin öğrenci²⁷ veya hoca olarak yolunun geçtiği Akademi'yi 1848'de tamamladı. *Kitab-ı Hukuk-ı Mîlel*'in 2. cildi de bu dönemde basıldı (Viyana, Daru't-tibâati'l-İmparatoriyye, 1848).

Şarkiyat Akademisi'nde eğitimini tamamlayan mezunlar için diplomatik kariyer yolu, İstanbul, Atina veya Eflak'taki diplomatik temsilciliklerden birine tercüman yardımcısı olarak tayin edilmekle başlamaktaydı²⁸. Ottokar Schlechta'nın İstanbul'da göreve başladığı tarih tam olarak tespit edilememiş olmakla birlikte, Osmanlı arşivindeki 16 Mayıs 1848 tarihli bir belgeden²⁹ tercüman yardımcısı olarak İstanbul'daki Avusturya sefaretinde görevli olduğu anlaşılmaktadır³⁰. İstanbul'da bulunduğu yıllar boyunca sefaret tercümanlığının çeşitli kademelerinde görev aldı.

²⁵ *Ceride-i Havadis*, tercüme-yi şu şekilde duyurdu: "Viyana'da bulunan Mekteb-i Şarkiyi şakirdânından Ottokar Baron de Eşlehta [Schlechta] nam beyzâde, bu defa Mevlana Abdurrahman Cami kuddise sirrehu hazretlerinin asâr-ı ber-güzidesinden olan kitab-ı letâfet-meab *Baharistan*'ı lisan-ı Nemseviyye'ye [Almanca'ya] sarf ve tahvil edip tercümesiyle beraber Farsî olarak asıl metni dahi ol tarafta bulunan Tabhane-i İmparatoriyye'de muahharan tedarik olunan hurufât-ı cedide-i mergube ile güzelce bastırılmış olmağla buraca ehl-i dâniş ve erbab-ı maariften kitab-ı matbu-ı mezkuru isteyenler var ise lazım gelen nüshaları Viyana canibinden gönderileceği ve fiyatı otuz beşer kuruş olacağı ve getirtmek hususunu murad eden zevât havadishanemize havale eylemeleri ilan olunmuş-tur.", *Ceride-i Havadis*, 15 Receb 1262 [12 Nisan 1846], s. 276.

²⁶ Bu tercümenin basıldığı, o tarihlerde bazı mecmualarda duyuruldu: *Didaskalia*, nr. 238, 29 August 1846, s. 4; *Literarische Zeitung*, No. 66, 19 August 1846, Berlin, s. 1064; *Der Wanderer*, No. 194, 14 August 1846, Wien, s. 771. Mecmualarda bahsi geçen bu tercüme temin edilip kontrol edilememiştir. Literatüre göre, *Robinson Crusoe*'nun bilinen en eski Türkçe tercümesi, Dimitrakis Çelebi'nin Yunan harfleriyle basılan tercümesidir (*Robinson Krusos Hikayeleri*, İstanbul, Yoanis Lazaridis Tab'hanesi, 1853). Yukarıda sayılan mecmualardaki bilgi esas alındığında, Ottokar Schlechta'nın 1846'daki tercümesi, en eski *Robinson Crusoe* tercümesi olarak kabul edilebilir. Türkçeye yapılan *Robinson Crusoe* tercümelerinin kronolojik listesi için bkz.: Günil Özlem Ayaydın Cebe, "To Translate or Not to Translate? 19th Century Ottoman Communities and Fiction", *Die Welt Des Islams*, c. 56, 2016, s. 198.

²⁷ Akademi'nin 1754-1903 yıllarına ait öğrenci listesi için bkz. Agenor Graf Gołuchowski von Gołuchowo, *Die K. und K. Konsular-Akademie von 1754 bis 1904: Festschrift zur Feier des hundertfünzigjährigen Bestandes der Akademie und der Eröffnung ihres neuen Gebäudes*, Wien, Verlag des K. u. K. Ministeriums des Kaiserlichen und Königlischen Hauses und des Äussern, 1904, s. 93-99.

²⁸ von Gołuchowo, *Die K. und K. Konsular-Akademie von 1754 bis 1904: Festschrift zur Feier des hundertfünzigjährigen Bestandes der Akademie und der Eröffnung ihres neuen Gebäudes*, s. 20.

²⁹ BOA. A.}AMD. 4/37, 12 Cemaziyelahir 1264 [16 Mayıs 1848].

³⁰ İstanbul'da bulunan yabancı sefaretlerin diplomat kadrolarının da yer aldığı *salnameler*de, ismi ilk defa 1849-1850 yılına ait *Salname*'de "tercüman muavini" unvanıyla zikredilmektedir. *1266 Salname*, yy., ty., s. 54.

Diplomatik görevlerle geçen yıllar boyunca, Şarkiyat sahasında gerek Avusturya, gerekse Avrupa'nın başka ülkelerindeki akademilere üye seçilmesini sağlayacak derecede etkili çalışmalar yaptı. Viyana'daki Kaiserliche Akademie der Wissenschaften (1851)³¹, Paris'teki Société Asiatique, Deutsche Morgenländische Gesellschaft ve Ungarische Akademie der Wissenschaften (1865) üyeliklerine seçildi³². 1851-1857 yılları arasında İstanbul'da şarkiyat sahasını ilgilendiren eserlerle ilgili yıllık raporlar hazırlayarak bunları yayınladı. Sefaretteki görevi sırasında topladığı pek çok yazma eser, bugün Viyana'daki Österreichische Nationalbibliothek kataloğundadır³³. 1860'ta, 12 yıl boyunca tercüman olarak görevli bulunduğu İstanbul'daki görevinden Viyana'ya geri çağırıldı.

Viyana'ya döndükten sonra, 1861'de, kendisine üçüncü dereceden Avusturya İmparatorluk Demir Taç Nişanı (Österreichisch-kaiserlicher Orden der eisernen Krone) verildi³⁴. Aynı yıl, Philipp von Körber'in (1812-1861) yerine, mezunu olduğu Şarkiyat Akademisi'nin müdürlüğüne getirildi³⁵. Ottokar Schlechta'nın müdürlüğü döneminde, Akademi bünyesinde Türkçenin atasözleri varlığına ilişkin kapsamlı bir derleme (*Osmanische Sprichwörter*) ve Wiener Hofbibliothek'teki (bugünkü Österreichische Nationalbibliothek) Arapça, Farsça ve Türkçe el yazmalarının kataloğu hazırlandı. Arapça ve Farsça eğitiminin kurum bünyesinde kamuya açık bir şekilde verilebilmesi için kurslar açılmasını sağladı. Akademi müdürlüğü sırasında, 1865'te, Barones Charlotte von Liechtenberg-Janeschitz (1830-1904) ile evlendi³⁶. Bu evliliğinden Ottokar (1866-1937) isimli bir oğlu dünyaya geldi.

³¹ Gençliğinden itibaren şarkiyat çalışmaları sahasında kendisinden ümitvâr olan Hammer, Ottokar Schlechta'nın akademi üyeliği için destek oldu. Walter Höflechner, *Joseph von Hammer-Purgstall 1774–1856 Ein altösterreichisches Gelehrtenleben. Eine Annäherung*, Band 2, Graz, Akademische Druck- u. Verlagsanstalt, 2021, s. 1346.

³² Constant von Wurzbach, "Schlechta von Wschehrd, Ottokar Freiherr", *Biographische Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*, 30. Teil, Wien, Druck und Verlag der k. k. Hof- und Staatsdruckerei, 1875, s. 66. Ernst Dieter Petritsch, "Schlechta von Wschehrd (Wschehrd) (Šlechta ze Všeherd), Ottokar Maria Frh.", *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815-1950*, Bd. 10, 1991, s. 175.

³³ Bahse konu yazma eserlerin bazılarının sayısal suretlerine kütüphane kataloğundan erişilebilmektedir. Bkz. <https://www.onb.ac.at>. von Wurzbach, Ottokar Schlechta'nın 248 adet yazma kitabı uygun fiyata satın aldığını aktarmaktadır. von Wurzbach, "Schlechta von Wschehrd, Ottokar Freiherr", *Biographische Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*, s. 66.

³⁴ *Hof- und Staats-Handbuch der Österreichisch-Ungarischen Monarchie für 1876*, Wien, Druck und Verlag der K. K. Hof- und Staatsdruckerei, 1876, s. 86.

³⁵ 1754-1904 yılları arasına ait Akademi müdürlerinin listesi için bkz. von Goluchowo, *Die K. und K. Konsular-Akademie von 1754 bis 1904: Festschrift zur Feier des hundertfünzigjährigen Bestandes der Akademie und der Eröffnung ihres neuen Gebäudes*, s. 87.

³⁶ von Wurzbach, "Schlechta von Wschehrd, Ottokar Freiherr", *Biographische Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*, s. 66.

Akademi müdürü olarak Viyana'da bulunduğu dönemde dışişlerine danışmanlık da yaptı. Bunun örneklerinden biri, Sultan Abdülaziz'in Avrupa seyahati sırasında gerçekleşti. Sultan Abdülaziz Temmuz 1867'de Viyana'ya geldiğinde, maiyetinde bulunan Hariciye nazırı Fuad Paşa ile görüşecek Avusturya Dışişleri bakanı Baron Beust için Fuad Paşa'yı tanıtan bir rapor kaleme aldı. Rapora, Fuad Paşa'ya ilişkin malumatın yanı sıra, babası Keçecizâde İzzet Molla'nın *Mihmet-keşân*'ının daha önce kendisine yapılmış bir tercümesini³⁷ de ekledi. Bu seyahat sırasında Sultan ve maiyetindekileri karşılayacak heyet içerisinde yer aldı³⁸.

Akademi'deki müdürlük görevi 1871'de sona erdiğinde, yerine Akademi'de Farsça eğitimi veren Heinrich Barb (1826-1883) tayin edildi. Müdürlük görevi bittikten sonra da Akademi ile bağlarını kesmeden devam ettirdi; Doğu dilleri üzerine yapılan sınav komisyonlarında görev aldı³⁹. Daha sonra tekrar diplomatik göreve getirilerek Bükreş'e konsolos olarak gönderildi (1871-1873). Avrupa Tuna Komisyonu'nda (Europäische Donaukommission) Avusturya delegesi olarak görev aldı (1871-1872)⁴⁰. 1873'te, Osmanlı topraklarında demiryolu imtiyazı sahibi olan Rumeli Demiryolu Şirketi'ni (Die Compagnie des Chemins de fer Orientaux) temsil etmek üzere yolu tekrar İstanbul'a düştü⁴¹. 18 Ocak 1886'da Avusturya hükümeti tarafından kendisine başkonsolos ve ortaelçi unvanları verildi⁴². Osmanlı, İran, Saksonya ve Toskana devletleri tarafından kendisine nişanlar verildi.

³⁷ Ottokar Freih. v. Schlehta-Wschehrd, *Fuad Pascha's Vater und dessen "Tristia": Beitrag zur Kenntnis der modernen Literatur der Osmanen*, Leipzig, F. A. Brockhaus, 1863.

³⁸ Ahmet Ovaçin, "Die Europareise des Sultan 'Abdül'aziz im Spiegel der zeitgenössischen Presse", Universität Wien, 2013, s. 67; Çiğdem Dumanlı, "Bir Osmanlı Âliminin Tüy Kaleminden ...: Keçecizâde İzzet Molla'nın Mihnet-Keşân'ı ve Viyana Şarkiyatında Almanca Çevirisi", *Tarihîn Peşinde*, sy. 21, 2019, s. 139-142.

³⁹ Vefatından kısa bir süre önce, Akademi'de Doğu dilleri sınavını yaptığına dair bkz. *La Revue d'Orient et de Hongrie. Journal politique, littéraire et économique*, Nu: 11 (411), 18 Mars 1894, Budapest, s. 87.

⁴⁰ *La Commission européenne du Danube et son oeuvre, de 1856 à 1931*, Paris, Imprimerie Nationale, 1931, s. 76; *La Revue diplomatique: politique-littéraire-finances-commerce international*, 27e année, No: 43, 23 Octobre 1904, s. 8. Ottokar Schlehta, Komisyon'un Avusturya delegesi sıfatıyla, 1873'te Tuna kıyısında yapılacak Viyana Dünya Sergisi'ne Osmanlı Devleti'ni davet etmişti. BOA. HR. MKT. 732/20, 3 Zilhicce 1288 [26 Şubat 1872].

⁴¹ Petritsch, "Schlechta von Wschehrd (Wschehrd) (Ślechta ze Všeherd), Ottokar Maria Frh.", s. 175. İmtiyaz sahibi Baron Moritz Hirsch ile birlikte gece seferlerinin uygulanabilirliğini tecrübe etmek için 16 saat süreceği tahmin edilen bir sefer yaptıklarına ilişkin bir haber basına yansımıştı. *The Levant Times and Shipping Gazette*, 8 May 1874, s. 2. Osmanlı hükümetiyle şirket arasında imzalanan bir mukavelenin hazırlanması sırasında, şirket yetkilisi olarak hazır bulunmuştu. HR.TO.. 475/28, 8 Şevval 1292 [7 Kasım 1875].

⁴² *Le Moniteur des consulats et du commerce international*, 8e Année, No: 6, 14 Février 1886, s. 3.

18 Aralık 1894'te Viyana, Nibelungengasse'deki dairesinde vefat etti⁴³. Cenazesi 20 Aralık 1894'te St. Augustin Kilisesi'nde diplomatlar ve akademi mensuplarının da katıldığı merasimden sonra Zentralfriedhof'daki aile kabristanına defnedildi⁴⁴.

B. OTTOKAR SCHLECHTA'NIN ESERLERİ⁴⁵

Ottokar Schlechta'nın hayatına bakıldığında, diplomatik görevler üstlendiği yılların, edebiyat ve yakın dönem Osmanlı tarihiyle ilgili pek çok kitap ve makale neşrettiği ve çalışmaları bakımından bereketli yıllar olduğu dikkat çeker.

Ottokar Schlechta'nın devletler hukukuna ilişkin hazırlayıp yayınladığı *Hukuk-ı Milel*'in dışında, hukuk sahasıyla irtibatlandırılabilir birkaç çalışması vardır. Bunlardan biri, *Manuel Terminologique Français-Ottoman* (Mecmua-i İstilahât-ı Resmîye) adlı terim lügatidir⁴⁶. Lügatte, içeriğe ilişkin şu malumat bulunmaktadır:

“Mecmua-i İstilahât-ı Resmîye, yani umûr-ı politikiye vü mülkiye ile muhakemât-ı hukukiye vü cezaiye ve deâvî-i ticarete müteallik muharrerât ve senedâtta cari ve müstamel olan Fransevî ve Türkî tabirât-ı mahsusa-ı resmîyeyi ve sair nev-zuhur bazı istilahâtı havi lügat-i müntehabedir.”

Ottokar Schlechta'ya göre, mevcut lügatlerin yetersizliği, Osmanlı Devleti'nin diğer devletlerle günden güne artan siyasi, hukuki ve ticari münasebetleri neticesinde hazırlanan Fransızca belge ve senetlerin Türkçeye tercümesi sırasında Fransızca kavramlara karşılık bulmakta zorluklara sebep olmaktaydı. Ottokar Schlechta, lügatin mukaddimesinde, Sultan Abdülaziz ve onun “fünûn-perver” veziri Mehmed Emin Âli Paşa zamanında meydana gelen ilerlemelere bir katkı ve mütercimlere kolaylık olmak üzere, en sık kullanılan Fransızca kavramları mehzarlarından tespit edip bir araya getirerek lügati hazırladığını ifade etmektedir⁴⁷. Lügatte, önce Fransızca terimin Türkçe karşılığını ve ilgili terimin sıklıkla hangi kalıplarda kullanıldığını göstermektedir. Bununla beraber bazı yeni terimlerin Türkçe karşılığını verirken

⁴³ Vefatından sonra *Wiener Zeitung*'un eki *Wiener Abendpost*'ta hakkında bir vefat yazısı yayınlandı. *Wiener Zeitung-Wiener Abendpost*, Nr. 290, 19 Dezember 1894, s. 3.

⁴⁴ Cenaze merasimi ve hazır bulunanlar hakkında çıkan yazı için bkz. *Wiener Zeitung*, Nr. 293, 21 Dezember 1894, s. 6.

⁴⁵ Toplu bibliyografyası için bkz. Petritsch, “Schlechta von Wschehrd (Wssehrd) (Šlechta ze Všeherd), Ottokar Maria Frh.,” s. 175.

⁴⁶ Schlechta-Wssehrd, O[ttokar], *Manuel Terminologique Français-Ottoman contenant les principales expressions et locutions techniques usitées dans les pièces diplomatiques, administratives et judiciaires ainsi que différents néologismes inconnus aux vocabulaires Français-Turcs en usage*, Vienne, Imprimerie Impériale, 1870. Ottokar Schlechta'nın hazırladığı lügatin erken dönem Türkçe hukuk lügatleri arasındaki yerine ilişkin değerlendirme için bkz. Ali Adem Yörük, “İlk Hukuk Lügatlerimiz (1870-1928)”, *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, sy. 2, 2006 (Güz), s. 103-104.

⁴⁷ Schlechta-Wssehrd, *Manuel Terminologique Français-Ottoman*, s. XI.

yanlarına (?) koymasından bu terimlerin henüz yerleşmiş karşılıklarının bulunmadığı anlaşılır.⁴⁸ Hakkındaki biyografik çalışmalarda, vefat ettiği sırada lügatin ikinci baskısı üzerine çalıştığı yazılmaktadır⁴⁹.

Terim lügati dışında hukuk sahasındaki diğer çalışması, Mecelle'nin Fransızcaya tercümesi üzerinedir. Bu tercüme hakkındaki bilgi, 1872'de çıkan bir haberle sınırlıdır. Leipzig'de çıkan *Illustrirte Zeitung*'daki haberde⁵⁰, oryantalist Ottokar Schlechta'nın Osmanlı Devleti'nin *Code civil*'ini, yani Mecelle'yi Fransızcaya tercüme etmekte olduğu yazılıdır. Haber, Ottokar Schlechta'nın Bükreş'teki konsolosluk görevi devam ederken çıkmıştır. Bu tercümenin tamamlanıp tamamlanamadığı, tamamlandıysa Ottokar Schlechta'nın adıyla ya da isimsiz bir şekilde yayınlanıp yayınlanmadığı hakkında kesin bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Eserlerinin önemli bir kısmını, Fars edebiyatı üzerine tercümeleri ve makaleleri oluşturur. Henüz Şarkiyat Akademisi'ne devam ederken Molla Abdurrahman Cami'nin *Baharistan* adlı manzum eserini yayınladı (*Der Frühlingsgarten von Mewlana Abdurrahman Dschami*, Wien, 1846). İstanbul'daki Avusturya sefaretinde tercüman olarak bulunduğu dönemde İbn Yemin'in şiirlerini (*Ibn Jemin's Bruchstücke aus dem Persischen*, Wien, 1852) ve Sadi Şirazi'nin *Bostan*'ını (*Der Fruchtgarten von Saadi*, Wien, 1852⁵¹) Almancaya tercüme etti. Firdesi'ye isnat edilen *Yusuf u Züleyha* adlı mesneviyi Almancaya tercüme ederek yayınladı (*Jusuf und Suleicha Romantisches Heldengedicht*, Wien, 1889).

Ottokar Schlechta'nın Viyana'daki Şarkiyat Akademisi'nin müdürü olduğu dönemde, onun başında bulunduğu bir heyet⁵² tarafından Türkçenin atasözleri varlığına ilişkin *Osmanische Sprichwörter* (Durûb-ı Emsal-i Osmaniye/Proverbes Ottomans) adlı kapsamlı bir derleme hazırlandı. Kitap hazırlanırken Güvahi'nin atasözleri derlemesi olan *Pendname*'nin K. und K. Hofbibliothek'te (bugünkü Nationalbibliothek) bulunan yazma nüshası dışında, birkaç derlemeden daha yararlanılmıştır⁵³. Ottokar Schlechta'nın kaleme aldığı mukaddimede, gerek Fransızca ve Almancaya vâkıf olan Osmanlıların bu dillerin sarf kurallarını pekiştirmek için başvurabilecekleri, gerekse Türkçe öğrenmek

⁴⁸ Örnek olarak şunlar gösterilebilir: *Communisme: Müşareket-i emval usulü ?* (s. 59); *Sténographie: İşaretcî, işaretle yazan ?* (s. 359).

⁴⁹ von Goluchowo, *Die K. und K. Konsular-Akademie von 1754 bis 1904: Festschrift zur Feier des hundertfünzigjährigen Bestandes der Akademie und der Eröffnung ihres neuen Gebäudes*, s. 29.

⁵⁰ *Illustrirte Zeitung*, nr. 1489, 13 Januar 1872, s. 35.

⁵¹ Ottokar Schlechta, çeviriyi, *Osmanlı Devleti'nin Herodot'u*, Avusturya ve Almanya'daki şarkiyat çalışmalarını teşvik edip destekleyen kişi olarak tasvir ettiği Joseph von Hammer-Purgstall'a ithaf etmiştir.

⁵² Heyette Ottokar Schlechta'nın dışında Marius Pasetti von Friedenburg, A. Rehn, A. Bargehr, J. Günner, E. von Sauer-Czaky-Nordendorf ve E. Trechich bulunmaktaydı. *Osmanische Sprichwörter*, Wien, K. K. Hof. und Staatsdruckerei, 1865, s. XI.

⁵³ *Osmanische Sprichwörter*, s. XI.

isteyen Avrupalıların bir hocaya ihtiyaç duymadan Türkçe öğrenebilecekleri bir kitap hazırlandığı ifade edilmektedir⁵⁴. Kitapta atasözlerinin Türkçe yazılışı ve telaffuzu, Fransızca ve Almanca tercümeleriyle bir arada verilmektedir.

Türk ve Fars edebiyatları üzerine olanlarının yanında, Osmanlı tarihi üzerine çalışmaları da vardır. Bunlar arasında en önemlilerinden biri, yakın dönem Osmanlı tarih yazıcılığıyla ilgili çalışmasıdır⁵⁵. Bu makale, Ottokar Schlechta'nın üyesi olduğu "Der Kaiserlichen Akademie Der Wissenschaften" in felsefe-tarih şubesinde 26 Mart 1856 tarihinde verdiği konferansın metnidir. Çalışma, Hammer'in Küçük Kaynarca Anlaşması'na (1774) değin yazdığı Osmanlı tarihinin sonraki dönemini ele alırken başvurulabilecek kaynakların hangileri olduğu üzerinedir. Makalede odaklanılan dönem, Küçük Kaynarca Anlaşması'ndan yeniceriliğin kaldırılmasına kadar geçen 1774-1826 yılları arasındaki olayları anlatan vakanüvisler ve eserleriyle sınırlıdır⁵⁶. Ottokar Schlechta'ya göre, Osmanlı tarihiyle ilgili olarak eser kaleme alan kişilerin genellikle devlet kademelerinde görev alıyor olmaları, onları müsadere ve siyaset cezasına muhatap olma tehdidiyle karşı karşıya bırakmakta ve bu durum da yazılan eserlerin bazılarının çoğaltılıp dolaşıma girmeksizin şahsi kütüphanelerde kalmasına sebep olmaktadır. Bu durumun ortaya çıkardığı zorlukları aşabilmek için İstanbul'da bulunduğu 8 yıl boyunca yaptıklarını anlatan Ottokar Schlechta, Avusturya sefaretinde çalışıyor olmanın sağladığı ilişki ağı ve imkanların da katkısıyla, özellikle şahsi kütüphanelerde bulunan nüshaları satın almakla uğraştığını ifade etmektedir. Topladığı yazmalar arasında dolaşıma girmemiş olanlar için birer içindekiler tablosu oluşturarak bunları makalesinin ilgili yerlerinde dipnotla göstermektedir. Her ne kadar Hammer'in bıraktığı yerden itibaren Osmanlı tarihini yazmak istemişse de bunu gerçekleştirememiştir.

Osmanlı tarihi üzerine yaptığı çalışmalardan bir diğeri ise, 1807'de III. Selim'in tahttan indirilmesiyle başlayıp 1808'de II. Mahmud'un tahta çıkarılmasıyla neticelenen süreci incelediği *Die Revolutionen in Constantinopel in den Jahren 1807 und 1808*

⁵⁴ *Osmanische Sprichwörter*, s. XIII.

⁵⁵ Ottocar M. Freiherr v. Schlechta-Wssehrd, "Die osmanischen Geschichtschreiber der neueren Zeit: Biographien derselben sammt Beschreibung und Inhaltsverzeichniss von deren bisher in Europa unbekannt gebliebenen historischen Leistungen", *Denkschriften der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften Philosophisch-Historische Classe*, Achter Band, Wien, Kaiserlich-Königlichen Hof- und Staatsdruckerei, 1857, s. 1-47.

⁵⁶ Makalede Sadullah Enveri Efendi, Behçeti Hasan Efendi, Şemdanîzâde Fındıklılı Süleyman Efendi, Vâsıf Ahmed Efendi, Seyyid Mehmed Edib Efendi, Halil Nuri Bey, Pertev Efendi, Mehmed Amir Bey, Mütercim Asım Efendi, Şânîzâde Mehmed Atâullah Efendi, Sahaflar Şeyhîzâde Esad Efendi, Mehmed Recai Efendi, Nail Bey, Ahmed Cevdet Efendi (sonradan Paşa), Abdürrahim Muhib Efendi, Ahmed Cavid Bey, Mustafa Necib Efendi, Mehmed Emin Vahid Efendi (sonradan Paşa), Mustafa Rasih Efendi (sonradan Paşa), Halim Giray Han, Mehmed Münib Efendi (Aynıtabî), Akif Paşa, Arif Hikmet Bey (Şeyhülislam), Dimitraşko Morozbeyzade, Abdülfettah Şefkati Efendi, Gazi Hasan Paşa ve Süleyman Faik Efendi'nin hayatları, tarih yazıcılıkları ve eserleri hakkında malumat bulunmaktadır.

(Wien, 1882) adlı kitabıdır. Kitapta, III. Selim öncesi dönemde ve onun saltanatı sırasında yapılan askerî reformları, Kabakçı Mustafa ve Alemdar Mustafa Paşa hareketlerinin sebep ve neticelerini ele almaktadır.

III. BASILDIĞI BİLİNEN İLK TÜRKÇE DEVLETLER HUKUKU KİTABI: HUKUK-I MİLEL

A. HAZIRLANIŞI

Ottokar Schlechta'nın *Hukuk-ı Milel*'i, basıldığı dönemde yalnızca Avrupa devletleri arasında geçerli olduğu kabul edilen ve bugün devletler hukuku, milletlerarası hukuk ya da uluslararası hukuk olarak adlandırılan barış ve savaş dönemlerinde devletler arasındaki ilişkileri düzenleyen sahada basılan ilk Türkçe kitaptır. Her ne kadar bu kitabın basılmasından önce Vattel'in *Le Droit des gens*'inin tercümesi yapıldıysa da yazma halinde kalan bu tercüme, birkaç sayı süren *Tasvir-i Efkâr*'daki tefrika dışında bırakılırsa, basılmadı.

Hukuk-ı Milel'in 1. cildi, Ottokar Schlechta henüz Şarkiyat Akademisi'ni tamamlamadan önce, 1847'de basıldı. Cildin sonunda, kitabın Viyana'daki İmparatorluk Matbaası'nda (k. k. Hof- und Staatsdruckerei) 1 Receb 1263'te [15 Haziran 1847] basıldığına dair bir not bulunmaktadır. Benzer şekilde, 2. cildin sonunda da kitabın aynı matbaada, H. 1264 [1848] senesinde basılmış olduğuna dair not vardır⁵⁷.

Kitabın basıldığı tarihe bakıldığında akla gelen ilk soru, Ottokar Schlechta'nın Avusturya sefaretindeki görevine henüz başlamamış, hatta Şarkiyat Akademisi'ni dahi bitirmemişken neden devletler hukukuna ilişkin Türkçe bir kitap hazırlamış olduğudur. Eldeki veriler, bu sorunun kesin olarak cevaplandırılmasına imkan tanımadığından Ottokar Schlechta'yı bu kitabı hazırlamaya yönlendiren tahrik edici unsurun ne olabileceği hususunda birkaç ihtimal üzerinde durulabilir.

Ottokar Schlechta'yı bu kitabı hazırlamaya yönlendiren etkenlerden biri, eğitim gördüğü Akademi'deki diğer öğrenciler arasında öne çıkma isteği olabilir. Bunu gerçekleştirmek için Akademi'deki eğitimi sırasında önce Molla Abdurrahman Cami'nin *Baharistan*'ını Almanca'ya tercüme ederek Farsça'ya hakimiyetini göstermiş, sonra -Vattel'den yapılan tercüme göz ardı edilirse- o zamana değin Türkçe bir eser kaleme alınmamış olan devletler hukuku alanında Türkçe bir kitap hazırlamıştır. Doğu dillerindeki yetkinliğini ortaya koymak istemesinin sebebi, sırf Akademi'de öne çıkan parlak bir diplomat adayı imajı çizmek değil, aynı zamanda mezuniyet sonrasında bir an evvel uygun bir yerde tercüman yardımcılığına tayin edilme beklentisinden kaynaklanmış olmalıdır. Çünkü Akademi'yi tamamlayanlar, İstanbul, Atina, Eflak

⁵⁷ Ottokar Schlechta, *Kitab-ı Hukuk-ı Milel*, c. 1, Viyana, Daru't-tibâati'l-İmparatoriyye, 1263; c. 2, Viyana, Daru't-tibâati'l-İmparatoriyye, 1264.

ve Boğdan'da uygun bir tercüman yardımcılığı kadrosuna tayin olununcaya değin Akademi'de kalmaya devam etmekteydiler⁵⁸.

Tercüman yardımcılığına tayin beklentisinin yanı sıra, kitap vesilesiyle Sultan Abdülmecid'in büyük bir ihsanda bulunabileceği yolundaki beklentisi de ikinci bir ihtimal olarak akla gelmektedir. Dönemin kayıtlarına bakıldığında, Viyana'da basılan kitaptan İstanbul'daki Avusturya sefiri vasıtasıyla haberdar olunduğu ve kitaptan büyük miktarda satın alınıp Ottokar Schlechta'ya da yüklü bir miktar paranın Sultan Abdülmecid'in ihsanı olarak gönderilmesine karar verildiği görülmektedir⁵⁹.

B. KİTABIN UYANDIRDIĞI YANKILAR

Hukuk-ı Milel'in 1. cildinin sonunda baskı tarihi olarak gösterilen 15 Haziran 1847 tarihi esas alınacak olursa baskının üzerinden birkaç ay geçtikten sonra kitabın Saray'ın gündemine girdiği söylenebilir. Ottokar Schlechta, Sultan Abdülmecid'e sunulmak üzere kitabının bir nüshasını Avusturya sefareti vasıtasıyla İstanbul'a gönderdi. Kitabı Hariciye nazırına sunan Avusturya sefiri, Sultan'ın kendisine takdim edilen kitap sebebiyle Ottokar Schlechta'ya bir ihsanda bulunmak istemesi halinde, tanesi 2 florin olan kitabın birkaç yüz nüshasının satın alınmasının tercih edileceğini belirterek beklentisini örtülü de olsa ifade etti. Durumu Sultan'a arz eden dönemin sadrazamı Mustafa Reşit Paşa, o zamana değin bu kitapta ele alınan konuda, yani Avrupa devletler hukuku hakkında Türkçe bir eser yazılmadığına ve *umûr-ı politikiyede*, yani devletlerarası ilişkilerde bu kitaptaki bilgileri bilmenin elzem olduğuna dikkat çekti. Reşit Paşa'ya göre, kitap "pek de mükemmel değil" ise de ileride tercüme olunacak hukuk kitapları için bir başlangıç olabilecek nitelikteydi. Ayrıca Reşit Paşa, kitabın "sebk ü ibaresi yolunda" görüldüğünden "bazı mekâtib-i şâhâneye ve iktiza eden aklâma taksim" olunmak üzere 500 adet satın alınmasının uygun olacağı yolundaki görüşünü de arz tezkiresine ilave etti. Sadaretin arz tezkiresinin ertesi gününe tarihli iradede Sultan Abdülmecid, gönderilen nüshayı kendisinde tutarak arz tezkiresinde de zikredildiği üzere, bazı mekteplere ve gerekli görülen resmî dairelere gönderilmek üzere satın alınacak 500 adet kitabın bedeli olan 1000 florinin Hazine'den alınarak sefaret vasıtasıyla Ottokar Schlechta'ya gönderilmesine karar verdi⁶⁰.

Ottokar Schlechta, 1848'de Avusturya sefareti tercüman yardımcılığına tayin edilerek İstanbul'a geldiğinde, yakın zamanda Viyana'da basılmış olan *Hukuk-ı Milel*'in 2. cildini de Sultan'a sunulmak üzere Avusturya sefiri vasıtasıyla Babıali'ye gönderdi. Sultan'a sunulan arz tezkiresinde, *Hukuk-ı Milel* adlı devletler hukukuna ilişkin kitabın

⁵⁸ von Goluchowo, *Die K. und K. Konsular-Akademie von 1754 bis 1904: Festschrift zur Feier des hundertfünzigjährigen Bestandes der Akademie und der Eröffnung ihres neuen Gebäudes*, s. 20.

⁵⁹ İ.HR. 42/1987, 12 Zilkade 1263 [22 Ekim 1847]; İ.HR. 45/2138, 16 Cemaziyelahir 1264 [20 Mayıs 1848].

⁶⁰ İ.HR. 42/1987, 12 Zilkade 1263 [22 Ekim 1847].

2. cildinin de basıldığı, Avusturya sefaretı tarafından bu ciltten 500 adedinin hediye edilmek istendiği ifade edildiye de bu “hediye” ifadesinden -üstü kapalı bir şekilde- 1. ciltte olduğu gibi, 2. ciltten de 500 nüsha satın alınmasının istendiği anlamının çıkacağı belirtildi. Ayrıca bir kitabın bir cildini alıp diğerini almamanın uygun olmayacağını söyleyen dönemin sadrazamı İbrahim Sarım Paşa, daha önce Ottokar Schlechta'ya 1000 florin (11500 kuruş) verildiğinden satın alınacak nüshalar ve mükafat olarak bu kez daha az bir bedelin, toplam 7500 kuruşun verilmesinin uygun olacağını ifade etti. Konuya ilişkin iradesinde Sultan, arz tezkiresiyle birlikte gönderilen 2. cildi nezdinde tutacağını ifade ederek belirtilen miktarın Ottokar Schlechta'ya gönderilmesine karar verdi⁶¹. İradenin üzerinden yaklaşık bir ay kadar geçtikten sonra Hariciye Nezaretı'nin bir yazışmasından aradan geçen süre içerisinde Ottokar Schlechta'ya henüz bir ödeme yapılmadığı ve kendisine ihsanda bulunulacağını haber verilmiş olması sebebiyle bir beklenti içine girdiği anlaşılmaktadır. Bu yazıya, Ottokar Schlechta'ya ihsan buyurulan ödemenin yapılması için gereken yazışmaların yapılacağı cevabıyla karşılık verildi⁶².

Hukuk-ı Mîlel, basıldığı dönemde şarkiyat çevrelerinde kısmen de olsa dikkat çekti. Alman Şarkiyat Cemiyeti'nin (Deutsche Morgenländische Gesellschaft) yayın organı olan *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft*'ta çıkan bir yazı⁶³ buna örnektir. Yazı, Osmanlı Devleti'nin Viyana'yı iki defa kuşatmasına, Avusturya'nın bir kitapla karşılık verdiğinden bahsedilerek başlamaktadır. Ottokar Schlechta, yazıda *Türkçe konuşan Hugo Grotius* olarak tasvir edilmektedir. *Hukuk-ı Mîlel*'in 1. ve 2. ciltlerinde işlenen konulardan hareketle, kitabın öncelikle barış dönemi hukukunu ele aldığı ve -1791'de biten son savaştan beri devam edegelen Osmanlı-Avusturya barışına gönderme yaparak- o dönem için gerekli olmayan savaş hukukuna dair konuları da ihmal etmediği belirtilmektedir. Tanıtım yazısının yazarı, kitapta me haz olarak kullanılan kaynakların isimleri zikredilmediğinden -ilgili literatüre hâkim olmaması sebebiyle- Almanca bir kitabın me haz olabileceğini düşünmekteyse de bunu kanıtlamadığını söylemektedir. Tanıtım yazısının yazarı da *Hukuk-ı Mîlel*'in hazırlanmasında ne gibi bir amaç güdüldüğünü sorgulamaktadır. Osmanlı idarecilerinin bu kitaptan faydalanmayı reddedeceğini düşünen yazar, kitabın hazırlanmasının Ottokar Schlechta'nın Türkçeye ne derecede vâkıf olduğunu kanıtlaması ve Avusturya'nın Levant bölgesinde görevlendireceği genç diplomatlara bir alıştırma kitabı olmasından öte bir anlam ifade etmeyeceği görüşündedir. Bununla beraber Sultan'ın ve Mısır'daki Kavalalı ailesine mensup valinin⁶⁴ bu önyargılı yaklaşımları bertaraf etmek için kendi bürokrat

⁶¹ İ.HR. 45/2138, 16 Cemaziyelahir 1264 [20 Mayıs 1848].

⁶² HR.MKT. 20/93, 15 Receb 1264 [17 Haziran 1848].

⁶³ “Die ersten orientalischen Druckwerke der k. k. Hof- und Staatsdruckerei in Wien”, *Zeitschrift der Deutschen morgenländischen Gesellschaft*, Erster Band, Leipzig, 1847, s. 362, 367-368.

⁶⁴ Buradaki bilgi dışında, Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın *Hukuk-ı Mîlel* den satın almış olduğuna ilişkin elde herhangi bir bilgi mevcut değildir. Bununla beraber Paşa'nın devletler hukukuna bir ilgisi olduğu, Paşa'ya Vattel'in *Le Droit des gens*'ini okuyan maiyetindeki Artin Efendi'nin mektuplarından anlaşılmaktadır. Anne Kazazian, “Les Arméniens en Égypte à l'époque de Muhammad Ali:

ve diplomatlarına dağıtmak üzere kitabın ilk baskısının tamamını satın aldıklarını ve diğer ilgililer için ikinci baskı yapılması gerektiğini ifade etmektedir. Ancak kitabın Viyana’da kaç adet basıldığı bilinemediğinden Sultan’ın satın aldırıldığı 500 adetle nüshaların bitip bitmediği tespit edilememiştir. 1878’de İstanbul’da yapılan ikinci baskıdan önce Viyana’da başka bir baskı yapılmamıştır.

Ottokar Schlechta, *Hukuk-ı Mîlel*’in 2. cildinin mukaddimesinde, 1. cildin erbabı tarafından incelenerek övgüler aldığını ifade etmekle birlikte⁶⁵ bu noktada isim zikretmediğinden övgünün İstanbul’dan mı, yoksa Avrupa’daki ilgililerden mi geldiği açıkça anlaşılmıyorsa da *Zeitschrift der Deutschen morgenländischen Gesellschaft*’taki tanıtım yazısını kastediyor olması muhtemeldir.

C. BASKILAR VE TERCÜMELER

1. İstanbul Baskısı

Hukuk-ı Mîlel, ilk baskısının üzerinden 30 yıldan fazla bir süre geçtikten sonra İstanbul’da, el-Cevaib Matbaası’nda tekrar basıldı⁶⁶. Kitap, Viyana’da iki cilt olarak ayrı ayrı basılmışken İstanbul’daki baskıda bu iki cilt, “Cüz-i Evvel” ve “Cüz-i Sâni” adlarıyla birleştirildi. Ottokar Schlechta, iç kapakta “Avrupa meşâhîr-i müellifininden Baron Eşlehta Ottokar nam zât-ı maarif-simâtın eseridir.” ifadesiyle tanıtılır. Yine iç kapakta, “1847⁶⁷ tarihinde Viyana’da basılmış olan nüsha, ibarece bazı mertebe tashih edildi.” ifadesi bulunmaktadır. Kitap, 5 kuruştan satışa çıkarıldı⁶⁸.

El-Cevaib Matbaası’nca, matbaada basılmış kitaplar için hazırlanan fihristte, *Hukuk-ı Mîlel* hakkında yazılan birkaç satırlık izah, hatalı bilgiler içerir. Fransızcadan tercüme edildiği belirtilen kitap, Ottokar Schlechta’nın dibacedeki ifadesiyle “elfaz-ı Nemseviyye [Almanca] ile muharrer bir kitab-ı muteber” esas alınarak hazırlanmıştır.

un âge d’or?”, *Cahiers de la Méditerranée*, numéros: 105, 2022, s. 156. Kazazian, hatalı bir şekilde, Vattel’in kitabının Ottokar Schlechta tarafından tercüme edildiğini söylemektedir.

⁶⁵ “... Risale-i mezbur, bu maddeye ıttıla ve vukûfları derkâr olan nice zevât-ı kerîmü’s-sıfat tarafından bade’l-mütalaa bazı mertebe tahsin kılındığından başka ...”, *Hukuk-ı Mîlel*, s. 102-103.

⁶⁶ Ottokar Schlechta, *Hukuk-ı Mîlel*, Cüz-i Evvel ve Sâni, el-Cevaib Matbaası, 1295 [1878]. Çeviri-yazı hazırlanırken bu baskı esas alınmıştır.

⁶⁷ İç kapakta Viyana baskısının tarihi, “1847” yerine, hatalı olarak “1837” dizilmiştir.

⁶⁸ Hamed b. Abdullah Hammad, *Matbaatü’l- Cevaib: Neşetuha, Tarihuha, Matbuatuhu*, Riyad, Dârü’l-Faysal li’s-Sekâfe, 1422/2002, s. 33. *El-Cevaib*’in 19 Ramazan 1298 [25 Ağustos 1880] tarihli 1017. sayısındaki fiyat listesine göre, *Hukuk-ı Mîlel* 5 kuruşa satılmaya devam edilmiştir. Fiyat listesini aktaran, Geoffrey J. Roper, “Faris al-Shidyaq and the Transition from Scribal to Print Culture”, *The Book in the Islamic World: The Written Word and Communication in the Middle East*, ed. George N. Atiyeh, New York, State University of New York Press, 1995, s. 218. *Tercüman-ı Hakikat*’te çıkan ilana göre, kitap 15 kuruşa satılmaktadır: “El-Cevaib Matbaası’nda tab olunan *Hukuk-ı Mîlel* nam kitap, on beş kuruş kaime sağ akçaya Babıali Caddesi’nde Tercüman-ı Şark Matbaası’nın altındaki 26 numaralı kitapçı dükkanıyla Bahçekapısı’nda Hasan Ağa ve Köprübaşı barakasında satılmaktadır”. *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 10, 8 Receb 1295 [8 Temmuz 1878], s. 4.

Viyana baskısının tarihi 1847 yerine, hatalı olarak 1837 ve bastıkları kitabın sayfa sayısı 190 yerine, hatalı olarak 290 şeklinde gösterilmiştir⁶⁹.

İsmi meçhul olan ikinci baskının hazırlayanı ya da yayıncısı tarafından iç kapağa eklenen *Viyana baskısının ibare bakımından tashih edildiğine* ilişkin ifadeyle uyumlu şekilde, bahsedilen *tashih*ler bazı kelime ve ibarelerde yapılan değişiklikler düzeyinde kalmıştır. Bu tashihlerin önemli bir kısmı, kayda değer olmayan değişikliklerdir. Bununla beraber bazı kavramlarda yapılan değişiklikler zikre değerdir. Örneğin; 1. baskıda, bir devletin tabiiyetindeki kişiler için “reaya” kavramı kullanılmışken 2. baskıda “tebea” kavramı tercih edilmiştir. Bunun sebebi, Tanzimat Fermanı’ndan itibaren takip edilebilen bir zihniyet değişiminin etkisidir. 2. baskıyı yayına hazırlayan kişinin Tanzimat’tan itibaren resmî dilin ve bakış açısının *reayadan tebeaya* doğru geçirdiği değişiklikten ne derece haberdar olduğu başka bir soru olmakla birlikte, metni yayınlarken değiştirme lüzumu gördüğü az sayıdaki kavramdan biri de budur. Buna ek olarak “kadı-hakim”, “şer’an-âdeten” değişiklikleri de burada örnek kabîlinden gösterilebilir. Hatta bazı yerlerin yayına hazırlayanın dikkatli bir tashihinden geçmediğini de söylemek mümkündür. Örneğin, Ottokar Schlechta’nın anlattığı konudan kendi zamanına (1847) değin geçen yılları hesaplayarak kullandığı ifadelerde tashih yapılmamıştır. Ottokar Schlechta, 1815 tarihli “Kutsal İttifak”ın kitabı hazırladığı tarihten tahminen 33 yıl önce kurulduğunu yazmışken bu ibare, 2. baskıda tashih edilmeden aynen muhafaza edilmiştir.

Genel itibariyle bakıldığında, 2. baskının yayına hazırlayanı tarafından metnin esasına etki edecek değişiklikler yapılmadığını söylemek mümkündür. Yüzyılın ortasında Viyana’da bir Avusturyalı tarafından Türkçeye tercüme edilerek uyarlanmış bir kitabın 30 yıl sonra Osmanlı topraklarındaki ilgililerine ne şekilde sunulmasının uygun görüldüğünü ortaya koymak bakımından çeviriyazı hazırlanırken İstanbul’daki 2. baskı esas alınmıştır.

2. Farsça ve Arapça Tercümeleri

Hukuk-ı Mîlel Viyana’da basıldıktan sonra hem Farsça, hem de Arapça tercümeleri yayımlandı. Kitap, Viyana’daki baskının üzerinden birkaç yıl geçtikten sonra, 1853-1854’te *Ketâb-e Hoqûq-e Melal* adıyla Mîrzâ Moheb Alî Khân Yekânî (ö. 1891) tarafından Farsçaya tercüme edildi. Tercüme, İran’ın Avrupa devletleriyle ilişkilerinde eşit egemenlik kavramının uygulanmasını isteyen dönemin hükümdarı Nâsirüddin Şah’ın talimatıyla yapıldı. Ancak bu tercüme basılmayıp yazma halinde kaldı. Bu yazmanın nüshaları İran Millî Kütüphanesi, Tahran Üniversitesi Kütüphanesi ve İran Meclis Kütüphanesi’nde bulunmaktadır. *Hukuk-ı Mîlel*, Mîrzâ Moheb Alî Khân Yekânî’nün tercümesi esas alınarak Mohsen Nikbin tarafından *Ketâb-e Hoqûq-e Melal* adıyla 2021’de yayımlandı⁷⁰.

⁶⁹ *Fihrist-i Matbaatü’l-Cevaib*, Kostantiniyye, Matbaatü’l-Cevaib, 1306, s. 24.

⁷⁰ Ottokar Schlechta-Wssehrd, *Ketâb-e Hoqûq-e Melal*, Ed.: Mohsen Nikbin, Tehran, Miras-e Makto-

Hukuk-ı Milel'in Viyana baskısının üzerinden çeyrek asırlık bir süre geçtikten sonra, 1. cildi, 1873'te *Kitabu Hukuku'l-Ümem* adıyla Arapçaya tercüme edildi⁷¹. Kitap, Beyrut'ta Almanya ve Amerika konsolosluklarında tercümanlık ve *el-Cinan* mecmuasında yazarlık yapmış olan Kadir Nevfel bin Nimetullah bin Corcis Nevfel et-Trablusî (1812-1887) tarafından tercüme edildi⁷². İhsanoğlu, kitabın 1907'de Mısır'da *Hukuku'l-Ümem* adıyla Arapçaya tercüme edilerek tekrar basıldığını aktarmaktaysa da bu baskı temin edilemediğinden Trablusî'nin tercümesi mi, yoksa yeni bir tercüme mi olduğu tespit edilememiştir⁷³.

Ç. GAZETELERDE HUKUK-I MİLEL

1. Ali Suavi'nin *Mubbir*'deki İktibas

Hukuk-ı Milel'in dönemin matbuatına ne ölçüde yansımış olduğunu görmek için *Mubbir*'in ilk sayısındaki "Mukaddime"ye bakmak gerekir. Filip Efendi'nin imtiyaz sahibi olduğu *Mubbir*'in ilk sayısını, o dönem Şehzade Camii'nde vaaz ve ders veren Ali Suavi hazırladı⁷⁴. *Mubbir*'in 1 Ocak 1867 tarihli ilk sayısında çıkan "Mukaddime"de, *saadet* isteyen insana bunun gereklerini bildirenin *medeniyet* olduğunu ve bunun için *sa'ı*, yani çalışmanın gerektiğini söyleyen Ali Suavi, dünyayı bir *mahalle* haline getiren keşiflerin insanları zaman ve mekan itibarıyla birbirine yakınlaştırdığını ifade eder. Bunun neticesi olarak yaklaşan insanların birbirlerini tanıma lüzumu da artar. Ali Suavi, devletlerin birbirleriyle ilişkileri üzerine yazdığı kısımda, Ottokar Schlechta'nın kitabının Viyana baskısının dibacesinden geniş ölçüde iktibas yapmıştır. Aşağıdaki karşılaştırma, iktibas açıkça göstermektedir.

ob, 2021, s. 5-7. Bu çalışma, Mohsen Nikbin'in kitabın bir nüshasını İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Kütüphanesine gönderme inceliğini göstermesi sayesinde incelenebilmiştir.

⁷¹ Ottokar Schlechta, *Kitabu Hukuku'l-Ümem*, trc. Kadir Nevfel bin Nimetullah bin Corcis Nevfel et-Trablusî, Beyrut, [Matbaati'l-Maarif], 1873.

⁷² Carl Brockelmann, *Geschichte der Arabischen Litteratur*, Zweiter supplementband, Leiden, Brill, 1938, s. 779.

⁷³ Ekmeleddin İhsanoğlu, "Books Translated from Turkish into Arabic and Printed in Egypt", *The Turks in Egypt and Their Cultural Legacy: An Analytical Study of the Turkish Printed Patrimony in Egypt from the Time of Muhammed 'Ali with Annotated Bibliographies*, translated by Humphrey Davies, Cairo, The American University in Cairo Press, 2012, s. 309.

⁷⁴ *Ulûm*, sy. 15, s. 909-910'dan aktaran Hüseyin Çelik, *Ali Suavi ve Dönemi*, 2. baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2021, s. 60. Kuntay'a göre, *Mubbir*'in tek yazarı Ali Suavi'dir. Midhat Cemal Kuntay, *Sarıklı İhtilalci Ali Suavi*, İstanbul, Ahmet Halit Kitabevi, 1946, s. 25.

<i>Kitab-ı Hukuk-ı Milel</i> (s. 3)	<i>Mubbir</i> ⁷⁵
... ne vechile husul-gîr ve ihtilat üzere bulunan milletlerden her birinin yek-diğerine nispetle suret-i ahvali ne gûne nizam-pezîr olduğu ve devletlerin biri birlerine nazaran hukuk-ı merkuze-i müstakilleleri ne yolda münhasır ve meşrut ve beynlerinde münakid olan muahedât-ı hâssa takribiyle düsturu'l-amelleri ne türlü kuyûd-ı lazime ve şerâit-i icabiyeye müteallik ve merbut bulunduğu mevâdda aşına ve haberdar olmak umumen her bir ehl-i hüner ü malumatın lazime-i hüsn-i dirayeti ve hususiyle erbab-ı kalem ü menâsıbın vacibe-i mahall u memuriyeti idiği ne vechile husul-gîr ve ihtilat üzere bulunan milletlerden her birinin diğerine nispetle suret-i ahvali ne gûne nizam-pezîr olduğuna vâkîf olmak lazım. Ve belki devletlerin biri birlerine nazaran hukuk-ı sâbite-i müstakilleleri ne vechile münhasır ve meşruttur ve beynlerinde münakid olan muahedât-ı hâssa takribiyle kanunları ne türlü kuyûd-ı lazime ve şürût-ı icabiyeye müteallik ve merbuttur haberdar olmak umumen ehl-i ilmin hüsn-i dirayetine lazım. Ve hususan erbab-ı kalem ve menâsıbın vacibe-i mahall u memuriyetine elzem. ...

Burada iktibastan daha önemli olan husus, Ali Suavi'nin Ottokar Schlechta'nın kitabına nasıl eriştiği ve devletler hukukuna ilişkin fikirlerinin oluşmasında bu kitabın etkisinin olup olmadığıdır. Ancak eldeki bilgiler, bu soruları kesin bir şekilde cevaplamaya imkan vermemektedir. Bununla beraber Sultan Abdülmecid döneminde satın alınan kitapların bir kısım mekteplere ve resmî dairelere dağıtılmasının kararlaştırıldığı anımsanırsa, kitabın belli bir ölçüde ilgilileri arasında tedavül etmekte ve bilinmekte olduğu, Ali Suavi'nin de ilişkili olduğu kişiler sayesinde bu kitaptan haberdar olduğu düşünülebilir.

2. *Tasvir-i Efkar*'daki Tefrika

Hukuk-ı Milel'in 1. cildi, Viyana'daki baskısından 20 yıl sonra ve İstanbul'daki baskısından 10 yıl önce, Nisan-Eylül 1867'de *Tasvir-i Efkar*'da tefrika halinde yayınlandı⁷⁶. Tefrikanın yayınlanması, 1865'te siyasi sebeplerle Paris'e giden Şinasi'den

⁷⁵ [Ali Suavi] "Mukaddime", *Mubbir*, sy. 1, 25 Şaban 1283/20 Kânunıevvel 1282 [1 Ocak 1867], s. 2.

⁷⁶ *Hukuk-ı Milel*'in Viyana baskısı esas alınarak yeniden dizilen 159 sayfalık tefrika, arada verilen birkaç sayılık faslılar haricinde toplam 40 sayı devam etti: *Tasvir-i Efkar*, sy. 473, 3 Zilhicce 1283 [8 Nisan 1867], s. 3-4; sy. 474, 5 Zilhicce 1283 [10 Nisan 1867], s. 3-4; sy. 475, 8 Zilhicce 1283 [13 Nisan 1867], s. 3-4; sy. 476, 17 Zilhicce 1283 [22 Nisan 1867], s. 3-4; sy. 477, 20 Zilhicce 1283 [25 Nisan 1867], s. 3-4; sy. 478, 24 Zilhicce 1283 [29 Nisan 1867], s. 3-4; sy. 479, 27 Zilhicce 1283 [2 Mayıs 1867], s. 3-4; sy. 480, 2 Muharrem 1284 [6 Mayıs 1867], s. 3-4; sy. 481, 5 Muharrem 1283 [9 Mayıs 1867], s. 3-4; sy. 482, 9 Muharrem 1284 [13 Mayıs 1867], s. 3-4; sy. 483, 12 Muharrem 1284 [15 Mayıs 1867], s. 3-4; sy. 484, 16 Muharrem 1284 [19 Mayıs 1867], s. 3-4; sy. 485, 19 Muharrem 1284 [22 Mayıs 1867], s. 3-4; sy. 486, 23 Muharrem 1284 [26 Mayıs 1867], s. 3-4; sy. 487, 26 Muharrem 1284 [29 Mayıs 1867], s. 3-4; sy. 488, 30 Muharrem 1284 [3 Haziran 1867], s. 3-4; sy. 489, 3 Safer 1284 [6 Haziran 1867], s. 3-4; sy. 490, 7 Safer 1284 [10 Haziran 1867], s. 3-4; sy. 491, 10 Safer 1284 [13 Haziran 1867], s. 3-4; sy. 494, 21 Safer 1284 [24 Haziran 1867], s. 3-4; sy. 499, 9 Rebiyülevvel 1284 [11 Temmuz 1867], s. 3-4; sy. 502, 19 Rebiyülevvel 1284 [21 Temmuz 1867], s. 3-4; sy. 503, 22 Rebiyülevvel 1284 [24 Temmuz 1867], s. 3-4; sy. 505, 29 Rebiyülevvel 1284 [31 Temmuz 1867], s. 3-4; sy. 506, 4 Rebiyülahir 1284 [5 Ağustos 1867], s. 3-4; sy. 507, 7 Rebiyülahir 1284 [8 Ağustos 1867], s. 3-4; sy. 508, 11 Rebiyülahir 1284 [12 Ağustos 1867], s. 3-4;

sonra gazeteyi çıkaran Namık Kemal'in hükümet tarafından Erzurum vali muavinliğine tayin edilerek aslında gazetenin muharrirliğinden uzaklaştırılmasının üzerinden yaklaşık bir ay geçtikten sonra başladı. Bu dönemde gazeteyi çıkarma işini, Recaizâde Mahmud Ekrem üstlendi. *Tasvir-i Efkar*'ın Şinasi idaresindeki yılları gazetenin ilk dönemi, Namık Kemal idaresindeki yılları ikinci dönemi, Hukuk-ı Mîlel'in tefrika edildiği Nisan-Eylül 1867 aralığında Recaizâde Mahmud Ekrem idaresindeki dönem ise gazetenin üçüncü dönemi olarak adlandırılır⁷⁷.

Tefrika, 8 Nisan 1867 tarihli 473. sayı ile başladı. Tefrikanın başında, konusu devletler arasında uygulanagelen kuralların neler olduğundan ibaret olan *Hukuk-ı Mîlel* kitabının basılması ve bu kitaptan faydalanılması Batı dillerine münhasır iken bu kitabın *bir zât* tarafından tercüme edilip Viyana'da basıldıktan sonra İstanbul'a getirildiği ifade edilir. Burada dikkat çeken nokta, kitabın dibacesinde geçmesine rağmen Ottokar Schlechta'nın isminin zikredilmeyip kendisinden "bir zât" diye bahsedilmesidir. Aynı yerde, üzerinde etraflıca incelemeler yapılması gereken bu kitabın yeterli miktarda olmaması sebebiyle tefrika edilmeye başlandığı ve ileride ayrıca kitap halinde basılmasının düşünüldüğü belirtilmişse de bu kitap daha sonra *Tasvir-i Efkar* tarafından basılmamıştır⁷⁸.

Tefrikanın yayınlanması, Girit meselesinin yakıcı bir şekilde matbuat gündemini işgal ettiği döneme rast gelir. Girit meselesi üzerinden Avrupalı devletlerin Osmanlı Devleti'nin içişlerine müdahale etmeye çalıştığı bir dönemde, *Hukuk-ı Mîlel*'in devletlerarası ilişkiler ve devletlerin egemenlik haklarının ele alındığı barış döneminde uygulanacak devletler hukuku kurallarına ilişkin 1. cildinin tefrika edilmesiyle yetinilip savaş döneminde uygulanacak devletler hukuku kurallarına ilişkin 2. cildin tefrika edilmemiş olması dikkat çekicidir.

sy. 509, 14 Rebiyülahir 1284 [15 Ağustos 1867], s. 3-4; sy. 510, 18 Rebiyülahir 1284 [19 Ağustos 1867], s. 3-4; sy. 511, 21 Rebiyülahir 1284 [22 Ağustos 1867], s. 3-4; sy. 512, 25 Rebiyülahir 1284 [26 Ağustos 1867], s. 3-4; sy. 513, 28 Rebiyülahir 1284 [29 Ağustos 1867], s. 3-4; sy. 514, 3 Cemaziyelevvel 1284 [2 Eylül 1867], s. 3-4; sy. 515, 6 Cemaziyelevvel 1284 [5 Eylül 1867], s. 3-4; sy. 516, 10 Cemaziyelevvel 1284 [9 Eylül 1867], s. 3-4; sy. 517, 13 Cemaziyelevvel 1284 [12 Eylül 1867], s. 3-4; sy. 518, 17 Cemaziyelevvel 1284 [16 Eylül 1867], s. 3-4; sy. 519, 20 Cemaziyelevvel 1284 [19 Eylül 1867], s. 3-4; sy. 520, 24 Cemaziyelevvel 1284 [23 Eylül 1867], s. 3-4; sy. 521, 27 Cemaziyelevvel 1284 [26 Eylül 1867], s. 3-4.

⁷⁷ Mermutlu, *Sosyal Düşünce Tarihimizde Şinasi*, s. 157-158.

⁷⁸ Tefrikanın yayınlanması sebebi şöyle açıklandı: "Mevzuu beyne'd-düvel cari olan revâbıt-ı münasebât ve muamelatın keyfiyet-i ahvalinden ibaret olan *Hukuk-ı Mîlel* nam kitap ki tab ve nef'i elsi-ne-i garbiyye münhasır idi. Tetebbuu umuma elzem olduğu için bundan akdem bir zât tarafından Türkçeye tercüme ile Viyana'da tab olunarak o vakit nüsa-hı müteaddidesi İstanbul'a getirilmiş ise de şimdiki halde suret-i kifayede değildi. Binaenaleyh mütalaasının teksir ve teshiliyçün bu defa *Tasvir-i Efkar*'ın tefrikasında tab ve temsiline başlanmıştır. İleride ayrıca dahi basılması mutasav-verdir.", *Tasvir-i Efkar*, sy. 473, 3 Zilhicce 1283 [8 Nisan 1867], s. 4.

Namık Kemal döneminde yayınlanmaya başlanan *Usulü'l-Hikem fî Nizami'l-Ümem*'in tefrikası *Tasvir-i Efkar*'ın 471. sayısında bittikten sonra, 473. sayıda *Hukuk-ı Milel*'in tefrikası başlar. Tefrikanın Şinasî'den sonra Namık Kemal tarafından devam eden yayın siyasetinin sürdürülmesi kapsamında mı çıkarıldığı, yoksa Ekrem Bey'in kararıyla mı hazırlanmış olduğu eldeki bilgilerle kesin bir şekilde cevaplandırılmayan bir sorudur. Bununla beraber bu noktada bir varsayımda bulunulabilir. Namık Kemal'den sonra gazete çıkarma işini Ekrem Bey üstlenmekle birlikte, İstanbul'da bulunan Namık Kemal'in gazetenin içeriği ve yayın siyasetinin belirlenmesinde etkili olduğu düşünülebilir. Namık Kemal'in Girit hakkındaki "Şark Meselesi" adlı makalesi, *Tasvir-i Efkar*'ın 10 Mart 1867 tarihli 465. sayısında yayınlandı. Bu yazıdan sonra hükümet tarafından Erzurum'a tayin edilen Namık Kemal, İstanbul'daki işlerini bahane ederek Erzurum'a gitmeyi geciktirdi⁷⁹. Namık Kemal döneminde başlanan *Usulü'l-Hikem* tefrikası gazetenin 471. sayısında sona erdikten sonra, 8 Nisan 1867 tarihli 473. sayıdan itibaren *Hukuk-ı Milel*'in tefrikasına başlandı. Namık Kemal, tefrikanın yayınlanmaya başlandığı 8 Nisan 1867'den, Avrupa'ya gittiği 17 Mayıs 1867'ye değin İstanbul'daydı. Girit meselesi gündeminde bulunan Namık Kemal'in devletler hukukuna ilişkin bir kitabın gazetede tefrika edilmesini tasavvur etmekte olduğu ve Ekrem Bey'in Namık Kemal'in yayın siyasetini devam ettirdiğini düşünmek mümkün gözükmektedir.

D. MEHAZ

Ottokar Schlechta'nın biyografisi üzerine yapılan çalışmalarda, *Hukuk-ı Milel*'in mehazının hangi kitap olduğu hususu üzerinde durulmamıştır. Ottokar Schlechta, *Hukuk-ı Milel*'in mukaddimesinde, kitabı hazırlarken "bir kitab-ı muteberin usul-i mevzuasına mütâbaat ve bundan başka nice nice kütüb-i münasibe-i makbuleye müracaat" ettiğini belirtmişse de hangi kitap veya kitaplardan faydalandığını açıkça zikretmemiştir. Ancak Farsça tercüme yayına hazırlayan Mohsen Nikbin, *Hukuk-ı Milel*'in mehazının Saalfeld'in *Handbuch des positiven Völkerrechts*⁸⁰ adlı kitabı olduğu kanaatindedir⁸¹. Saalfeld'in kitabı incelendiğinde *Hukuk-ı Milel*'in hem yapı, hem de içerik itibarıyla *Völkerrechts*'e büyük ölçüde benzediği tespit edilebilmektedir. Ottokar Schlechta, yeri geldikçe "*Hukuk-ı Milel* kitabı" ifadesiyle *Völkerrechts*'e de göndermeler yapmaktadır.

Mehaz kitap *Völkerrechts*'in yazarı olan Friedrich Jakob Christoph Saalfeld (1785-1834)⁸², Alman prensliklerinde 18. yüzyılın sonu ve 19. yüzyılın başında pozitif hukuk kaidelerine uygun bir devletler hukuku teorisi ortaya koyan Johann Jacob Moser, Georg

⁷⁹ Ömer Faruk Akün, "Nâmık Kemal", *DİA*, c. 32, İstanbul, 2006, s. 365.

⁸⁰ Friedrich Saalfeld, *Handbuch des positiven Völkerrechts*, Tübingen, C. F. Osiander, 1833.

⁸¹ Schlechta-Wssehrd, *Ketâb-e Hoquq-e Melal*, s. 6.

⁸² Saalfeld hakkında geniş bir vefat yazısı için bkz. "Jacob Christoph Friedrich Saalfeld", *Neuer Nekrolog der Deutschen*, Dreizehnter Jahrgang 1835, Erster Theil, Weimar, 1837, s. 11-28.

Friedrich de Martens, Karl Gottlob Günther, Johann Ludwig Klüber gibi pozitivist hukukçular arasında yer alır⁸³. Ayrıca bu yazarların kitapları, Saalfeld'in *Völkerrechts*'i yazarken başvurduğu me hazlar arasındadır⁸⁴.

Mehaz kitap *Völkerrechts*, pozitif hukuk yaklaşımıyla kaleme alınmıştır. Ottokar Schlechta, *Hukuk-ı Milel*'in 1. cildine yazdığı dibacede, devletler hukukunun *hukuk-ı tabiiye-i milel* (tabii devletler hukuku) ve *hukuk-ı mevzua-ı milel* (pozitif/mer'î devletler hukuku) olmak üzere iki kısma ayrıldığını belirtir. Hukuk-ı tabiiye-i milel, milletlerin birbirleriyle ilişki kurmaları ve aralarında uyumsuzluklar meydana gelmesi halinde birbirlerine karşı "ahval-i asliyelerinden" neşet eden hak ve yükümlülüklerden meydana gelir. Buna karşılık, hukuk-ı mevzua-ı milel ise milletlerin birbirleriyle olan münasebetlerinde uygulanacak kaideler ve takip edilecek usullerin kendi aralarındaki "muahedât-i hâssa" ve "âdât-ı kadime" gereğince tespit edilmesidir. Devletler hukukunun iki farklı kaynağını tanımlayan Ottokar Schlechta, *Hukuk-ı Milel*'in "hukuk-ı mevzua-ı milel kaidesi"ne istinat ettiğini belirterek pozitif hukuk kaidelerine uygun bir devletler hukuku görüşünde olduğunu ortaya koymaktadır⁸⁵.

E. ÜSLUP VE İÇERİK

Ottokar Schlechta'nın kitap boyunca kullandığı dile bakıldığında, genel itibariyle ağır bir üslup kullandığı söylenebilir. Kitabın başındaki mukaddimede, ne kadar ağıdalı bir üslup ve dönemin yazınında yaygın olmayan kelimeler kullanabildiğini de göstermektedir. Böyle nadir kullanımların sebebi, Akademi'de aldığı Farsça eğitimi olmalıdır. Örneğin kitabın dibacesinde kullandığı "husul-gîr" sıfatı gibi bazı kullanımlar, dönemi için yaygın değildir.

Mehaz kitap *Völkerrechts*, Avrupa'da devletler hukukunun şekillenmeye devam ettiği bir dönemde yazılmıştır. Bu sebeple Ottokar Schlechta, takip ettiği tercüme ve mehaz kitabı Osmanlı Devleti'nin şartları ve ihtiyaçlarına göre uyarlama siyaseti bakımından, *Völkerrechts*'te yer almakla birlikte henüz Avrupa devletleri arasında yerleşmemiş, özellikle savaş döneminde uygulanacak bazı devletler hukuku kaidelerini kitabına almamayı tercih etmiştir⁸⁶. Örneğin, Ottokar Schlechta, Saalfeld'in *Völkerrechts*'te başta İngiltere olmak üzere Avrupa devletlerinin deniz savaşlarındaki bazı uygulamalarına

⁸³ Jochen von Bernstorff, Max Mayer, "The Historical School and German International Legal Thought in the 19th Century", *Journal of The History of International Law*, 2023, s. 8.

⁸⁴ Saalfeld, başvurduğu kaynakları resmî kaynaklar (belgeler, anlaşmalar vs.), tarih ve devletler hukuku üzerine yazılmış kitaplar olmak üzere üç grupta tasnif etmiştir. Saalfeld, *Handbuch des positiven Völkerrechts*, s. 11-15.

⁸⁵ *Kitab-ı Hukuk-ı Milel*, 1. bs., s. 4.

⁸⁶ *Hukuk-ı Milel*'in savaş döneminde uygulanacak devletler hukukuna ilişkin ikinci kısmının mukaddimesinde, takip ettiği tercüme ve uyarlama siyasetini şöyle özetlemektedir: "... zikrolunan usul ü kavâid-i umumiyyeden cümlesinin ta'dâd ve îşarından kat-ı nazar, yalnız kîdem-i icraları ve cem'î düvel indinde makbuliyetleri hasebiyle bilinmesi enseb ve elzem olanlarının beyan ve ifadesiyle ıktifa kılındı ...", *Hukuk-ı Milel*, s. 104.

ilişkin düzenlemeleri ele aldığı ondan fazla alt başlığı kitabına almamıştır. Kitapta yeri geldikçe, *Völkerrechts*'te olmadığı halde, Osmanlı Devleti'ni ilgili konuya dahil ettiği de görülmektedir.

Hukuk-ı Milel'in 2. baskısı, ilk baskıda ayrı ayrı basılan iki cildin aksine, tek ciltte bir araya getirilen iki cüz halinde yapılmıştır. 3 fasıl ve 63 alt başlıktan oluşan *Hukuk-ı Milel*'in 1. cüzü, barış döneminde uygulanacak devletler hukuku kurallarına ilişkindir. 1. cüzün 1. faslı, politika usulü ve devletlerin tasnifi üzerine 11 alt başlıktan oluşur. Bu fasıl, devletlerarası ilişkilerin ne şekilde kurulacağı ve anlaşma usulünün ele alınmasıyla başlar. Daha sonra devletler, bağımsız olup olmamalarına, birleşerek yeni bir idari yapı meydana getirip getirmemelerine, din ve mezhep bakımından ne şekilde ayrıldıklarına, kara ve deniz sahalarındaki hakimiyetlerinin genişliğine göre tasnif edilirler. Fasılın sonunda, hükümdarlara uygulanacak teşrifata göre onlar arasında ne şekilde derecelendirme yapılacağı ele alınır.

İlk cüzün 2. faslı, devletlerin kendi hakimiyet sahalarında sahip oldukları haklar üzerine 22 alt başlıktan meydana gelir. Bu fasıl, bir toprak parçasının (memleketin) ne şekilde bir devletin hakimiyetinden başka bir devletin hakimiyetine geçeceği ele alınarak başlar. Daha sonra, Fransız İhtilali'nin etkisinin Avrupa'ya yayılmasını önlemek için kurulan "Kutsal İttifak" örneği üzerinden bir ülkede meydana gelen inkılap karşısında bunun etkilerinden kendini muhafaza etmek isteyen diğer devletlerin hangi yolda hareket edebilecekleri ele alınır. Bu fasılın büyük bir kısmında, bir devletin yabancıları ülkesine kabulü ve ülkesinden ihracı, yabancıların şahıs ve malları üzerindeki hakları, bulundukları ülkede tabi olacakları hukuk gibi konular incelenir. Devletlerin deniz ve kıyılarda sahip oldukları haklar ve denizlerde uygulanacak teşrifat kuralları bu fasıl içerisinde ele alınır. Fasılın son başlığı, devletlerin bir anlaşma çerçevesinde birbirlerine karşı yüklendikleri bir edimi yerine getirme ya da bir şeyin yapılmasına katlanma yükü altına girmelerine ilişkindir.

Bu cüzün 3. faslı, devletler arasındaki ilişkilerin devamını sağlayan usuller ve düzenlemeler üzerine 30 alt başlıktan oluşur. Bu fasılın büyük bir kısmı, devletlerarası diplomatik ilişkileri yürüten elçiler üzerinedir. Elçilerin sınıf ve dereceleri, göreve başlama usulleri, görevli oldukları ülkede kendilerine uygulanacak teşrifat, kendileri ve maiyetlerindeki memurların hak ve muafiyetleri ile görevlerinin ne şekilde sona ereceği bu fasılda tafsilatıyla ele alınır. Fasılın kalan kısmı, devletlerarası anlaşmalara ilişkindir. Anlaşmaların müzakeresi ve imzası sırasında devleti temsil etmeye kimlerin yetkili olduğu, anlaşmaların tasdik ve tesciline ilişkin usul, ticaret anlaşmalarıyla ilgili esaslar bu fasılda ele alınan konulardır. Fasılın sonunda anlaşmaların sona ermesi ile devletler arasında meydana gelen uyuşmazlıkların dostane yolla çözülmesi ve mukabele bi'l-misil usulleri incelenmektedir.

Hukuk-ı Milel'in 2. cüzü, 4 fasıl altında 43 alt başlıktan oluşur. Bu cüz, savaş döneminde uygulanacak devletler hukuku kurallarına ilişkindir. 1. fasıl, savaş halindeki devletlerin birbirleriyle münasebeti üzerine 21 alt başlıktan oluşur. Fasıl, savaş hakkı kılacak sebepler, savaş ilanına kimin yetkili olacağı ve kimin düşman ilan edilebileceği

hususlarıyla başlar. Daha sonra muharebe sırasında uygulanacak kurallar, düşman tebaasına ne şekilde muamele edileceği, muharebede kullanımı yasak olan silahlar, esaret, düşmandan ele geçirilen şeyler üzerinde tasarruf usulü ele alınır. Fasil, mütarekeye ilişkin hükümlerle sona erer.

2. cüzün 2. faslı, devletler arasında kurulacak ittifaklara ilişkin 4 alt başlıktan meydana gelir. Devletler arasında kurulan ittifaklarda devletlerin birbirlerine karşı yükümlülükleri, savunma veya saldırı savaşları esnasında uygulanacak ittifak hükümleri gibi esaslar bu fasılda ele alınarak ittifaklar tasnif edilmektedir.

2. cüzün 3. faslı, tarafsızlık usulü üzerine 14 alt başlıktan oluşur. Tarafsızlık usulünün ne olduğu, tarafsızlığın kısımları, tarafsız bir devletin yükümlülükleri, tarafsız gemi kavramı, bu nitelikteki gemiler ve yüklerinin tabi olacağı düzen, bunların zapt ve müsaderesine ilişkin usuller ile bir limanın hangi şartlarla ve ne şekilde abluka altına alınabileceği hususları bu fasılda ele alınır.

Bu cüz, muharip devletler arasında gerçekleşecek sulhun esaslarına ilişkin 4 alt başlıktan oluşan 4. fasılla birlikte sona erer. Bu fasılda, muharipler arasında sulhun gerçekleşmesi, sulhun bir anlaşmaya bağlanması ve bu anlaşmanın içereceği maddeler ile sulhun ne şekilde ilan ve tatbik edileceği ele alınır.

Ottokar Schlehta, *Hukuk-ı Mîlel*'in 2. cildinin sonuna "Lahika" başlığı altında, Avrupa devletleri hariç, dönemin bazı devletlerinin nüfus, yüzölçümü, siyasi yapı, ordu mevcudu, gelir-gider dengesi, temel geçim kaynakları gibi bilgilerini içeren bir kısım ilave etmiştir. Kitabın 2. baskısını yayına hazırlayan, her ne kadar "Lahika"daki bilgiler değiştiyse de ilk baskıdaki halini muhafaza etmeyi uygun gördüğünü ifade ederek aynı şekilde kitabın sonuna ilave etmiştir. 19. yüzyılın ilk yarısında, Avrupa haricinde, dünyanın geri kalanındaki devletler hakkında birtakım bilgiler içermesi sebebiyle "Lahika" kısmının bu çeviriya da aynen alınması uygun görülmüştür.

19. yüzyılın ortasında yayınlanmış olan *Hukuk-ı Mîlel*, 1856 Paris Anlaşması'nın öncesinde, Osmanlı Devleti'nin Avrupa devletler cemiyeti arasında sayılmadığı bir dönemde Avrupalı devletler arasında uygulanacağı kabul edilen devletler hukuku kurallarını içeren ilk Türkçe kitaptır. Ottokar Schlehta, *Hukuk-ı Mîlel*'i yayına hazırlarken mehzaz olarak kullandığı Saalfeld'in *Völkerrechts*'indeki bazı kısımları kitabına almamış, bazı kısımları yazarken Osmanlı Devleti'yle ilgili eklemeler yapmıştır. *Völkerrechts*'in yapısına uygun olarak *Hukuk-ı Mîlel* de iki kısımdan oluşmaktadır. Kitabın ilk kısmı, barış döneminde devletler arasında uygulanacak hukuka ilişkindir. Bu kısımda, devletlerarası ilişkilerin kurulması, devletler arasında anlaşma yapılması usulü, çeşitli seviyelerdeki diplomatik temsilcilikler vasıtasıyla devletlerarası sürekli ilişkilerin kurulması ve sürdürülmesi gibi hususlar ele alınmıştır. Kitabın ikinci kısmı ise savaş sırasında devletler arasında uygulanacak hukuka ilişkindir. Savaşın hangi usullerle gerçekleştirilebileceği, savaşlarda tarafsızlık, ganimet elde edilmesi ve abluka usulü bu kısımda ele alınan başlıca konulardır.

KAYNAKÇA

1266 *Salnamesi*, yy., ty.

Adel, K., “Schlechta von Wschehrd (Wssehrd) (Šlechta ze Všeherd), Franz X. Frh.”, *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815-1950*, Bd. 10, 1997, s. 173-174

Adel, K., “Schlechta von Wschehrd (Wssehrd) (Šlechta ze Všeherd), Kamill Franz Karl Adam Frh.”, *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815-1950*, Bd. 10, 1997, s. 174-175

Akün, Ömer Faruk, “Nâmık Kemal”, *DİA*, c. 32, İstanbul, 2006, s. 361-378

[Ali Suavi] “Mukaddime”, *Muhbir*, sy. 1, 25 Şaban 1283/20 Kânunievvel 1282 [1 Ocak 1867]

Ali Şehbaz, *Mufasssal Hukuk-ı Düvel*, c. 1, nâşiri: Mehmed Adil, İstanbul, Bağdadlıyan Matbaası, 1324; c. 2, Dersaadet, Matbaa-i Jirayir-Keteon, 1325

Ayaydın Cebe, Günil Özlem, “To Translate or Not to Translate? 19th Century Ottoman Communities and Fiction”, *Die Welt Des Islams*, c. 56, 2016, s. 187-222

Bauer, Stefan, *The Invention of Papal History Onofrio Panvinio between Renaissance and Catholic Reform*, Oxford, Oxford University Press, 2020

Beyhan, Mehmet Ali, “Said Bey, Lastik”, *DİA*, c. 35, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı, 2008, s. 549-551

Bilsel, Cemil, *Devletler Hukuku, Birinci Kitap: Devletler*, İstanbul, Kenan Basımevi ve Klişe Fabrikası, 1941

Bonfils, Henry, Paul Fauchille, *Manuel de droit international public (droit des gens)*, Quatrième édition, Paris, Librairie Nouvelle de Droit et de Jurisprudence, 1905

Bonfils, Henry (Toulouse Darülfünunu *hukuk-ı düvel* muallimi, müteveffa), Paul Fauchille (Paris'te münteşir *Hukuk-ı Umumiye-i Düvel Risalesi* [Revue Générale de Droit International Public] müdürü), *Hukuk-ı Umumiye-i Düvel – Medhal*, mütercimi: Ahmed Selahaddin (İstanbul Hukuk Fakültesi *hukuk-ı düvel* muallimlerinden), İstanbul, Matbaa-i Jirayir-Keteon, 1325

Brockelmann, Carl, *Geschichte der Arabischen Litteratur*, Zweiter supplementband, Leiden, Brill, 1938

Broucek, P., “Schlechta von Wschehrd (Wssehrd) (Šlechta ze Všeherd), Franz X. Vinzenz Frh.”, *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815-1950*, Bd. 10, 1997, s. 174

Ceride-i Havadis, 15 Receb 1262 [12 Nisan 1846], s. 276

Çelik, Hüseyin, *Ali Suavî ve Dönemi*, 2. baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2021

Der Wanderer, No. 194, 14 August 1846, Wien, s. 771

Didaskalia, nr. 238, 29 August 1846, s. 4

“Die ersten orientalischen Druckwerke der k. k. Hof- und Staatsdruckerei in Wien”, *Zeitschrift der Deutschen morgenländischen Gesellschaft*, Erster Band, Leipzig, 1847, s. 362-368

Dumanlı, Çiğdem, “Bir Osmanlı Âliminin Tüy Kaleminden ...: Keçecizâde İzzet Molla'nın Mihnet-Keşân'ı ve Viyana Şarkiyatında Almanca Çevirisi”, *Tarihin Peşinde*, sy. 21, 2019, s. 135-160

Enfants de langue et Drogmans – Dil Oğlanları ve Tercümanlar, ed. Frédéric Hitzel, çev. Mehmet Sert, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1995

Fihrist-i Matbaatü'l-Cevaib, Kostantiniyye, Matbaatü'l-Cevaib, 1306

Fujinami, Nobuyoshi, “Hasan Fehmi Pasha and The Birth of Ottoman International Legal Studies”, *Jus Gentium: Journal of International Legal History*, c. 6, no. 1, 2021, s. 145-163

Fujinami, Nobuyoshi, “The First Ottoman History of International Law”, *Turcica: Revue d'études turques - Peuples, langues, cultures, États*, c. 48, 2017, s. 245-270

Hamed b. Abdullah Hammad, *Matbaatü'l-Cevaib: Neşetüha, Tarihuha, Matbuatüha*, Riyad, Dârü'l-Faysal li's-Sekâfe, 1422/2002

Hasan Fehmi, *Telhis-i Hukuk-ı Düvel*, 1. tab, 1300; 2. tab, 1326

Herzog, Christoph, “Almanca Konuşulan Ülkelerde Türkiyat ve Şarkiyat Çalışmalarının Gelişimi Üzerine Notlar”, çev. Faruk Yaslıçimen, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, c. 8, sy. 15, 2010, s. 77-148

Hof- und Staats-Handbuch der Österreichisch-Ungarischen Monarchie für 1876, Wien, Druck und Verlag der K. K. Hof- und Staatsdruckerei 1876

Höflechner, Walter, *Joseph von Hammer-Purgstall 1774–1856 Ein altösterreichisches Gelehrtenleben. Eine Annäherung*, Band 2, Graz, Akademische Druck- u. Verlagsanstalt, 2021

Illustrierte Zeitung, nr. 1489, 13 Januar 1872, s. 35

İbrahim Hakkı (Mekteb-i Mülkiye-i Şâhâne mezunlarından), *Medhal-i Hukuk-ı Beyne'd-düvel*, İstanbul, 1303, Karabet ve Kasbar Matbaası, 1303

İbrahim Hakkı (Mekteb-i Mülkiye-i Şâhâne mezunlarından), *Tarih-i Hukuk-ı Beyne'd-düvel*, İstanbul, 1303, Karabet ve Kasbar Matbaası, 1303

İbrahim Hakkı (Maarif nazırı), *Hukuk-ı Düvel*, İstanbul, Matbaa ve Kütübhane-i Darü'l-hilafeti'l-aliyye, 1327

İhsanoğlu, Ekmeleddin, “Books Translated from Turkish into Arabic and Printed in Egypt”, *The Turks in Egypt and Their Cultural Legacy: An Analytical Study of the Turkish Printed Patrimony in Egypt from the Time of Muhammed ‘Ali with Annotated Bibliographies*, translated by Humphrey Davies, Cairo, The American University in Cairo Press, 2012, s. 297-313

İnalcık, Halil, “Hüsrev Paşa, Koca”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, c. 19, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı, 1999, s. 41-45

İsmailoğlu Kacı, Tuğba, *Hammer Doğu’nun Kâşifi*, İstanbul, Kronik Kitap, 2021

“Jacob Christoph Friedrich Saalfeld”, *Neuer Nekrolog der Deutschen*, Dreizehnter Jahrgang 1835, Erster Theil, Weimar, 1837, s. 11-28

Kazazian, Anne, “Les Arméniens en Égypte à l’époque de Muhammad Ali: un âge d’or?”, *Cahiers de la Méditerranée*, numéros: 105, 2022, s. 145-163

Kırbıyık, Mehmet, “Yûsuf Hâlis Efendi”, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü* (Erişim tarihi: 24 Ekim 2023, <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/halis-yusuf-halis-efendi>)

Kuntay, Midhat Cemal, *Sarıklı İhtilalci Ali Suavi*, İstanbul, Ahmet Halit Kitabevi, 1946
La Commission européenne du Danube et son oeuvre, de 1856 à 1931, Paris, Imprimerie Nationale, 1931

La Revue diplomatique: politique-littéraire-fnances-commerce international, 27e année, No: 43, 23 Octobre 1904

La Revue d’Orient et de Hongrie. Journal politique, littéraire et économique, Nu: 11 (411), 18 Mars 1894, Budapest, s. 87

Le Moniteur des consulats et du commerce international, 8e Année, No: 6, 14 Février 1886, s. 3

Literarische Zeitung, No. 66, 19 August 1846, Berlin, s. 1064

Mahmud Esad ibn Emin Seydişehrî (Maliye Nezareti müsteşarı, Mekteb-i Mülkiye ve Darülfünun muallimlerinden), *Hukuk-ı Düvel – Medhal*, İstanbul, Matbaa-i Osmaniye, 1326

Mardin, Şerif, *The Genesis of Young Ottoman Thought: A Study in the Modernization of Turkish*, Princeton, Princeton University Press, 1962

Mermutlu, Bedri, *Sosyal Düşünce Tarihimizde Şinasi*, İstanbul, Kaknüs Yayınları, 2003

Navrátilová, Hana, Roman Mišek, “The Oriental Academy, Birth of a New Era of Austrian Diplomacy in the Orient”, *Archiv orientální*, 71/2, 2003, s. 199-204

Osmanische Sprichwörter, Wien, K. K. Hof. und Staatsdruckerei, 1865

Ovaçin, Ahmet, “Die Europareise des Sultan ‘Abdül‘aziz im Spiegel der zeitgenössischen Presse”, Universität Wien, 2013

Palabıyık, Mustafa Serdar, “The Emergence of the Idea of ‘International Law’ in the Ottoman Empire before the Treaty of Paris (1856)”, *Middle Eastern Studies*, c. 50, 2014, s. 233-251

Pietsch, Roland, “Ottokar Maria Freiherr von Schlechta-Wssehrd und seine Deutung persischer Dichtkunst”, *Spektrum Iran*, Jahrgang 25, 2012/4, s. 46-65

Petritsch, Ernst Dieter, “Schlechta von Wschehrd (Wssehrd) (Šlechta ze Všeherd), Ottokar Maria Frh.”, *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815-1950*, Bd. 10, 1991, s. 175

Roper, Geoffrey J., “Faris al-Shidyāq and the Transition from Scribal to Print Culture”, *The Book in the Islamic World: The Written Word and Communication in the Middle East*, ed. George N. Atiyeh, New York, State University of New York Press, 1995, s. 209-231

Saalfeld, Friedrich, *Handbuch des positiven Völkerrechts*, Tübingen, C. F. Osiander, 1833

Said [Kemalpaşazâde], Cebrail Gregor, *Hukuk-ı Düvel*, İstanbul, 1299

Schlechta-Wschehrd, Ottokar Freih. v., *Fuad Pascha's Vater und dessen "Tristia": Beitrag zur Kenntnis der modernen Literatur der Osmanen*, Leipzig, F. A. Brockhaus, 1863

Schlechta-Wssehrd, O[ttokar], *Manuel Terminologique Français-Ottoman contenant les principales expressions et locutions techniques usitées dans les pièces diplomatiques, administratives et judiciaires ainsi que différents néologismes inconnus aux vocabulaires Français-Turcs en usage*, Vienne, Imprimerie Impériale, 1870

Schlechta-Wssehrd, Ottocar M. Freiherr v., “Die osmanischen Geschichtschreiber der neueren Zeit : Biographien derselben sammt Beschreibung und Inhaltsverzeichniss von deren bisher in Europa unbekannt gebliebenen historischen Leistungen”, *Denkschriften der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften Philosophisch-Historische Classe*, Achter Band, Wien, Kaiserlich-Königlichen Hof- und Staatsdruckerei, 1857, s. 1-47

Schlechta, Ottokar, *Hukuk-ı Mîlîl*, Cüz-i Evvel ve Sâni, el-Cevaib Matbaası, 1295 [1878]

Schlechta-Wssehrd, Ottokar, *Ketâb-e Hoqûq-e Melal*, Ed.: Mohsen Nikbin, Tehran, Miras-e Maktoob, 2021 Schlechta, Ottokar, *Kitab-ı Hukuk-ı Mîlîl*, c. 1, Viyana, Daru't-tibâati'l-İmparatoriyye, 1263; c. 2, Viyana, Daru't-tibâati'l-İmparatoriyye, 1264

Schlechta, Ottokar, *Kitabu Hukuku'l-Ümem*, trc. Kadir Nevfel bin Nimetullah bin Corcis Nevfel et-Trablusî, Beyrut, [Matbaati'l-Maarif], 1873

Şahan, Furkan (haz.), “Bonfils-Fauchille’in *Manuel*’i Türkçe’ye Nasıl Aktarılmalı? – Ahmed Selahaddin ile Mahmud Esad Seydişehrî Arasında Bir Tercüme ve Terim Tartışması”, *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, sy. 25-26, 2018 Bahar-Güz, s. 61-86

Tercüman-ı Hakikat, nr 10, 8 Receb 1295 [8 Temmuz 1878], s. 4

The Levant Times and Shipping Gazette, 8 May 1874, s. 2

The Seventh Census of the United States: 1850, Washington, Robert Armstrong, Public Printer, 1853

Vattel, Emer, *Le Droit des gens: Principes de la loi naturelle, appliqués à la conduite et aux affaires des Nations et des Souverains*, tome: 1-4, Londres, 1758

von Bernstorff, Jochen, Max Mayer, “The Historical School and German International Legal Thought in the 19th Century”, *Journal of The History of International Law*, 2023, s. 1-43

von Goluchowo, Agenor Graf Goluchowski, *Die K. und K. Konsular-Akademie von 1754 bis 1904: Festschrift zur Feier des hundertfünzigjährigen Bestandes der Akademie und der Eröffnung ihres neuen Gebäudes*, Wien, Verlag des K. u. K. Ministeriums des Kaiserlichen und Königlichen Hauses und des Äussern, 1904

von Starkenfels, Victor Weiß Edlem, *Die kaiserlich-königliche orientalische Akademie zu Wien, ihre Gründung, Fortbildung und gegenwärtige Einrichtung*, Wien, Gedruckt und im Verlage bei Carl Gerold, 1839

von Wurzbach, Constant, “Rozenweig Ritter zu Schwannau, Vincenz”, *Biographische Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*, 27. Teil, Wien, Druck und Verlag der k. k. Hof. und Staatsdruckerei, 1874, s. 34-36

von Wurzbach, Constant, “Schlechta von Wschehrd, Ottokar Freiherr”, *Biographische Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*, 30. Teil, Wien, Druck und Verlag der k. k. Hof. und Staatsdruckerei, 1875, s. 65-66

Wiener Zeitung, Nr. 293, 21 Dezember 1894, s. 6

Wiener Zeitung-Wiener Abendpost, Nr. 290, 19 Dezember 1894, s. 3

Yörük, Ali Adem, “İlk Hukuk Lügatlerimiz (1870-1928)”, *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, sy. 2, 2006 (Güz), s. 99-128

Yörük, Ali Adem, “Mekteb-i Hukuk’un Kuruluşu ve Faaliyetleri (1878-1900)”, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2008

HUKUK-I MİLEL

Avrupa meşâhîr-i müellifininden Baron Eşlehta Ottokar [Ottokar Schlehta]
nam zât-ı maarif-simâtın eseridir.

1847 tarihinde Viyana'da basılmış olan nüsha ibarece bazı mertebe tashih edildi.

Babıali karşısında el-Cevâib Matbaası'nda tab olunmuştur.

1295 [1878]

CÜZ-İ EVVEL

[BARIŞ DÖNEMİNDE UYGULANACAK
DEVLETLER HUKUKU]

CÜZ-İ EVVEL

DİBACE-İ KİTAP

Bismillahirrahmanirrahim

Beyana hacet olmadığı vechle asr-ı zekâvet-hasrımızda bâzâr-ı hüner ü marifet anbean tahsil-i revac edip belki her gün ve her saat bir tuhfe-i cedide ve numune-i garîbe peyda ve ihdasıyla kulüb-ı müşteriyâna medar-ı bezl-i nukûd-ı gayret ü ibtihac olmakta bulunduğu misillü bi't-tahsis halen erîke-pîrâ-yı saltanat-ı ebediyetü'd-devam bulunan padişah-ı Felatun-hikmet ve şehinşâh-ı Nuşirevân-ı menkabet, sultan-ı zaman ve hakan-ı devran, yani es-Sultan Abdülmecid Han edâmallahu vücudehu'l-mesud ilâ-nihayeti'l-kurûn ve'l-âvân hazretlerinin sâye-i atufet-vâye-i mülûkânesinde memâlik-i mahrusede bir kat daha iş'âl-i envâr-ı akliye ve ez-her-cihet ifrâz-ı âsâr-ı hasene-i ilmiye mucib görünen mevâddı kesb ü tahsile muvâzabet-i kamile derkâr olmağın bu babda istihsal-i esbab-ı kâmrânî zımnında zât-ı Süleyman-sıfât-ı hazret-i cihandârînin teveccühât-ı mekremet-âyât-ı hüsrevâneleri şeref-i muktezasıyla nice nice tensikat-ı hayriyenin tesis ve tertibine ve her yüzden teshil-i tahsilat-ı mukteziye mucib olacak birtakım kütüb-i münasibe ve resâil-i selise-i şâmiletü'l-faidenin telif ve terkibine sarf-ı bidâ'a-ı himmet ü iktidar buyurulmakta idiğü ve bundan başka hamden sümme-hamden işbu zaman-ı meymenet-iktiranımızda eyyâm-ı sulh u salâh müstedâm ve düvel-i muhtelif meyânesinde rabta-ı mergûbe-i dostî ve yek-cihetî müstahkem ve ber-devam olmak cihetiyle milel ve akvam beyninde dahi rişte-i taalluk u ihtilat dürüstçe ma'kûd ve yek-diğeriyle habl-i münasebât-ı mukabile ve mümâşat-ı müte'âvizeleri aksâ-yı derecede memdûd ve meşdûd bulunduğu mülâhaza ve mütalaasıyla hüsn-i ihtilat-ı mezkur ne vechile husul-gîr ve ihtilat üzere bulunan milletlerden her birinin yek-diğerine nispetle suret-i ahvali ne güne nizam-pezîr olduğı ve devletlerin biri birlerine nazaran hukuk-ı merkuze-i müstakilleleri ne yolda münhasır ve meşrut ve beynlerinde münakid olan muahedât-ı hâssa takribiyle düsturu'l-amelleri ne türlü kuyûd-ı lazıme ve şerâit-i icabiyeye müteallik ve merbut bulunduğu mevâdda aşına ve haberdar olmak umumen her bir ehl-i hüner ü malumatın lazıme-i hüsn-i dirayeti ve hususiyle erbab-ı kalem ü menâsıbın vacibe-i mahall u memuriyeti idiğü ve hemân bâlâda nigâşte-i sûtûr-ı dekâyık kılındığı üzere zât-ı mekârim-âyât-ı hazret-i cihandârînin sâye-i hikmet-pîrâyelerinde tab' u neşr buyurulmakta olan kütüb-i latife ve resâil-i fûnûniyenin adet ve kemmiyeti hesaptan bîrûn ve hayyiz-i ihatadan efzûn ise de umumen ilm-i politikaya dair ve bi't-tahsis ilm-i politikanın güya ebced hevvezi olan mevâdd-ı mezkureye mütedair bir kitab-ı münasibin ol canibde, yani memalik-i mahrusede henüz mefkud ve halbuki böyle bir kitabın min külli'l-vücuha nef ve iktizası melhûz ve meşhûd bulunduğu hususlarına binaen işbu duâğûyân-ı devlet-i daimetü'l-istimrar ve senâhân-ı saltanat-ı ebediyetü'l-istikrar zümresinden olan dâ'î-i nâçâr, yani Baron Eşlehta Ottokar [Ottokar Schlechta] mücerred tecrübe-i niyet-i hayriye

ve erbab-ı zihn ü kiyâsete celb-i menfaat-ı kalîle siyakında âlem-i şühûdda bir eser-i vücudun terk ve ibkasına karar vererek zikrolunan maddelere dair elfaz-ı Nemseviyye [Almanca] ile muharrer bir kitab-ı muteberin usul-i mevzuasına mütâbaat ve bundan başka nice nice kütüb-i münasibe-i makbuleye müracaat birle işbu kitab-ı ibret-intisabın tasnif ve tekniline ibtidar ve *Kitab-ı Hukuk-ı Mîlel* unvanıyla Türkçeye tercüme ve tahviline ictisar eylemiştir.

Emmâ bâ'd umumen *Hukuk-ı Mîlel* kitabı iki kısım-ı muhtelifi şâmil, *yani hukuk-ı tabiiye-i mîlel* ve *hukuk-ı mevzua-ı mîlel* kaidelerini müştemil bulunmuştur. Şöyle ki, hukuk-ı tabiiye-i mîlel kaidesi milletlerin biri birleriyle irtibat ve ihtilatları vukuunda her birinin sairlerine nispetle keyfiyet-i ahval-i asliyelerinden neşet eden envâ-ı hukuk u zimmetlerinin beyanını havi ve hukuk-ı mevzua-ı mîlel kaidesi dahi milletlerin yek-diğeriyle cihât-ı muhtelif ve münasebât-ı mütevaliyelerinde gerek muahedât-ı hasa ve gerek âdât-ı kadime muktezasıyla cari ve mer'î olan usul-i sabite ve kavâid-i mevzua-ı mütenevvianın ifadesini câmi ve muhtevidir. İşte bu kitap, hukuk-ı mevzua-ı mîlel kaidesi beyanındadır ve müstağnî anî'l-beyan olduğu üzere *Hukuk-ı Mîlel* kitabının mevkufun-aleyhi olan düvel ü mîlel-i muhtelifeden her biri eğerçi kendi hal ve dairelerinde müstakil ve mutlak olarak beynlerinde mansub bir hâkim-i müşterekin emr u fermanına tâbi ve mülhak olmamaları cihetiyle birbirleriyle münasebetlerinde dahi bir gûne usul-i umumiyye riayet ve mütâba'ata mecbur olamayacakları derkâr ve binâberin bu usul mucibince milletlerin hukukuna râci olan ahkam-ı umumiyyenin sair ahkam-ı hasa-ı mevzua misillü bend bend mufassal ve mukarrer ve her vakit layığıyla icra ve tenfizi mümkün ve mutasavver olamaması bedîdâr ise de maahâzâ ahkam-ı mezkureden ekserisinin muahedât-ı hasa ve âdât-ı kadimeye mübteni olarak Avrupa devletleri beyninde hayli müddetten beri dikkat-i kamile ile muteber ve mer'î tutulmakta olmalarından ve her gûne tedabir ü mesâil-i politikiyeye merci ve esas bulunmalarından nâşî ahkam-ı umumiye-i mezkurenin bi-eyyi-hal mevâdd-ı mühimmeden ve meal ve mazmunlarına vukûf her bir ehl-i marifet ve hususiyle erbab-ı menâsıb-ı devlet için malumat-ı mukteziyeden bir ilm-i ahassü'l-menfaat idiğü vareste-i kayd-ı tezkardır. Hemân işbu kitab-ı ibret-meâbın zât-ı hikmet-âyât-ı hazret-i cihandârinin teveccühat-ı bâhîretü'l-berekât-ı hüsvâneleriyle memalik-i mahrusede neşr ü ihya buyurulmakta olan ulûm u fûnûn-ı cezîleye bir zamîme-i endek-mâye olarak memurîn-i Devlet-i Aliyyeleri hakkında câlib-i envâ-ı menâfi bulunması mütercim-i çâkerin aksâ-yı âmâl ve münteha-yı ed'îye-i sadakat-iştimalidir.

FASL-I EVVEL: UMUMEN DÜVEL-İ MUHTELİFE VE USUL-İ POLİTİKA BEYANINDADIR

1. Devletlerin birbirlerine nispetle münasebâtı beyanındadır

Bir mahalde temekkün ve temeddün üzere olup bir türlü reisin zîr-i hükmünde bulunan nâsın ictimâ-ı müstakilline ilm-i politika ıstılahınca *heyet-i ictimaiye-i mülk ü millet* ve kendilerinin reisleri bulunduğu nazaran *devlet* ıtlak olunur. Evâil-i ezmânda esas-ı mamuriyet ve medeniyet henüz te'kid ve milel-i muhtelif beyinde rabîta-i ülfet ü müvâneset layıkıyla rabt ve teşyîd olunmamış idiğünden ol vakitler devletler dahi infirâd üzere idi. Mürur-ı dühûrla nizamat-ı mülkiye tanzim ve muamelat-ı hasene-i ülfet ü ihtilat ta'mim olundukda akvam ve milel yekdiğeri ve devletler dahi birbirleriyle ittisal ederek gide gide cümlesi beyinde bir nev alaka ve münasebet vücuda gelmiştir ve hatta ezmân-ı sâlifede Avrupa devletleri beyinde dahi el-haletü-hazihi cari olan revâbıt-ı ihtilat mefkûd olup kavm-i Romaniyan'ın cihangir oldukları sıralarda yalnız bazı etrafta baş göstermeğe başlamış ise de muahharan bunların devletleri zeval-pezîr olduğu müddetten tâ Amerika kıtasının keşfine kadar ihtilat-ı mezkur yine bertaraf ve nâ-bedîd olmuştu. Badehu takriben sene-i hicriyenin 202 [817] senesinde¹ Roma İmparatorluğu'nun tesis olunması ve² Rim papası vesâyâ ve tenbihâtının İsevîyü'l-mezhap olan milletler üzerine kesb-i kuvvet ü nüfuz eylemesi hususu mahal mahal tekessür-i ictimainı mucib ve devletlerin dahi birbirleriyle tezâyüd-i münasebâtını müstevcib olmuş ve bundan sonra eğerçi beynlerinde kanlı kanlı muharebeler tahaddüsüyle vücut bulmuş olan o hüsn-i alaka munkatı olarak tekrar bir nev hal-i infirâd zuhur etti ise de ol halde dahi muvazene-i politika usul-i mülkiyesinin iltizam ve vikayesi maddesi, devletlerin evvelkiden ziyade birbirleriyle ittifak ve ittihadını celb eylemiştir.

2. Muvazene-i politika usulü beyanındadır

İşbu usul, memleketlerin terakki-i mamuriyet ve devletlerin birbirleriyle tezâyüd-i ülfet ve mahabbetlerine medar olup bunun istinatgâhı ise her bir devletin hukuk-ı müstakillesine diğer devletler taraflarından riayet edilmekten ve onlardan biri haddini tecavüzle cebren sair devletlerden birinin umûr ve ahvaline müdahale edecek olursa düvel-i sairenin bi'l-ittifak men'îyle haddini bildirmelerinden, velhasıl tecavüzât-ı nâ-mergûbeye mümkün olduğu mertebe mümânaat göstermekten ibaret olduğu misillü vikaye-i emn ü asayîşi müstelzim olan bu emr-i hayrın istihsalini icap eyleyen esbab-ı ameliye dahi suûbet ve adâvete mübteni olmayarak yalnız muahedât-ı sulhiye takribiyle devletlerin birbirleriyle ülfet ve muhâdenet-i kamilesine mebnidir. Usul-i

¹ Karolenj Krallığı ile Papa arasında, önceki 50 yılda verilen imtiyazları teyit edip yazılı hale getiren 817 tarihli "Pactum Hludowicianum" kastedilmektedir. Stefan Bauer, *The Invention of Papal History Onofrio Panvinio between Renaissance and Catholic Reform*, Oxford, Oxford University Press, 2020, s. 103-105.

² 2. bs.: Roma İmparatorluğu tesis olunarak

mezkurenin mer'iyü'l-icra tutulması vukuât-ı sabıka delaletiyle bi'd-defaat niyyât-ı fâsideye bahane ve irtikab-ı fisk u fücura vesile olmuş ve bundan başka milel-i muhtelif beyinde derkâr olan haset ve gayretin def'îyle musibet-i ceng ü cidalin men-i ref'ine sebep olamamış denilerek muvazene-i politika usulü bazılar[1] indinde her ne kadar melûm ve makduh ise de mamafih usul-i mezkurenin bu makule sair usul-i politikadan mükemmel ve ehven olduğu ve bazı hususâtta derkâr olan adem-i kifayetinden sarf-ı nazarla vesâtat-ı kanuniye ile eyâdî-i tasarrufât-ı nâsta mütedâvil olan mülk ve malın hıfz u vikayesine hizmet ettikten başka, asâr-ı mamuriyetin izdiyadını ve bünyân-ı sulh u rahatin teekküdünü ve hususan küçük devletlerin büyük devletlere tekessür-i meyl ü itimadını müntic olmasından dolayı doğrusu şâyân-ı itibar bir usul-i hayr-iştimal idiğü azade-i kayd-ı tezkardır.

3. Usul-i mezkurenin ahvali beyanındadır

Zikrolunan muvazene-i politika usulü, ezmân-ı sâlifede defaatle beyne'd-düvel iltizam ve icra olunmuş olup mürur-ı dühûrla envâ-ı tadilata dahi mazhariyetle adeta usul-i cedide suretine girmiş ve hatta takriben üç yüz sene mukaddem Avrupa kıtasında yeniden rû-numâ-yı zuhur olarak ol zamanlarda İtalya ülkesinde vaki küçük devletlerin yekdiğeriyle münasebetlerinde kuvveden fiile getirilmiştir. Şöyle ki, vüsat ve kudret cihetiyle beynlerinde tefâvüt-i külli bulunan düvel-i sagire-i mezkurenin ol eyyâmda gerek revac-ı ticaret ve gerek alaka-i civarî ve karabet iktizasıyla kemal-i ülfet ve ihtilatları derkâr iken onlardan bazılarının âyânı kendilerinin zaaf-ı hallerine vâkıf ve büyük devletlerin bi't-tasallut kendilerine îsâl-i cebr ü mazarrata tasaddî edeceklerinden hâif olmağla düvel-i mezkurenden birtakımı birbirleriyle ahd u peymanla mâil ve kendilerinden birinin zevâilini mucib olacak her gûne tecavüzât-ı ecnebiyeyi alâ-kaderi't-tâka men ve def'e âzim olarak çar u nâ-çar muvâzene-i politika usulüne riayet etmişler idi. Badehu İtalya ülkesi üzerine dava-yı hukuk-ı tahakküm ve riyasetten dolayı Fransa ve Nemçe devletleri meyanında münazaât-ı müstedîme zuhur etmekle Avrupa-yı garbî semtinde vaki sair devletler bu husustan nâşî mütelâşî ve muztar, yani "Devleteyn-i müşarunileyhimadan biri İtalya ülkesini zîr-i zabt u tasarrufuna alacak olur ise ol devletin mertebe-i kuvvet ve iktidarı hadden aşırı olacağı cihetle belki bizim dahi umûr ve ahvalimize halel tatarrukuna bâdî olur." deyu çare-cûy-ı def-i hatar olarak keyfiyet-i hali rüyet etmek ve kendilerinden her birinin hukuk-ı müstakillesini ez-her-cihet hıfz u vikaye eylemek ve devleteyn-i müşarunileyhimadan birinin fevka'l-had kuvvet ve kudret bulmasını reva görmemek mevâddına dair beynlerinde akd-i ittifaka mübaşeret etmiş olduklarından muvazene-i politika usulü ol tarafta dahi revaç bulup İtalya ülkesinden Avrupa'nın garp canibine sirayet etmiş ve haylice mümted olmuştur. Ondan sonra âyin ve mezhep usulüne dair Katolik ile Protestan milletleri beynlerinde hurûb-ı şedîde³ zuhur ile Cermanya devletlerinin vifakı fıraka ve ittifakı şikaka mübeddel olduğu vakitlerde muvazene-i politika usulü ol tarafta dahi kabul olunup

³ 17. yüzyılın ortalarında cereyan eden Otuz Yıl Savaşları kastedilmektedir (*Völkerrechts*, s. 20).

bu vechle canib-i garpten Avrupa kıtasının kalb ve merkezi olan Cermanya ülkesine naklolunmuştur. Fakat Avrupa'nın cihet-i şimalinde kâin devletler ol vakit ahval-i hariciyeye müdahaleden külliyyen el çekerek sair devletlerin inkılabât-ı dahiliyesine nazaran kendileri ekser-i halde bî-taraf kalmış olmalarıyla usul-i mezkurenin iltizamı onlara göre vacibü'l-itina mevâddan değil idi. Nihayet takriben bundan yüz sene mukaddem düvel-i müşarunileyhim beyninde hurûb-ı şedîde⁴ vukua gelerek Rusya Devleti, İsveç Devleti'nden ziyade kadr u kuvvet peyda ettikde, düvel-i mezkure dahi muvazene-i politika usulünü iltizam etmişler ve tâ bu zamana gelinceye dek gâh akd-i uhûd ve gâh sevk-i cünûd vesâtâtıyla ol usulün fiilen hıfz-ı vikayesine sarf-ı gençîne-i ihtimam etmekte bulunmuşlardır. Düvel-i bahriye dahi cyyâm-ı sulh u refahın devam ve bekasını revac-ı emr-i ticaretlerine ehem mevâddan bilmekle zikrolunan usule riayet ve gerek ecnebi askerlere râtime vermekle ve gerek bezl-i nukûdla müttetikleri bulunan kimesnelere imdat ve iane etmekle muvazene-i politika usulünün ta'mim ve te'kidine sarf-ı mâ-hasal-ı makderet ederek bu tarik ile memleketlerinin izdiyad-ı kuvâ-yı maliyesine mübaşeret ve mertebe-i şân u namlarını resânîde-i evc-i servet ve müfâharete etmişlerdir. Eğerçi muahharan ârıza-ı gaflet ve bazı mertebe noksanî-i himmet ile usul-i mezkurenin kadr u itibarı ruz-be-ruz tenezzül ederek nihayetü'l-emr Fransa ülkesinde birtakım tebeddülât-ı hükmiye ve inkılabât-ı mülkiye zâhir ve giderek Napolyon'un gazavât-ı azîmesi semeresi olarak devlet-i müşarunileyhanın Avrupa düvel-i sairesi üzerine fart-ı tefevvuk ve tasallutu bâhir olduğda, usul-i mezkure karîn-i zeval ve izmihlal olmuş ise de bundan sonra bazı düvel-i müttetikanın netâyic-i harbiyeleri iktizasıyla Fransa ülkesi zabt u teshîr ve cihangir-i müşarunileyh def ve tedmîr olunduğunun üzerine usul-i mezkure tekrar saha-i politikada zuhur birle Avrupa'nın ahval-i haliyesine tatbikan manada bir ve şekl u surette mütegayyer olarak ilâ-hâzâ'l-ân kemal-i dikkatle icra ve infaz olunmakta bulunmuştur.

4. Muâkade usulü beyanındadır

Devletlerin hudud ve hukuku ez-her-cihet hıfz u vikaye ve harb u cidalden sarf-ı nazarla şayet aralarında ihtilafât-ı mümkin vukua gelir ise müşavere-i dostane tarikiyle def ve tesviye olunmak şartıyla beyne'd-düvel akd u tensik olunan birtakım ahidnamelelere mübteni bulunan usul-i mülkiyeye ilm-i politika ıstılahınca *muâkade usulü* itlak olunur. Ama işbu usul, manen mevcut ve hakikaten mefkud olmağla fî-zamâninâ-hâzâ ismini bilen bile kalmamıştır. Meğer ki ol suretle dahil-i daire-i ahd olan düvel-i muhtelifenin envâ-ı makâsîd ve tedâbirini vech-i vecîh üzere kuvveden fiile getirecek ve aza-yı müttetikadan birisi serkeşlik ederek sair devletlerin rey ve meramlarına taarruz sadedinde bulunacak olursa ol devlete haddini bildirecek ve hakkında lazıme-i ceza ve siyaseti icra edebilecek bir mahkeme-i adliye-i umumiye tesis ve terkip ve keزالik icabı halinde istimal olunmak üzere kifayet miktarı asâkir

⁴ 1700-1721 yılları arasında İsveç ve Rusya'nın öncülüğündeki Büyük Kuzey Savaşı kastedilmektedir (*Völkerrechts*, s. 21).

tahsis ve tertip oluna. İşte işbu maddenin icrası müşkilâtın, belki düvel-i müttefikanın birbirlerine adem-i itimadı hasebiyle ağıleb-i halde muhâlâtın olduğuna nazaran usul-i mezkurenin dahi mahz-ı vehm ü hayal ve hakikatte iltizam ve icrası bir emr-i muhâl olacağı bedîhî ve hüveydâdır. Kaldı ki usul-i mezkurenin kemâ-yenbagî icra ve imali ve vasıta-i mamuriyet-i bilâd ve asayiş-i ibâd esbab-ı hayriyesinin istihsali maddesi telâkî şartına merbut, yani düvel-i müttefikanın suret-i idare ve umûr-ı politikada kemal-i ittihad u ittifakı ile kuvvet ve cesametçe beyinlerinde tefâvüt ve fark bulunmaması hususlarına menut bulunduğundan bu şartlar ahvallerine nazaran bulunsa bulunsa yalnız birkaç devlet beyinde bulunabileceği cihetle hiç değil ise bu husustan dolayı usul-i mezkure icrasının suhuletle tahsil olunacak mevâddan olmadığı ilm-i politika erbabının mefhum-ı hüsn-i dirayetleridir.

5. Riyaset usulü beyanındadır

Vüsât ü cesamet ve servet ü kudret cihetiyle beyne'l-akran mümtaz ve serefrâz olan bir büyük devlet, kanunen veya cebren düvel-i saire üzerine güya zîr-i zabtında olan eyaletleri mesabesinde icra-yı riyaset ve kendi ülkesi gibi onların ülkelerinde dahi müstakillen idare-i umûr-ı hükümet ettiği surette düvel-i müşarunileyhimin biri birlerine nispetle beyinlerinde cari olan usul-i mülkiyeye ilm-i politika ıstılahınca *riyaset usulü* ıtlak olunur. İşbu usulün gereği gibi icra ve imali takdirinde, “Bünyân-ı musalaha istihkam bulup refah-ı âlem ve asayiş-i ümem ber-devam ve müstedâm olur.” denilerek usul-i mezburenin medh ve senâsında her ne kadar mübalağa kılınmış ise de garazsızca bakılınca bu denli sitayiş nâ-becâ ve nâ-sezâ görünür ve belki bütün bütün bi-esas idiği zâhir ve hüveydâ olur. Çünkü efrad-ı âferîdeden hiçbir fert, kendi meram ve rızasıyla âhar kimsenin ribka-ı tasallutunu kabule talebkâr olmayacağı misillü, her bir devlet dahi başlı başına olmak ve ahval-i dahiliyesine ecnebi bir devletin müdahalesinden sakınmak kayıt ve arzusunda olmanın haksızlık, yani cebir tarikiyle olmaz ise bu makule riyaset usulünün kar'an ve katibeten husule gelemeyeceği ednâ tefekkür ile malum olur mevâddandır. Bi'l-farz devletlerin rıza ve ittifakları ile iltizam olunsa bile, hemân her vakit bir tarafta saltanat ve diğer taraflarda mahkumiyet olmak hasebiyle saltanat cihetinde kuvâ-yı askeriyenin hadden aşırı izdiyadi ve düvel-i mahkume tarafında bi'l-akis fakr u ihtiyacın zuhur ve imtidadı muktezîyât-ı halden olduğundan usul-i mezkurenin bir vechle âsâr-ı hayr u bereketi müntic olamayacağı aşikardır ve işbu usulün layıkıyla icrası, her bâr hurûb-ı müstedîme vukuunu muktezi ve giderek bünyâd-ı asayiş ve mamuriyetin zeval ve inkisarını müeddî olmaktan başka, encâm-ı kâr masârif-ı harbiye harpten hasıl olan kâr ve menfaati tecavüz edeceği cihetle nihayet devlet-i galibeye musalaha tarikini ihtiyardan gayrı çare kalmayacağı derkâr ve ol vakit tarik-i sulhu ihtiyarı vehn ü zaafı ikrar demek olmağla bu keyfiyetin doğrusu düvel-i mahkumenin tuğyan-ı âmmına ve giderek o usulün zeval-i tâmmına sebeb-i âdî olacağı azade-i kayd-ı tezkardır. İt'âb-ı zihne ne hacet! Romaniyan devlet-i kâhiresinin [Roma İmparatorluğu] zevali ve bundan maada riyaset usulünün iltizam etmiş olan nice nice düvel-i fâhirenin müddet-i kalile zarfında tebâha ittisali hususları, vekâyi-i sâlifeyi

ahval-i haliyye ibret bilenler için mevâdd-ı politikada usul-i mârretî'z-zikrin adem-i muvaffakiyetine delâil-i kaviyedir.

6. Devletlerin envâi ve düvel-i müstakille ile gayr-ı müstakille beyanındadır

Ahval-i dahiliyesinin inân-ı idaresi mücerred kendi dest-i ihtiyarlarına vabeste ve düvel-i ecnebiyye nispet ve nazarla her gûne kayd-ı zîr-i destî vü mahkumiyetten vareste bulunan devletlere ilm-i politika ıstılahınca *düvel-i müstakille* ve bi'l-akıs ol surette bulunmayanlara *düvel-i gayr-ı müstakille* derler. Binaen alâ-zâlik mevâdd-ı mezhebiye vü hariciye veyahut hükümdarın bazı münasebât-ı zâtîyesinden dolayı bir devletin düvel-i ecnebiyye alaka-i muvakkatesi olması ve keزالık haiz ve malik bulunduğu hukuk-ı ıtlak u istiklalin sair devletlerden kabul ve istihsan olunmaması hususları, ol devletin mademki umûr-ı dahiliyesini başlı başına idare etmektedir, emr-i ıtlak u istiklalini dâfi olamaz ve hukuk-ı mezkurenin fiilen icra ve infazına bir vechle mâni bulunamaz ve keza zikrolunan hukuk-ı ıtlak u istiklalin bir devletten kanunen ya cebren tahsil olunması keyfiyetinin ol hukukun düvel-i saire tarafından kabul ve adem-i kabulü maddesine kat'an medhali yoktur. Zira ki düvel-i ecnebiyenin ahval-i dahiliyesine müdahale ve derûn-ı ülkelerinde vukua gelen inkılabât-ı hükmiyenin meşruiyet ve adem-i meşruiyeti hususundan mübahase olunması, devletlerin haric-i vüs' u iktidarı bulunan mevâddan bir madde-i memnuadır ve lazıme-i hükm ü hükümetin icrasında başlı başlarına olmayarak fekat imtiyazât-ı hassa takribiyle ve reylerince birtakım umûr-ı cüzîyenin akd u halli mezuniyetle beyne'l-akran mümtaz ve serefrâz bulunan bazı eyalât ve kasabât ahalisinin ol gûne imtiyazlara binaen dava-yı ıtlak u istiklale had ve salahiyetleri olamayacağı hususu bedihî ve hüveydâdır ve hukuk-ı müstakilleleri devletlerin bazısı tarafından kabul ve ikrar ve bazısı tarafından dahi red ve inkar olunan devletlerin bundan akdem Avrupa kıtasında mevcut iken halen bi'l-küllîye nâ-bûd ve mefkud oldukları ilm-i politika erbabının ra'nâ malumlarıdır.

7. Düvel-i mürekkebe vü gayr-ı mürekkebe beyanındadır

Keyfiyet-i ahvalleri cümlelerin malumu olduğundan düvel-i gayr-ı mürekkebenin zikr u beyanından sarf-ı nazar kılınmıştır. Düvel-i mürekkebe ise bunların terekkeb ettikleri eczâ-yı muhtelifenin gâh cümlesi hükümdar-ı vâhidin emr u fermanına itaat ve gâh yalnız bi'l-iştirak bir gûne usul-i hükmiyye riayet etmekte bulunduklarına nazaran kendileri gâh zâten gâh fiilen mürekkebe olmak üzere hükmolunur ve binaen alâ-zâlik *zâten mürekkebe* denilen devletlerin suret-i terkibleri ilelebed müstemir olmayarak yalnız muvakkat bir hengâma veyahut muayyen bir hanedanın taht-ı hükümte müddet-i kıyamına münhasır olmağla vakt-i ma'hûdun duhûlü veya ol hanedan-ı ferman-rânın inkıraz ve tarik-i tâcidârîden nükûlü vukuunda eczâ-yı mürekkebeden her birinin emr-i hükümte mutlak ve müstakil olacağı derkârdır. *Fiilen mürekkebe* denilen devletler ise bunların müterekkib oldukları eczâ-yı muhtelifenin bazen cümlesi had ve istihkak hususunda müsavi ve bazen içlerinden biri dava-yı riyasete kalkışmağla sairleri, eyalet valisi mesabesinde ol birinin bâr-ı hükümetini iltizama mecbur oldukları

misillü, onlardan her birinin hukuk-ı ıtlak u istiklallerinin dahi gâh baki ve gâh zâil ve muzmahil olacağı aşıkardır. Pes fiilen mürekkeb olan devletlerin suret-i terekkebü iki vech üzere olup eğer eczâ-yı mürekkebeden her biri idare-i umûr-ı dahiliyesi hususunda mutlak ve müstakil olmak şartıyla mücerred onlardan her birinin hukuk-ı mülkiye vü hükmiyesi hıfz u vikaye edilmek ve esna-yı harpte birbirlerine imdat ve iane olunmak siyakında akd-i ittifak etmişler ise o misillü devletlerin suret-i terekkebü ilm-i politika ıstılahınca *ictimâ-i düvel* ve bi'l-akıs eczâ-yı mürekkebeden her biri hukuk-ı merkuze-i müstakillesinden içtinaben cümlesi içlerinden bir devletin ahkam-ı cariyesine itaatle güya mülk-i vâhid suretine girmişler ise o misillü devletlerin suret-i terekkebü dahi *devlet-i müctemia* lafzıyla tesmiye ve yad olunur.

8. Saltanat ve cumhuriyet beyanındadır

İltizam etmiş oldukları nizam-ı devlet ve usul-i hükümet hususuna nazaran beyne'd-düvel tefâvüt-i külli vardır. Şöyle ki inân-ı hükm ü hükümet ve akd u hall-i umûr-ı devlet gâh ferd-i vâhidin dest-i iktidarına müfevvez ve gâh millet içinden müntehab birtakım erbab-ı rey ü itibarın ve bunlardan yine gâh âyân ü kibârın ve gâh avam ü sigârın eyâd-i ihtiyarına muhavvel idiğünden devletlerin usul-i hükmiyeleri mütenevvi'ül-eşkâl olarak kendileri *saltanat* ve *cumhuriyet* ve *aristokracya* ve *demokracya* tabirleri ile yad olunmaktadırlar. Bundan başka, hükümdarların derece-i kadr u kuvveti ve halef u tetâbu maddesinin nizam ve sureti hususlarına nazaran saltanat tarikinde bulunan devletler, yine muhtelifü'l-ecnâs olarak hükümdarlarının havza-ı hükm ü nüfuzu gâh nâ-mahdud ve gâh ahkam-ı mevzua ile mukayyed ve mahdud olmasıyla ve diğer taraftan halef maddesi gâh âbâ an ced, yani usul-i irs ü nizam ve gâh irade-i millet, yani ittifak-ı âmm tarikiyle husule gelmesiyle kendileri *saltanat-ı gayr-ı mukayyede* ve *saltanat-ı mukayyede* ve *saltanat-ı mevruse* ve *saltanat-ı mansube bi'l-intihap* namları ile tesmiye olunurlar. “İşbu devletlerin hangisi ziyadesiyle makbul ve muteberdir?” deyu sual ve istihbar olunur ise “Saltanat-ı mukayyede usulünde olan devletler adet ve kesret cihetiyle sair devletlere galip ve cumhuriyetlerin itibarı zevale yüz tutup hususiyle demokracya usulü Avrupa kıtasında külliye muzmahil ve kaybolmuş[tur].” deyu cevaba mübaderet olunur.

9. Ayin ve mezhep cihetiyle beyne'd-düvel olan fark ve ihtilaf beyanındadır

Evâil-i ezmânda âyin ve mezhep maddesinin umûr-ı politikaya dahl ve nüfuzu derece-i kemalde imiş. Ondandır bir müddet zarfında eseri bile kalmamış denilecek mertebeye varmış ise de eyyâm-ı haliyemizde tekrar kuvvet-i külliyesi hasıl olmuştur. İmdi Kutb-ı Şimal tarafında vaki olup Lapon⁵ denilen putperestler kılet-i adet ü miktarlarından nâşî sayılmayarak Türk ve Tatar ve Rum'dan⁶ ibaret olan millet-i

⁵ Bugünkü Finlandiya Cumhuriyeti'nin kuzeyinde Laponya olarak adlandırılan bölgede yaşayan topluluktur.

⁶ Burada “Rum” ifadesiyle Anadolu ve Rumeli coğrafyasında yaşayan Müslüman Türkler kastedil-

İslamiye'den maada Avrupa kıtasında kâin gerek düvel, gerek milelin bilâ-istisna mezheb-i İsevî'ye tâbi oldukları malum iken işbu mezhebin usul ve kavâidi mütenevvi ve müteferri olmak hasebiyle ekser-i memâlikte mücerred Katolik ve Protestan ve Rum⁷ tarikleri makbul ve muteber olup sair usul ve edyânın yalnız tecviz ve mezuniyete mazhar olmaları ve bunların alenen icraları zımnında ita kılınan ruhsatın kanunca mahdut bulunması hususları doğrusu şâyân-ı itina mevâddandır. Zikrolunan mezâhib-i gayr-ı makbule hakkında derkâr olan tecviz ve mezuniyet maddesinin dahi suret-i icrası hakkında beyne'd-düvel tefâvüt bulunup devletlerin kimisinde yalnız bir âyin-i muayyene mutâbaat ve kimisinde bir gûne usule ziyadesiyle meyl ü itibar gösterildiği halde edyân-ı saireye dahi riayet ve kimisinde dahi her ne olur ise olsun her gûne usul-i mezhebiyeyi hasbe'l-meram iltizam ve ifaya külliyyen ruhsat ve mezuniyet vardır. Bundan akdem Avrupa'nın ekser-i memâlikinden tard ve ihraç kılınan Cizvit nam ruhban taifesi tekrar bazı mahallere kabul ve idhal ve Katolik devletleri şöyle dursun, Protestan devletlerinden ekserisi ile Rim papası beyninde *Muâkade-i Mübâreke*⁸ namında birtakım ahidnameler akd ve istibdal olunalıdan beri âyin ve mezhep maddesinin eğerçi ahval-i politikaya dahl ve nüfuzu derece-i kemalde müterakki olmuş ise de fi-mâ-bad haddini tecavüz etmeyip itidal üzere kalacağı muhtemeldir.

10. Havza-ı vüs' u iktidarlara hususuna nazaran devletlerin envâ-ı derecâtı beyanındadır

Merkuz bulundukları havza-ı kadr u itibarlarına nazaran düvel-i muhtelif birinci ve ikinci ve üçüncü derecelerde sayıldıktan sonra [düvel-i] berriye ve [düvel-i] bahriye olarak vecheyn üzere taksim olunur. Birinci dereceden madud *düvel-i berriye*, Devlet-i Aliyye'den maada Avusturya ve İngiltere ve Fransa ve Prusya ve Rusya devletlerini müştemil olup *düvel-i bahriye* ise memleketleri denizle mahdud ve mücerred muhafaza-ı emr-i ticaret için birtakım cenk sefineleri mevcut olan devletler, bu babda kalilü'l-itibar olarak yalnız kifayet miktarı kapak kaldırır sefinelere malik olan ve deniz muharebesi vukuunda mükemmel ve cesîm donanmalar sevk edebilen büyük devletler düvel-i bahriye denilmeğe müstahiktirler. Halen bi't-tahsis İngiltere ve Fransa devletlerinin bu isim ile tezkâr olunacakları azade-i kayd-ı ışırdır.

mekteyse de bu kısım *Völkerrechts*'te bulunmamaktadır.

⁷ Burada Ortodoks mezhebi kastedilmektedir. *Völkerrechts*'te "die griechische" olarak ifade edilmiştir (s. 30).

⁸ Saalfeld, *Völkerrechts*'in ilgili bahsinde, 1815-1828 seneleri arasında Papalık ile Toskana, Fransa, Napoli, Prusya, Hannover, Hollanda, Baden, Württemberg, Büyük Hesse Dukalığı, Nassau ve İsviçre arasında yapılmış anlaşmaları saymaktadır (*Völkerrechts*, s. 31).

11. Hükümdarların müstahik bulundukları teşrifat-ı resmiyeye göre envâ-ı derecâtı beyanındadır

Vech-i meşruh üzere vüs' u iktidar hususunda beyne'd-düvel derkâr olan fark ve ihtilaf maddesinden sarf-ı nazarla mücerred haiz bulundukları hukuk-ı müstakille mülâhazasıyla fî-nefsi'l-emr düvel-i muhtelifenin paye-i şân u itibarları tamam bir ve birbirlerinden iltifat-ı teşrifat izharını iddia ve mütâlebeye gayr-ı muktedir oldukları aşîkar iken hemân bir nişâne-i itibar ve numune-i iftihar olmak üzere küçük devletler her bâr büyük devletler hakkında bazı teşrifat-ı resmiye ve hareket-ı tazimiye icra ve ibrazını makul ve muvafık görmüş olmalarından devr-i rûzîgar ve mürur-ı leyl ü nehârla bu hususta dahi beyne'd-düvel cari ve mer'î olacak bir kaide-i hassanın, yani hükümdarların zâtlarına mahsus olan elkâb-ı fahriye ile huzurlarında veyahut seyahat tarikiyle diyar-ı ecnebiyeden esna-yı mürurlarında kendilerinin hakkında vacibü'l-eda olan envâ-ı tekrîmât ve tazimât-ı icabiyenin ve kezaik elçilere layık ve müstahik olan tevcihât-ı mukteziyenin bend bend beyan ve ifadesini müş'ir bir teşrifatname hasıl olmuş ve devam-ı itibarı hasebiyle kanun-ı mevzu rütbe ve derecesine vasil olmuştur⁹. Hükümdarlara mahsus olan elkâb-ı fahriye dahi sultan ve padişahıtan maada imparator ve kral ve grandük ve dük ve elektör ve prens ve landgraf unvanlarını müştemil olup şu elkâb ashabının her birine alâ-kaderi merâtibihim esna-yı hitapta kullanılacak diğer bir unvan-ı resmî dahi râci ve müteallik olarak selâtîn-i âl-i Osman hazerâtı şöyle dursun, imparatorlar ve krallar *majeste*, yani *şevketlü* ve grandükler ile elektörler ve dükler ve emr-i hükümte müstakil bulunan prenslerin ekserisi *altesse*, yani *rif'atlü* elkâb-ı resmiyesiyle hitap olunurlar ve zikrolunan elkâb-ı fahriyenin derece-i şân u itibarı dahi beyne'l-mileli'l-Mesihîyye mütefâvit olup imparator ve kral unvanları sairlerden bülend ve müstehir ve onlar ile mülakkab ve muanven bulunan zevât-ı sâmiye, beyne'l-akran ziyadesiyle fâik ve muteber olarak büyükelçiler göndermek ve taç giymek ve taht-ı zerrîn-rihte cülus etmek ve kendi rütbelerinde bulunan hükümdarlara hitaben "Biraderim" demek misillü hukuk-ı azîme ve imtiyazât-ı fahriyeyi haizdirler. Zaman-ı sâlifte, Avrupa'da imparator unvanına riayet-i külliye ve bi't-tahsis Roma imparatorlarına cihanın sahipleri ve milel-i İseviyye'nin reisleri ve başbuğları olmaları mesabesinde hürmet ve ubudiyet-i hassa var imiş. Badehu mürur-ı dühûrla unvan-ı mezkurun ahter-i şân u haşmeti refte refte mağrib-i tenezzüle mâil olmuştur. Tahminen kırk iki sene [1804] mukaddem Napolyon nam cihangirin sa'y ü ihtimamıyla unvan-ı mezkur tekrar evc-i şevket ü müfâharete i'lâ olundu ise de faidesi olmayıp garazsızca bakılınca halen imparator unvanının kral unvanından ziyade kadr u itibarı kalmamış olduğu müsellemler-i erbab-ı politikadır ve düvel-i muhtelifenin derece-i şân u itibarlarını ve İseviyyü'l-mezhep olan hükümdarların unvanlarını ve keyfiyet-i vüs' u iktidarlarını tayin ve tahsis etmek maddesi, bundan akdem mücerred Rim papasının ve bundan sonra dahi Roma imparatorlarının rey ve ihtiyarına mevkuflar bir kazıyye bulunmuş iken eyyâm-ı haliyemizde her bir hükümdar, hodbehod hem kendisini, hem mülk ü devletini

⁹ 2. bs.: bulunmuştur

istediği lakap ve unvanla telkibe kâdir olmuş ve bi'l-akıs hükümdarân-ı saire dahi ol lakab-ı me'huzunu¹⁰ hasbe'l-meram red ve inkar veyahut kabul ve tasvibe mezun ve muktedir bulunmuştur ve sair devletlere nispetle her bir devletin paye-i şan u itibarı resmen muayyen ve mukarrer değil ise de mine'l-kadim beyne'd-düvel cari olan âdât-ı müstahsene mucebince memleketleri cesîm ve hükümdarlarının asl u nesli kadim ve unvanları sairden azîm olan devletlerin beyne'l-emsal gayet mümtaz ve müftehir ve Katolik olanların indinde Rim papasının devleti cümleye fâik ve müştehir bulunmuş ve keزالik hükümdarlardan milel-i Mesîhiyye beyninde imparator ve kral unvanlarını hamil ve bu unvanlara müstahik teşrifat-ı resmîyeye nail olan zevât-ı kirâmın derece-i kadr u haşmeti sairden muazzam ve muteber tutulmuş olması hususu ilm-i politika erbabına gayr-ı müstetirdir.

¹⁰ 2. bs.: müttezazını

FASL-I SÂNİ: UMUMEN MİLLETLERİN HUKUK-I MÜLKİYESİ BEYANINDADIR

12. Umumen mal ve mülkün suret-i kesb ü tahsili beyanındadır

Beyana hacet olmadığı vechile alelumum her türlü emvâl ve eşya gâh mücerred ahz u tasarruf tarikiyle tahsil ve gâh terâzî-i tarafeynle, yani ahd u misak muktezasıyla elden ele nakl u tahvil olunageldiği misillü, her türlü memleketin emr-i iktisabı dahi gâh tasarrufa, gâh ahd u misaka mebni olarak iki vech üzere husule gelir. Binâberin âhâd-ı nâs gibi, bu babda âhâd-ı nâs mesabesinde olan devletler ve milletler dahi her türlü mal ve mülkiyetin vecheyn-i mezbureyn üzere tahsil ve iktisabına kâdir ve kendi ülkelerinde vaki gerek nâtık, gerek sâmit emvâlden bir malı ruhsat almaksızın ahz u kabzdan ecnebi kimesneleri men'e muktedirler. Tebeanın emvâl ve emlaki şöyle dursun, havza-ı kalem-rev-i ülkede kâin her gûne eşya ve mevâdd-ı gayr-ı meksube bile malik-i mülk bulunan devletin mülkiyet-i müstakillesi olarak sair düvel ve milele nispetle emvâl-i meksubeden maduddur. Binâberin “Esna-yı muharebede emvâlin nehb ü garet edilmesi veyahut malın sahibi, mesela falan müddet zarfında zuhur etmediği halde malı kaybolur.” deyu emlakin mîrîye zabt olunması maddeleri kanunen her türlü mal ve mülkiyet iktisabının meşrut bulunduğ vecheyn-i mezkureynden birine mübteni olmadığı cihetle hukuk-ı milel kaidesince aslen ve kat'an reva ve münasip görülemez. Mahz-ı hakk-ı ahz u tasarrufla iktisap olunacak şeylere gelince; bir şeyin bu vechile iktisap olunmağa kanunen sâlih ve cesbân olması için evvela ya ezelden beri sahipsiz veya evvelki sahibi tarafından terk birle sahipsizlik suretine girmiş olması ve sâniyen daire-i tasarrufa idhali mümkün ve mutasavver ve sâlisen ahz u tasarrufu talipler için kâr ve menfaati müstelzim görünmesi lazımedendir. Bundan başka bu türlü sifât-ı selâse ile muttasıf bulunan bir şeye kanunen mal-ı meksub denilebilmek için hakkında emr-i ahz u tasarrufun fiilen icrası, yani kendisinin pençe-i meksubiyete tamamen vaz ve idhali lâbüdd olup ahz u tasarrufa yalnız bir niyet bu babda kifayet eylemez. Mesela, bir arz-ı cedidenin yalnız keşfedilmesi veyahut hal-i meksubiyetine delil olacak bazı alametler rekziyle arazi-i mütecavireden tefrik olunması, ol arzın kanunen mülk-i meksub denilmesine sebep-i kâfi değildir. Bu madde, eğerçi erbab-ı politika indinde temdid-i münazarâta vesile olarak ilâ-hâzâ'l-ân gereği gibi tahkik ve tesviye olunmamış ise de arazi-i cedidenin inkişafı vukuunda, ancak fiilen ve hakikaten daire-i meksubiyete idhal, yani gerek harâset ve felâhat, gerek medeniyet ve hadariyet cihetleriyle büldân-ı mamure sırasına isâl olunan arazi ve nevâhînin mülk-i meksub ve mal-ı mensup denilmeğe sezâvâr olacakları dakikası beyne'l-fuzalâ bile kayd-ı ihtilaftan berî bir keyfiyettir. Binaen alâ-zâlik şayet bir arz-ı cedidenin keşfine destres olmuş ve ancak killet-i kudretinden nâşî ol arzın gereği gibi tamir ve terbiyesinden âciz bulunmuş olan bir millet, milel-i saireyi oralarda iskan etmekten ve bulundukları yerleri âsâr-ı ziraatle mamur ve âbâdan eylemekten men ve ihraca mezun olamaz ve kezalik bir kıta-i arz iki millet tarafından kabz ve tasarruf olunacak iken ol arzın tevzi ve taksimi babında ittifak-ı tarafeyn hasıl olmaz ise o kıta-i arz onlardan birinin olmayarak bî-taraf kalır.

Bâlâda zikrolunduğu vechile ezelden sahihsiz bulunan şeylerden maada, bundan evvel meksub iken sonra sahipleri tarafından terk birle tekrar sahihsizlik suretine girmiş olan eşyanın dahi ahz u tasarruf tarikiyle tahsil ve iktisabı kanunen caiz görünmekle akdemce mutasarrıf bulunmuş olan şahsın bu babda rızası ve “Ben bunu terk ettim.” deyu alenen beyan ve inbâsı icap etmez. Her bir malın hal-i metrukiyeti, meksubiyetine delil olan alametlerden mahrumiyetiyle zâhir olup giderek hal-i metrukiyetiyle ittihaz ve iktisaba salahiyet ve kifayeti bâhir ve müstenîr olur.

13. Hukuk-ı zamâim ü mülhakât beyanındadır

Beyana hacet olmadığı vechile emvâl-i meksube üzerine olan hukuk-ı mutlaka, ol emvâlden hasıl olan fevâid-i zâtiye vü tabiiyeden maada, haklarında zuhura gelen her gûne teksirât u mülhakât-ı vakıanın ahz u zabt olunması had ve salahiyetini müştemildir ve bu gûne zamâim ü mülhakât-ı vakıa üzerine olan hukuk-ı mahsusanın kuvveden fiile ihracı, lâ-siyyemâ deryalar ve nehirler ve sair sular ile mahdud bulunan memleketler için ehem mevâddan bulunmuştur. Memleketeyn-i muhtelifeteyn beyninde had ve sınır olan bu makule sular, fart-ı şiddet-i tabiiyeleri iktizasıyla gâh taşıp, gâh çekilerek kirâren bir parça arzı bir taraftan kesip diğer tarafa yapıştıragelmeleriyle iki sahilde vaki arazinin gâh tevsî ve teksir ve gâh taklil ve taksirini mucib olmaktadırlar ve bu vechile şiddet-i miyâh iktizasıyla beriden kesilip öte tarafla birleşen arz parçaları mülhakât-ı vakıa kabîlinden madud olarak telâhuk etmiş oldukları mahal ve mevzi kime ait ise onların dahi ona ait olacakları bedihî ve hüveydâdır. Memleketeyn-i muhtelifeteyn meyanında serhad olan bir nehir, şayet birden bire taşıp bağteten yolunu değiştirerek başka taraftan cari olduğu halde, nehrin mecra-yı ceditine nazar ve itibar olunmayarak hadd-i sabıkın kemâkân yerinde kalıp ser-i mû miktarı muhavvel olmayacağı ve fakat böyle bir su bağteten değil de refte refte gâh taşıp, gâh çekilerek yol ve mecrası değişecek olursa o surette nehrin yoluyla beraber hatt-ı had dahi değişip başka olacağı hususları bu vadide olan ahidnameler mantûkunca karar-dâde olmuş mevâddandır ve göl ve deniz ile mahdud bulunan memleketlerde şayet hadise-i kevnîye iktizasıyla göl ve denizin suyu sahilden geri çekilerek yâbis bir kıta-i arz hasıl olduğu surette, sahil ve kenar kimin ise hasıl olan arzın dahi onun olacağı derkâr ve bi'l-akis su taşarak sahilden bir parçayı kaplayıp bastırıldığı halde hasıl olan gerek sığ, gerek körfez mülhakât-ı vakıadan addolunarak müstağrak olan sahil parçası kimin ise ol sığ ve körfezin dahi onun olacağı nümûdârdır ve beyne'l-memleketeyn serhad olan bir nehir içinde hadisât-ı felekiyye ile bir kıta ada veya kumsal zuhur ettiği surette dahi eğer o bir nehrin tamam ortasına tesadûf eder ise nısfı beriki ve nısfı öteki memleketin ülkesine ait ve mülhak olacağı müstağnî ani't-tarif bir keyfiyettir.

14. Ahd u misak tarikiyle kesb ve tahsil olunan¹¹ mal ve mülk beyanındadır

Âhâd-ı nâs misillü milletler ve devletlerin dahi ahd u misak tarikiyle her gûne emvâli kesb ve temellük edecekleri ve işbu emvâl-i meksubelerini gerek bey u fûruhta ve gerek

¹¹ 2.bs.: olan

terk ve ihdâya mezun idikleri hususu bâlâda zıkr u beyan olunmuştur. Binâberin bir devlet ile diğer devlet veya bir millet ile başka millet, bir gûne mal ve mülkün iştirâ ya istibdaline karar verirler ve bu babda birbirleriyle ahidnameler akd u tensikine mübaşeret eylerler ise bu vechile teahüd eden milel ve düvelin kavil ve kararlarına müdahale veyahut tarafeyn-i müteâhideynden birinin uğuruna izhar-ı garaz u müsaadeye sair devletlerin ve milletlerin kat'ân salahiyetleri olmadığı derkârdır ve mal ve mülkün iktisap ve istibdalini müstelzim bu makule ahidnameler gâh mübadele ve gâh bey u şirâ ve gâh cihâz ve miras ve hediye misillü nice nice bevâ'is ve vesâile mebni olarak envâ-ı mütenevvia üzere husule geldikleri misillü, ez-her-cihet adl ü hakka muvafık bulunmaları için tarafeynin rıza vü ittifak-ı tâmmından maada, kesb olunacak olan ol malın verilecek şahsa fiilen ve alenen tefviz ve ihalesi dahi mevâdd-ı icabiyedendir.

15. Hukuk-ı mülkiyetin vüsat ve keyfiyeti beyanındadır.

Her bir devletin mülkü, havza-ı ülkesinin müterekkib bulunduğu arazi ve miyâhtan başka, tebeasının ellerinde bulunan emvâl-i mensube ve fevk[a'l-arzda] ve tahte'l-arzda mevcut olan her gûne eşya vü emtia-i meksube vü gayr-ı meksubeyi mutazammın ve müştemildir. İmdi hukuk-ı mülk ü tasarrufun tahkik-i vüsat vü memdûdiyeti zımnında ilm-i politikanın ehem mevâddından bulunan sınır ve serhad maddesinden bahsölunarak; her türlü sınırlar, hadd-i zâtında gâh deniz ve göl ve nehir ve dağ ve orman ve sahra ve dere ve ovoidan ve gâh alamet olmak üzere mahsusana nasb ve rehz olunan taşlar ve direkler ve semt ve duvar ve çukur ve hendekten ibaret olmalarıyla bunlar iki türlü olup kendilerine *hudud-ı tabiiye* ve *hudud-ı masnua* tabir olunur ve had ve sınırın bi-nefsihi kime mensup olduğu sual ve istifsar olunur ise “Hudud-ı masnua, kendisini rehz ve nasba mübaşeret etmiş olan devletin ve hudud-ı tabiiyenin ise nısfı beriki ve nısfı öteki milletin olacağı mukarrerdir.” deyu cevaba mübaderet olunur ve faraza bir memleketin had ve sınırı karşı sahili kayd-ı meksubiyetten hâlî bir nehirden ibaret olursa nehrin o ciheti dahi beriki sahile malik bulunan devletin olup bi'l-akis nehrin öte tarafı âhar kimesnenin olursa o surette suyun hâk-ı vasatından tûlen güya bir hat çekilerek nehrin nısfı beriki ve nısfı öteki milletin olmuş olur ve derûn-ı ülkesinde tâ hududun nihayetine kadar her gûne umûr-ı vakıanın idaresine mübaşeret ve nezaret ve istiklal-i külli ile icra-yı hükm ü hükümet hususu her bir devletin hukuk-ı merkuze-i mutlakasından olup işbu hukukun icra ve ifasına dahl u taarruz düvel-i sairenin daire-i istihkakından hariç bir keyfiyet-i memnuadır.

16. Düvel-i ecnebiye inkılabât-ı dahiliyesine nazaran devletlerin suret-i muamelesi beyanındadır

Devletlerden birinin ülkesinde birtakım inkılabât-ı dahiliye ve maâzallahi Teâlâ nizam-ı devlet vü hükümetin tahavvül ve takallübünü mucib harekat-ı fâside ser-nümâ-yı zuhur olduğu surette, bu gûne inkılabât-ı dahiliyeye dahl u taarruz etmeğe sair devletlerin asla salahiyetleri yok ise de bu makule tebeddülât-ı hükmiye haddini tecavüzle bilâd-ı mütecavirenin ahvaline dahi ilka-yı ihtilal edecek olduğu veya tahvil

ve taklib olunan hükümetin ilelebet hıfz u vikaye olunması şartını havi uhûd-ı hassa mevcut bulunduğu veyahut taklib-i hükümete kalkışan milletten bir kısmı emr-i taklibe bi't-taarruz hariçten taleb-i avn u imdat etmiş olduğu takdirlerde, ol zaman düvel-i ecnebiyenin dahi ale'l-ittifak kalkıp keyfiyet-i hali tefahhus ve rüyet ve cebren bile olsa maslahatın def ve tesviyesine mübaşeret etmeğe mezun ve murahhas olacakları karardâde olmuştur. Ancak bâlâda ifade olunduğu üzere inkılabât-ı ecnebiyeye atf-ı nigâh-ı dikkatle düvel-i sairenin ahvaline müdahaleye hiçbir devletin asla hak ve salahiyeti yok ise de mamafih Fransa ve İngiltere devletlerinin adem-i ittifakıyla tahminen otuz üç sene mukaddem Avusturya ve Prusya ve Rusya devletleri meyanesinde *Muabede-i Kudsiye*¹² namında akd ve tescil kılınmış olan birtakım ahidnameler¹³ mazmununca hükümdarın hilaf-ı rızası ve mahza evbâş-ı nâsın sevda-yı nâ-ber-câsı iktizasıyla husule gelen inkılabât-ı hükmiyenin vukuunu münasip görmemek ve'l-kıssa sair milletlere sî'î misal olacak sulh-i âmm ve asayiş-i enâma hâle verecek olan her gûne tebeddülât ü teceddüdât-ı fâsideyi bir vechile tecvîz etmemek ve hasbe'l-iktiza bu türlü tecavüzât-ı nâ-mergûbenin cebren ve kahren men ve def'ine çare bulmak şartlarına karar verilmiş olduğu hususu erbab-ı politikanın müselle-i zekâvetleridir.

17. Sunûf-ı ahali beyanındadır

Bir devletin derûn-ı ülkesinde meks ve ikamet üzere bulunan ahali, gerek çoktan beri derûn-ı ülkede mukim ve müstakar şahıslardan ve gerek oralarda eyyâm-ı tevakkufları müddet-i kalîleye münhasır bulunan kimselerden, yani yerli ve ecnebilere ibaret olarak yerli sınıfı dahi gerek derûn-ı ülkede doğmuş, yani mutavattın ve gerek hariçte doğarak badehu memlekette hane tutmuş, yani mütemekkin kimesnelerden mürekkeb bulunmuştur ve zâten yerli ve mutavattın bulunan kimselerden hariçte ikametleri sıra[sın]da tevellüt eden çocukların ol kazıyyeden dolayı ecnebi sayılmayıp vâlideyni gibi ehl-i bilâddan şümâr olunarak kendilerine muhtass olan her gûne hukuk ve imtiyazâtan behredâr olacakları musammem olmuş ve dâr u meskenleri olmayıp da avare gezen ve diyardan diyara geşt ü güzâr etmekte olan kimesnelerin fî-nefsi'l-emr vatan denilecek mevâki-i asliyeleri olmamağın ağıleb-i halde atalarının meskenleri ve bunlar dahi boş gezen kimesnelerden bulundukça kendilerinin maskat-ı re'sleri mevâtın-ı asliyeleri olmak üzere hükm olunagelmıştır.

18. Ecnebi kimesnelerin derûn-ı memâlike idhal ve ihraçları maddesi beyanındadır

On beşinci bendde zıkr u ifade olunduğu üzere havza-ı ülkesinde her gûne umûr-ı mülkiye vü hükmiyenin zabtı ve idaresi her bir devletin mukteza-yı şân u kuvvet-i

¹² 26 Eylül 1815'te Avusturya İmparatorluğu, Prusya Krallığı ve Rusya Çarlığı arasında "Kutsal İttifak" adıyla kurulan ittifaktır. Cümlede "tahminen otuz üç sene mukaddem" denilmesinin sebebi, kitabın ilk baskısının 1847 yılında yapılmış olmasıdır.

¹³ Bu ibareyle *Kongre Sistemi* olarak adlandırılan dönemde toplanan kongrelerde alınan kararlara gönderme yapılmaktadır. Saalfeld, *Völkerrechts*'te bunlardan Troppau (1820), Laibach (1821) ve Verona (1822) kongrelerini zikretmektedir (s. 64).

müstakillesi olduğu misillü, ülkesine girmek meramında bulunan ecnebi kimesnelerin diyara duhûlünü tecviz ve tasvip buyurup buyurmaması ve istediği zaman derûn-ı ülkede sâkin olan yabancıları cebren diyarından tard ve tağrib eylemesi maddesi dahi her bir devletin mahzâ rey ve kararına vabeste bir keyfiyettir. Sıfât-ı hamîde ile muttasıf bulunan ecnebi kimesneleri memleketine kabul etmek, doğrusu rişte-i merasim-i mihr u mihman-nüvâzîyi kat eylemek demek olduğu mülâhazasıyla el-haletü-hazihi Avrupa devletlerinden ekserisi ecnebileri kabul etmemek veyahut derûn-ı diyardan tard eylemek misillü etvâr-ı bârideden külliyyen mücânebet ederek kendilerine güya istedikleri vakit ülkede meks ü ikamet ve akar u emlak iştirasıyla kesb-i mal u servet etmek ruhsatını havi beratlar verilmiş gibi, her bâr kaide-i mergûbe-i riayet-sâzîye kamilen dikkat etmektedirler. Haklarında bu vechile izhar-ı hüsn-i kabul ile hürmet ve riayet gösterilmiş olan ecnebi kimesnelerin dahi bi'l-mukabele dâhil oldukları bilâdda ez-kadim cari ve mer'î olmakta olan kavânîn-i hükmiye vü siyasiye ve avam-ı nâsın medar-ı emn ü rahatları olan tanzimat-ı zabıta-i belediye usulüne tevfikân amel ve hareket etmeleri velhasıl her gûne tensikat-ı hayriye-i mukteziyenin alâ-kaderi'l-imkan teyit ve istibkasına dikkatle beher-hal merasim-i edeb ü terbiyete riayet eylemeleri matlub ve mültezemdir ve mucib-i nizam-ı memleket ve amme-i nâsa medar-ı refah u emniyet olan mezkur tanzimat-ı zabıta-i belediye dahi memleketin medâhil ve mahâricinden girip çıkmakta olan şahıslardan pasaport ve yol tezkiresi misillü evrak-ı icabiye ibraz ve izharının talep olunması ve şiddet-i sirayetiyle hevl-nâk, yani tâun ve kolera gibi muhavvef ve müstetbi'ü'l-helak olan bir illet-i muzırta hariçte zuhur ettiği surette, ülkenin serhadlerini hıfz u hırâsetle karantina usulü tertip ve icra kılınması ve sıfât-ı şenî'a ile muttasıf ve etvâr-ı fâside ile mütearef kimesnelerin derûn-ı memâlike duhûlüne müsaade gösterilmemesi ve bilâ-ruhsat duhûle tasaddî etmiş olanların cebren havza-ı diyardan tard ve teb'îd edilmesi misillü nice nice tedâbir-i hayriye ve icraat-ı a'mîmetü'l-faideyi müştemildirler. Kaldı ki ecnebi kimesneler haklarında erzânî buyurulmakta olan mezkur duhûl ruhsatı, mücerred ehl-i seyahat u ticaret misillü ferd-â-ferd gezen kimesnelere maksûr olarak bu ruhsatın bölük bölük silah takmış gruplar hakkında ağleb-i halde sudûr edemeyeceği ehl-i vukûf indinde müstağnî anî'l-beyandır.

19. Ecnebileri memleket derûnunda cem' ve iskan beyanındadır

Ecnebileri memlekete idhal ve kabul eylemek veyahut diyardan tard ve teb'îd etmek misillü, onlardan birtakımının alâ-tarîki'd-dave derûn-ı memlekete celb ve orada iskan kılınması maddesi dahi her bir devletin mahzâ rey ve ihtiyarına mevkuף bir keyfiyet olmasından nâşî, bir devlet tarafından ülkesine duhûl davetini müş'ir varakalar imla ve isra ve bilâd-ı ecnebiyede neşr ve ifşa ettirilmesi hususu politikaca her bâr makul ise de zâten tâbî ve mahkumu bulundukları devlet tarafından resmen kayd-ı inkıyattan ıtlak ve vatanlar[ın]dan mübâ'adete mezuniyetleri pasaport kağıtlarına derc ve ilhak olunmayan kimesnelerin derûn-ı memlekete kabul ve idhal veyahut mekr ve hile tarikiyle ve mahfiyen gönderilen müşevvikler marifetiyle düvel-i ecnebiye tebea-ı

asliyesinin vatanlarından mübâ'adet ve âhar bir memlekete duhûl ve azimete teşvik olunması hususları, hukuk-ı milel kaidesince memnuâtтан maduddur. Binâberin bu türlü niyyât-ı fâsidenin kuvveden fiile ihracı garazıyla diyarlarda geşt ü güzâr eden müşevviklerin tutuldukça derakap haps ü tevkif birle eşedd-i ukubete müstahak ve sezâvâr olmaları maddesine beyne'd-düvel karar verilmiştir.

20. Umumen ecnebler hakkında devletin hukuku beyanındadır

Ezmân-ı maziyede ehl-i bilâd ve tebea-ı asliyeye nispetle ecnebi kimesnelerin derece-i şan u itibarları nâkıs olarak haklarında ekser-i düvelde bazı kavâid-i gayr-ı müsaide cari bulunmuş ise de mürur-ı eyyâmıla gerek merasim-i mihman-nüvâziye riayet ve gerek sair etraftan bu babda mücâzât ve mukabele bi'l-misil usulünün icrasından havf ve mücanebetle kavâid-i mezkureden ekserisinin nesh ü iptali makul ve münasip görülmüş ve el-yevm külliyyen izale, belki imtiyazât-ı hassa ve müsâadât-ı cesîme ile muâvaza kılınmış oldukları ehl-i vukûfun malumudur ve beyana hacet olmadığı vechile her türlü kanun ve kaide yalnız vaz ve ısdar kılındığı devletin kalem-rev-i ülkesinde nâfiz ve cari olup hariçte kuvvet ve itibardan sakıt olduğu misillü ecnebi kimesnelerin dahi mevâtın-ı asliyelerinde cari olan kanunlara müracaat edemeyerek kalem-rev-i hükümetine dahil oldukları devletin usul ve ahkamına riayet ve itaate mecbur olacakları derkâr ise de bir devlette ol maddeye dair tenbihât-ı mahsusa icra kılındığı veyahut bu babda müstesna olmak ricasıyla kable'd-duhûl ecnebi kimesnelerin ibraz ettikleri arzuhaller nezd-i devlette kabul ve tensibe şâyân buyurulduğu takdirde ecneblerin mahall-i ikametleri olan devlete alaka-i zimmetleri külliyyen maktû olarak onlardan her birinin vatan-ı aslisi ahkam-ı mer'iyesine tâbi tutulacağı ayan ve nümûdârdır.

21. Ecneblerin şahıs ve zâtları üzerine devletin hukuku beyanındadır

Bâlâda keşide-i kilk-i beyan kılındığı vechile ecnebi kimesnelerin bir devlet ülkesine duhûl etmeleri ile ol devletin kavânîn-i cariyesine riayet ve itaat zimmetini deruhte etmiş olacakları şöyle dursun, kendileri fi-haddi-zâtihim ecnebi olmağla muvakkaten ülkesine girdikleri devletin kayd-ı inkıyat u ubudiyetini iltizam etmedikleri cihetle nefis ve zâtlarına nazaran devlet-i mezkurenin zîr-i dest ü mahkumu olmayacakları derkârdır. Fakat ülkede devam-ı ikametleri veya oralarda kâin emvâl-i sâmiteden bir mal kesb ve iştirasına mübaşeretleri veyahut bu babda kendilerinin rey ve niyetleriyle, yani bu esbab-ı selâseden biriyle ecnebi kimesneler hukuk-ı gurbetten bi'l-içtinap memâlikine girdikleri devletin tebea-ı asliyesi silk ve sırasına dahil olmuşlar ise ol zaman vatan-ı aslileriyle alakaları şikest olarak onlardan her biri, nefis ü zâtı ve iyâl ve emvâliyle beraber tebea-ı saire menzilesinde memleketinde bulunduğu devletin her güne ahkam ve kavâidine riayet-i kamile ile riayeti müteahhid olmuş olacağı ve şayet bir müddet sonra onlardan biri tekrar ol diyardan mufarakat ve vatan-ı aslisine avdete rağbet edecek olursa başlı başına hareket edemeyip ol hususta dahi icra-yı matlubâtı esbab-ı mezkureden birinin muktezasıyla tâbi ve mahkumu olduğu devletin müsaade ve himmetine mütevakkıf bulunacağı hususları ehl-i vukûf indinde

bedîhiyâtandır. Binâberin görüldüğü vechile ahd u misak iktizasıyla veyahut sair bir hal ile bir vilayet veya eyaletin ez-kadim ait ve mülhak bulunduğu devletin kalem-rev-i hükümetinden inkırât ile âhar bir devletin kalem-revine iltihak ve inzımanı vukuunda, keyfiyet ber-vech-i ilan alenen inha ve emr-i iltihak u inzıman fiilen icra olunduğu surette eyalet-i mezbure kâffe-i tebea ve cemî-i mevcudât u eşyasıyla beraber derakap munzam olduğu devletin mülk-i müstakillinden madud olacağı mukarrer ise de eyalet-i mezbureden mübâadet ve mufarakat sadedinde olan kimesnelerin bu babda derpiş ettikleri iltimaslarının tasvip ve kabul olunması hususu, Avrupa devletlerinin âdât-ı kadimesinden bir âdet-i müstahsenedir ve bazı esbaba binaen devletlerden bir devlet, havza-ı ülkesinin ez-kadim ibaret bulunduğu eyaletlerden biri hakkında hukuk-ı müstakille-i mülkiyesinden feragat ve keyfiyetin sair devletlere resmen ve alenen beyan ve inbâsına mübaşeret ettiği takdirde, ol eyalette sakin olan cemî-i ahalinin derakap başlı başlarına olarak fi-mâ-ba'd devlet-i fâriğaya bir gûne alaka ve zimmetleri kalmayacağı aşıkardır. Zira “Zimmet-i ubudiyetin zeval ve inkırazı olmaz.” yollu bundan akdem bazı devletler tarafından derpiş kılınan dava-yı nâ-ber-câ namus u şan-ı beşeriyete nâ-sezâ ve bu gûne davaların tervici, tecavüzât-ı memnuadan madud bir mana bulunmuştur. Kaldı ki icab-ı halde bir taraftan ecnebi kimesnelerin diyardan tard ve tağrib ve bi'l-akis öte taraftan onların vatan-ı aslilerine duhûl ve avdetleri tecviz ve tasvip olunması maddesinin devletlerin hukuk ve zimeminden idiğü müstağnî anî't-tariftir.

22. Ecnebilerin emvâli üzerine devletin hukuku beyanındadır

Ecnebi kimesnelerin bir devlet ülkesine duhûlleri vukuunda, kudûmiye olmak üzere kendilerinden akça ahz ve talebi mutad değil ise de ahali-i saire misillü, onlar dahi daire-i hükümete dahil oldukları devletin zîr-i sâyesinde ve kavânîn-i mevzuasının taht-ı himaye-i hassasında bulunmalarıyla lazıme-i hak-güzarının ifasını, yani oralarda verilegelen her gûne rüsumat-ı ma'hûde vü vakıanın ita ve edasını müteahhid olacakları ve memlekette eyyâm-ı ikametleri müddet-i kalîleye münhasır kimesneler, bâc ve haraç misillü mücerred nefis ü zâta râci bulunan vergi edasından adeta muaf ve müstesna olagelmışler ise de emvâl-i sâmiteden madud bazı emvâl ve posta misillü tensikât-ı amîmetü'l-istimal üzerine tarh olunan tekalifin tediyesine medyun ve mecbur olacakları beyne'd-düvel icabât-ı halden bulunmuştur. Zaman-ı sabıkta tebea-ı asliyeye nispetle ecnebi kimesnelerden daha ziyade resm ahz ve talebi âdât-ı düveliyeden bulunmuş iken mürur-ı eyyâm ve terakki-i edeb ü nizamla tebea ve gureba meyanesinde bu hususta fark ve tefâvüt aranılması taaddî makulesinden bir vaz-ı nâ-mergûb bilinerek el-yevm âdet-i mezkure ekser-i mahalde mezmum ve merdud ve belki bi'l-küllîye nâ-bûd ve mefkud olmuştur ve ez-kaza ecnebi taifesinden bir kimesne hariçte ikameti esna[sın]da vefat ettikde vasiyetnamesi mantûkunca emvâl-i metrukesinin veresesine âdilâne taksim ve tevzi olunması için zikrolunan vasiyetnamenin suret-i imla vü inşası, yazılmış olduğu diyarın bu babda olan usulüne muvafık ve suret-i infaz u icrası emvâl-i metrukenin mevcut bulunduğu memleketin kavâid-i hassasına çespan ve muvafık olması lazımedendir ve vefat etmiş olan ecnebi kimesnelerin emvâl-i metrukesini mîriye kabz

ve müsadere etmekten ibaret olarak bundan akdem Avrupa devletlerinin ekserisi ve bâhusus Fransa Devleti nezdinde mer'î tutulmakta olan kaide-i mezmumenin şimdilik aslen kuvvet ve itibarı kalmadığı ehl-i vukûfun malumudur.

23. Hukuk-ı ibâda müteallik ahkam-ı belediye nazaran ecnebiler üzerinde devletin hukuku beyanındadır

Umumen medar-ı rahat u emniyet ve mucib-i nizam-ı mülk ü millet olan her gûne ahkam-ı mevzua misillü, hukuk-ı ibâda müteallik kavânîn-i adliye-i hükmiye dahi mevzu ve cari bulundukları devletin havza-ı kalem-revinde mütemekkin her kim olur ise olsun kâffe-i ahali vü sekene canibinden ve bigâne hükümdarlar ve takımlarıyla elçiler ve sair bu babda müstesna olan kimselerden maada, ol devletin kalem-rev-i hükûmetine dahil olmuş olan garîb ve ecnebi kimesneler tarafından her bâr kemal-i dikkatle mer'î ve muteber tutulmak gerektir. Nitekim bâlâda zıkr u beyan olunduğu üzere, eğerçi her türlü kanun ve kaide mücerred vaz olunduğu devletin kalem-revinde nâfiz ve cari olup hariçte adem-i nüfuz u kuvveti bâhir ve müstenîr ise de usul-i adl ü dâda riayetle ve devletçe memur ve murahhas olan hükkâm marifetiyle bir memlekette hukuk-ı ibâda müteallik olarak ecnebi kimesneler hakkında ısdar ve icra olunan ahkam u tedâbir-i kanuniye ekser-i halde bilâd-ı sairede ve mezkur ecnebilerin mevâtın-ı asliyelerinde dahi şâyân-ı imtisal u itibar bilinerek muktezalarınca amel ve harekete ibtidar olunur ve ahyânen harice gitmeyerek mevâtın-ı asliyelerinde rahat üzere oturan kimesneler dahi âhar bir devletin hukuk-ı ibâda dair ahkam-ı cariyesine tebaiyet ve itaate razı ve kail olurlar. Nitekim zikrolunan kimesnelerden bir şahıs, bir ecnebi ile davaya kalkışarak üzerine bir gûne haksızlık töhmeti isnat eyledikde, “el-müddei ittebea mahkemete'l-müddeaaleyh”¹⁴ kaide-i hükmiyesi mantûkunca kendisinin ecnebi-i mezkurun mahkeme-i belediyesine celb ve murafaa ve davalarının ol tarafın ahkam-ı mer'iyesine tatbikan rüyet ve tesviye olunması maddesine beyne'd-düvel karar verilmiştir ve ol suretle davaların fasl ü tesviye olunarak hülâsa-i hükmü müş'ir tarafeyne bir kıta hüccet ita olunduktan sonra hükm-i sâdırın meşruiyetini inkar ve maddeyi âhar bir mahkemeye nakl u havale birle davayı tecdit ve tekrar etmeğe tarafeyn mezun olmayıp fekat dava hukuk-ı milel kaidesine müteallik bir mesele bulunur veyahut mahkeme-i memure tarafından ihkak-ı hakta tehir ve müsamaha ve belki garaz ve müsaade rûnümâ olacak olur ise ol surette tarafeynin ale'l-ittifak hükm-i sâdırdan adem-i memnuniyetlerini izhar ederek âhar bir devlete iltica ve onun mahkemesi marifetiyle davanın bir daha rüyet ve muhakemesini istidaya muktedir ve murahhas olacakları hususu ârifân-ı ahval indinde müstağni ani'l-beyandır.

24. Cürüm ve cinayete müteallik olan ahkam-ı siyasiye-i belediye nazaran ecnebiler üzerine devletin hukuku beyanındadır

Hitta-i ülkesinde sakin bulunan gerek tebea ve gerek gureba haklarında ifa-yı lazıme-i hükm ü hükümet ve lede'l-iktiza icra-yı ceza vü siyaset her bir devlet için ehem

¹⁴ “Davacı, davalının mahkemesine tabi olur.” manasında, davanın davalının ikamet ettiği, bulunduğu yer mahkemesinde açılması gerektiğine ilişkin genel yetki kuralıdır.

mehâmdan madud bir keyfiyet ise de bu icraat zikrolunduğu üzere dahil-i memâlike münhasır olarak harice şümülû yoktur. Binâberin bir devletin hıta-i ülkesi haricinde bir cinayeti mürtekip olmuş kimesnelerin haklarından gelinmesi ve firar tarikiyle ülkesine dahil olan ol gûne mücrimlerin devlet-i ecnebiye zabitleri vesâtatıyla tevkif ve giriftar veyahut üzerlerine asker sevk edilerek mahbusen memleketten ihraç ve imrar kılınması ve belki teshil-i emr-i ihtibasları zımınında bi'l-fiil yardım ve iane edilmesi misillü hususların iltizamı bir türlü devletten iddia ve mütalebe olunamaz ise de bu hususta dahi istisna makulesinden bazı şürûta itibar olunur. Şöyle ki, tuğyan ve hıyanet misillü kebâir-i cinayâtta madud cürümleri mürtekip olan kimesneler mahall-i irtikablarından firar ettikleri surette eğer kabahatlerinin düvel-i saireye nispetle adem-i ziyânı derkâr ise kendilerinin her ne diyarda habs ü tevkifleri müyesser olur ise ol yerde ya derakap ceza-yı mâ-yestahıkları icra veya hasbe'l-matlub kayd u bendle mevâtın-ı asliyeleri taraflarına irca ve isra olunmaları ve yalnız mal kaçırmak ve askerden firar etmek misillü kabâyih-i hafifeyi irtikabla müttehem olan kimesnelerin mahall-i irtikabdan firar ile ecnebi bir devlet ülkesine dahil oldukları surette takibinden ve ekser-i halde hapis ve cezadan masun kalmaları mevâddına ahdce beyne'd-düvel karar verilmiştir.

25. Mücrim kimesnelerin istirdat u istibdali ve eman u şefaât maddesi beyanındadır

Bâlâda hâme-güzar-ı silk-i beyan kılınan ifadât-ı mütenevviadan tebeyyün eylediği vechile ecnebi kimesneler, ülkesine dahil oldukları devletin ez-her-cihet taht-ı kaza vü hükümetinde bulunmaları cihetiyle onlardan biri, ol ülkede irtikab-ı cürm ü kabahate cüret eylediği halde derakap zindana ilka ve hasbe'l-kanun hakkında ceza-yı mâ-yestahıkkın tayin ve icra olunması, her bir devletin mukteza-yı kudret-i müstakillesi olduğundan bu gûne ehl-i röhmet ü kabahat bulunan ecnebi kimesnelerin tedib olunmak üzere mevâtın-ı asliyeleri tarafına iade ve teslimi sair devletlerden bir vakit talep ve iddia olunmayıp bu babda is'âf-ı rica devlet-i mezkurenin mahzâ menut-ı iradesi bir keyfiyet idiği şöyle dursun, derûn-ı ülkede değil, akdemce diyarlardan bir diyarda irtikab-ı cürme ictisar ve bundan sonra âhar bir devletin ülkesine firar etmiş olan ecnebi kimesneler var ise ve haklarında ülkesinde mürtekip-i cürüm oldukları devletin tarafından rica-yı istirdat derpiş kılınır ise mezkur ecnebilerin ol devlet tarafına red ve teslim olunması hususunda beyne'd-düvel cari ve mer'î olan düsturu'l-amel her bir devletin usul-i hassasına göre başka başka husul-pezir olagelmıştır. Nitekim zikrolunan mücrimlerin istibdal ve teslimi maddesi, bazı devletlerden külliyyen dirîğ ve inkar ve bazısından yalnız şürût-ı ma'hûde ile itibar ve bazısından dahi her bâr bilâ-şart u ahd bu babda icra-yı merama ibtidar olunur ve mesela ol suretle mürtekip bulunan ecnebi kimesne, bir taraftan tebea veyahut hizmet-i berdâr bulunduğu ve diğer taraftan ülkesinde irtikab-ı cürme ictisar eylediği hususlarından bahisle iki devlet tarafından birden istirdat ve talep olunduğu takdirde kendisi her bâr tebeasından veyahut hizmet-i berdâr bulunduğu devlet canibine ve fakat tebaiyet veyahut hizmet hususu layıkıyla ispat olunamaz ise ol vakit ülkesinde irtikab-ı cürme ictisar eylediği devlet tarafına

red ve iade olunması dakİKası beyne'd-düvel musammem ve karar-dâde olmuştur ve kendi kalem-rev-i ülkesinde irtikab-ı kabahat etmiş olan bir ecnebi kimesnenin icra-yı ceza-yı mâ-yestahıkkından vazgeçerek kabahatini affetmesi misillü, diyar-ı âharda tedib olunacak olan bir ehl-i kabahat hakkında arz-ı şefa'at edilmesi maddesi dahi her bir devletin mukteza-yı şan u iktidarı iken bi'l-akis bu babda kabul ve adem-i kabul ve şefa'at zuhuruna hürmeten tarik-i hakk-ı müstakimden u'dül ve adem-i u'dül kazıyyeleri mezkur ehl-i kabahatin tedibini müteahhid olan devletin vabeste-i rey ü ihtiyarı olacağı ve bir devlet tarafından bu gûne şefaatlara riayet veyahut bir devletin ülkesinde ikamet üzere bulunan ecnebi kimesnelerin ihkak-ı hukukuna gereği gibi dikkat olunmadığı kazıyyesinin sair devletler tarafından îras-ı muâraza, belki ihdas-ı ceng ü muharebeye sebeb-i kâfi olmayacağı mevâddı, devletlerin birbiriyle münasebet-i ahvaline ve onlardan her birinin hukuk-ı merkuze-i ıtlak u istiklaline vâkıf ve muttali bulunan erbab-ı politikanın malum-ı hüsn-i dirayetleridir.

26. Tanzimat-ı zabıta-i belediyye nazaran ecnebler hakkında devletin hukuku beyanındadır

Beyana hacet olmadığı vechile tanzimat-ı zabıta-i belediyeden maksud, avam-ı nâs için istihsal-i esbab-ı rahat u emniyet ve bu cihetle tanzimat-ı mezkurenin gereği gibi hıfz u vikayesi her bir devlet hakkında ehem mevâddan bir keyfiyet olmaktan nâşî, cemî-i tebea ve zîr-i destân misillü, ecnebi hükümdarlar ve sefirler gibi kavânîn-i belediyye nispetle zimmet-i itaatten muaf bulunan sair zevât ile kâffe-i ecânib ü gurebanın mütemekkin bulundukları devlette cari olmakta olan tanzimat-ı zabıta-i belediyye bilâ-istisna riayet ve dikkat ve ber-mukteza-yı mantûk-ı amel ü harekete müteahhid ve mecbur olacakları bedîhî ve hüveydâdır ve zikrolunan tanzimat-ı zabıta-i belediyenin daire-i idaresine dahil olan mevâdd-ı hassa-ı mukteziye, ülkede ikamet üzere bulunan ecnebi kimesneleri her gûne menâsıb-ı belediyeyi iltizamdan ve düvel-i metbuaları taraflarından kendilerine ita kılınan envâ-ı müsaade vü imtiyazâtta bilâ-istihâs ol ülkede istifade ve iğtinamdan men etmek ve harb u cidal vukuunda hariçte bulunan tebeasını vatan-ı aslileri tarafına celb ve iade ettirmek ve nâ-münasip kitapların ülkede tab' ve neşrini yasak eylemek ve hariçte basılarak neşr olunan kitapların ve gazetelerin ve her gûne evrak-ı matbuanın derûn-ı memlekete idhaline ruhsat verip vermemek veyahut idhali maddesini bazı şürûta rabt etmek ve din ve mezhep usulüne nizam verip edyân-ı muhtelif ve turuk-ı mütenevvianın icra-yı âyininden iğmâz-ı ayn edip etmemek ve nukûd maddesine dikkatle envâ-ı sikke vü derâhimi darb ve tehyie ve onlara bedel esham gûne evrak-ı mîriyeyi tersim ve işâa ettirmek ve hariçte rayiç ve makbul olan nukûd ve sehimlere itibar edip etmemek ve'l-kıssa her gûne sikkelerin şekil ve kalıbını tebdil ve si'r ve kıymet-i asliyelerini tayin ve tahvil etmek ve posta maddesini tertip ve tanzim ve emr-i zabt u idaresini hasbe'l-irade ya devletçe iltizam ya âhâd-ı nâstan bir şahsın veya bir kumpanyanın dest-i himmetine rabt ve teslim etmek ve ebnâ-yı sebilin rahat ve emniyetine ve bir mahalden diğer mahale gönderilecek emtia ve eşyanın terettüb-i zarardan hıfz u sıyânetine itina, şayet postanın hata ve taksiriyle

bir şey gaib ve zayı olduğu halde noksan-dide kimesneleri layık olduğu mertebe tazmin ile muhafaza etmek ve istikmal-i esbab-ı gınâ vü servet ve istihsal-i hüsn-i revac-ı ticaret zımnında helalden olan her güne kesb ve kârın izdiyadına ve tüccar-ı ecnebiye ile revâbıt-ı taalluk u ihtilâtin iştidâdına sarf-ı mâ-hasal-ı makderet etmek misillü nice nice icraat-ı nâfia ve tedâbir-i hayriyeyi mutazammın ve müştemildir.

27. Envâ-ı miyâh üzerine devletlerin hukuku beyanındadır

Bihâr-ı mütenevvia, fi-haddi-zâtihim gâh sevâhili yok denilecek mertebede memdûd ve gâh her taraftan yalı ve sevâhil ile münhasır ve mahdud bulunduklarına nazaran ilm-i coğrafya mantûkunca *okyanus*, yani *bihâr-ı muhite* ve *bihâr-ı mahdude* isimleri ile tesmiye olunur. İmdi bihâr-ı mahdude, hasbe'l-mevki okyanustan dûr ve cemî-i etrafi sevâhil-i mamure ile muhât ve mahsur bulundukları halde zikrolunan sevâhil-i mamure hangi devletin pençe-i tasarrufunda ise bu denizlerin dahi ol devletin daire-i hükûmetine dahil olacakları derkârdır. Ancak ol güne denizlerden biri, üç cihetten kara ile mahdud ve hemân bir cihetten boğaz yoluyla tâ okyanusun sahiline memdûd bulunur ise o misillü deniz, bir devletin hodbehod zabt ve tasarrufu emr-i muhâl olmağla emvâl-i umumiyeden bir mal bilinerek adeta kayd-ı meksubiyetten külliyyen mahrum tutulur. Şu kadar var ki, eğer tahassun ve istihkam takribiyle zikrolunan boğaz yolunun okyanustan kat'ı ve bu vechile ecnebi gemilerin ol taraftan denize takarrüb ve duhûlden men'î mümkinâtından olursa o takdirde boğaz yolu hangi devlete mensup bulunur ise mezkur deniz dahi ona ait olur. Kezalik haliçler ve körfezler, palangalar vesâtatıyla zabt ve muhafaza ve bu vechile ecnebi gemiler duhûlünden hıfz u vikaye olunamadıkça emvâl-i umumiyeden maduddur. Bundan akdem hodbehod kabz ve tasarrufu babında İngiltere Devletiyle Felemenk ve Danimarka devletleri meyanesinde münazarât-ı müstedîme vukua gelmiş olan Bahr-i Şimal ve kadimde mahkumiyet-i mutlakası Fransa Devleti tarafından iddia kılınmış olan Cebelü't-tarik Boğazıyla Bahr-i Sefid ve Biskaya ve Lusitanya nam körfezler ve Kutb-i Şimalî cihetinde vaki Bahr-i Mün cemid [-i Şimalî, Kuzey Buz Denizi, Arktik Okyanusu] el-haletü-hazihi emvâl-i umumiyeye ve miyâh-ı gayr-ı mahkume kabîlinden madud olmağın ol sular da gemi ile gezmek ve balık sayd etmek ve hasbe'l-iktiza cenk ve muharebe eylemek hususlarına bi'l-iştirak kâffe-i enâm ve katıbe-i âlemiyân mezun ve murahhastırlar. Kezalik İngiltere ülkesinin etrafında vaki miyâh, mevc-sâz ve Fransa ülkesiyle ülke-yi mezkur arasından cereyan eden La Manche nam boğaz üzerine İngiltere Devleti tarafından ve Bahr-i Baltık üzerine Danimarka Devleti canibinden bundan akdem derpiş kılınmış olan dava-yı riyaset ü hükûmet sair düvel-i bahriye indinde kat'an ve katıbeten mukarin-i hüsn-i kabul u icabet olmamış idiğünden el-yevm bihâr-ı mezkure misillü, bunların dahi miyâh-ı gayr-ı mahkume kabîlinden add ü şümâr olunageldikleri ahval-i bahriyeye aşına bulunan zevât indinde müstağnî anî'l-beyandır. Adem-i iştirak u umumiyeti ve bi'l-ihtisas devlet-i vâhideye mensubiyet ve mahkumiyeti kanunen ikrar ve tasdik kılınmış olan miyâh-ı mütenevviaya gelince; Bahr-i Marmara ile Bahr-i Siyah'a munsab olan iki boğaz Devlet-i Aliyye'ye ve İrlanda Deniziyle işbu ülke ve İskoçya ülkesi meyanesine

düşmüş olan boğaz İngiltere Devleti'ne ve Zuider[zee] Gölü denilen Bahr-i Şimal Körfezi Hollanda Devleti'ne ve Kalabriya Eyaleti ile Sicilya Ceziresi mabeyninde vaki Messina Boğazı Sicilyateyn Devleti'ne ve İsveç ülkesi ile Danimarka memâliki arasında olan Sund [Øresund] nam üç kıta boğaz Danimarka Devleti'ne ve bilahare Finlanda Körfezi İsveç Devleti'ne tahsis olunması şûrûta beyne'd-düvel mer'î olan uhûd-ı bahriye vasıtasıyla resmen cezm ü karar verilmiştir ve vüsat ve memdûdiyetleri cihetiyle ilm-i politika erbabının sezâvâr-ı imâle-i enzâr-ı dikkatleri olan göller ve deryaçelerden ezcümle İsviçre ülkesinde vaki Konstanz Gölü, beyne'd-düvel fart-ı münazaâta sebep olmuştur. Mezkur gölü bundan akdem Avusturya Devleti, alelittak "Benim hükûmetime mensuptur." diyerek müstakillen kabz ve tasarruf dâ'yesinde bulunmuş ise de sair devletler, bu babda muvafakat göstermediklerinden nihayetü'l-emr gölün sığ ve geçit yerleri sahile malik bulunan devletin olması tasdik edilmiş ve gölün engini ise oralarda her kim ister ise gemi işletmek ve balık sayd edebilmek üzere emvâl-i müsterekeden madud tutulmuştur.

28. Sevâhil-i bahr üzerine devletlerin hukuku beyanındadır

Nazra-ı tetkik ile nazar olursa umumen denizlerden açık ve engin taraflarının ecnebiler duhûlünde hıfz u vikayesi, her vakit müşkil ve müteassir olmağla yed-i vâhid usulünde zabt ve tasarrufu ağleb-i halde muhâlâtan görünür ise de sahil ve yalı şöyle dursun, medd-i bahr hılâlinde kabarak sahilin toprağını örtmekte olan miyâh miktarı sahile malik bulunan devletin emvâl-i helalinden add ü şûmâr olunagelmış idiğünden bu vadide gerek kıdem-i resm ü âdet, gerek hukuk-ı umumiye-i devlet ü millet muktezasıyla bazı kavâid-i mer'îyeye karar verilmiş ve işbu kavâid-i mütenevvîa ilm-i politikada *hukuk-ı sahil* tabir olunarak devletlerin kemal-i dikkatine sezâvâr bir madde-i şâyânü'l-itibar bulunmuştur. Eğer denizin sahil ve kenarından ve zikrolunduğu vechile medd-i bahr hılâlinde sahil üzerine taşan miyâh miktarından ibaret olarak vücuda gelen kalem-rev-i bahrînin düvel-i muhtelifeye nazaran keyfiyeti ve ne miktar miyâhı câmi olacağı sual olunur ise "Bu husus henüz her yerde gereği gibi kat olunmamış ve zikrolunan kalem-rev-i bahrî gâh denizden yana sahilden top atılıp yahut bülend-âvazla nida olunup da gülle ve nida nereye dek giderse oraya ve gâh sahile on mil kalarak mesafeye ve gâh dahi kenarda durur iken deryadan yana nazar kılınarak felekten müşahade kılınan çâr-etrafın nihayetine varınca mümted ve münhasır olmak üzere hükm ü tayin olunagelmıştır." deyu redd-i cevap olunur. İzlanda Adası'na dört mil ve Grönland nahiyesine on beş mil mesafede mevc-engîz olan suları alelittak tasarruf ve tahakküm garazıyla bundan akdem hilaf-ı mutad Danimarka Devleti tarafından derpiş kılınmış olan deâvî-i müfritenin devlet-i mezkure ile İngiltere ve Hollanda devletleri meyanesinde zuhur-ı ihtilafa vesile olduğu ve ol madde elân dahi mahall-i muâraza olarak henüz tesviye olunamadığı hususları bu babda ehl-i vukûf bulunan kimesnelerin malumudur. Alelumum bakılınca bu babda devletlerin hukuk-ı mütenevvîaları dahi onlardan gerek sahil ve yalı ve gerek zikrolunduğu vechile kalem-rev-i bahrî denilen miyâh miktarı hakkında kuvveden fiile ihraç olunarak ez-her-cihet fevâid-i külliye

şâmil olup ezcümle zikrolunan kalem-rev-i bahrîde âmed şüid eden gerek tüccar ve gerek cenk sefinelerinden top endahâtı gibi numune-i itibar olan bazı hareket-ı tazimiyenin icrasını talep ve ecnebi teknelerini ol canibe vusûlden ve oralarda vaki limanlara duhûlden men ve şiddet-i emvâc iktizasıyla kenara remy ve ıskat olunagelen inci ve mercan misillü her gûne mahsulat-ı bahriyeyi zabt ve cem' ettirmek misillü nice nice menâfii mutazammın ve müştemildir. İşbu hukuk-ı sahiliyeden birinin, yani ecnebi gemilerini kalem-rev-i bahrîde geşt ü güzâr ve oralarda vaki limanlarda meks ve karardan men ettirmek maddesinin hakikatte icra ve infazından el-yevm ağıleb-i halde ve bâhusus eyyâm-ı sulh u salahta sarf-ı nazar olunagelmiş ise de limanlara dahil olan teknelerden resm-i melûf ahz ve talep olunmak veya resme bedel teknelerin hamulesinden muayyen miktar meta çıkarılıp alıkonmak hususlarının elân dahi ekser-i mahalde mer'ıyyü'l-icra olduğu ve bu babda cari tutulmakta olan usul-i kanuniye düvel-i muhtelifenin ahval-i sairesine tatbikan suret-i mütenevviada bulunduğu müsellemtâtandır. Seyr-i sefâine salih olan nehirlerde gemi işletmek hususuna gelince; buna istihkak ekser-i halde mücerred o misillü nehirler cari bulundukları memleketin tebea-ı asliyesine münhasır iken bu maddeye dahi devletlerin usul-i mütenevviasına göre başka başka nizam ve karar verilerek zikrolunan sularda gemi işletmek ecnebiler hakkında tecviz buyurulup buyurulmaması her bir devletin mahzâ hüsn-i rey ü himmetine mevkuf bırakıldığı ilm-i politika erbabı indinde vareste-i kayd-ı ışıardır.

29. Leb-i derya üzerine devletlerin hukuku beyanındadır

İlm-i politikada leb ve kenar deyu deniz sahilinden ol arz-ı yâbiseye ıtlak olunur ki, medd-i bahr hılâlinde su altında kalıp miyâhın vakt-i cezrinde tekrar sudan tâli' ve zâhir ola. Keyfiyet-i zâtiyesi bu vechile beyan olunan leb ve kenara râci ve müteallik envâ-ı hukukun mecmuuna ilm-i politika ıstılahınca *hukuk-ı kenar* ve bi't-tahsis gemiler kazaya uğradıkça şiddet-i emvâcla kenara atılacak emvâl ü eşya-yı mütenevviayı cem' ve tasarruf etmek hakk-ı ahassını mutazammın bulunduğu cihetle hukuk-ı gark u inkisar ıtlak olunmuştur. İmdi takdir-i kaza ile sahile karib bir mahalde bir sefine şikest ve gark oldukda gark-zede-i mevc-i mihnet ve hah nâ-hah sahilde penâh-cûy-ı mevkî'-i selamet olan biçare kimesneleri katl ü ifnâ ve üzerlerinde bulunan elbise ve zî-kıymet eşyayı nehb ü yağma etmek misillü bundan akdem bazı sevâhilde cari olan âdât-ı kerîhe mürur-ı eyyâmıla ekser-i mahalde ref ü iptal ve halen mücerred kısas ve ceza bi'l-misil olmak üzere yalnız korsan ve mal kaçırın kimseler gibi birtakım ehl-i fık u fesat haklarında icra ve istimal olunmakta olup ber-minval-i meşruh bir tekne kazaya uğradıkda şiddet-i emvâc iktizasıyla kenara gelip çıkan tahta ve her gûne emvâl ve emtianın ahali-i sahil mübaşeretıyla bi'l-ihraç teleften kurtarılması ve sahipleri müddet-i muvakkate zarfında zuhur etmedikleri takdirde emtia-i mersumenin alıkonması hukuk-ı hassasına bayağı riayet ve itibar olunmaktadır ve hukuk-ı hassa-ı mezkureyi kuvveden fiile ihraca had ve ruhsat kimin idiğü sual ve istihbar olunur ise "Bazı mahalde bayağı sahil mütemekkinlerinin ve bazısında dahi mücerred dümenci ve gemi kılavuzları taifesinindir." deyu cevaba mübaderet olunur.

30. Okyanus üzerine devletlerin hukuku beyanındadır

Bahr-i Müncemid ve Bahr-i Hindî [Hint Okyanusu] ve Bahr-i Muhît-i Garbî [Atlas Okyanusu] ve Bahr-i Muhît-i Cenubî [Güney Okyanusu] ve Bahr-i Mutedil'den [Büyük Okyanus] ibaret olan okyanuslar, yani had ü pâyanları olmayan büyük denizlerin yed-i vâhid usulünde zabt ve vikayesi her bâr müşkil olduktan başka, vüsat ve cesamet-i zâtîyeleri hasebiyle böyle suların kâffe-i benî-Âdem ve amme-i ahali-i âleme kemal-i kifayetleri meczum ve mukarrer olmağın zikrolunan okyanusların her bâr kayd-ı rıkkıyet ü mahkumiyetten azade ve bu cihetle üzerlerinde gemi işletmek ve balık tutmak ve ceng ü muharebe eylemek hususâtının bir millete muhtas olmayarak umumen her bir milletin rey ü ihtiyar-ı mutlakına mevkuf ve vabeste olduğu zâhir ve nümûdârdır. Binaen alâ-zalik Bahr-i Muhît-i Garbî üzerine müstakillen icra-yı hükümet babında, bundan akdem ve belki şimdi bile İspanya ve Portekiz devletleri canibinden derpiş kılınan matlubât-ı nâ-ber-câ bazı düvel tarafından mümâşât tarikiyle suretâ kabule şâyân ve sezâ görülmüş ise de düvel-i saire canibinden bir vakit tasdik ve istihsan olunmadığı ve fi-nefsi'l-emr böyle bir matlub-ı müfridin fiilen ve amelen infaz ve icrası bir vechile mutasavver olmayıp olsa bile mücerred nişane-i itibar olmak üzere sefâin-i ecnebiyeden yalnız arz ve izhar olunacak birtakım teşrifat-ı bahriye mazhariyetine münhasır olabilecek cihetle umumen okyanuslar misillü bahr-i muhît-i mezkur dahi kayd-ı mahkumiyetten müberrâ ve tasaddî-i riyaset maddesinin mübalağât-ı batıla makulesinden ber-mana bulunduğu malum-ı erbab-ı zekadır.

31. Umumen teşrifat-ı bahriye beyanındadır

Bazı denizler üzerine güya bir nev riyaset ve hükümete delalet etmelerinden dolayı düvel-i bahriye indinde her vakit ehem mevâddan addolunagelen teşrifat-ı bahriye, sefinelerden gerek esna-yı râhda rastgelen âhar bir sefine ve gerek o sulara vaki liman ve kale hakkında arz ve icra olunagelen birtakım hareket-ı tazimiye ve malumat-ı ihtiramiyeden ibaret olarak bu türlü hareket-ı tazimiye, gâh nişane-i ubudiyet ü zîr-i destî ve gâh dahi mücerred numune-i iltifat u riayet-sâzî bulundukları misillü, suret-i eda vü icraları dahi hasbe'l-keyfiye muhtelif olduğu, yani gâh ber-vech-i âteş-bâzî, yani mesafât-ı malumede muayyen miktar top atılması ve gâh ber-vech-i tenzil bâdbân, yani yelkenlerin külliye söndürülmesi veyahut sütunun vasatına kadar indirilmesi ve gâh ber-vech-i nida, yani yedişer defa “Bin yaşa!” deyu çağırılması ve gâh dahi ber-vech-i müsûl, yani şifahen arz-ı selam u hulûs edecek birtakım zabitin mazhar-ı teşrifat olan sefine tarafına ba's ü irsal olunması tarikleriyle ifa ve ikmal olunageldiği hususu mevâdd-ı bahriyeye aşına bulunanların ra'nâ malumlarıdır.

32. Bihâr-ı mahkume vü gayr-ı mahkume üzerinde icrası mutad olan teşrifat-ı bahriye beyanındadır

Gerek cenk sefinesi ve gerek tüccar teknesi, her hangisi olur ise olsun, her bir gemi ecnebi bir devletin taht-ı temellükünde bulunan denizlerde işler iken ittifakan ol devletin bandırasını hamil bir kıta sefine zuhur veyahut kendisi oralarda vaki liman ve

kale ve top sırasında mürur eylediği surette derakap top atmak ve bandıra indirmek ve yelken devşirmekle ibtida arz-ı selama mecbur olacağı ve yalnız ecnebi hükümdar ve elçiler misillü, erbab-ı merâtib-i sâmiyenin râkib bulunduğu sefineler bu babda müstesna olarak bunların tesadüf eden her gûne sefinelerden ve esna-yı râhda vaki liman ve kalelerden ibtida selamla taltif ve ikram olunacağı hususlarına beyne'd-düvel münakid olan uhûd-ı mahsusa-ı bahriye ile karar verilmiştir ve okyanusta ve sair bihâr-ı gayr-ı mahkumede işlemekte olan sefineler, oralarda hîn-i tesadüflerinde biri birlerine arz-ı selamla eda-yı teşrifatı müteahhid olmayacakları derkâr ise de münazaât-ı mümkünenin pîşinden def'ine itina, bu vadide dahi bazı usul-i mukteziyenin vaz ve ısdarı icab-ı halden bilinerek ezümle bir tüccar teknesi bir cenk sefinesiyle karşılaştıkda rütbece dün olanın ve rütbece yeksân bulundukları surette rüzgar altında bulunanın ve bir tek gemi donanmaya rast geldikde tek geminin her bâr evvel-emirde arz-ı teşrifata mübaderet etmesi şürûtunun kanunen kat ve tahkiki beyne'd-düvel makul ve münasip görülmüştür. Kaldı ki, İngiltere ve Fransa ve İspanya devletlerin nişan ve bandıralarını hamil bulunan sefinelerin her hal ve mahalde sair devletler teknelerinden âgâz-ı selamla teşrifat-ı bahriyeye nail olmaları babında, bundan akdem düvel-i mezkure tarafından derpiş kılınan matlubât-ı zâide kirâren beyne'd-düvel niza ve şikak zuhuruna sebep olduktan başka, ol gûne teşrifatın her bâr gereği gibi eda ve icrası bi't-tabi kayd ve nezaretten bîrûn bir keyfiyet olmağla bu vadide olan kavânin-i mevzuanın killet-i nef ü faidesi mübeyyen ve aşikar bulunduğundan zikrolunan teşrifat-ı bahriye kaidesi, mürur-ı eyyâmıla bi'l-vücuha kalıb-ı icmale ifrağ olunarak el-yevm fekat bazı hareket-i edebiye izharına münhasır iddiği [bu maddeye] vâkıf bulunan kimesnelere gayr-ı müstetirdir.

33. Ubudiyet-i milel maddesi beyanındadır

İlm-i politika ıstılahınca *kayd-ı ubudiyet-i milel* tabir olunan madde, beyne'l-milel akdolan şol muahede-i hükmiyedir ki, tarafeyn-i müteâhideynden biri için mesela falan matluba ita-yı ruhsatı ve taraf-ı diğer için filan matlubun icrasına veya falan bâr ve teklifi iltizama veyahut filan hukuk ve imtiyazâtta ferağ ve içtinaba mecburiyeti müstelzim ve muktezi ola. Şöyle ki, mesela Devlet-i Aliyye ile âhar bir devlet meyanesinde akd-ı muahedeye ibtidar olunarak muharebe vukuunda cünûd-ı mansure-i padişahînin ol devlet ülkesinden meşy ü mürura mezun olacakları ve diğer devletin dahi cünûd-ı mezkurenin müruru hususunu tahammül ve tecvize ve belki lazım gelen memerr ve ma'berleri tamir ve techize müteahhid ve mecbur olacağı şürûtuna cezm ü karar verildiği surette, bir taraftan arz-ı matluba had ve ruhsat ve diğer taraftan icra-yı matluba zimmet ve mecburiyet derkâr olmağın zikrolunan muahedeye ilm-i politika ıstılahınca *ubudiyet-i milel muahedesi* ıtlak olunmuştur ve ahidnameelerde münderic olan bu gûne kuyûd-ı ubudiyetin kendileriyle mukayyet olan devletin hukuk-ı ıtlak u istiklaline bir cihetle hâlel getirecek mevâdd-ı sakileden oldukları derkâr ise de hukuk-ı mezkurenin bi'l-küllîye zeval ve inkisarını ve millet-i mukayyedenin ezher-cihet izale-i şân u iktidarını mucib keyfiyâtta değildir. Pes zikrolunduğu vechile ahidce iltizam olunan böyle bir zimmet-i ubudiyet millet-i müteahhide tarafından

ya falan vaz ve harekete mübaderet veya filan vaz ve hareketten feragat ile tebriye olunduğuna göre, kendisine *zimmet-i âmîle* ya *zimmet-i gayr-ı âmîle* ıtlak olunmaktan başka, zimmet-i mezkure her bâr devletlere muhtas olan hukuk-ı azîme-i mutlakadan birisinin infazı muktezasıyla vücuda geldiği misillü, hukuk-ı azîme-i mezkure ne kadar ise zimem-i ubudiyetin dahi ol kadar olacakları ve hasbe'l-keyfiye başka başka tabir ve tesmiye olunacakları müstebandır. Kaldı ki, bu gûne kuyûd-ı ubudiyetin hadd-i itidali tecavüz ederek mukayyet bulunan devletin bi'l-küllîye izale-i kudretine ve belki fart-ı mahkumiyet ve memlûkiyetine sebep olmamaları için onların daire-i vüsatleri yalnız birkaç mevâdd-ı cüziyeye münhasır ve bundan başka mevâdd-ı mukayyedenin zevali veyahut müddet-i mev'ûdenin inkıza ve güzêrânı misillü halâta binaen zikrolunan kayd-ı zimmetin külliye indifâi mümkün ve mutasavver olmak mevâdd-ı icabiyedendir.

FASL-I SÂLİS:
DEVLETLERİN MABEYNLERİNDE MERBUT OLAN RİŞTE-İ
TAALLUK U ÜLFETİN TEYİT VE TE’KİDİNİ MUCİB OLAN
TENSİKÂT-I MÜTENEVVİALARI BEYANINDADIR

34. Umumen sefaret beyanındadır

İlm-i politikada *elçi* denilen zât şol şahs-ı murahhastır ki, yalnız bir maslahat-ı ma’hûdenin zabt ve idaresiyle memur olmayarak mücerred gönderen devletin naib ve vekili olmak üzere resmen devletten devlete ba’s ü irsal oluna. Binâberin bu güne murahhas zevâtın kendileri birer devlet-i müstakillenin sıfat-ı âliye-i vekaletiyle muttasıf bulunmaları cihetiyle merkez-i memuriyetleri olan devletlerin indinde iltifat-ı kamileye nail olmaları lazıme-i halden olmağla elçilerin müstahik bulundukları envâ-ı hukuk u imtiyazâtın mecmuuna ilm-i politika ıstılahınca *hukuk-ı sefaret* tabiri ıtlak olunur. Ezmân-ı maziye de milletlerin yekdiğeriyle rabita-ı taalluk u ihtilatı eyyâm-ı haliyemizde olduğu mertebe düristçe ve müstahkemce bulunmadığı misillü, irsal-i sefaret maddesine dahi Rim Papası’nın devletinden maada devletlerde layıkıyla dikkat ve itibar olunmamış idi. Badehu Katolik ile Protestan milletleri beyninde muharebât-ı şedide vukuu, devletlerin birbirleriyle temkin-i bünyâd-ı ülfet ü irtibatını müeddî olmağla Fransa Devleti ve giderek düvel-i saire sefaret maddesine dikkat ve mahall-i memuriyetlerinde daimi surette mukim olacak elçiler ba’s ü irsaline mübaderet etmişlerdir. İmdi mevâki-i memuriyetlerinde müstedim ve müstakar olacak bu güne sefaretler için lazımu’l-eda olan dârât ve tantananın bezl-i nukûdu müstelzim olmasından başka, elçilerin biri birleri meyanesinde zuhura gelen deâvî-i zâtiye ve ihtilafât-ı mahsusa defaatle hudud-ı mahsusiyeti tecavüzle gönderen devletlerin yekdiğeriyle hüsn-i ittifak u ittihadını teşviş ve tekdire vesile olduğu dermeyeran olunarak zikrolunan mukim sefaretlerin nasb ve irsalı maddesi, bir taraftan mahall-i ta’n ve teşnî oldu ise de bi’l-akis diğer taraftan beyn-e’l-düvel merbut olan rişte-i ülfet ü mahabbetin hüsn-i te’kidine medar olarak istikmal-i esbab-ı sulh u emniyet ve muktezasınca bilâd-ı muhtelifenin istihsal-i füyûzât-ı terbiyet ü mamuriyetlerine zerî’a-ı kaviyye oldukları melhuz bulunduğundan bu babda lede’l-mukayese kâr ve menfaat ziyan ve mazarrata galip görülmekle ol güne mukim sefaretlerin nasb ve tayini filvaki tanzimat-ı nâfia ve tensikât-ı hayriyeden bir madde-i mergûbe denilmeğe müstahik görülmüştür. Pes sefaret maddesine nazaran devletlerin hukuk-ı mahsusaları gerek elçi göndermek, gerek gönderilen elçileri kabul etmek üzere iki türlü salahiyeti müştemil olmağla kısmeyne taksim olunarak *hakk-ı nasb-ı sefaret* ve *hakk-ı kabul-i sefaret* elfazıyla tesmiye olunmuştur ve bâlâda rakam-zede-i kil’i sûtûr olduğu vechile her bir elçinin hassa-ı memuriyeti gönderen devlet-i müstakillenin sıfat-ı âliye-i vekaletinden ibaret bulunduğu misillü, elçi göndermek hakkı dahi âhâd-ı nâsın olmayarak mücerred düvel-i müstakilleye muhtas olan hukuk-ı azîmeden olduğundan bir devletin hukuk-ı müstakillesinin mukteza-yı adl ü dâda mebni olmayarak tuğyan ve fesat ve gasp ve istibdat tarikiyle kesb ve tahsil olunması kazıyyesi, ol devlet tarafından hakk-ı nasb ve kabul-i sefaret icrasına mâni olmaz. Zira ki mükerreren zikrolunduğu

vechile düvel-i ecnebiyenin ahval-i dahiliyelerine müdahale ve suret-i hükümetlerinin meşruiyet ve adem-i meşruiyetinden mübahase her bir devletin haric-i vüs' u iktidarı ve hukuk-ı milî kaidesinin hilaf-ı tenbih ü işarı bulunan mevâdd-ı memnuadandır. Hemân keyfiyet-i asliye-i sefaretten tebeyyün ettiği üzere, hakikatte ferman-fermâ olmayarak fekat dava-yı hükümete kalkışan kimesnelerin ve henüz câlis-i taht bulunmayan kral evladı ve şahzadelerin ve hadd-i buluğa resîde olmayan veliahtlarla kayd-ı vesayete yahut âhar bir diyarda muzıyk zindana giriftar olan hükümdarların el-kıssa kim olur ise olsun, inân-ı hüküm-i müstakille fiilen mutasarrıf bulunmayan zâtların ve kezalik erbab-ı zeamet ü tımarın ve imtiyazât-ı mahsusa ile mübâhî ve mümtaz bulunan bazı sunûf ve kumpanyaların ve âhâd-ı nâstan ashab-ı câh u itibarın eğerçi bunların bazı esbaba binaen aralık aralık mebuslar nasb ve irsaline mezuniyetleri var ise de resmen müstahdem elçiler göndermeğe kat'ân salahiyet ve mezuniyetleri yoktur. Ancak düvel-i müstakilleye muhtas olan sair hukuk-ı azîme-i mülkiye misillü, bir sefir göndermek hakkının dahi icrasına mezun bulunan hükümdarlar tarafından vekilleri ve valileri ve eyalet mütesellimleri ve sair memurlardan birinin gerden-i uhdesine nakl u ihale olunarak memurîn-i müşarunileyhimden birinin vasıtasıyla icra ve infaz ettirilmesi hususunun caiz görüleceği bedhiyâttandır. Kaldı ki, elçiler göndermek ve gönderilen kimesneleri kabul etmek maddesi fi-nefsi'l-emr her bir devletin mahzâ menut-ı hüsn-i ihtiyarı bir keyfiyet ise de irsali mutad olan elçileri kabul etmemek ve resmen kabul olunan kimesnelerin i'zâz ü ikram ve riayet ü ihtiramında kusur olunmak misillü hareket-ı bâridenin bir vechile tecviz olunamayacağı erbab-ı politikanın malumudur.

35. Elçilerin sunûf ve derecâtı beyanındadır

Elçi irsali, gâh mutad ve gâh fevkalade suretiyle olup memuriyetlerinden maksud dahi gâh umûr-ı vakıa idaresinden ve gâh bazı teşrifat-ı lazımenin tediyesinden ibaret idiğü şöyle dursun, elçilerin mahall-i memuriyetlerinde nail olacakları teşrifat-ı resmîyenin haysiyetine ve haiz bulundukları unvan ve payelerinin keyfiyetine nazaran elçiler, birkaç türlü sınıf ve tabakalara münkasım olarak biri birlerine nispetle merâtib ve derecâtı ber-vech-i âtî mürettep ve muntazam olmuştur. Şöyle ki, merkez-i memuriyetlerinde daim ve müstakar olacak sefirler irsali, Avrupa devletlerinin henüz mutad ve kabul-kerdeleri olmadığı vakitlerde elçilerden yalnız bir sınıf, yani fevkalade elçileri irsal ve badehu mürur-ı dühûrla devletlerin birbirleriyle bünyân-ı hüsn-i ihtilatları payidar ve esas-ı sefaret dahi anbean muhkem ve üstüvâr olmağa başladıkda, fevkalade elçilerden maada *résident* denilen küçük elçilerin ve giderek *maslahatgûzar* ve tahminen yüz sene mukaddem *vekil-i murahhas* unvanıyla orta elçilerin tayin-i isbâline şürû olunmuş olmağla bu denli elçilerden ferd-â-ferd her birisinin sairlere nispetle meritebe-i şân u itibarını usul ve kavâid ile tayin ve tahsisi icabât-ı halden bulunmuş olmağla bu babda bir defter-i mürettebin tanzim ve terkimiyle sınıf-ı evvel büyükelçileri ve sınıf-ı sâni murahhas vekilleri ile orta elçileri ve sınıf-ı sâlis *résident*lar ile maslahatgûzarları müştemil olmak şartıyla elçilerin mecmuu aksam-ı selâseye taksim olunarak bu husus dahi bir hüsn-i surete ifrağ olunmuş iken 1230 sene-i hicriyesinde [1814-1815] Viyana

şehrinde beyne'd-düvel vukua gelen müşavere meclisinde [Viyana Kongresi] bu maddeye dair sudûr eden talimat-ı hassa münasebetiyle zikrolunan defter-i kadimin nesh ü ilgası münasip görülerek elçiler başkaca üç türlü sınıfı şâmil, yani sınıf-ı evvel, Rim Papası'nın ve sair devletlerin büyükelçilerini ve sınıf-ı sâni, ellerinde itimatname bulunan elçileri ve sınıf-ı sâlis, maslahatgüzarları müştemil olmak şürûtuna karar verilmiş ve bundan sonra Avusturya ve Fransa ve İngiltere ve Prusya ve Rusya devletlerinin akd ve tescil ettikleri bir kıta ahidname¹⁵ muktezasınca, sabıku'z-zıkr *résident* denilen küçük elçiler için sınıf-ı sâni ve sınıf-ı sâlis arasında olarak bir sınıf-ı cedidin dahi vaz ve ihdasına ibtidar olunmuş olmağla el-haletü-hazihi elçilerden dört türlü sınıfa riayet ve itibar olunmakta bulunmuştur.

36. Sınıf-ı evvel elçileri beyanındadır

Sair elçilere nispetle sınıf-ı evvel elçilerinin cihet-i mümeyyizeleri, gerek gönderen devletlere kendilerinin birinci mertebede şeref-i vekaletleri ve gerek merkez-i memuriyetleri olan devlet tarafından bazı teşrifat-ı âliye-i resmiyeye nailiyetleri hasebiyle iki sıfat-ı mucibetü'l-mefhareten ibarettir. Zikrolunan sınıf-ı evvelin hangi türlü zevâtı müştemil bulunduğu sual ve istihbar olunur ise "Sınıf-ı mezkur, Rim Papası'nın mutad ve gayr-ı mutad elçilerini ve sefir-i kebir lakabıyla mülakkab düvel-i sairenin¹⁶ büyükelçilerini şâmil ve mutazammın olup zevât-ı müşarunileyhim ulüvv-i şan u merتبة cihetiyle sair erbab-ı sefaretten ez-her-cihet berter ve nefis ü zâtlarına muhtas olan merâtib-i saireden ve gönderen devletlerin kudret ve cesamet-i mülkiyeleri hususlarından kat-ı nazar, beher-hal sınıf-ı evvel elçilerinin müstahik bulundukları teşrifat-ı resmiyeye merتبة-i âliyede makrun ve mazhar olacakları musammemdir." deyu cevap verilir.

37. Sunûf-ı saire elçileri beyanındadır

Sınıf-ı evvel elçilerine nispetle sunûf-ı saire elçilerinin hassiyet-i müteşahhısaları, kendilerini gönderen devletlere ednâ mertebede sıfat-ı vekaletleriyle mücerred umûr-ı cariyeye-i sefaretin zabt ve idaresine münhasır olan haysiyet-i memuriyetlerinden ibarettir ve garazsızca bakılır ise sınıf-ı sâni ve sınıf-ı sâlis ve sınıf-ı râbi elçileri meyanesinde olan fark ve tefâvüt, onların sebep ve keyfiyet-i memuriyetlerine mebni olmayarak yalnız alay vukuunda sıra ve nöbetleri ve bazı teşrifat-ı resmiyeye ednâ derecelerde mazhariyetleri hususlarına mübtenidir. Bu babda dahi birtakım tenbihât-ı umumiyeye riayet olunmakta idiğünden sunûf-ı mezkure elçilerinin suret-i nizam u merâtibinin tafsilen zıkr u ifadesi lazım görünmüştür. Şöyle ki, Rim Papası'nın orta elçileri ile Dersaadet'te mukim Avusturya Devleti'nin murahhas elçisi, ve'l-kıssa gayr-ı mutad ve vekil-i

¹⁵ Avrupa'da Viyana Kongresi ile başlayan *Kongre Düzeni* kapsamında 1818'de Aachen'de toplanan kongrede alınan kararlara gönderme yapılmaktadır. Mark Jarrett, *The Congress of Vienna and Its Legacy: War and Great Power Diplomacy After Napoleon*, I. B. Tauris, London, 2013, s. 180-205.

¹⁶ 2. bs.: sair

murahhas lakaplarıyla mülakkab her bir devletin orta elçileri sınıf-ı sânidan ve bâlâda zikrolunan *résident*lar ve merkez-i memuriyetleri olan devletin nefs-i hükümdarına takdim olunacak itimatnameleri hamil bulunan her gûne elçiler sınıf-ı sâlisten ve mahall-i memuriyetlerinin nefs-i hükümdarına değil, fekat oradaki umûr-ı hariciye nazırına itimatnamelerini takdime memur olan elçiler ile itimatnameleri olmayıp elçinin gaybubeti hılâlinde istihdam ve yalnız müddet-i kalîle için murahhas olacakları pişinden lisanen inbâ ve ilâm olunan maslahatgüzarlar sınıf-ı râbiden madud olarak her birisinin şan ve payesi müteallik bulunduğu sınıfın sıra ve mertebesine tatbikan tayin ve tertip olunacağı karar-yâfte olmuştur.

38. Sair mebusân-ı düveliye beyanındadır

Beyana hacet olmadığı vechile zikr u ta'dâd olunan sunûf-ı erbaa sefirlerinden maada, maksad-ı memuriyetleri ve belki sebep-i irsalleri avam-ı nâsın malumu olmayıp yalnız tarafına gönderilen devletin maruf ve malumu olan mutemet elçilerin aralık aralık ba's ü irsali devletlerin âdât-ı zaruriye-i kadimesinden olmağla bu gûne mahfiyen gönderilen elçilerin sair elçiler hakkında icrası mutad olan teşrifat-ı aleniye-i resmîye nail olmayacakları derkâr ise de ahkam-ı beldeye adem-i mahkumiyet ve bazı rûsum ve tekaliften muafiyet misillü umumen sefaretlere muhtas olan imtiyazât-ı mütenevviadan bunların dahi faide-mend ve behredâr olacakları mukarrerdir. Fakat keyfiyet-i memuriyetleri resmen ilan olunmaksızın mücerred ecnebi bir hükümdarın mesâlih-i zâtîyesini rüyet ve tesviye ve hariçte kâin akar ve emlak-ı hassasını zabt ve idare siyakında âhar bir diyarda kaim ve memur bulunan müdür ve mütevelliler ve keزالık serhad ve sınır kat ve tahsisi veya bazı şürût-ı ahdiyye[nin] rabt ve tasdiki misillü mevâdd-i cüzîyenin tesviyesinden dolayı gâh gâh devletten devlete gönderilen memurlar, ellerinde itimatname bulunmadığı halde elçilerin müstahik bulundukları imtiyazât-ı mezkureyi iddiaya mezun olmayacakları ve bi'l-akis beyne'd-düvel müşavere-i umumiye vukuunda mecliste hazır ve kefil bulunmak üzere gönderilmesi mutad olan mübaşirler her vakit süferâ zümresinden addolunarak haiz bulundukları sınıf ve rütbelerine göre teşrifat-ı resmîye mazhariyetle i'zâz ve ikram olunacakları hususları ber-muceb-i muahedât karar-pezir olmuştur. Sefaret takımına müteallik olmayarak hariçte mukim bulunan zevât-ı memurenin ziyadesiyle şâyân-ı dikkat u tezkâr olanları konsoloslar olmağla bunların dahi ahvalinin tafsilen beyan ve ifadesine ber-vech-i âtî ibtidar kılındı.

39. Konsoloslar beyanındadır

Konsolos nasb ve istihdamı, evâil-i ezmâna müntehi devletlerin bir kaide-i kadimesidir. Nitekim Kudüs-i Şerîf'in feth u teshirinden dolayı selâtin-i Selçukiye ile rüesâ-yı Efrenciye meyanında muharebe-i müstedîme vukua geldiği ve bir müddet ol arz-ı pâk Hristiyanların kabza-ı tasarruflarına girdiği sıralarda, Fransa ve İspanya ve İtalya devletleri taraflarından ol cihetlerde mukim Hristiyan zümresinden birtakım tüccar ve sair erbab-ı geşt ü güzârın hukukunu vikaye ve zuhur eden davalarını fasl ü tesviye zımında ol vilayetlerde konsolos namında ticaret hakimleri nasb ve istihdam

olunması icab-ı halden bilinmiş ve giderek düvel-i müşarunileyhimin bu revişlerine sair devletler tarafından dahi imtisal olunarak zikrolunan kaide-i hayriye dünyanın cemî-i etrafına sirayet ile her yerde mer'iyü'l-icra tutulmuştur. İmdi daire-i vüs' u iktidarlarına nazaran konsoloslar sınıf sınıf olarak kendilerinin memuriyetleri gâh yalnız bir şehir ve limana veya nice nice emsâr ve büldâna mahsur ve gâh dahi mücerred bir başkonsolosun vekaleti üzere maksûr bulunduğu göre, kendilerine *konsolos* ve *başkonsolos* ve *konsolos vekili* ıtlak olunur ve bir devletin ülkesinde bir konsolos nasb ve tayin olunacak olsa keyfiyet evvelce ol devlet tarafına ilan birle bu babda düstur ve ruhsatı rica ve istizan olunması mukteziyâtta ve devletin hilaf-ı rızasıyla ülkesinde konsoloslar istihdam ettirilmesi memnuâtta idiğü şöyle dursun, istihdam için yalnız bir ruhsat sudûru bile kifayet etmeyerek konsoloslar eline verilen tavsiyemenin mahall-i memuriyetleri bulunan devlet tarafından imza ve tescil olunması mevâdd-ı icabiyedendir ve konsolosların nasb ve istihdamından maksud, nasb eden devletin tebeasından olarak mahall-i memuriyetlerinden mürur eden ticari ve sefâin kapudanlarına ve sair erbab-ı geşt ü güzârı himayet ve sıyanet ve hasbe'l-hal verilmesi mutad olan pasaport ve şahadetname ve yol tezkiresi gibi envâ-ı senedâtı imla ve ita birle eşhas-ı mezkure hakkında techiz-i esbab-ı refah u emniyet ve mevâdd-ı ticarete dair beyne'd-düvel münakid olan ahidnamelerin gereği gibi icra-yı şürûtuna dikkat ve memur bulundukları mahallerde emr-i ticarete dair ser-zede-i zuhur olarak bilinmesi lazım gelen vukuât-ı cariyeyi alelacele devletleri taraflarına ihbar ve ifadeye mübaderet etmek misillü nice nice umûr-ı mühimmenin iltizam ve icrasından ibarettir ve hasbe'l-memuriye konsoloslara muhtas olan hukuk-ı fâhire ve imtiyazât-ı zâtiye ise bunlar devletlerin kavânîn-i muhtelif ve âdât-ı kadimelerine göre her bir mahalde başka başka muntazam olarak mesela memâlik-i mahruse ve Avrupa kıtasından şark cihetinde vaki bilâd-ı sairede mukim konsoloslar, murahhas elçiler mesabesinde birtakım teşrifat-ı resmiyeye mazhar olmalarından başka, mahall-i memuriyetlerinde tevakkufla kendilerini irsal eden devletin tebeasından bulunan tüccar ve sair erbab-ı geşt ü güzârın birbirleri beyninde veyahut onlar ile ehl-i bilâd meyanesinde vukua gelen dava ve kavgaları kendi rey ve iktidarlariyle hüküm ve tesviye ve mürtekip olan kimesneleri muhakeme ve muâheze ve tâbi oldukları din ve mezhebin usulünü derûn-ı hanelerinde serbestçe ifa ve tediye etmek misillü imtiyazât-ı cesîmeye naildirler. Sair memleketlerde müstahdem olanlar ol denli imtiyazâta nailiyetten müstesna ve bi't-tahsis bir gûne teşrifat-ı resmiyeye nâ-sezâ tutulduktan maada, hüküm ve kazaları dahi yalnız bazı mevâdd-ı cüzîyeyi tesviye ve mürtekip bi'l-cürm kimesneleri mevâtın-ı asliyeleri tarafına teslim ve iadeye maksûr ve münhasır olmuştur ve umumen bakılır ise unvan ve rütbesi nasıl olur ise olsun her bir konsolos mahall-i memuriyeti bulunan devletin taht-ı himaye-i hassasında olmağla idare-i umûr-ı mevkülesinde ol devlete nazaran kayd-ı mesuliyetten masun ve nasb olunduğu devletin nişan ve bandırasını konağının kapısına takmak ve defter ve zabıtnamesini zabtiye memurlarının nigâh-ı tefahhusundan saklamak misillü bazı imtiyazâta nail ve makrun ise de ahkam-ı belediyeden masuniyet ve tekalif-i muayyene-i cariyeden muafiyet gibi mücerred

elçilere mahsus olan hukuk u imtiyazât-ı âliyeyi iddia ve icraya mezun ve murahhas olmayacağı umûr-ı malumedendir.

40. Elçilerin kemmiyet ve keyfiyeti beyanındadır

Keyfiyet-i maslahattan tebeyyün eylediği üzere, umumen elçi göndermek ve gönderilen kimesnelerinin sınıf ve rütbelerini tahkik etmek maddesi, her bir devletin mahzâ mevkuf-ı rey ü iradesi olup bazı âdât-ı kadime muktezasıyla bu babda dahi beyne'd-düvel bir kaide-i mer'îye hasıl olmuş ve kıdem-i icrasından dolayı hemân bir kanun-ı mevzu kuvvetini haiz bulunmuştur. Şöyle ki, sınıf-ı evvel elçilerini göndermek mücerred tac-ı zerrîn-i hükümetle ârâste ve birinci mertebede ihtiramât-ı şahaneye müstahik ve şayeste bulunan sultan ve imparator ve kral misillü a'zam-ı hükümdarânın hukuk-ı mahsusasından olup sunûf-ı saire elçilerinin dahi suret-i irsalinde a'leb-i halde mukabele bi'l-misil usulüne itibar olunarak bir taraftan gönderilen elçinin sınıf ve rütbesi ne ise diğer taraftan gönderilecek elçinin dahi tamam ol sınıf ve rütbede olması hususuna karar verilmiştir. Elçilerin adet ve kemmiyeti ise bu hususa dair kavânîn-i mevzuanın madumiyeti cihetiyle mesela iki veya daha ziyade elçilerin beraberce bir devlete ve bi'l-akıs bir elçinin ale'l-iştirak iki veya ziyade devletlere gönderilmesi ve bunlardan her birinin sınıf ve payesinin tayin ve tahkik olunması maddeleri her bir devletin mahz-ı rey ü ihtiyarına müteallik keyfiyâtta olduğu zâhirdir ve elçilerin keyfiyetine, yani ahlak-ı zâtiye ve sıfât-ı cibilliyelerine gelince; bu babda teşhis ve intihap mücerred elçiye irsale mübaşeret eden devletin rızasına müteallik bir madde olmağla din ü mezhep ve nesl ü neseb hususlarının bir elçinin iltizam-ı sefarete kabiliyet ve adem-i kabiliyetine bir güne medhali olmayacağı derkâr ise de muttali-i fisk u ihtilal olan niyyât-ı zemîme ve ağrâz-ı kabîha ile maruf veyahut bazı devletlerin bu babda âdât-ı mer'îyeleri icabınca meçhulü'l-asl olunmak gibi elçiliğe yakışmaz bir sıfat-ı redî'e ile mevsuf bulunan zevâtın elçi nasb olunması pek de münasip olmayacağı ve böyle elçileri kabul edip etmemek hususunun her bâr devlet-i mürselün-ileyhaya râci olacağı azade-i kayd-ı tezkardır ve elçilerin kabul ve adem-i kabulünden dolayı ihtilafât-ı mümkün zuhurundan ihtirazen ve hususiyle "Zaten tebea-ı asliyemizden iken sonra ecnebi bir devletin hizmetine girmiş ve ol taraftan elçi nasb kılınmış olan kimesneleri kabul etmeziz." deyu bazı devletlerin derpiş edegeldikleri iddiaların def'ine itinaen bu keyfiyet dahi beyne'd-düvel mevki-i müzakereye konulduğu ve gönderilecek elçinin suret-i hısâl ü ahvali pîşinden bast u işaret ve nezdine irsal kılınacak olan devletin bu babda hüsn-i ittifakı sual ve istihbar olunmak şartına karar verilmekle rişte-i ihtilafın hall u kat'ına çare bulunduğu hususu bu vadide ashab-ı vukûf bulunanların müsellemidir.

41. Sefaretlerin takım ve levâhıkı beyanındadır

Sefaretlerin takım ve levâhıkı, elçilerin derece-i sınıf u rütbelerine muvafık ve mutabık olup gerek nefis-i sefarete müteallik ve gerek elçinin hizmet-i zâtiyesine mahsus birtakım zevât ve eşhasan ibarettir. İmdi nefis-i sefarete müteallik olan zevât, sefaret müsteşarlarından maada müstaid ve dirayetkar ve elçinin gaybubet-i muvakkatesi

hılâlinde maslahatgüzarlığa vukûfları derkâr olan iki üç nefer serkatiplerini ve bazı umûr-ı cüziye tesviyesine memur üç dört muavin ve müntesiplerini ve iktiza eylediği mahallerde kullanılmak üzere birkaç tercüman ile sefaret papazlarını ve kançılara müdürüyle birkaç kalem katiplerini şâmil ve elçinin hizmet-i zâtiyesine mahsus eşhas ise sefaret hekimlerini ve kethüda ve sair hademeyi müştemildir. Elçinin ıyâl u familyası şöyle dursun, zikrolunan zevât-ı memure vü gayr-ı memure sefaret takımından madud olmağla bunların sefarete mahsus envâ-ı hukuk u imtiyazâta müstahik bilinmesi ve bundan başka haklarında iltifat-ı külliye tecviz buyurulması devletlerin âdât-ı kadime-i müstahsenesindendir. Fakat sefarete müteallik olmaksızın mücerred ellerinde berat bulunduğuna binaen imtiyazât-ı mezkureden behredâr olmak dâiyesine kalkışan kimesnelerin bu babda davalarını kabul edip etmemek her bir devletin mahzâ menut-ı himmeti olup bu madde malum olduğu üzere halen ekser-i mahalde memnuâttan bulunmuştur.

42. Elçilere hasbe'l-memuriye lazım gelen senedât-ı resmiye beyanındadır

Elçilere hasbe'l-memuriye lazım gelen envâ-ı senedât-ı resmiyeden en ziyade şâyân-ı dikkat u itina olan senet *itimatname*, yani elçinin nam ve unvanı ve risaletinden maksat ve matlubun zıkr u beyanı gibi bazı dekâyık-ı mukteziyenin icmalen arz ve ifadesini müş'ir olarak devlet-i mürselün-ileyhanın hükümdarına hitaben mastûr ve muharrer olan bir kıta varaka-ı resmiyedir. İşbu senedin elçilere ne mertebe lazım geldiği hususu bundan tebeyyün eder ki ellerinde itimatname bulunmayan elçilerin devletlerden bir devlette haiz-i hüsn-i kabul olamayacakları şöyle dursun, hamil olanların dahi huzur-ı hükümdarda müsûl ile ellerinde bulunan sened-i mezkuru resmen ve alenen ibraz ve takdim eylemezden evvel bir gûne teşrifat-ı resmiyeye müstahik olamayarak umûr-ı mevkûlelerinin zabt ve temşiyetine dahi mezun olmazlar ve bir mahalle gönderilecek iki üç elçiye yalnız bir kıta itimatname verilmesi veyahut umûr-ı memuresi mütenevvi olmak hasebiyle bir elçiye birkaç kıta itimatname ita olunması her bir devletin rey ve iradesine mevkuf bir keyfiyet olup zikrolunduğu vechile âdeten derûn-ı itimatnameye sebt ve derc olunan maksad-ı sefaret dahi bazen ayrıca açık bir mektup şeklinde bir varaka-ı mahsusaya sebt ve terkim olunarak sened-i mezkura ilhak olunmakta ve beyne'd-düvel mükaleme-i umumiye meclisi vukuunda encümen-i süferâda hazır ve müzakere-i cariyeye muttali olmak üzere ba's ü irsal olunan elçilere dahi mufassal itimatname verilmeyerek yalnız hülâsa-i memuriyetleri ifadesini şâmil ve umumen her bir devletin sefiriyle istiklal-i tâmla müşavere ve her gûne umûr-ı vakıyı rüyet ve mükaleme etmek ruhsatını müştemil *itimatname-i umumi* namında vesikalar ita kılınmaktadır. Zikrolunan itimatnamelerden maada elçilere lazım gelen sair senedât-ı resmiyeden biri dahi *talimname*, yani elçinin mübaşeretle gâh alenen ve gâh mahfiyen kuvveden fiile getirilecek umûr hakkında birtakım talimat-ı hassa ve vesâyâ-yı mukteziyeyi havi bir kıta vesika ve biri dahi *pasaport varakası*, yani gerek mürsel ve gerek mürselün-ileyha bulunan devleteyn taraflarından verilip elçinin nam ve rütbesini ve esna-yı râhta lazım gelen yol tezkirelerini mutazammın nemika-ı resmiyedir. Bu gûne pasaport varakasını

hamil bulunan her bir elçinin merkez-i memuriyeti olan devletin kalem-rev-i ülkesine dahil olduğu gibi derakap sınıf ve rütbesine göre bazı teşrifat-ı ihtiramiyeye nail olacağı hususu müsellemâtandır.

43. Elçilerin müstahik oldukları teşrifat-ı resmiye beyanındadır

Bâlâda rakam-zede-i kilik-i beyan kılındığı üzere unvan ve rütbeleri ne olur ise olsun kâffe-i süferânın memur bulundukları devletler nezdinde bazı teşrifat-ı resmiye ve tevcihat-ı ihtiramiyeye nail ve müstahik olacakları musammem olduğu halde, işbu teşrifat maddesi yalnız sınıf-ı evvel ve sınıf-ı sâni elçileri hakkında bend bend güzelce tanzim olunarak sunûf-ı saire elçilerinin ahvaline nazaran bu hususun şimdide değin usul-i mukarrere tahtına vaz ve idhal olunamamış idiği bu babda aşına bulunan kimesnelerin malumudur. Nitekim 1230 sene-i hicriyesinde Viyana şehrinde teşekkül eden mükaleme-i umumiye meclisinde müctemi bulunan düvel-i muhtelifi süferâ ve mebusânı marifetiyle bu babda akdolunan uhûd-ı mahsusa mantûkunca *ekselans*, yani *faziletli efendi* lakabıyla hitap olunmak ve bazı vukuât-ı resmiye zuhurunda alay ve dârâtla hükümdar kasrına revâne olmak ve arabasına altışar at koşturmak ve atların başlarına püskül takmak ve geçtikleri yerlerde bulunan asker tarafından selama durulmak ve silah bağlanmak ve derûn-ı sefarethanede taht şeklinde bir mesnet tanzim edip ziyafet-i resmiye vukuunda sadr-nişin-i encümen olmak imtiyazât-ı mütenevviasi yalnız sınıf-ı evvel ve bi'l-istisna sınıf-ı sâni elçilerine muhtas ve münhasır olmak şartına cezm ü karar verilmişken küçük devletler, ekser-i halde bu babda meslek-i istisnaya sâlik olarak memleketlerinde memur ve müstahdem bulunan büyük devletlerin orta elçileri ve belki maslahatgüzarları haklarında imtiyazât-ı mezkurenin icrasını tecviz ve tasvip buyurmakta ve bu vechile bazı elçiler bir yerde ednâ mertebede ve diğer yerde âlâ derecede teşrifat-ı resmiyeye nail olagelmekte olduklarından bi't-tabi madde-i mezkureye hâle-i külli târî olduğu ve mucebince muntazam denilmek mahalli kalmadığı bedihiyâtandır.

44. Elçilerin icra-yı resm-i alaya ve hükümdarlarla mülakat ve huzurlarında müsûle mezuniyetleri beyanındadır

Ezmân-ı maziye de mutad olduğu üzere elçilerin her zaman mevkib-i cesîm ve alay-ı azîm ile gezmeleri yakışık alır mevâddan olmamağla halen madde-i mersumenin ekser-i mahalde fesh ve ilgası münasip görülüp yalnız mevâki-i memuriyetlerine vusûlleri ve itimatnamelerini li-ecli't-takdim huzur-ı hükümdarîde resmen müsûlleri vukuunda birtakım dârât ve tantana ile kasr-ı hükümdarâna duhûl etmeleri âdet-i kadimesine el-yevm ber-vech-i âtî riayet olunmaktadır. Şöyle ki, merkez-i memuriyetine vürûd eden bir elçi tarafından vusûlü hususu resmen inha ve ilan ve itimatnamesi takdim olunmak üzere zât-ı hükümdarî ile mülakat etmesi istizan olunduğunun üzerine hükümdar tarafından bu babda rica ve iltiması kabule şâyân buyuruldukda vakt u saat-ı ma'hûdede elçi kalkıp maiyetinde teşrifatçı ve sefaret memurları bulunduğu halde devlet tarafından gönderilen donanmış ve altışar at koşulmuş arabalara râkiben aheste

aheste kasma duhûl ve mabeyn-i hükümdarâneye vusûlden sonra derakap hükümdarın huzuruna celb birle itimatnamesini takdim ederek beyne'd-devleteyn derkâr olan hüsn-i mihr u mahabbet ve kemal-i ittifak u muhâdenet babında birtakım kelime-i münasibe serd ve irat ve hükümdar dahi bi'l-mukabele gâh zâten ve gâh vekillerinden birinin ağzıyla redd-i cevap ve bast-ı nutk-ı mutad edip ondan sonra hükümdarın familya ve akrabasıyla dahi mülakat ve tarafeynden arz-ı nüvâziş ü ihtiramât olundukda elçi tekrar kalkıp kasırdan avdet ve geldikleri minval üzere sefarethanelerine muvasalat edegelmışlerdir. Resm-i müsûlün suret-i meşruha üzere icrası, mücerred sınıf-ı evvel elçilerine şâyân ve muhtas bulunan imtiyazât-ı mucibü'l-mefharetten olup sunûf-ı saire elçilerine gelince; bunlardan birinin huzur-ı hükümdarîde müsûle râğbetleri resmen inbâ ve ilan olundukda haşmet ve dârât olmaksızın mabeyne azimetle divanhanede değil, kasrın sair odalarından bir odasında ayak üzerinde durduğu ve etrafında çend vükela hazır bulunduğu halde hükümdarın huzuruna celb birle itimatnamelerini ita ve bir miktar kelimât-ı layika serd ve inbâ eyledikten sonra tekrar kalkıp sefarethanelerine ricat ederler ve ahyânen sınıf-ı evvel elçileri dahi alay ve dârâtla icra-yı resm-i müsûlden i'râz birle gâh bayağı mülakat ile kifayet ve gâh resm-i müsûlün icrasını uzattığı gibi, ondan külliyyen feragat eyledikleri ve keزالik sınıf-ı sâni ve sınıf-ı sâlis elçilerinin zât-ı hükümdarî ile görüşmeksiz in itimatnamelerini umûr-ı hariciye nazırının eline takdimle kanaat edegelmış oldukları müşâheddir. Merkez-i memuriyetinde esna-yı ikametinde bazı esbab-ı vakıya binaen dahi bir elçi tarafından zât-ı hükümdarî ile şeref-i mülakat istizan olunarak bu taraftan iltimasları bi't-tensip hüsn-i kabule şâyân buyurulursa kendisinin istihkakına göre resm-i müsûlü gerek alay ile gerek alaysızca eda ve icraya mezun ve murahhas olacağı müstağnî anî'l-beyandır.

45. Elçilere lazımu'l-eda olan vizite beyanındadır

Dost ile dost meyanesinde icra olunacak vizitelerden kat-ı nazar, merkez-i memuriyetlerine vasıl olan elçiler tarafından ol mahalde mukim sair devletler elçilerine resmen bazı viziteler icrası lazıme-i hüsn-i âdâb bulunmuş olmağla işbu vizite maddesinin suret-i icrası, düvel-i muhtelifenin bu babda mer'î tuttukları teşrifat kaidelerince başka başka karar-yâfte olduğundan ekser-i mahalde ne güne nizam-pezîr ve ne vechile icra olunmakta idiğü beyan ve ifadesine ber-minval-i âtî mübaderet olunur. Şöyle ki, sınıf-ı evvel elçileri, merkez-i memuriyetlerine bi'l-vusûl itimatnamelerinin takdiminden dolayı huzur-ı hükümdarîde icra-yı resm-i müsûl ettikten sonra keyfiyeti sefaret katiplerinden birinin vasıtasıyla sair elçilere inha ve falan gün filan saatte vizite kabul edecekleri ifadesiyle davetlerini ihbar ve inbâ etmekle vakt-i ma'hûdda sefarethanelerinde oturarak süferâ-yı sairenin kudûmüne muntazır olup bunlar geldikten çend eyyâm mürurunda kendileri dahi sair elçilerin bab bab sefarethanelerine azimet ve büyükelçileri bizzat görmek ve sunûf-ı saire elçilerinin konaklarından mürurla tezkirelerini ibraz ve teslim etmekle redd-i viziteye mübaderet eder. Sunûf-ı saire elçileri ise merkez-i memuriyetlerine bade'l-vusûl itimatnamelerini takdim ettikleri gibi keyfiyeti sair elçilere ihbar ve bunların ne zaman kabul edecekleri hususunu sual ve istifsar etmekle

yevm-i muayyende kalkıp sınıf-ı evvel elçilerini bizzat ziyaret ve sunûf-ı saire elçilerinin sefarethanelerinden mürurla tezkirelerini takdim ve ibraz etmekle vizite resminin icra ve ifasına mübaşeret ederler.

46. Resm-i takaddüm ü teahhurda elçilerin nizam-ı merâtibi beyanındadır

Umumen elçilerin paye-i şân u rütbeleri maddesinden bahsolunur ise onların gerek biri birlerine ve gerek elçi olmayan sair erbab-ı câh u menâsıba nispetle nizam-ı derecâtına ne vechile karar verildiği hususları mülâhaza olunmak gerektir. İmdi elçilerin biri birlerine nispetle nizam-ı derecâtı bu babda düvel-i mürselenin kuvâ-yı mülkiyesinden külliyyen sarf-ı nazar olunarak elçilerden her birisinin mahal ve payesi mücerred muttasıf bulunduğu sıfat-ı resmiye veya mukim bulunduğu devletin bu hususta vaki kavâid-i mahsusasına göre tayin ve tahsis olunacağı ve fakat bundan akdem Paris Musalahası Ahidnamesi'nin imza ve tesciline mübaşeret etmiş olan sekiz büyük devletler¹⁷ tarafından gönderilip sınıf ve tabakada müsavi olan elçilerin nizam-ı derecâtı itimatnamelerini ibraz ve takdim etmiş oldukları vakt u zamana göre mürettep olacağı ve fevkalade elçilerinin irsali mutad olanlardan bir güne imtiyazları olmayacağı ve Katolik mezhebinde olan devletler indinde Rim Papası'nın elçisi her bâr sair elçilere fâik ve mümtaz bilineceği şürû-ı mütenevvasına karar verilmiştir ve bi't-tahsis takaddüm ve teahhur maddesinden bahisle alay vukuunda elçilerden her birinin mahal ve makamının müteallik bulunduğu sınıf ve rütbesine göre tayin olunacağı şöyle dursun, biri birini vizite eyledikleri vakitte dahi teşrif olunan elçi her bâr teşrif eden elçinin ardından giderek hakkında kaide-i mergûbe-i mihman-nüvâziye riayet etmekte bulunmuştur. Sınıf-ı evvel elçileri bu babda dahi beyne'l-emâsil mümtaz ve müstesna olmak üzere her nerede olur ise olsun hakk-ı takaddüm ü tasadduru iddia ederek kendi sefarethanelerinde bile sunûf-ı saire elçilerinden bâlâ-nişin ve pişrevân olagelmışlerdir. Elçi olmayan sair erbab-ı câh ü menâsıba nispetle elçilerin nizam-ı derecâtı ise bu madde ilâ-hâzâ'l-ân her yerde usul-i mukarrere tahtına vaz ve idhal olunamadığı cihetle ihtilafât-ı müstedîmeye sebep olduğu ve fi'l-cümle sınıf-ı evvel elçilerinin hükümdarândan maada kim olur ise olsun herkesten önde yürümek dâ'yesinde bulunduğu ve küçük devletler indinde mukim büyük devletler elçilerinin bazı yerlerde dâ'ye-i mersumeyi hakikaten fiile ihraca kalkışmakta idiği hususları keyfiyete aşına bulunan ashab-ı dirayetin malumlarıdır.

47. Elçilerin umûr-ı memureleri ve hurûf-ı ma'hûde ve sefaret ulakları beyanındadır

Umumen sefaretlerden maksud gâh mücerred bazı merasim-i edebiyenin tediyesi ve gâh dahi her güne mehâmm-ı politikanın usul ile zabt ve tesviyesi hususları bulunduğu

¹⁷ Napolyon Savaşları'nı sona erdiren 1814 Paris Anlaşması'nı imzalayan Avusturya, Fransa, İngiltere, Prusya ve Rusya ile anlaşmayı sonradan imzalayan İsveç, Portekiz ve İspanya devletleri kastedilmektedir. Jarrett, *The Congress of Vienna and Its Legacy: War and Great Power Diplomacy After Napoleon*, s. 63-65.

misillü elçilerin umûr-ı mevkûlelerinin dahi başkaca mürettep oldukları bedîhî ve hüveydâdır. İmdi yalnız bazı merasim-i edebiyenin icrasına münhasır olan umûr-ı cüzîyenin beyanından sarf-ı nazarla mehâmm-ı politikanın zabt ve tesviyesine medar olan umûr-ı mevkûleleri evvela sefaret kaleminin mesâlih-i cariyesini idare ve sâniyen mahall-i memuriyetleri bulunan devletin vükelasıyla mevâdd-ı vakıa-ı mukteziyeyi müşavere ve sâlihen tarafından memur olduğu devlet ile mürasele ve ihbarı lazım gelen havadisî ifade etmek mevâdd-ı selâsesinden ibarettir ve kezalik sefaret kaleminin umûr-ı cariyesini ve her gûne tahrîrât ve senedât-ı resmîyeyi sebt ü tahrîr ve imza vü temhir ve sefaret jurnalini layıkı vechile zabt ve terkim ve sefaretin defter ve zabıtnamesini güzelce tertip ve tanzim ve sefaretin müstahik bulunduğu envâ-i imtiyazâtın hıfz u vikayesine itina ve elçinin hükmüne müracaat eden eşhas haklarında lazıme-i hükm ü kazayı icra ve gerek yerli ve gerek ecnebi kimesnelerden ibraz olunan pasaport kağıtlarını vize ile imza ve onlardan iltimas olunan yol tezkirelerini ve şahadetnameleri imla ve ita etmek meşguliât-ı lazıme-i mütenevvîasını şâmil ve mutazammındır ve sâniyen zikrolunduğu vechile elçilerin umûr-ı mevkûlesinin kısm-ı sânisî, yani merkez-i memuriyetleri bulunan devletin vükelasıyla mehâmm-ı vakıaya dair müşavere olunmak maddesi, gâh zâten cenab-ı hükümdarî veya umûr-ı hariciye nazırı veya mükaleme-i umumiye meclisinde cemî-i düvelin elçileri huzurunda mübahase, yani bi'n-nefs müzakere tarikiyle ve gâh ifade-i hali havi takrirler mübadelesi, yani kitabet takribiyle kuvveden fiile çıkarılmakta olup ol maddenin vech ve tarz-ı icrasını tayin etmek hususu her bir devletin mahzâ menut-ı rey ü iradesi bir keyfiyet idiğünden sefaretin mukim bulunduğu devletin bu hususta tarik-i melûfu hangisi ise elçilerin ol tarike riayet ve mütâbaata mecbur olacakları musammemdir. Bazı devletlerde zikrolunan müşavere maddesinin takrirât-ı mastûre-i mahtûme ile icra ve tesviyesi âdet hükmüne çıkmış iken bazılarında esna-yı müzakerede serd ve beyan olunacak her bir kelim derakap müheyyâ bulunan sicil gûne deftere imla olunmak şartıyla mücerred tezekkürât-ı şifahiye tarikine riayet olunmaktadır ve bu gûne takrirât veya müzakerât-ı resmîyenin mevkufun-aleyhaları olan mevâdd-ı mütenevvîa, gerek devletlerin birbirleriyle münasebetlerinde zuhura gelen ihtilafâtın tesviyesine dair ve gerek elçilerden birinin daire-i hüküm ü kazasına dahil olan âhâd-ı nâsin hukukunu ihkaka mütedair birtakım mesâil ü dekayık-ı vakıadan ibarettir. “Rüşvet ve ifsad bi'l-ıtmâ misillü esbab-ı nâ-mergûbe ile umûr-ı vakıanın ta'cil ve teshiline çalışmak ve ol umûrun tesviyesiyle memur bulunan zabıtan-ı beledi garaz ve himayet yoluna saptırmak maddesi elçilerin ulüvv-i şân u rütbelerine muhalif midir, değil midir?” deyu sual olunur ise “Ahval-i politikaca kadr ve nüfuzu derkâr olan zevât-ı memurenin hediye itasıyla hakkında hüsn-i nazar u medevveti tahsil ve belki hıyanetkâr kimesnelerin ifadât-ı mahfiyesinden intifaen derdest olan maslahatı temşiyet ve teshil eylemesi elçinin hetk-i ırz u namusunu mucib olmayacak bir keyfiyet ise de kizb ve mefsedet ve zûr ve rüşvet tarikiyle memurîn-i beledin nakz-ı ahd u peymana iğvâ ve idlâl edilmesi misillü hareket-ı nâ-marziye hukuk-ı milel kaidesince mevâdd-ı memnuadan madud olmuştur.” deyu redd-i cevaba mübaderet olunur. Bi'l-farz alelumum sefaretlere muhtas olan hukuk ve imtiyazâtın birinin devlet tarafından fesh veya inhisarı vukuunda

hukuk-ı mezkureyi hıfz u vikaye ve infaz u icrasına mâni olan keyfiyatı def ve izale maksadıyla elçilerin bi'l-cemiyeye zât-ı hükümdarîye müsûlleri icap eylediği ve bu babda iltimasları nezd-i devlette mukarın-i hüsn-i kabul buyurulduğu halde kâffe-i süferâ bir mahalde cem' birle kasr-ı hükümdarîye azimet ve içlerinden en müsinn ve ihtiyar ve alâ derecede teşrifat-ı resmiyeye müstahik ve sezâvâr bulunan elçi feth-i kelim ederek sairleri ale'l-ittifak mükaleme ve derdest olan mühimmin beyan ve ifadesine mübaderet ederler ve sâlisin elçilerin umûr-ı mevkûlelerinden bir kısmı, yani tarafından memur bulundukları devlet ile mürasele ve ihbarı lazım gelen havadisi ol canibe ilan ve ifade eylemek maddesi devlet-i müşarunileyhanın gâh nefis-i hükümdarî ve gâh umûr-ı hariciye nazırı tarafına gönderilecek envâ-ı tahrirât u takrirât ve sair tebligat-ı resmiye vasıtasıyla husule getirilegeldiği ve ol suretle gönderilen ihbarât-ı resmiyenin setr ve ihfası lazım olduğu halde, onların hurûf-ı ma'hûde ile sebt ve terkimi devletlerin âdât-ı kadime-i müstahsenelerinden bulunduğu cihetle bu misillü meânî-i mahfiyenin keşf ve beyaza ihracına miftah olmak üzere akdemce beyne't-arafeyn tayin kılınmış olan hurûf u erkam-ı ma'hûdenin bir kıta numunesi devletin ve biri dahi ol minval üzere yazacak elçinin elinde mevcut bulunması icabât-ı haldendir ve ifade bulunduğu üzere elçiler tarafından devletleri canibine yazılan her gûne evrak-ı resmiye gâh posta ve gâh bayağı sürücüler marifetiyle ve gâh dahi mahsus sefaret ulakları vasıtasıyla mahall-i maksuda îsâl olunageldiğinden zikrolunan sefaret ulakları gâh asker taifesinden ve gâh erbab-ı kalem zümresinden intihap ve ihtiyar ve keyfiyet-i memuriyetleri ya pasaport kağıtlarında kayd u işar veya bindikleri arabalara çekilen alamet-i mahsusa ile inbâ ve izhar olduğuna göre kendileri dahi gâh *pasaport ulakları* ve gâh *alamet ulakları* tesmiye olunagelmıştır. Bunların ekser-i mahalde resm-i gümrükten muaf ve indlerinde bulunan tahrirât-ı resmiye ve eşya-yı saire gümrük memurları tarafından taharri ve tefahhustan muarrâ olmak ve geçtikleri menzillerde her bâr istedikleri kadar bargir verilerek kemal-i müsâraatla menzilden menzile iblağ ve isbal olunmak misillü envâ-ı müsaadât ile sair ashab-ı seyahatten mümtaz ve müstesna bulundukları ve esna-yı harb u cidalde bile bu makule sefaret ulaklarının renc ve taaddiden mü'emmen ve adâvet üzere olan devletlerin ülkelerinden geçerken hüsn-i himayet ü sıyanete makrun olmaları hususu, kirâren beyne'd-düvel uhûd-ı mahsusa akd u tensikine zerîa-ı kâfiye bilinmiş idiği erbab-ı politika indinde mevâdd-ı malumedendir.

48. Umumen hukuk-ı sefaret ve evvela hakk-ı emniyet ü masuniyet beyanındadır

Defaatle zikrolunduğu üzere sefaretlere hasbe'l-memuriye muhtas olan hukuk-ı mütenevvia, elçilerin gerek memuru oldukları devletin sıfat-ı vekaletleri ve gerek mukim bulundukları devlet ile akd u hall-i muahedâta mezuniyetleri ve gerek alâ-kaderi merâtibihim bazı teşrifat-ı ihtiramiyeye nailiyetleri hususlarından birine râci bulunmalarına nazaran ilm-i politika ıstılahınca *hukuk-ı mukteziye* ve *hukuk-ı tabiiye* ve *hukuk-ı hadise* tabir olunur. İmdi zikrolunan hukuktan biri hakk-ı emniyet ü masuniyet, yani ol hakk-ı kavidir ki, elçilerin her gûne renci ve taaddiden mahfuz ve

mü'emmene ve idare-i umûr-ı mevkûlelerinde mukim bulundukları devletin hakkına kayd-ı mesuliyetten müselleme ve masun olmaları şartını havi ve müeddi ola. İşte bu vechile tarif olunan hakk-ı masuniyet, elçiler ile sefaret takımına müteallik olan cemî-i zevâtı müştemil bir hakk-ı ahas bulunduğuna mebni onun her bâr icra ve infazına dikkat edilmesi ve hilafî hareketlere cesaret eden kimesnelere eşedd-i ukubât ile mücazat ettirilmesi her bir devletin borcu idiğü derkârdır ve beyana hacet olmadığı vechile bir gûne sitem ve cefaya duçar olmağla hatırları mükedder olmuş olan elçilerin arz-ı dava vü şikayetten îrâz birle tekdire mütecasir olan şahıstan derakap ve hodbehod ahz-ı intikama mezun olacakları varest-i kayd-ı ıstibah bir keyfiyet ise de ağıleb-i halde elçiler ol suretle hodbehod ahz-ı intikama kıyam etmeyerek keyfiyeti devlet tarafına beyan ve inha ve şahs-ı mütecasir hakkında ceza-yı mâ-yestahıkkın icra olunmasını bâ-takrir talep ve istidaya mübaderet ve vesâtat-ı kanuniye ile maddenin tesviyesine sarf-ı makderet etmektedirler. Kaldı ki, zikrolunan hakk-ı emniyet ü masuniyet, elçilerin mevâki-i memuriyetlerine vasil ve itimatnamelerini li-eclî't-takdim huzur-ı hükümdârîde müsûl şerefine nail oldukları andan ve kudümleri hususu pîşinden ihbar olunduğü halde mukim olacakları devletin ülkesine duhûl eyledikleri zamandan tâ memuriyetlerinin nihayeti ve kendilerinin vatanları tarafına avdetleri vaktine varınca haklarında mer'iyü'l-icra tutulmakta ve harb u cidal vukuunda muharebeye kalkışan devletlerin elçileri tehdit ve tahvif ve belki muharebenin nihayetine kadar habs ü tevkif edilmesi bazı devletlerin usul-i dîrînesinden ve bi't-tahsis Devlet-i Aliyye'nin âdât-ı kadimesinden iken şimdilik bu gûne hareket-ı bârîdeden ihtirazen eyyâm-ı vega ve heycâda dahi elçilerin hakk-ı masuniyeti mer'î vü muteber tutulmaktadır.

49. Sâniyen hakk-ı muafiyet ü müsellemiyet beyanındadır

İfadesi sebkate eylediğü üzere, umumen sefaretlere muhtas olan hukuktan biri dahi hakk-ı istisna vü müsellemiyet, yani ol hakk-ı kavidir ki, elçilerin mukim bulundukları devletin zîr-i hükm ü hükümetine kat'an dahil ve mahkum olmamaları şartını havidir. İmdi hakk-ı mezkur, sefaretlerin hukuk-ı a'zamından madud bir hakk-ı ahas bulunduğü cihetle dergahında mukim bulunan elçiler hakkında ol hakk-ı azîmin her bâr suhulet ile icra ve infaz olunması hususuna dikkat edilmesi her bir devlet indinde fevka'l-gaye mültezem mevâddan idiğü derkârdır. Fakat bir elçi, bir devletin dergahında mukim olmayarak yalnız ülkesinde geşt ü güzâr veyahut oralarda bir müddet ikamet ve karar etmekte ise o surette hakk-ı mezkurun icrası tecviz buyurulup buyurulmaması, her bir devletin mahzâ hüsn-i rey ü himmetine vabeste olur. Hakk-ı mezkur bundan akdem bazı elçiler tarafından suistimal ile irtikab-ı cürm ü cinayete bahane ve bu takrîble nakz-ı hukuk-ı ibâd ve ihtilal-i ahval-i bilâda zerîa-ı âdiye olmuş olduğundan nihayet keyfiyet bi'l-etraf rüyet ve müzakere birle envâ-ı tadilata mazhar ve zikrolunan hakk-ı istisna vü müsellemiyetin daire-i vüs' u nüfuzu eyyâm-ı haliyemizde gayetle mahdud ve muhtasar kılınmış olduğü hususları bu vadide ehl-i vukûf bulunanlara gayr-ı müstetirdir.

50. Hukuk-ı ibâda müteallik ahkam-ı adliye-i belediyeye nispetle elçilerin suret-i ahvali beyanındadır

Bâlâda tafsilen zikr u ifade olunduğu üzere, sefaretlere muhtas olan hukuk-ı istisna vü müsellemiyet muktezasıyla elçilerin mukim bulundukları memlekette hukuk-ı ibâda mütedair cari ve mer'î olan ahkam-ı kavânîne mahkumiyetten berî olmaları derkâr ise de bi'l-farz bir elçi mukim olduğu devletin ülkesinde doğduğu cihetle tebea-ı asliyesinden bulunduğu veya ol taraftan bir gûne mansıb ve hizmeti kabul veya bu babda olan imtiyazâtından rızaen feragat eylediği halde, ol zaman kendisi hukuk-ı muafiyetten külliye mahrum ve tebea-ı saire misillü ahkam-ı belediyeye tâbi ve mahkum olacağı hususuna âdetçe beyne'd-düvel karar verilmiştir. Yoksa her hususta elçiler envâ-i nüvâziş ü iltifatla taltif olunmaktadırlar. Nitekim mesela bir elçi mahall-i memuriyetinde borca girmekle borçlarını edaya kudreti kalmadığından tahlis-i girîban için diyardan azimet ve firara niyet eylediği tebeyyün ederse ol husustan dolayı mahkeme-i belediyeye celb veya firardan men olunamayacağı ve alacaklı kimesnelerin elçi-i mezburun mutavattın bulunduğu memleketin mahkemesine müracaatla davalarını oralara nakl u havale etmekten gayri çareleri kalmayacağı mücerrebâtandır. Elçilerin emlak u emvâl-i mensubelerinin hangi devlet hükümetine dahil olmaları sual ve istifsar olunur ise “Emlak ve akarât misillü emvâl-i gayr-ı müteharrike hangi devletin ülkesinde kâin bulunur ise ol devletin taht-ı hükümetinde olacağı ve emvâl-i müteharrike ise elçilere zâten ait ve mensup bulundukları halde her bâr kayd-ı mahkumiyetten azade ve bi'l-akıs elçilere zâten mensup olmayarak fekat rehin makulesinden, yani mahzâ muhafaza veyahut terettüb-i ziyandan vikaye olunmak niyetiyle onlara tevdi olunmuş eşyadan bulunduğu surette, bayağı tebea-ı sairenin emvâli misillü mevcut bulundukları devletin hüküm ve kazasına mahkum olmaları şürûtuna karar verilmiş ve zikrolunan mahkumiyet ve adem-i mahkumiyet maddesi kirâren beyne'd-düvel ika-ı münazaâtı mucib olmuş idiğünden merkez-i memuriyetleri olan devletin ülkesinde vaki ol gûne emlak ve akar kesb ve iştirası hususu elçilere kendi devletleri tarafından külliye men ve yasak olunmasıyla bâdî-i münazaa bulunan o maddenin dahi tamamen def ve ref'ine çare bulunmuştur.” deyu cevaba mübaderet olunur. Kaldı ki sefaretin takım ve levâhıkı hakkında lazıme-i hükm ü hükümetin icrası ve birbirleri beyinde deâvî vukuunda muktezi görünen cezanın itası hususu ağıleb-i halde elçilerin uhde-i memuriyetlerine tefviz olunmakta ise de bu babda kavânîn-i kâtî'a bulunmadığı cihetle zikrolunan kaza ve hükümet maddesinin ya elçilere ihale veyahut hodbehod belde zabitanı marifetiyle idare ettirilmesi fi-nefsi'l-emr her bir devletin vabeste-i rey ü ihtiyarı bir kaziyye idiği erbab-ı politika indinde müstağnî anî'l-beyandır.

51. Ahkam-ı cezaiye vü siyasiye-i belediyeye nispetle elçilerin suret-i ahvali beyanındadır

Bend 49'da tafsilen beyan ve ifade olunduğu üzere, sefaretlere muhtas olan hukuk-ı istisna vü muafiyete binaen bir elçinin merkez-i memuriyeti bulunan devletin kavânîn-i cezaiye vü siyasiyesine kat'an ve katıbeten tâbi olamaması derkâr ve eğerçi bazı

aşınayân-ı ilm-i hukuk tarafından “Bir elçinin irtikab-ı kabahat eylemesi, kendisinin haiz bulunduğu sıfat-ı âliye-i vekaletin mahv ve iptalini mucib ve mucibince kendisinin her gûne imtiyazât-ı fâhireden mahrumiyetini müstevcib olur.” yollu bir iddia dermeyen olunmuş ise de bu davanın çünkü zikrolunan sıfat-ı âliye-i vekalet elçinin zâtına değil, belki mevkûl bulunduğu memuriyet-i celîle-i sefarete râci ve müteallik olduğundan ayn-ı hata ve kelam-ı bî-mana bulunması bedîdâr ise de muafiyet-i mezkureye mağruren elçiler kendilerini hatar-ı mesuliyetten me’mun ve irtikab-ı cürm ü kabahate mezun bilmesinler deyu, bu babda hem zikrolunan hukuk-ı müsellemiyete halel getirmeyecek ve hem de elçilerin irtikabât-ı mümkünelerine sed ve mümânaat ve mürtekip bulunanlarına mucib-i ceza vü ukubet olacak bazı usul-i münasibinin vaz ve tahsisi beyne’-d-üvel lazıme-i hal bulunmuştur. Şöyle ki, bir elçi merkez-i memuriyeti bulunan devletin ülkesinde bir gûne cürüm ve kabahati mürtekip olduğu halde, keyfiyet derakap kendini gönderen devlet tarafına arz ve ilam birle elçi-i mücrimin hasbe’l-kanun tedib ve muahezesi talep ve rica ve rica-yı maruz ol tarafta mukarin-i icabet ve muktezasıyla amel ve hareket buyurulmaz ise müddet-i muvakkate-i münasibe zarfında memleketten azimet etmesi elçiye emir ve bu hususa dahi taarruz ve muhalefet olundukda elçinin cebren derûn-ı diyardan tard ve ihracıyla iktiza-yı keyfiyet icra olunur ve elçilerden kat-ı nazar, sefaretlerin sair memurîn ve levâhıkının ahkam-ı siyasiye-i belediyeeye nispetle suret-i ahvalinden bahsolunur ise bu babda elçileri her kim olur ise olsun sefarete müteallik bulunan cemî-i zevât bilâ-istisna hakk-ı muafiyetten behredâr olmak dâiyesinde bulunursalar da işbu dâiyeleri ekser-i düvelden ez-her-cihet kabul ve tecviz buyurulmamış olmağla bu babda mer’î tutulacak düsturu’l-amel şu vechile karargir olmuştur ki, sefarethane dahilinde veya sefaret takımına müteallik bir zât hakkında irtikab-ı kabahate mütecasir olan erbab-ı sefaret derakap ve mahall-i irtikabda kabz ve girift olunur ise mahkeme-i belediye mahkumiyetinden¹⁸ azade ve icra-yı cezaları hususu kendi elçilerinin rey ve ihtiyarına vabeste olagelmiş ise de suret-i meşruha üzere mürtekip bulunmayan ve umumen sefarethaneden gayrı âhar bir yerde irtikab-ı kabahat ile zabt ve girift olunan erbab-ı sefaret, her bâr ve bilâ-istisna mahkeme-i belediyenin ahkam-ı cezaiyesine tâbi olacaklardır. Bundan başka, elçiler li-eclî’t-tedib kendilerine irsal ve ihale kılınan mücrim kimesneleri kayd u bend ile vatan-ı aslileri tarafına iade ettirmeğe mezun ve kâdir olup ancak haklarında habs ü celâ ve katl ü idam misillü ukubât-ı şedîdeyi icraya kat’an murahhas ve muktedir olamayacaklardır. Kaldı ki, zikrolunan hususlara dair zuhura gelecek münazarât ü münazaât-ı mümküneden ihtirazen elçilerin ol suretle irtikab-ı kabahate ictisar etmiş olan erbab-ı sefaret derakap hizmetlerinden tard ve ib’âd birle bi’t-tav’ ve’r-rıza belediye tarafına teslim ve havale ettirerek rişte-i münazarâtın kable’l-vuku hall u kat’ına çare bulmakta idikleri erbab-ı politikanın malum-ı hüsn-i dirayetleridir.

¹⁸ 2. bs.: mahkeme-i belediye mahkumiyetten

52. Hakk-ı me'men ü melce ve hakk-ı ita-yı berat maddeleri beyanındadır

Bend 48'de tafsilen zikr u ifade olunduğu üzere, umumen sefaretlere muhtas olan hukuk-ı emniyet ü masuniyet muktezasına binaen elçilerin mesâkin ve sefarethanelerinin zabtiye memurları ve ases ve gümrük eminleri taraflarından tecessüs ve cüstcû olunamaması ve zevât-ı mezkurenin bilâ-istizan duhûlleri vukuunda, elçilerin onları cebren sefarethanelerinden tard ve ihraca mezun bulunması mukarrer ise de sefarethane dahiline firar etmiş olan ashab-ı töhmet ve erbab-ı cürm ü kabahat makulesinden kimesneleri setr ve ihfa ve bu vechile kendilerini pençe-i ceza-yı mâ-yestahıklarından tahlis, yani hakk-ı me'men ü melce namında bundan akdem bazı mahalde cari olan hukuk-ı cesîmeyi icra etmeğe elçilerin aslen ve katibeten mezuniyetleri yoktur. Binaen alâ-zalîk fî-zamâninâ-hâzâ mücrim kimesnenin taleb-i himayet ile bir sefarethaneye firarı vukuunda, takibine memur bulunan belde zabitanının zikrolunan sefarethaneye asker celbiyle abluka altına almağa ve mücrim-i merkum red ve teslim olunmaz ise sefarethaneye bi'd-duhûl cebren zabt ve ihracına mübaderet etmeğe murahhas bulunduğu ve bazı kere bâ-husus mücrim-i mültecinin cünha-ı hafife ashabından bulunduğu takdirde hakk-ı melcee riayet ve zûr ile istirdadı hususundan feragat olunur ise de ağleb-i halde hakk-ı mezkurun icrası memnuâtan addolunduğu ve bundan başka sefaretin mukim bulunduğu mahalde mütemekkin âhâd-ı nâstan bazı zevâta berat verilmesi ve bu takiple sefarete muhtas olan hukuk u imtiyazât-ı mütenevviadan behredâr ettirilmesi maddesi bundan akdem elçilerin hukukundan bulunmuş iken şimdilik devletlerin ekserisinde men ve ilga olunup fekat suret-i muhtasara ile gâh ü gâh Devlet-i Aliyye canibinden tecviz buyurulmakta idiğü erbab-ı politika indinde müsellemtândır.

53. Rûsum ve tekaliften elçilerin muafiyeti beyanındadır

Merkez-i memuriyetlerinde sabit ve müstakar olacak sefaretlerin nasb ve irsali maddesi henüz Avrupa devletleri beyninde mutad olmamış ve yalnız esbab-ı mahsusadan dolayı aralık aralık fevkalade elçilerin ba's ü irsal olunmasıyla iktifa kılınmış olduğu vakitlerde, ol suretle gönderilen fevkalade elçilere mîrîden maaş verilmesi ve bilâ-bedel ez-her-cihet hacetlerine bakılması devletlerin âdât-ı melûfe-i müstahsenelerinden bulunmuş iken mürur-ı eyyâmla beyne'd-düvel ülfet-i külliye ve muhâdenet-i kamile derkâr ve bu münasebetle mebânî-i sefaret dahi müstahkem ve payidar olacak kesret-i masârîftan i'râz birle elçilere mîrîden maaş verilmek maddesinin ref ve ilgası makul ve muvafık ve telâfi-i mâ-fât için elçilerin her gûne tekalif ve rûsumdan muaf tutulması layık ve mutabık görülmüştür. Ancak el-haletü-hazihi zikrolunan muafiyet maddesi dahi envâ-ı tadilata mazhar, yani¹⁹ akar ve arazi misillü emlak-ı mevcudeden her kimin olurlar ise olsun her bâr resm-i ma'hûdu verilmek ve yalnız emvâl-i natıkadan ve mücerred sefaret takımının kullanmak üzere hariçten diyara celb ve idhal ettirdikleri eşya-yı mütenevviadan resm-i mutad talep olunmamak şürûtuna münhasır olmuştur.

¹⁹ 2. bs.: mazhar olunmağla muafiyet-i mezkure

Zikrolunduğu üzere bazı emvâli meccanen hariçten diyara celb ve idhal etmeğe dair elçiler hakkında tecviz buyurulmakta olan mezuniyet maddesi, bundan akdem bazı elçi tarafından suistimal ile bi'd-defaat birtakım tecavüzât-ı fâside ve ticarât-ı memnuaya illet ve bahane ittihaz olunduğundan nâşî, el-yevm devletlerin ekserisinde ol maddenin bütün bütün nesh ü ilgasına ve bazılarında dahi meccanen idhal olunacak emtianın miktar ve kemmiyeti pîşinden tahsis ve tahdit veya bir müddet-i muvakkate-i münasibe tayiniyle idhali hususu hasr ve takyit olunmak şartıyla madde-i mezkureye riayet kılınmasına karar verilmiştir.

54. Âhar bir devlet ülkesinde ikametleri vukuunda elçilerin suret-i ahvali beyanındadır

Sefaretlerin bâlâda tafsilen beyan ve ifade olunan envâ-ı hukuk u imtiyazâtı, her bâr elçilerin muttasıf bulundukları sıfat-ı âliye-i vekaletlerine menut ve vabeste ve giderek sıfat-ı mezkure mücerred elçilerin elinde bulunan itimatname senedine merbut ve peyveste olduğu misillü, zikrolunan hukuk-ı mahsusa dahi yalnız sefaretin merkez-i memuriyeti olan devlet ülkesinde mer'ıyyü'l-icra tutulup elçilerin âhar ülkede ikametleri vukuunda, ol gûne imtiyazları iddiaya adem-i salahiyetleri bâhir ve müstenîr ise de sefaretlerin şeref-i memuriyetine ve düvel-i müstakillenin ulüvv-i şan u şevketine riayeten elçilerin mürur ettikleri memâlik-i ecnebiyede dahi her bâr iltifat-ı kamil ile tekrim ve sefarete muhtas olan hukuk ve imtiyazâtan bazılarının ifa ve icrası dahi kabul ve tecviz buyurulması devletlerin âdât-ı müstahsene-i kadimelerinden bulunmuştur. Bu babda dahi bazı usul-i umumiye'nin vaz ve tahsisi lazım gelmiş olmağla fi'l-cümle bir elçinin diyar-ı âharda ikameti esnasında borca girdiği veyahut bir gûne cürüm ve kabahati mürtekip olduğu tebeyyün ettiği halde, oralarda vaki mahkeme-i belediye marifetiyle zabt ve muhakeme ve lede'l-iktiza hasbe'l-kanun tedib ve muaheze olunabileceği ve ceng ü muharebe vaktinde düşman olan bir devletin elçisi ele geçtikde derakap habs ü istirkak olunarak üserâ-yı saire hakkında ne vechile muamele olunur ise kendisinin hakkında dahi ol vechile muamele olunacağı ve beyne'd-düvel mükâleme meclisi vukuunda mecliste hazır olmak üzere gönderilen elçi, meclisin müctemi bulunduğu mahalde teşrifat-ı resmîyeye müstahik tutulup sair mahallerde âhâd-ı nâs kabîlinden madud olacağı ve Avusturya Devleti misillü eyalât-ı müteaddideyi mutazammın bir devlet-i mürekkebe indinde mukim ve müstahdem bulunan elçilerin makarr-ı hükümet şöyle dursun, eyaletlerden her birinde dahi her gûne hukuk-ı sefaretin icrasıyla kâmyab ve behredâr olacakları hususlarına karar verilmiş olduğu hukuk-ı milel kaidesine aşına bulunanların meczumdur.

55. Sefaretlerin ilgası ve elçilerin azil ve iadesi maddeleri beyanındadır

Beyana hacet olmadığı üzere, sefaretlerin nasbı misillü, bazı esbaba binaen ilgası dahi devletlerin mukteza-yı hukuk-ı müstakilleleri olmağla bu vechile rişte-i sefaretin hall u kat'ını müstelzim olan esbabdan biri, elçiye lazım gelen itimatnamenin iptali ve izalesidir. Mesela elçinin mürsel ve mürselün-ileyhi bulunan iki hükümdardan

birinin gerek vefat, gerek sair bir hal ile sandâlî-i hükümetten nüzul eylemesi veya hukuk mukaddema tayin ve tahsis olunan sefaretin müddet-i muvakkate-i memuriyetinin resîde-i hadd-i hitam olması veya hukuk elçinin umûr-ı mevkûlesi tekmiil veya kendisinin sınıf ve rütbesi tebdil olunması hususları, elçinin elindeki itimatnamenin hükümden kalkmasını mucib ve sened-i mezbur derakap tecdit olunmaz ise beyne'd-devleteyn payidar olan mebânî-i sefaretin inkisar ve indirâsını müstevcib olur esbab-ı mezkûreden biri dahi elçinin azil ve iadesidir. Şöyle ki, elçinin idare-i umûr-ı mevkûlesine adem-i kabiliyeti veya bi'l-istifa vatan-ı aslisinde başkaca bir hizmete nailiyeti veya sefaretten maksud olan maslahatın hüsn-i husulü veya bazı halât-ı mânianın hululü veya ferman-ı mahsusun sudûru veya beyne'd-devleteyn bir nev bürûdetin zuhuru gibi esbab-ı mütenevviadan birine binaen bir elçinin merkez-i memuriyetinden azil ve iadesi lazım geldikde ve binâberin memur bulunduğu devlet tarafından keyfiyet-i hali mübeyyin bir kıta iadename tahrir ile canibine tesyir buyuruldukda, elçi-i mumaileyh mukim bulunduğu devletin hükümdarına mülakat ruhsatını istida ve iadenamesini bi't-teslim sebeb-i azimetini inha ve resm ü dâ'î ifa ve icra ettikten sonra derakap kalkıp merkez-i memuriyetinden azimet ve vatan-ı aslisine avdet etmekle yerine maslahatgüzar nasb olunmadığı surette, beyne'd-devleteyn ma'kûd bulunan rabîta-ı mergûbe-i sefaret şikest olmuş olur ve faraza bir elçinin devam-ı ikameti pîşinden bir müddet-i muvakkateye münhasır veya hukuk kendisi mukim bulunduğu devlet tarafından hukuk-ı milel kaidesine mugayir bir gûne tekdir ve taaddîye duçar olduğu takdirde elçi-i mumaileyhin iadename irsaline muntazır olmaksızın derhal terk-i vilayete ve hodbehod kat-ı habl-ı sefarete mezun ve murahhas olması dahi keyfiyât-ı malumedendir. Rişte-i sefaretin hall u kat'ını müstelzim olan esbabdan biri dahi elçinin fevt olması olmağla böyle bir vaka zuhurunda elçi-i müteveffanın evrak-ı resmîye ve eşya-yı sairesi sefaret takımından bir şahıs veya ol mahalde mukim bulunan diğer bir devlet-i mütehabbe elçisi veya devletçe nasb olunan bir memur-ı mutemet marifetiyle mahsus deftere kayd u tahrir edilerek mühürlenmesi ve elçinin emvâl-i metrukesi ise bu babda emvâl-i gayr-ı müteharrike ile emvâl-i müteharrike beyninde fark olmağın emlak ve arazi her bâr mevcut bulundukları memleketin ve emvâl-i müteharrike elçinin gönderilmiş olduğu devletin kanunlarına tatbikan verese arasında tevzi ve taksim edilmesi ve elçinin terk eylediği ıyâl u familyası ise bunların fi-nefsi'l-emr bir gûne imtiyaz iddiasına had ve salahiyetleri yok ise de elçinin fevtinden itibaren müddet-i muvakkate zarfında hukuk-ı sefarete nailiyetle bekâm ve sefarethanenin huddâm ve bendeganı dahi birtakım imtiyazâta mazhariyetle nailü'l-meram kılınması hususlarına âdetçe beyne'd-düvel karar verilmiştir.

56. Uhûd-ı düveliye vü milliye beyanındadır

Muahede-i düveliye ya [*muahede-i*] *milliye* lafzı, ilm-i politikada şol gûne ahd u misaka ıtlak olunur ki, gâh sırren veya alenen ve gâh lisanen veya tahriren beyne'd-düvel ve'l-milel akd ve tescil olunarak beynlerinde cari olan bazı münasebât-ı mülkiye vü hükmiyenin tanzim ve tesviyesine medar olacak birtakım şürûat-ı mukteziyeyi şâmil ve mutazammın ola. Beyana hacet olmadığı vechile bu gûne ahidnamelerin akd

ve istibdaline mübaşeret edecek devletlerin kayd-ı mahkumiyetten azade ve idare-i umûr-ı dahiliyelerinde zîver-i itlak u istiklal ile âraste bulunmaları bu babda mevâdd-ı icabiyeden olmaktan nâşî, bir devletle âhâd-ı nâs taifesinden bir sahib-i servet ü iktidar veyahut bazı mevâdd-ı hasa ve mesâlih-i zâtîyeden dolayı hükümdar ile diğer bir hükümdar meyanesinde akd u rabt kılınan muahedât-ı mahsusanın her çend ahval-i bilâd u ibâda fart-ı nüfuzları derkâr ise de mamafih uhûd-ı millîye kabîlinden madud olamayacakları müstebandır.

57. Her gûne ahidnamelerin itibara salahiyeti ne vechile meşrut idiğü beyanındadır

İlm-i hukuka aşına bulunanların malumu olduğı üzere, her bir ahd u misakın itibara salahiyeti bazı şürût-ı mukteziyenin icrasına merbut ve vabeste bulunmuştur. İmdi şürût-ı mezkurdan bahsolunur ise onlardan biri terâzî-i tarafeyn, yani teahüd eden tarafeynin mevâdd-ı ahde dair kemal-i ittîfak u ittîhadı maddesidir. Binâberin resmen tasdik olunmayan muhaberât ve müzakerâta ve yalnız ve bir taraftan kabul olunan teklîfâta ahd u misak denilmeyerek bunların kanunen asla kuvvet ve itibarları olmayacağı derkârdır. Şürût-ı mezkureden biri dahi serbestî-i terâzî, yani ifade olunduğı üzere salahiyet-i ahde lazım gelen terâzî maddesidir. Bu da tarafeynin hüsn-i rıza ve ihtiyar-ı tâmlarına mebni olarak zûr ve mecburiyet ve havf ve haşyet misillü esbaba mübteni olmamak şartıdır ve biri dahi hakkaniyet-i terâzî, yani terâzî-i tarafeyn maddesinin renk ü tezvîr ve sehv ü taksir misillü vesâil-i kâzibeye mebni olmayıp belki tarafeynden her birinin keyfiyet-i hale vukûf u ittîlâ-ı kamillerinden neşet eylemek şartıdır. Binâberin ahidden maksud olan madde veyahut maslahatın mühim yeri bulunan dakîkanın emr-i tahsisinde sehv veya hata sâdir olduğı halde, ol suretle akd u rabt kılınan ahidnamelerin riayet ve imtisale salahiyetleri yoktur. Şürût-ı mezkureden biri dahi madde-i ma'hûdenin icraya kabiliyetidir. Zira ki icrası kat'ân ve katibeten mümkün olmayan maddelerin ahd u misaka mevkufun-aleyh olamayacaklar şöyle dursun, teahüd eden tarafeynden birinin veyahut teahüd etmeyen âhar bir kimesnenin zeval u inkisar-ı küllisini müstevcib olacak şürûtun icrası dahi kanunca muhalâtan ve mucibince bu gûne şürûta mebni olan ahidnamelerin rabt ve tensiki, hukuk-ı ibâd kaidesine mugayir olan memnuâtan addolunagelmıştır.

58. Akd-i uhûda ruhsat kimin idiğü ve ahidnamelerin tasdik ve tescili ne zaman lazım geldiğü maddelerinin beyanındadır

Bâlâda keşide-i sûtûr-ı beyan olduğı vechile uhûd-ı millîye kabîlinden madud olan ahidnamelerin akd u rabtı misillü tasdik ve tesciline ruhsat âhâd-ı nâsın olmayarak bunun mücerred emr-i hükm ü hükümette mutlak ve müstakil olan devletlerin hukuk-ı azîmesinden bir hakk-ı ahas idiğü derkâr ise de kirâren ifade olunduğı üzere, düvel-i müstakillenin hukuk-ı azîme-i mütenevviaları, ekser-i halde murahhas vekillerin ve sair memurların uhde-i himmetlerine tefviz birle onlar vasıtasıyla icra ve infaz edile geldiğü cihetle akd-i uhûda râci olan hakk-ı mezkurun icrası dahi elçilerin zimmetlerine nakl

u ihale olunageldiğinden bu güne murahhas elçiler marifetiyle resmen münakid olan ahidnamelerin her bâr kemal-i riayet ü itibara layık ve sezâvâr olacağı ve fakat akd-i ahde mübaşeret eden elçinin bir hususta derece-i mezuniyetini tecavüz eylediği tebeyyün ettiği takdirde, hükümdarların bizzat imza ve tasdikine muhtaç olacakları bedîhî ve hüveydâdır. Ancak teahüd eden devletlerin birbirlerine baid bulunmasından ve bazı şürût-ı ahdiyenin emr-i tahsisinde rûnümâ olan müşkilat u mu'dilât-ı mümkünenin suûbet-i tesviyesinden dolayı elçilere mufassal ruhsatnameler itası ve düsturu'l-amelleri suretinin nakîr [ü] kıtmir tetkik ve inbâsı muhalâtan ve bundan başka akd-i ahd misillü ehemmi-i mehâmdan olan bir şeyin ferd-i vâhidin hüsn-i rey ü ihtiyarına tefviz ve ihalesi muhatarâtan bulunduğu cihetle el-yevm esna-yı harb u cidalde akdolunacak muahedât-ı askeriye maada uhûd-ı milliyeden madud her bir ahd u misak, her vakit ve bilâ-istisna akd u rabtına mübaşeret eden devletlerin hükümdarları taraflarından bizzat tasdik ve te'kid olunmasından lazım olduğu karar-dâde olmuştur. Bu vechile mümzâ ve musaddak olan ahidnameler ahkâmının ne tarihten cari olacağı sual ve istihbar olunur ise "Ekser-i halde ahidnamenin imza ve bazen dahi tasdiknamelerin resmen istibdali hususu icra kılındığı andan bed' edeceği musammemdir." deyu redd-i cevaba mübaderet olunur.

59. Uhûd-ı milliyenin envâ-ı muhtelifesiyle bunların mevkufun-aleyhi olan mevâdd-ı mütenevvia beyanındadır

Tabiatıyla tebeyyün etmekte olduğu vechile bir devletin taht-ı hükm ü nezaretine dahil olan her bir vaz-ı madde ve uhûd-ı milliyeye inikadının mevkufun-aleyhi, yani mazhar-ı münasibi bulunarak umumen ahidnamelerin suret-i meal u mazmununa bakılır ise onlar *uhûd-ı meşrûta* ve [*uhud-ı*] *gayr-ı meşrûta* ve *uhûd-ı hasa* ve *uhûd-ı umumiye* namlarıyla taksim olunmuştur. İmdi uhûd-ı gayr-ı meşrûta beyanından sarf-ı nazarla uhûd-ı meşrûtanın şâmil ve muhtevi bulundukları kuyûd u şürût-ı muhtelifeye alâ-vechî't-tasrih vaz ve tayin olunup veya keyfiyet-i maslahattan anlaşılp ve nesh ü iptali kabul edip veya etmeyip ve teahüd eden tarafeynden ikisi veya mücerred birisi hakkında lazımü'z-zimme ve tarafeynin suret-i muamelesine nazaran yeksan ve müsavi veya mugayir ve muhtelif idikleri, yani *şürût-ı sariha* ya [*şürût-ı*] *zımniye* ve *şürût-ı kabîletü'n-nesh* veya [*şürût-ı*] *mümteniâtü'l-fesh* ve *şürût-ı müteâvize* vü *gayr-ı müteâvize* ve *şürût-ı mütesaviye* ya [*şürût-ı*] *gayr-ı mütesaviye* makulesinden madud oldukları misillü, onlar dahi mütenevvi ve müteferri olarak başka başka namlarla tabir ve tesmiye olunmaktadırlar ve bâlâda zikrolunduğu üzere [*uhûd-ı*] *hasa* denilen uhûd-ı milliyeye, bazı mesâlih-i mahsusaya dair olarak mücerred bir hükümdarın veya hut ü ilâ ve hanedanın faide-i zâtîyesini mucib; [*uhûd-ı*] *umumiye* tabir olunan ahidnameler ise her bâr mehâmm-ı mülkiye vü milliyeye mütedair olarak bütün heyet-i ictimaiye-i mülk ü milletin menâfi-i umumiyesini müstevcibdir. Öbürü [*uhûd-ı hasa*], hükümdarın fevti ve hanedanın inkırazı misillü bir hal ile mündefi ve muzmahil olup sonraki [*uhûd-ı umumiye*], hükümdardan hükümdara geçerek resmen nesh ü ilga olunmadıkları halde ale'd-devam nafizü'l-emr ve mer'ıyyü'l-icra olurlar. Kaldı ki, ilm-i politika lisanınca

muahedât ile uhûd elfazı beyinde tefâvüt-i külliye derkâr olup *muahedât* denilen mevâsik-i resmiye, derakap ve tez elden icra olunacak şürût-ı cüziyeyi müştemil olduktan başka, devam-ı salahiyetleri yalnız müddet-i kalîleye münhasır ve *uhûd* ıtlak olunan ahidnameler, bi'l-akıs icrası nice nice evzâa vu hareket-ı mütevaliyeye muhtaç birtakım mevâdd-ı mühimmeyi mutazammın olarak itibara salahiyetleri nice sinîn ve şühûra, belki nihayet dühûra mümted ve müstemirdir.

60. Uhûd-ı ticaret beyanındadır

Malum-ı hâss u âmm olduğu üzere, takriben üç yüz sene mukaddem Avrupa devletlerinin yekdiğeri ve milletlerin birbirleri meyanesinde rabîta-ı ülfet ve ihtilat-ı kuvvet ü metanet bulunduğu vakitlerde, sair mehâmm-ı mülkiye vü milliye misillü, mevâdd-ı ticarete dahi tensik ve nizam verilip ol zamandan tâ eyyâm-ı haliyemize gelince, bey u şirâyâ dair aralık aralık uhûd-ı mahsusa akd u tensikine devletler tarafından sa'y ü ihtimam olunmakta bulunmuştur ve bu gûne ticaret uhûdundan meram ve maksud, bundan akdem yalnız bir memleketin tüccar taifesi için birtakım imtiyazâtın tahsili ve bazı mesâlih-i zâtiyenin ta'cil ve teshili hususlarından ibaret bulunmuş iken el-yevm umumen tevsi-i muamelat-ı ticaret ve bu münasebetle te'kid-i erkân-ı mamuriyet ve tervic-i bâzâr-ı gınâ vü servet esbab-ı hayriyesinin istihsali gibi umûr-ı vacibeden bir emr-i mühim idiğü güzelce anlaşılmıştır ve emr-i ticaret, bi-nefsihi gâh eyyâm-ı musalaha ve gâh hengâm-ı muharebede icra olunagelip ona dair olan ahidnamelerin şürût-ı zamîmeleri dahi mütenevviatü'l-mealdirler. Şürût-ı mersume ise ya alâ-tariki'l-umum ifade veya bend bend mufasssalan tahkik ve ilave olunduklarına nazaran onlara *şürût-ı umumiye* ve *şürût-ı hassa* ıtlak olunur. İmdi ticaret ahidnamelerine derc ve ilavesi mutad olan şürût-ı umumiyeden biri, tüccar-ı belde haklarında ne vechile muamele olunur ise devlet-i müteâhidenin tüccarı hakkında dahi ol vechile muamele olunmak ve biri dahi daha ziyade mazhar-ı müsaade olan devletin tüccarı hakkında ne türlü imtiyazât ve muafiyât ita buyurulmuş ise devlet-i müteâhidenin tüccarı dahi ol türlü imtiyazât ve muafiyâta mazhariyetle be-kâm buyurulmak şartıdır. Uhûd-ı ticariyeye zam ve ilhak olunagelen şürût-ı hassa ise bunlar müteaddidü'l-envâ olarak tüccarın tâbi bulundukları usul-i deyniyenin keyfiyet-i icrası ve edası lazım gelen envâ-ı rüsumatın suret-i itası ve emtia ve emvâlin memlekettten ihraç ve memlekete idhali ve bahren naklolunan eşyanın sefinelerden tenzil ve sefinelere tahmili ve ticarete muhtas olan hukuk ve imtiyazâtın muhafazası ve beyne't-tüccar zuhura gelen deâvi ve münazaâtın suret-i tesviyesi ve hariçte vefat eden tüccarın emvâl ve metrukâtı ve hususen konsolosların mazhar olacakları envâ-ı müsaadât u muafiyâtı misillü nice nice mevâdd-ı mukteziyeye mütedair birtakım kuyûd-ı münasibeden ibarettir. Kaldı ki, bazı esbabdan dolayı tarafeyn-i müteâhideynin bâzâr-ı hüsn-i ittihad u ittifaklarının kesâd-pezir ve belki birbiri mabeyninde metâ-ı sitiz ü şikâkın revaç-gîr olacağı mümkünâtan bulunduğu mütalaasıyla def-i şerr-i muhtemel ve ref-i zarar-ı müstakbel siyakında zikrolunan keyfiyet-i mümkineye her bâr pîşinden dikkat edilmesi ve binâberin muharebe vukuunun umûr-ı ticarete kat'an ve katıbeten medhali olmayacağı veya

esna-yı muharebede devleteyn-i müteâhideynden birinin ülkesinde ikamet üzere bulunan tüccar-ı ecnebiyenin bir müddet-i muvakkate zarfında memleketten azimet ve vatan-ı aslilerine avdetleri tecviz buyurulacağı şartlarından birinin uhûd-ı ticariye senetlerine derc ve ilave olunması devletlerin âdât-ı hasene-i kadimesinden idiğü, bu babda ehl-i vukûf bulunanların ra'nâ malumlarıdır.

61. Uhûd-ı milliyenin teyit ve te'kidini mucib esbab-ı mütenevvîa beyanındadır

Her gûne ahd u misak misillü, uhûd-ı milliyeden madud olan mevâsik-i örfiyenin dahi gerek müceddeden tasdiknamelerin istibdal ve teslimi ve gerek tarafeynden bi'l-mukabele verilecek mahsus kefaletnamelerin sened-i ahidnameye ilhak ve zammı vasıtasıyla teyit ve te'kid olunabileceği keyfiyât-i malumedendir. İmdi musalaha ahidnamelerinin suret-i te'kidi, ekseriya tasdiknamelerin tekrar ve tecdidi tarikiyle husul-pezîr olur. Bir vechile ki, bundan akdem musalaha maddesine dair akd-i ahde mübaşeret etmiş olan devleteynden birinin hükümdarı vefat ve yerine âhar bir zât dîdâr-ı şahid-i hükümetle tahsil-i paye-i fevz u mübahat eylediği halde, beynlerinde cari uhûd-ı sabıka bir daha gözden geçirilerek tecdit olunması münasip görüldüğü takdirde, “Falan uhûdun şürûtuna min-ba'd dahi lafz-be-lafz itibar ve imtisal oluna.” mealinde tarafeynden verilecek bir kıta tasdikname sened-i ahidnameye ilhak ve ilave olunur. Kefalet tarikiyle ahidnamelerin suret-i te'kidi ise bundan akdem peyman vermek ve and içmek ve kibâr zümresinden birtakım rehin teslim etmek misillü kefalet usulüne itibar olunmuşken fi-zamâninâ-hâzâ zikrolunan kefalet maddesi, mücerred zikri âti nev'eynden biriyle husule gelmektedir. Şöyle ki, teahüd etmiş olan devletler ya uhûd-ı ma'kûdelerine âhar bir devletin müdahalesi tecviz olunmamak hususu üzere biri birleriyle kefaletnamelerin istibdaline ibtidar ederler veya kendilerinden birinin şürût-ı ahidnameye mugayir bir gûne vaz ve hareketi vuku bulduğu halde, taraf-ı mürtekinin haddi bildirilmek ve bi-eyyi vechin kâne def-i taaddîye bezli makderet olunmak şartıyla âhar bir devletle ahd-i kefalet tensikine karar verilir. Bu gûne kefaletnamelerin suret-i resm ü imlası ise kefalet maddesi bazen bayağı şürût-ı ahdiyeden bir şart şeklinde sened-i ahidnameye ilhak ve ilave ve bazen dahi başkaca bir vesika-ı resmîyeye dercele mahsusan beyan ve ifade olunageldiğinden ve kefalet maddesi bi-nefsihâ ahidnamenin gâh cem'i-i mevâddına ve gâh bir madde-i mahsusasına râci bulunduğundan bütün ahidnamenin veya zikrolunan madde-i mahsusanın layıkıyla icrası hususuna dikkat eylemesi mefruz bi'l-kefalet bulunan devletin ehemmi-i zimeminden ise de resmen taleb-i avn u imdat olunmadıkça tarafeyn-i müteâhideynin ahvaline cebren müdahaleye had ve salahiyeti olmadığı erbab-ı politikanın malumudur ve “Acaba bu gûne kefaletnamelerin istibdali maddesinin faide-i bâhire ve menfaat-ı zâhiresi var mıdır?” deyu sual ve istihbar olunur ise “Faide ve adem-i faidesi hususu her bâr cari ve mer'î olmakta olan usul-i politika-ı vakt u halin keyfiyetine mevkuf olmağla ekser-i halde nef-i kalîli mucib ve yalnız muvazene-i politika usul-i mergûbesine itibar olunduğu vakitlerde fevâid-i azîmeyi müstevcib idiğü mücerrebâtan bulunmuştur.” denilerek redd-i cevaba mübaderet olunur.

62. Ukde-i uhûdun inhilal²⁰ ve inkişafı beyanındadır

Ahd u misakın akd u rabtı misillü, ukde-i ahdın halli dahi mümkün ve mutasavver olup işbu inhilal ve inkişaf maddesinin gerek tarafeyn-i müteâhideynin ittifak-ı niyyâtı ve gerek tarafeynden birinin hodbehod şürût-ı ma'hûdenin nakz ve feshine cüreti sebebiyle hasıl olabildiği keyfiyât-ı malumedendir. İmdi ahdin devam-ı salahiyeti pîşinden münhasır bulunduğu müddet-i muvakkatenin inkızası veya akd-i misaktan maksud olan maslahatın hüsn-i itmam u icrası veya madde-i ma'hûdenin zeval ve izalesi misillü vesâil-i mümküneden birinin muktezasıyla ukde-i ahd u misakın terâzî-i tarafeynle halli icap eylediği vakit, düvel-i ecnebiyenin ol hususa dahl u taarruza salahiyeti olmayacağı ve tarafeynin adem-i ittifakıyla, yani mücerred taraf-ı vâhidin taarruzu muktezasıyla nakz olunacak uhûdun sebep-i ilgası ise gâh fîsk u hıyanete mebni ve gâh dahi niyet-i vefa derkâr iken şürûtun vechen mine'l-vücuha ikmaline mâni olan bir keyfiyete mübteni bulunacağı ve mevâdd-ı ma'hûdeden bir madde-i cüzîyesine taarruz hususu ahidnamenin bütün bütün ilgasını mucib olmayıp fakat şürût-ı mukayyeden cümlesinin veya maslahatın mühim yeri olan dekâyıktan bir dakîkanın nakz ve feshi, ukde-i ahdin tamamen ve kamilen inkişaf ve inhilalini müstevcib olacağı hususları hukuk-ı milel kaidesince karar-dâde olmuştur.

63. Beyne'l-milel zuhura gelen deâvî-i mümkünenin hüsn-i tesviyesi ve mukabele bi'l-misil usulünün icrası maddeleri beyanındadır

Fasl-ı evvelde tafsilen zikr u ifade olunduğu üzere, düvel-i müstakilleden her biri, idare-i ahval-i dahiliye vü hariciyesi hususunda mutlak ve müstakil olduğundan ve milletler müşterek bir mahkeme-i adliye-i umumiyeye tâbi bulunmamalarından nâşî, bazı esbabdan dolayı birbirleri meyanesinde ihtilafât ve münazaât zuhurunda düvel-i sairenin hodbehod müdahaleye salahiyet ve mezuniyetleri yoktur. Binâberin ol güne ihtilafâtın mücerred müzakere-i dostane tarikiyle veya ittifak-ı ârâ ile beynlerinde hakem nasb olunan âhar bir devletin hüküm-i melfuzu takribiyle def ve tesviye olunabileceği derkâr ise de bu türlü ihtilafât-ı vakıanın ol suretle hall u tesviyesine mübaşeret olunmazdan evvel, medar-ı ihtilaf olan keyfiyetin resmen ve alenen beyan ve inhası ve keyfiyet-i merkumenin filvaki hukuk-ı milel kaidesine mugayir bir vaz-ı memnu idiği hususunun delâil-i vazîha ile ispatı icabât-ı halden bulunmuştur. İspat maddesi ise defterhanelerde muhafaza olunan muahedât-ı sabika ve devletçe ısdar kılınmış olan ilanât-ı umumiye ve hükümdardan hükümdara veya sefaretten sefarete yazılan takrirât-ı resmiye misillü tahrirât ve tebligat-ı münasibeye müracaat ve meal ve mazmunundan istinbat tarikiyle zâhire çıkarılmaktadır. Eğer medar-ı ihtilaf olan keyfiyetin filvaki tecavüzât makulesinden bir hareket-i nâ-marziyeden neşet eylediği müsteban ve bu tecavüzü irtikab etmiş olan devletin lazım gelen tazmin ve tarziyeyi eda hususunda teahhur ve teallülü bâhir ve nümâyân olursa o surette hukukuna tecavüz olunan devletin hem cebr-i noksan, hem de ahz-ı intikam zımında isâete isâet ile mukabele, yani kendi

²⁰ 2. bs.: inhal

mütehammil olduğu miktar ve mertebe hareket-ı cebriyeyi devlet-i mürtekebeye red ve isâle mezun olacağı derkâr ise de zikrolunan mukabele bi'l-misil usulünün icrası, bi'd-defaat nakz-ı musalahayı ve belki ceng ü muharebeyi müntic olduğu mücerrebât-ı ahvâlden bulunmuş olmağla usul-i mezkurenin kalıb-ı hüsn-i intizama ifrağı lazım görülüp ezcümle icrası icap eden hareket-ı mütekabilenin yalnız devlet-i mürtekebeye münhasır olarak sair devletlere bir vechile bâdî-i ziyan u zarar olmaması ve fiile ihracı hususu, her bâr zabıtân-ı memleket veya mahsus nasb olunan memurîn-i devletin uhde-i zimmetlerine merbut olarak avam-ı nâsın ihtiyarına havale ettirilmemesi şürûta karar verilmiştir. Zaman-ı sâlifte, zikrolunan mukabele bi'l-misil usulünün icrası beyne'l-lüzum bulunduğu vakit, keyfiyet umumen inha ve ilan ve mahsus ruhsatnameler neşriyle her kim olur ise olsun evbaş-ı halk vasıtasıyla icra olunması tecviz ve istihsan olunmağın bu husus nehb ve târac ve katl ve ihrak misillü irtikabât-ı kerîhe vukuuna illet ve bahane olmuş ise de fî-zamâninâ-hâzâ hîn-i sulh u salahta ol gûne hasarât-ı mütekabîle icrasının nevâdirâtan olduğu ve olsa bile tekdir-i ibâddan sarf-ı nazarla yalnız birtakım mevâdd-ı mâ'hûdeye mahsur ve ekser-i halde bazı emvâl ve emtianın zabt u kabzına maksûr bulunduğu hukuk-ı milîl kaidesine aşına bulunan kimesnelerin râ'nâ malumlarıdır.

LAYİHA-I MUKTEZİYE

Pûşide kalmaya ki, düvel-i muhtelif birbiriyle ya musalaha veya muharebe üzere bulundukları misillü, mabeynlerinde mer'î tutulacak usul-i münasibe-i adliye dahi başkaca muntazam ve mucibince *Hukuk-ı Milîl* kitabı fi'l-asl iki kısım-ı muhtelif münkasım iken şimdilik Avrupa kıtasında esas-ı refah u rahat resîde-i kemal-i sebat u metanet olduğu mütalaasıyla ber-mukteza-yı hal u keyfiyet kitab-ı mezkurdan fekat kısım-ı evvelin tercümesiyle kifayet olundu ise de inşallah erbab-ı ilm ü irfan indinde manzur-ı dîde-i istihsan buyuruldukda derakap kısım-ı sânisî dahi ber-âverde-i dest-i himmet, yani hengâm-ı muharebede cari olan kavâid-i milliyenin dahi ale't-tafsil bast u terkim ve tab' u temsil ile erbab-ı mütalaaya arz u teslimine mübaderet olunacağı beyanıyla işar-ı mâ-fi'l-bâle cesaret kılınmıştır.

CÜZ-İ SÂNİ
[SAVAŞ DÖNEMİNDE UYGULANACAK DEVLETLER HUKUKU]

CÜZ-İ SÂNİ

MUKADDİME-İ CÜZ-İ SÂNİ

Bismillahirrahmanirrahim

Bundan akdem *Kitab-ı Hukuk-ı Milel* namıyla tab' u neşr kılınan risalenin "Layiha-ı Mukteziye" unvanlı zeylinde hâme-güzar-ı sutûr-ı işar kılındığı vechile kitab-ı mezkur fi'l-asl kısmeynden ibaret olarak ol vakit bazı esbaba binaen fekat kısm-ı evvelinin tercümesi, yani eyyâm-ı musalahada cari olan kavâid-i milliyenin zikr u ifadesiyle kifayet olunup erbab-ı ilm ü irfan indinde manzur-ı dîde-i istihsan buyurulacak olursa derakap kısm-ı sânisinin, yani hengâm-ı muharebede mer'î tutulan kavânin-i düveliyenin dahi bast u tarifine ibtidar olunacağı vaad ve beyanıyla izhar-ı meram u azimet kılınmış idi. Risale-i mezbure bu maddeye ittıla ve vukûfları derkâr olan nice zevât-ı kerîmü's-sîfât tarafından bade'l-mütalaa bazı mertebe tahsin kılındığından başka, derc-i dürer-i irfan ve maden-i cevahir-i maarif-i âlemiyân şevketlü padişah-ı âl-i Osman hazretlerinin nam-ı namî-i hüsvânelerine ihtisası şeref-i muktezasıyla gıpta-fermâ-yı kitapçe-i laciverdî-i şiraze-i çarh-ı berrîn buyurulduğundan gerek zikri sebkât eden vade-i âcizanenin ikmal ve ifası ve gerek bu babda zuhura gelen avâtıf-ı celîleden hasıl olan meserret ü mahzuziyet-i bi-endâzenin bir hüsn-i suretle ibraz ve inbâsı mütercim-i senâhâh indinde hadden aşırı mültezem bir madde-i mu'tenâ bulunmuş olmağla bilâ-avk u tehir incâz-ı vaade azimet ve işte işar olunan kitabın cild-i sânisinin dahi bi't-tercüme tab' u neşrine mübaderet olunmuştur. Tekrara hacet olmadığı ve işbu kitabın cild-i evvelinde mufassalan levha-pîrâ-yı işar kılındığı vechile *Hukuk-ı Milel* namıyla meşhur kanunname münderic bulunan usul ü kavâid-i umumiye, bazı cühelanın iddia ettikleri gibi, zu'm-ı batıl ve vehm-i âtıla mebni olmayıp belki düvel-i muhtelifenin birbiriyle akd u rabt etmiş oldukları muahedât-ı sabıkanın meal ve mazmununa mübteni bulunmaları cihetle kemal-i dikkat ü riayete layık ve sezâ iseler de emr-i ceng ü cidal fi'l-asl nizam ve intizamdan hâlî bir halet-i bâhiretü'l-ihtilal olduğu misillü, mevâdd-ı harbiyeye râci olan usul ve kavâidin dahi esna-yı musalahada cari olanlar mesabesinde mürettep ve muntazam olamadığı şöyle dursun, içlerinden bazısının henüz beyne'd-düvel mahall-i muâraza olarak her taraftan kabul ve ikrar olunmadığı ve bazısının dahi birtakım vukuat-ı sabıkaya nispetleri hasebiyle ilm-i tarih erbabından maada kimesnenin derk ü fehm edemeyeceği mukarrer olduğundan zikrolunan usul ü kavâid-i umumiyeden cümlesinin ta'dâd ve işarından kat-ı nazar, yalnız kıdem-i icraları ve cemî-i düvel indinde makbuliyetleri hasebiyle bilinmesi enseb ve elzem olanlarının beyan ve ifadesiyle iktifa kılındı ve bu kadar ile kanaat ve faide görüleceği melhuz olan yerde tatvil-i kelimadan ihtirazen hâme-i azimeti endachte-i zâviye-i gâffet etmek reva görülemediği cihetle *Hukuk-ı Milel* kitabına bir lahika-ı layıka, yani kıraatına himmet buyuranlara medar-ı nef ü faide olacak bazı talimat-ı münasibenin dahi işbu risale zeyline zam ve iltihakı münasip görülmüş olmağla talimat-ı mezburenin hangi mevâddı müştemil olması vacip idiği

hususunu lede't-tefekkür vüsat ü kudret-i mülkiyeleri hasebiyle zikre layık olan bazı devletlerin suret-i hükümeti ve heyet-i ictimaiye-i mülk ü milleti ne vechile nizam-gîr ve intizam-pezîr olduğu keyfiyeti elbette erbab-ı politikanın kemal-i dikkatine sezâ bir madde-i mu'tenâ idiğü tebeyyün eylemiş olduğundan keyfiyet-i mezburenin dahi tarifini müş'ir bir defter-i muhtasarın sebt ü imlasına ibtidar kılındığı ve işte bu lahikanın dahi talibân-ı ulûm tarafından tevsi-i daire-i vukûf u ıtılalarına bir vesile-i âcize ittihaz buyurulacağı mütercim-i biçarenin ahass-ı memulü bulunduğu siyakında tahrir-i mukaddimeye mübaşeret olunmuştur.

FASL-I EVVEL:
MUHAREBE ÜZERE OLAN DEVLETLERİN BİRBİRİLERİNE
NİSPETLE SURET-İ AHVALİ BEYANINDADIR

1. Muharebe fi'l-asl ne idiğü ve hangi türlü kısımlara münkasım bulunduğü beyanındadır

Tetkik-i manadan kat-ı nazar, alâ-tariki'l-umum bahsolunur ise *muharebe* lafzı, beyne'n-nâs ser-zede-i zuhur olan şol hal-i şikak-iştimalle ıtlak olunur ki, bir taraftan ibraz-ı muhasamâta cesaret olundukda öte taraftan dahi onun emsali hareket-ı hasmane ile red ve mukabeleyle mübaşeret oluna. İmdi ol gûne hareket-ı hasmiye, düvel-i muhtelifeden iki devlet veya bir devletin tebea ve ahali beyinde ve kezalik devleteynin cemî-i ahali veya milleteynin fekat bir cüzü meyanesinde vukua gelmekte olduğuna binaen *muharebe-i hariciye* ve *muharebe-i dahiliye* ve *muharebe-i umumîye* ve *muharebe-i münferide* namlarıyla yad olunur. Pes tarifi sebkate eden muharebe-i dahiliye, hükümdarın hilaf-ı rey ü rızası olarak mücerred evbaş-ı halkın heva-yı ham ve sevda-yı bed-fercâmı muktezasından neşet eylediğü halde bağy ve tuğyan sayılarak fevka'l-gaye menfur ve merdud ve irtikabına mütecasir olan kimesneler bayağı kuttâ-i tarik makulesinden madud iken haşa sümme haşa ol gûne erbab-ı fışk u fesat teşdid-i kuvâ-yı harbiye ile alenen ve zahiren ibraz-ı mukavemete müheyyâ ve belki asâkir-i muntazama kıyafetine girmekle mukabele bi'l-misil usulünün icrasına kudret-nümâ olacak olurlarsa bi'z-zarure a'dâ-yı adliye kabîlinden şümâr olunarak bunların hakkında ne gûne suret-i muameleye riayet olunur ise onların haklarında dahi ol gûne muameleye itibar olunması lazım gelir ve erbabının malumu olduğü üzere muharebeden meram-ı asli ya bilâd-ı a'dâya tecavüz etmek veya hudud-ı mülk ü memleketi muhafaza eylemek olduğuna binaen bunlara *muharebe-i tecavüziye* ve *muharebe-i tedâfüiye* ıtlak olunup tarafeynden hangisinin ref-i livâ-yı adâvete âgâz eylediğü kaziyyesinin bu babda medhali olmayacağı, yani her ne kadar bir taraftan mükâfahaya ibtidar olursa da muharebeye ol husustan dolayı muharebe-i tecavüziye denilmeyip belki öte tarafın suiniyet ve an-karib istilaya azimeti hüveydâ ve mucibince beriki tarafın li-ecli'l-müsabaka meydan-ı harbe huruca mecburiyeti rûnümâ olduğü surette muharebe-i tedâfüiye denilebileceğü ve bundan başka mahzâ feth u teshir garazıyla âteşgede-i ceng ü cidalin iş'âl olunması amme-i nâs kıyasınca nâ-şayeste ve kezalik beyne'd-düvel ahidce vaad ve tensik olunagelen imdat ve iane maddesi, ekseriya muharebe-i vakıanın muharebe-i tedâfüiye olmak şartına vabeste bulunduğundan muharebeye mübaşir olan her bir devletin “Kıyam eylediğim muharebe esbab-ı adliyeye mebni ve ancak muhafaza-ı bilâd u ibâd niyet-i hayriyesine mübtenidir.” deyu her vakit vesile-cûy-ı hüsn-i mazeret olacağı bedîhiyâtandır ve kezalik zikri sebkate eden hareket-ı hasmiyenin ya karada veya denizde icra ve izhar olunmakta bulunmalarına nazaran onlara *muharebe-i berriye* ve *muharebe-i bahriye* ıtlak olunagelmıştır. İşte bunların her birinde mer'î tutulan usul ü kavâid-i düveliyenin birbirileri ile farkı ve tefâvüt-i

külliyesi derkâr olduğundan emr-i muharebenin ol suretle tefrik ve taksimi kemal-i dikkate sezâ bir madde-i mu'tenâ bulunduğu erbab-ı politikanın ra'nâ malumlarıdır.

2. Muharebe hususunun ne gûne esbab-ı adliye mebni bulunması vacib idiğü beyanındadır

Her bâr muttali-i gavâil-i azîme olan ceng ü muharebe hususunun mahzâ sevda-yı fütuhat misillü ağrâz-ı bârideye mebni olmayarak yalnız canib-i a'dâdan zuhur eden nakz-ı muahede veya ahval-i hükümete müdahale emsali esbab-ı kaviyeye mübtteni bulunması mukteza-yı farîza-ı adl ü mürüvvet idiğü derkâr ise de cild-i evvelde ale't-tekrar keşide-i sutûr-ı tezkar olunduğu üzere, düvel-i müstakilleden her biri idare-i umûr-ı dahiliye vü hariciyesinde mutlak ve sair devletler zikrolunan idare hususuna dahl u taarruza gayr-ı müstahik olmak cihetiyle sebep-i zuhuru her ne olur ise olsun düvel-i müstakille beyinde vukua gelen her bir ceng ü muharebe bilâ-istisna muharebe-i adliye kıyas olunmağın tarafeyn-i muhasımeyn birbiri hakkında her bâr kavâid-i mutade-i harbiyeye kamilen riayet ve zuhura gelen harbin usul-i hakk u dâda mutabık olmaması bahanesiyle memnuât irtikabından mücânebet etmeleri lazım geleceği ve muharebenin sahihan esbab-ı adliye mebni olup olmadığı kaziyyesinin tahkiki mücerred keyfiyet-i husul neticesine mütevakkıf bir madde olacağı müsellemtattandır.

3. İcra-yı muharebeye had ve ruhsat kimin olduğu ve hangi türlü zevâtın a'dâ-yı adliyeden şümâr olunduğu beyanındadır

Beyandan müstağni olduğu vechile icra-yı muharebeye had ve mezuniyet, fi'l-asl sıfat-ı âliye-i ıtlak u istiklalle meşrut, yani mücerred emr-i hükm ü hükümette mutlak ve müstakil olan hükümdarların dest-i iktidarlarına merbut bir keyfiyet ise de cild-i evvelde tafsilen zikr u ifade olunduğu üzere, düvel-i müstakilleye muhtas olan hukuk-ı azîme-i muhtelif ile her ne kadar fi'l-asl hükümdarlar güya metbu ve mecbul iseler de bunların hizmetlerinde bulunan zevât-ı mutemedeye dahi nakli kabul etmeleri misillü zikrolunan icra-yı muharebeye had ve salahiyet dahi düvel-i müstakillenin hukuk-ı azîmesinden madud olmağın hükümdarlar üzerinden bayağı bir vekilin veya mahsusan mürettep olan kumpanyaların veya âhâd-ı nâstan birtakım zevâtın gerden-i himmetlerine nakl ve tahmil olunabildiğinden bu suretle icra-yı harb u sefer ruhsatıyla murahhas bulunan zevât ve eşhasın dahi a'dâ-yı adliyeden şümâr, yani haklarında kavâid-i mutade-i harbiyeye riayet ve itibar olunmasının umûr-ı vacibeden olduğu bedîhiyâtandır. Bu babda zuhura gelen münazarât-ı mümkinenin def'î siyâkında fî-zamâninâ-hâzâ hangi türlü eşhasın a'dâ-yı adliyeden şümâr olunduğu ifadesine ber-vech-i âtî mübaderet olunur. Şöyle ki, evvela daire-i memuriyetlerinde sabit-kadem olan cünûd-ı mülebbese-i muvazzafa ile sefain-i harbiyede hizmet eden mellâh ve tayfa zümresi ve sâniyen devlet tarafından icra-yı muharebe ruhsatıyla murahhas bulunan kumpanyaların tahrir ve tertip ettikleri asker fırkası ve sâlisen ber-muceb-i ferman-ı hükümdarî harb u darba memur buyurulan âhâd-ı nâs taifesi ve râbian devletin taht-ı nezaretinde cem' ettirilip elbise-i askeriye ile ilbas olunan gönüllü ve serdengeçti fırkası

ve hâmisen râtibe-hâr olan redif asâkiri beher-hal a'dâ-yı adliye kabîlinden madud olup bunlardan başka, yani ellerinde ruhsatname ve üzerlerinde elbise-i askeriye olmaksızın hodbehod irtikab-ı muhasamâta mütecasir olan sunûf ve kabileler veya âhâd-ı nâstan bulunan kimesneler bayağı kuttâ-i tarik bilinerek esna-yı muharebede tutuldukları halde bunların derakap katl u idam ve mal ve paraları iğtinam ve meskenlerine ilka-yı nâr-ı intikam birle suret-i şedîdede tedib olunmaları hukuk-ı milel kaidesince cevaz-dâde bulunmuştur.

4. Kavâid-i harbiye beyanındadır

Sedd-i mecârî-i dimâ ve mehmâ-emken def-i gavâil-i harb u vega esbab-ı hayriyesinin istihsalini mucib olmak üzere daima ve müstemirren riayet ve vikaye olunması babında Avrupa devletlerinin müttefikü'l-ârâ oldukları usul-i mukarrere-i harbiyenin mecmuuna ilm-i politika ıstılahınca *kavâid-i harbiye* ıtlak olunur. Bunların hülasa-i meal u mercii ise zaruret ilca etmedikçe ibâdullahı bî-sebep tekdir ve tazibden feragat ve'l-kıssa teshil-i esbab-ı feth u nusrete medar olmayarak mücerred buğz ve intikam misillü ağrâz-ı fâsidenin icrasını muntic olan hareket-ı zulmiye ve ef'âl-i taaddiye irtikabından mücanebet olunmak vadisinde nice nice tedâbir-i hayriye ve tenbihât-ı mutedileden ibaret olmağın onlara her vakit kemaliyle dikkat ve riayet düvel-i muharibenin ehemmi-i zimmetleri idiğü mukarrerdir. Şu kadar var ki, takdir-i hükm-i kadîr ile esna-yı muharebede ihtiyarü'l-emreyn kaziyyesi sernümâ-yı saha-ı zuhur, yani cünûd-ı muhasımadan bir taraf harabiyet-i külliyye duçar olmaktan dolayı necat esbabını taharriye mecbur olacağına binaen usul-i mutade-i hilm ü mürüvvetten mücanebetle taife-i a'dânın tamamen ifnâ ve izalesine bezl-i mâ-hasal-ı makderet eder ise hah nâhah mazur tutulacağı cihetle zikrolunan usul-i mutedileye mugayir iken cevaz-dâde olan ol gûne müstesneyât-ı zaruriyye ilm-i politika ıstılahınca *tedâbir-i sefer* ıtlak ve mecmuu layiha-ı mukteziye şeklinde bâlâda işar olunan kavâid-i harbiyye zam ve ilhak olunmuştur. Fransa ülkesi pûte-misal şerâre-pâş-ı nâire-i bağı u tuğyan ve giderek Napolyon nam cihangirin tabl-ı fütuhâtı velvele-endâz-ı sevâmi-i zemin ü zaman olduğı vakitlerde ifadesi sebkât eden kavâid-i harbiyye itibarda kusur ve belki numune-i isâet-i şeyâtîn denilmek meritebe irtikab-ı fisk u fücür olunduğı kütüb-i tevârihe aşına bulunan zevâtın malumudur.

5. Muharebe hususu ne vechile ilan olunageldiğı beyanındadır

Devletlerden bir devlet, ref-i liva-yı muharebeye kasd ve azimet eylediğı halde derakap bed'-i mükâfahaya ibtidar edip bu hususu resmen sair devletlere ilan ve ihbar etmeğ mecbur olmadığı derkâr ise de evâil-i ezmândan beri beyne'd-devleteyn gaile-i muharebe zuhur edecek olduğı vakit, maddenin kable'l-vuku birbirine inha ve ifadesine mübâşeret ve ile'l-ân ol hususun gereğı gibi ikmaline riayet kılınmış olmağla keyfiyet-i mezburenin evkât-ı sâlifede ne vechile icra olunduğı ve fi-zamâninâ-hâzâ ne suretle ifa olunmakta idiğü beyanına mübaderet olunmuştur. Şöyle ki, kurûn-ı maziyyede iki devlet arasında payidar olan bünyân-ı hüsn-i ittifak u ittihat müşrif-i

zeval olarak muharebe vukuu tahakkuk ettikde, birbiri tarafına mahsus münâdileri ba's ü isra ve muharebeye olan azimetlerini yekdiğerine resmen ilan ve inha eylemeleri âdât-ı mer'iyeden bulunmuşken el-yevm zikrolunan münâdiler irsalinden sarf-ı nazarla ilan-ı muharebe hususu bayağı etrafa neşr olunan beyannameler vesâtatıyla meydana çıkarılmakta ve bu gûne beyannameler muharebeyi mucib olan esbab ve vesâilin bast u ifadesini şâmil olup gerek düvel-i ecnebiye ve gerek tebea-ı asliyeye hitaben yazılmakta olmağın ilan-ı muharebe hususu ol suretle resmen icra ve ikmal olunmazdan mukaddem mükâfahâta cüret olunmamak ve şayet ilan hususunun icrasından mukaddem tarafeynin asâkirinden zabt ve teshir olunan emvâl ve arazi var ise ganimet-i memnuadan add birle bade'l-musalaha bilâ-bedel ve tazmin red ve irca olunmak ve bundan başka beyne'd-devleteyn tahaddüs eden muharebe hususu beyne-hümâda ez-kadim mevcut bulunan muahedât-ı düveliyenin ilgasını mucib olmayıp ve tarafeynden birinin ol makule muahedât ilgasına mübaşeret eylemesi garaz-ı fâside haml olunmayıp öte taraftan âgâz-ı muharebeye bahane ittihaz olunmamak ve nihayet muharebe bi-nefsihâ ya ilan olunduğu günden veya resmen ilanından feragat kılındığı halde yekdiğerinin elçileri vatan-ı aslilerine bi'l-avdet düşman memleketini terk ettikleri tarihten bed'et eylemek mevâddına beyne'd-düvel karar verilmiştir.

6. Muharebe vukuunda tebea-ı asliyenin hariçten vatanları tarafına iade ve düşmanla kat-ı rişte-i muamele kılınması maddeleri beyanındadır

İki devletin birbiriyle ceng ü cidale kalkışacakları resîde-i mertebe-i bedâhet oldukda devleteyn-i müşarunileyhimanın ol hılâlde hariçte meks ve ikamet üzere bulunan tebea-ı asliyelerini vatanları tarafına avdete davet ve keyfiyetin bu vechile ihbar ve ifadesinden dolayı gerek bilâd-ı a'dâ ve gerek sair etraf ve enhâda beyannameler intişarıyla emr-i muavedete taarruz eden kimesneler bulunacak olur ise bunları hain-i vatan bilerek²¹ ele geçtikleri halde mazhar-ı eşedd-i ukubet etmekten başka devleteyn-i mütehasimeteynin ahalilerini memleket-i a'dâ seknesiyle temdid-i hüsn-i sohbet ü ülfetten men etmeğe mezun ve muktedir oldukları derkârdır. Devleteyn-i mezkureteynin zikrolunan beyannamelerden maada, gerek tahditnamelerin gerek nehynamelerin, yani gerek taraf-ı a'dâya medar-ı intifa olan maslahatlara dehaletten feragat ve gerek düşmanla bir türlü hususa dair kavil ve karardan mücanebet etmek fermanlarını şâmil tezkirelerin neşriyle meramlarını ihbar ve icra edebilmeleri bedidâr ise de milleteynin ol suretle birbiriyle ihtilattan imtinayı mutlaka beyne-hümâda merbut olan rişte-i ticaretin ve giderek esbab-ı gınâ vü servetin inkıtânını mucib olacağından umûr-ı harbiyeye dahil olmayıp mal-ı helal fûruhtuyla meşgul olan erbab-ı ticaretle safvet-i niyetleri derkâr olan ebnâ-yı sebîl ve ashab-ı seyahatin esna-yı muharebede bile bilâd-ı a'dâda serbestçe âmed şüd ederek kendilerine zerre miktar zarar getirilmemesi ve hamil bulundukları emtia ve eşyanın berzede-i dest-i garet olmaması maddeleri Avrupa devletleri beyninde karargir-i ittifak olmuştur.

²¹ 2. bs.: bilinerek

7. Taraf-ı a'dâya mensup ve ait zevât ve emvâl hakkında mer'î tutulan düsturu'l-amel beyanındadır

Beyandan müstağni olduğu üzere, beynlerinde muharebe vukuuyla iki devlet mücadele ve mükâfahaya şürû ettikleri anda taraf-ı a'dâya mensup ve ait olarak yekdiğerinin memleketlerinde mevcut bulunan gerek eşhas, gerek eşyayı zabt birle muharebenin tâ nihayetine değin hıfz ve tevkif ettirmeğe devleteynin mezun olacakları musammem ise de bu gûne muamele-i şedîde icrasından tarafeynin umûruna halel-i azîm târî ve belki ondan hasıl olan adem-i itimat ü mihman-nüvâzî beyne'l-milleteyn derkâr olan hüsn-i taalluk u ihtilatın külliyyen indifâına sebep-i âdî olduğu mücerrebâtan bulunduğundan zikrolunan eşhas ve emvâlin zabt ve tevkifi maddesinin cihâtla takyidi, yani fekat bazı halât-ı ma'hûdede icra olunmak şartıyla hasr ve tahdidi münasib-i hal görülmüş ve fi'l-cümle muharebe üzere olan devleteynden yekdiğerinin memleketlerinde kaim bulunan tebea-ı düşmanın ya müddet-i muvakkate zarfında ıyâl ve emvâllerleriyle beraber eminen ve salimen vatanları tarafına avdetleri veya daire-i rahatta sabit-kadem olup her gûne fisk u fesat irtikabından içtinap ederler ise kaim bulundukları memlekette min-ba'd dahi ikametleri tecviz buyurulmak ve kezalik bâlâda zikrolunduğu vechile devleteyn-i mütehasimeteynenden birine mensup iken diğeri'nin memleketinde mevcut bulunan sefinelerin ve bahren idhal olunan emvâlin ve bi'l-farz diğeri canibe edası lazım gelen nükûd ve mebâliğin öteki devlet tarafından tutulup muharebenin hitamına dek alıkonması âdet hükmüne geçmiş ise de nehren veya berren idhal olunan emtianın kabz ve müsaderesinden mücanebet olunmak umûr-ı vacibeden olduğu *Hukuk-ı Milel* kitabında mastûr ve muharrerdir.

8. A'dâyı katl ve cerhin had ve ruhsatı beyanındadır

Malum-ı hâss u âmm olduğu vechile devletlerden bir devlet, âhar bir devlet ile muharebeye azimet ve keyfiyetin ol canibe resmen ilan ve ihbarına mübâşeret eylediği sırada, hasım olan devletin kâffe-i tebea u zîr-i destânını a'dâdan şümâr ederek haklarında ez-her-cihet bed muamele suretini ibraz ve izhar ettirmeğe mezuniyeti derkâr ise de umumen harb u darbdan meram ve niyet zulüm ve taaddî olmayıp mücerred izale-i esbab-ı mukavemet olduğu misillü, zikrolunan bed muamele suretinin dahi hadd-i insaf u itidali tecavüz etmeyerek yalnız niyet-i mergûbe-i mezburenin istihsaline medar olan icraat-ı zaruriyeden ibaret olması mukteza-yı kanun-ı adalet bulunduğundan muharebeye müdahaleden içtinap ile derûn-ı hanelerinde küşe-nişin-i refah u istirahat olan ve ez-her-cihet ibraz-ı mukavemetten mücanebet eden tebea ve fukaranın bilâ-sebep ifnâ ve idam veya envâ-ı azab u işkence ile duçar-ı âlâm ettirilmesi reva değildir. Alelhusus evvela esna-yı muharebede seby ve istirkak olunan esirler, yani gerek tarh-ı esliha ile dâmen-gîr-i afv ü eman ve gerek fart-ı zaaf u inkisarları cihetiyle ceng ü taarruza adem-i kudretleri nümâyân olan askerler ve sâniyen papaz ve hekim ve cerrah ile konakçı ve tablzen ve zurnazen makulesi fi'l-asl emr-i harb u darba dahil olmayan şahıslar ve sâlisen avam-ı nâstan olup husumetten el çekmiş olan kimesneler katl ve cerh olunmamak ve bunlardan başka a'dânın birtakım asâkiri tarafından muhasara

olundukları hasebiyle imkan-ı halasları madum ve mağlubiyet-i külliyeleri meczum bulunan asâkir üzerlerine hücum olunmazdan evvel teslimiyet hususu arz ve teklif kılınmak ve teslimiyeti kabul etmezler ise ol halde katl ve ifnâ ettirilmek maddeleri hukuk-ı milel kaidesince karargir-i ittifak olmuştur. Ancak canib-i a'dâdan mukaddema zuhur edip hukuk-ı milel kaidesine mugayir olan bir vaz-ı nâ-sezâ beriki tarafın hah nâ-hah mukabele bi'l-misil usulünü iltizam eylemesini iktiza veya a'dâ-yı mağlubenin kesret-i adet ü miktarlarından nâşi layıkı vechile zabt ve hırâsetleri muhal olarak def'lerini zaruret ilca eylediği hususlarına ve emsali halâta binaen bir devlet, zikrolunan usul-i mutedileden mücanebet ve bi-eyyi vechin kâne ve belki katl-i âm tarikiyle def-i sıklete mübaderet edecek olursa keyfiyetin çar u nâ-çar düvel-i saire indinde karîn-i hüsn-i mazeret buyurulması vacip idiği ahval-i harb u vegaya aşına bulunan zevâtın müsellemler-i zekâvetleridir.

9. Tertip ve imali memnu olan esbab-ı ceng ü kıtal beyanındadır

Bend-i sabıkta rakam-zede-i silk-i işar kılındığı üzere, ibraz-ı suret-i mukavemete kalkışan a'dânın katl u idam edilmesi kanun-ı harbî iktizasınca umûr-ı caizeden ise de katl u idam hususunun icrası babında lazım gelen esbab-ı mütenevviadan fekat bazılarının istimaline itibar ve bazıları dahi merasim-i merhamet ü insaniyete muhalif olmağa esna-yı muharebede bunları istimal memnuâtan şümâr olunmak üzere Avrupa devletleri rabita-bend-i ittifak u karar olmuşlardır. Şöyle ki, evvela beyne't-arafeyn mütareke hususuna dair bir ahidname ma'kûd ve mucbeince a'dâ ile zahiren muhadenet-i kamile mevcut iken birden bire üzerlerine hücum birle onları hıyaneten katl ü ifnâ ve sâniyen âlât ü esliha ve menâbi ü zehâyire ilka-yı semm ile düşmanı varta-ı helaka ilka ve sâlisen emrâz-ı saireye ve ilel-i muzırraya duçar olan neferat ve hayvanatı a'dânın ordugahı tarafına sevk ve isra ve râbian her ser-i maktua bedel bir meblağ-ı ma'hûd verilmek vaadiyle askeri mukateleye tahriz ve iğrâ ve hâmisen mahzâ teksir-i veca vu azaba sebep olmak için top ve tüfenkleri cam ve hacir ve hadid parçaları ile imla ve sâdisen mecruh ve bimar olan kimesneler hakkında bed muamele icra ve sâbian bir kalenin hıfz u hırâsetiyle memur ve emr-i tedâfüde sarf-ı mâ-hasal-ı iktidar ettikten sonra teslimiyet tarikini ihtiyara mecbur olmuş olan asâkir-i a'dâyı emr-i tedâfüde ibraz ettikleri gayret ve himmetten dolayı duçar-ı ukubet ü ceza eylemek maddeleri her bâr tecavüzât-ı mezmumeden addolunarak fevka'l-had memnu bulunmuş ve fakat “el-harbu hud'atun”²² mâ-sadakinca nakz-ı ahd u peymandan maada envâ-ı hıyel ü mekâyid imaliyle tehyie-i esbab-ı nusret ve belki a'dânın başbuğlarını ifsad birle askerlerini tesvik-i vadi-i firar u hezimet etmek hususları hukuk-ı milel kaidesince kanun-ı hikmete muvafık bilinerek icra-yı muktezaları her bir devletin hüsn-i rey ü iradesine menut ve muallak kılınmıştır.

²² “Harp, hiledir.” anlamındaki hadis.

10. A'dâyı hapsedmek ruhsatı beyanındadır

İlm-i politika ıstılahınca *üserâ-yı harp* tabir olunan şahısları, yani gerek ellerinde silah olarak esna-yı cidalde girift olunan askerleri ve gerek bazı mevâid'in icra ve ikmalini taahhüt babında tarafeynden birbirine verilegelen rehinleri hıfz ve haklarında sedd-i râh-ı firar etmek her bâr cevaz-dâde-i kanun-ı galibiyet ise de avam-ı halkı ve emr-i harb u darba dahil olmaksızın mücerred hizmet veya sohbet için orduda hazır bulunan zevâtı a'dâdan şümâr ile pâ-beste-i silsile-i esar[et] eylemek kat'an ve katibeten reva olmadığı kavâid-i harbiye meyanında rakam-zede-i sahife-i karardır ve faraza bir kalede tahassun ederek muhasara olunan birtakım a'dânın teslimiyetleri hususuna dair ahidnameler istibdaline mübaşeret olunduğu surette o ahidnamelerde münderic olan kuyûd ve şürûnun tamamen ve kamilen icrasına dikkat olunması mukteza-yı merasim-i dâd u adalet idiğü şöyle dursun, ber-vech-i meşruh muhasara olunan birtakım a'dâ teslimiyet teklifini bilâ-şart u ahd kabul, yani ahval-i âtiyelerini mülahazadan ihmal-i tâmla tengnâ-yı mahbusiyete duhûl etmiş olsalar bile, yalnız üzerlerinde bulunan elbise ve esliha ve eşya-yı sairenin ahziyla kifayet ve katl u idamlarından mücanebet olunduktan başka içlerinden mecruh ve بیمار olanlar hakkında diriğ-i müdâvât olunmamak ve müddet-i mahbusiyetleri esnasında gerek himmet-i zâtiyeleri semeresiyle kesb ve gerek vatan-ı asileri tarafından celb edecekleri mal ü menâlin gasp ve müsaderesinden feragat olunmak vacip ve müstahiktir ve zikri sebkât eylediği vechile esna-yı muharebede seby ve istirkak olunan eşhasın firar edememesi için gerek meydan-ı kârzârdan baid olan diyarlara irsal ve gerek kılâ-ı mahfuza içinde pâ-beste-i zincir ü ağıl edilmesi fi'l-asl cevaz-dâde-i usul-i harb u kıtal ise de üserâ-yı harbe ol mertebe şiddetle muamele kılınması öteden beri nâ-münasip ve nâ-sezâ bilinmiş ve mucibince ekser defalar zindana ilkadan kat-ı nazar, muharebenin tâ hitamına değin silah takmamak ve lede't-talep tayin olunan mahalde hazır bulunmak şartlarıyla başlı başına gezmelerine ruhsat verilmiş olduğundan bu maddenin dahi bazı usul-i mukarrere tahtına idhali lazım gelmiştir. Ez-an cümle sureti muharrer olan vaatlerine binaen kayd ve zindandan ıtlak kılınan esirlerden biri nakz-ı kavlı u karar birle firara ictisar edecek olur ise tutuldukda eğer zabıt takımından ise derakap katl u tedmîr ve neferât taifesinden ise yalnız ceza-yı hafife ile mücazat ve bazı mertebe tahkir olunmak ve bi'l-farz zikrolunan esirlerden birinin mahbus bulunduğu mevzi devlet-i asliyesi asâkiri tarafından feth u teshir olduğuna binaen esir-i mezkur fırsatı ganimet bilerek firar eder ise mazur ve fakat bi't-tav ve'r-rıza mevzi-i merkumu mesken ittihaz birle beher-hal orada ikamet edeceğini vaat etmiş ise ol halde ber-vech-i meşruh firarına bir yol açılabilirse vaat ve peymânına riayetle daire-i mahbusiyette sabit durmağa mecbur olmak maddelerine hukuk-ı milel kaidesince karar verilmiştir ve zikrolunduğu vechile kayd-ı mahbusiyete giriftar olan eşhasın yiyecek ve içecekleri hakkında ne vechile muamele olunmak lazım geldiği sual ve istifsar olunur ise bu muamele suret-i muhtelifede olarak gâh esirlere esir etmiş olan devlet tarafından maaş itasına himmet ve gâh devlet-i asliyeleri canibinden mahsusan gönderilen mübaşirler marifetiyle kendilerinin techiz-i esbab-ı iaşelerine mübaderet

ve gâh dahi devleteyn-i muhasimeteyn ittihat ve ittifaka mail ve birbiriyle tecdid-i sulh u musalahaya kail oldukları halde tarafeynden her biri taht-ı zabtında bulunan esirlerin işleri babında sarf etmiş olduğu mebâliği mahsus deftere imla ve hûlasasını taraf-ı âhara ihbar ve inha ederek ol mebâliğ birbiri ile mukayese edildikten sonra birinin fazlası bulunursa diğeri tarafından nakden ita ve edaya mübaşeret olunmağla keyfiyet-i mersumenin tesviyesine çare bulunmuştur. Esirlerin bade'l-musalaha ıtlak ve istibdalleri maddesinin dahi ne suretle ikmal olunageldiği istihbar olunur ise "Kurûn-ı maziyede esirlerin her birinden gerek şan ve şöhrat ve gerek mal ve servetine göre tayin olunan fide-i münasibe ahz birle birer birer sebilleri tahliye ve bundan sonra fazla kalanlar için muayyen miktar para eda veya mertebesi âli olan birer kişi için payeleri ednâ bulunan ikişer üçer kişi ita olunmak şartlarıyla ferde fert ve rütbeye rütbe bedel tutularak onların takım takım red ve mübadele olunması ve Fransa ülkesinde *révolution* namıyla meşhur ihtilal-i azîm zuhur eylediği vakitlerde şürû-ı mezbureden kat'-ı nazar mücerred rütbeleri müsavi olan esirlerin birbirine bedel azat ettirilmesi Avrupa devletlerinin resm-i melûfu bulunmuş iken fî-zamâninâ-hâzâ ta'dâd olunan bu kavâide adem-i itibar ile muharebe tekmiil olduğu gibi adet ve miktarları her ne olur ise olsun esirlerin tarafeynden def'aten ve cümleten ıtlakıyla istibdalleri hususu icra olunması bayağı âdet hükmüne girmiştir." deyu redd-i cevaba mübaderet olunur.

11. Casuslar ve tavâif-i münferide ile askeriden firariler beyanındadır

Dost-ı vefadâr ve hayırhah-ı sadakat-şiar olmak suret-i kâzibesıyla tarafeyn-i muhasimeynden birinin kalem-rev-i ülkesinde veya daire-i mu'askerinde ikamet ederek ol tarafta muharebe hususuna dair zuhura gelen halât ve keyfiyâtın a'dâ canibine ihbar ve ifadesine mücaser[et] eden eşhasa ilm-i politika ıstılahınca *casus* ıtlak olunmağın sıfat-ı meşruha ile muttasıf bulunmayan eşhasa, yani muhabbet ve muhâleset suret-i kâzibesini derpiş etmeyerek casusluğa olan niyet ve azimetlerini alenen izhar eden ve kezalik a'dânın ordugahına takarrüb etmeksizin ahvallerini uzaktan dürbün vesâtatıyla gözetip temaşa eyleyen ve casusluk garazları yokken mücerred bazı mesâlih-i zâtîyelerinin tesviyesinden dolayı umûr-ı harbiyeye vukûfa izhar-ı meyl etmiş olan kimesnelere fî'l-asl casus denilemeyeceği bedîhî ve hüveydâdır. Beyandan müstağni olunduğu üzere esna-yı muharebede a'dânın ordugahına casuslar irsaliyle onların ifadât-ı mahfiyelerinden iğtinam ve belki hasım olan devletin tebea-ı asliyesinden bazı neferâtı tarik-i hıyanete sevk birle bilinmesi lazım gelen keyfiyâtı bunlardan istifsar ve istilam eylemek cevaz-dâde-i hâss u âmm bulunduğu halde, ol gûne casusların esna-yı irtikabda tutuldukları halde derakap ve bilâ-muhakeme katl u idam edilmesi devletlerin resm-i melûfu ise de casuslar hakkında mer'î tutulan bu gûne muamele-i şedîdeden maksat fî'l-asl onlardan ahz-ı intikam etmek sevdasından ibaret olmayarak yalnız sairilere ibret olmak maddesi idiğünden zikrolunan casusların derakap ve esna-yı irtikabda tutulmadıkları halde habz ü tevkifleriyle kifayet ve belki muharebenin tekmiilinden sonra ele geçtikleri takdirde tediblerinden külliyyen feragat olunması vacip ve müstahik olduğu hukuk-i milel kaidesince muhakkaktır. Kaldı ki, bend-i sâliste zikr u işar olunduğu üzere,

gönüllü ve serdengeçti namıyla meşhur olan ve devlet tarafından icra-yı harb u darba memur buyurulan asâkir-i mürettebe beher-hal a'dâ-yı adliye kabilinden madud olarak umumen bunlar hakkında ne gûne kanuna riayet olunur ise onların haklarında dahi ol gûne kanuna riayet kılınması reva ve şâyeste olup ancak ilm-i politika istilâhınca *tavâif-i münferide* tabir olunan takımlar, yani izin ve ruhsatları olmaksızın hodbehod irtikab-ı muhasamâta ibtidar ve mücerred katl ve garet makulesi birtakım makâsıd-ı kerîhe-i hod-pesendânelerini icra etmek garazıyla münferiden ve müstetiren ceng ü cidale ictisar eden kimseler ve kezalik askerden firar ve a'dânın hizmetine duhûl birle irtikab-ı hıyanete ibtidar eden eşhas-ı bed-mâye ziyadesiyle mezmum ve merdud olmağla kande olur ise olsun ele geçtikleri gibi derakap giriftar-ı ukubet kılınacakları hususu tevârih-i harbiyeye aşına bulunan zevât indinde müsellemtandır.

12. Hasım olan devletin hükümdarı ve ıyâli ve müteallikâtı hakkında mer'î tutulan düsturu'l-amel beyanındadır

Mütebbiân-ı âsâr-ı ümem ve de kayık-şinâsân-ı etvâr-ı benî-Adem, yani arifân-ı tevârih-i âlem indinde hacet-i beyan ve işardan müstağni olduğu üzere, ezmân-ı maziyede beyne'd-devleteyn ceng ü cidale âgâz olduğu vakit şah olsun, gedâ olsun, taraf-ı a'dâya müteallik olan hiçbir ferde kat'an ve katibeten eman verilmemesi umumen cevaz-dâde ve belki hasım olan devlet hükümdarının katl u idamına destres olan bir zât ol husustan dolayı beyne'l-emsal ve'l-akran mazhar-ı imtiyaz-ı firâvan olmakta bulunmuşken mürur-ı dühûr ile cebîn-i cihanda envâr-ı nizam u terbiyet zâhir ve müstenir ve giderek Avrupa devletleri *bukuk-ı milel* namında birtakım usul-i adliye-i umumiyye riayet ve imtisal etmeğe mail ve karargir olduklarında, umumen harb u darb maddelerine dair cari bulunan âdât-ı nâ-marziye misillü, a'dânın hükümdarları hakkında mer'î tutulan muamele-i şedîde-i mezbure dahi usul-i mutedileye tebdil kılınmıştır. Fi'l-cümle beyne'd-devleteyn her ne zaman husumet-i külliye meşhud ve meyanelerinde habl-ı ceng ü cidale memdud olsa devleteyn-i müşarunileyhimanın hükümdarları beyninde merbut olan rişte-i ülfet-i zâtiye ol sebepten dolayı kat olunmayarak gerek kendileri ve gerek nesl u ıyâlleri hakkında zuhura gelen her gûne vukuat-ı sârre vü müteallimenin eyyâm-ı musalahada mutad olduğu gibi, min-bad dahi yekdiğerine dostane inha ve ihbar olunması ve faraza zikrolunan hükümdarlardan biri fart-ı gayret ü besâleti muktezasıyla meydan-ı kârzâra azimet ve bizzat sell-i şimşir-i şecaat ile kavgaya girmeye himmet buyurduğu halde, kasten ve amden katl u idamından ihtiraz ve kayd-ı rıkkıyete giriftar olsa bile hakkında iltifat-ı kamile izhar ve ibraz edilmesi ve şayet bir kalede tahassun eylediği hasebiyle oraların taziyik ve muhasara olunması lazım gelir ise kaleye idhal olunacak mekulat ve meşrubatı kabz ve nehbden içtinap ile tedarik-i esbab-ı maaş zımnında teshilat gösterilmesi ve bundan başka eğer bulunduğu belde teshir olunacak olur ise kendisine ve nesl u ıyâline ait bulunan emlak ve emvâlin nehb ve müsaderesinden keff-i yed kılınması layık ve sezâvâr idiği Avrupa devletleri beyninde sebat-gîr-i ittifak u karar olmuştur.

13. Emvâl-i a'dânın kabz ve suret-i tasarrufu hususuna ait cari olan bazı usul-i umumiye beyanındadır

Erbab-ı vukûfun malumu olduğu üzere, umumen muharebeden maksat, a'dânın inkisarını müstelzim olacak esbabın istikmalî ile esna-yı cidalde terettüp eden zarar ve hasar için bir tarziye-i münasibe istihsali maddesinden ibaret bulunduğu binaen a'dâya mensup olarak ele geçen emlak ve emvâlin nehb ve yağma ve bunların destres olan zevât tarafından mal-ı helal mesabesinde gerek bey u fûruht ve gerek terk ve ihdâ kılınması fi'l-asl cevaz-dâde-i kanun-ı ceng ü vega iken bundan hasıl olan garet-i umumiye beyne'n-nâs derkâr olan hüsn-i ihtilatin inkitânını mucib olduktan başka, ağleb-i halde zalim ile mazlumun tekeddür ve taksirini müstevcib olageldiğinden zikrolunan nehb ve yağma hususunun cihad-ı a'dîde ile tadil ve tahdidi, yani bazı usul-i mukarrere tahtına idhali öteden beri lazımeden görülmüş olmağla evvela bir hükümdar, a'dâsının memleketini feth u teshire muvaffak oldukda, oralarda istiklal-i tâmla idare-i umûr-ı devlet ve mucibince mîrîye ait olan emlak-ı mevcudeyi zabt ve tasarruf birle tertib-i levazım-ı hüküm ü hükümet etmeğe mezun olur ise de âhâd-i nâsa mensup bulunan akar ve arazi ve sair emlaka tasallut etmeyerek gasptan mücanebet ve öteden beri verilmekte olan rûsum u tekalif-i melûfeden maada mal-ı eman olmak üzere yalnız bir miktar para ahz ve talebiyle kifayet eylemesi ve sâniyen emvâl-i sabıka gibi mümteni'atü'l-hareke olmaz da kâbiletü'l-hareke, yani bayağı eyâdî-i nâsta tedavül eden eşya ve emtiadan olursa ber-vech-i muharrer memleket-i a'dânın feth u teshiri müyesser oldukda, gerek ahâlisinin ellerinde mevcut bulunan esliha ve sair âlât-ı harbiyenin ve gerek bir sebepten dolayı ihraç olunup fi'l-asl mîrîye mensup olan nukûd ve mebâliğin ahz u zabt kılınması umumen umûr-ı caizeden görülmüş ise de tahsil-i ulûm u fûnûna medar olan ve usul-i din ü mezhebin icrasına ihtisasları hasebiyle şâyân-ı riayet ü itibar bulunan kütüb ve sair bu misillü nesnelere ve keزالik vesâtât-ı kanuniye ile meksub ve âhâd-i nâsa mensup bulunan şeylere reva ve şayeste görölmediği cihetle itâle-i dest-i garet olunmaması maddelerine hukuk-ı milel kaidesince karar verilmiştir. Ancak bâlâda zikrolunduğu vechile kabza-ı feth u teshire idhal olunmuş olan bir memleketin ahâlisi hukuk-ı milel kaidesine mugayir bir gûne vaz ve hareket irtikabına ictisar etmekle haklarında mukabele bi'l-misil usulünün icrası iktiza eder veya vuku-ı şebhûn misillü bir haletten dolayı emvâl-i a'dânın nehbden vikayesi hususuna dikkat kılınması bir emr-i mümteniü'l-icra hükmüne girerse o takdirlerde ifadesi sebkât eden usul-i hasene-i adliyye muhalefetle her ne olur ise olsun ele geçen cemî-i emvâl u eşya bilâ-istisna nehb ve garet olursa bile keyfiyetin hah u nâ-hah mestur-ı dâmen-i mazuriyet kalacağı müselle-i erbab-ı zihn ü dirayettir. Kaldı ki, işbu usul-i mukarrere-i adliyye karada vuku bulan muharebelerde her vakit dikkatle imtisal olunması layık ve sezâvâr olduğu halde, deryada vukua gelen harb u seferde bunlara kat'an ve katibeten riayet ve itibar yoktur. Nitekim muharebe-i bahriyeden meram-ı asli, a'dâ tarafında mevcut olan esbab-ı gınâ vü servetin zevali ve memâlik-i saire ile merbut bulunan rişte-i ticaretlerinin inhilali olduğuna binaen muharebe-i bahriyede cenk sefineleri

şöyle dursun, tüccar gemilerinin ve mahmul bulundukları cemî-i emvâl u emtianın dahi zabt edilmesi reva ve şayeste görüldükten başka, bu maksudun suhuletle istihsali zımnında devletçe memur bulunan donanma amiralinin fermanlarına itaat u imtisal ve ahz u kabzına zafer-yab olacakları ganaimden bir cüz-i muayyeni mîrî tarafına teslim ve irsal etmek şartıyla birtakım korsanların nehb ve garete tayin kılınması maddesi bayağı cevaz-dâde bulunmuştur.

14. Teshir ve yağma tarikiyle zabt ve tasarruf kılınan emlak ve emvâle dair cari olan hukuk-ı mülkiyet beyanındadır

Beyana hacet olmadığı üzere, bilâd-ı a'dâyı feth u teshire muvaffak olmuş olan bir hükümdar-ı sahib-i iktidarın ol memleket inân-ı hükümetini ele alarak zabt ve tesviyesi lazım gelen umûru istiklal-i tâmla tesviye ve idareye mezun olduğu derkâr ise de memleket-i mezburenin hükümdar-ı sabıkı, izhar-ı adem-i memnuniyetle mülk-i peder-mandesinin tekrar pençe-i meksubiyetine isticlâbı zımnında husumete muvâzabet edeceği bedîdâr olmaktan nâşî, o misillü memleketin mademki hükümdar-ı sabıkı tarafından resmen ve alenen hükümdar-ı galibe ita ve ihalesi icra olunmaya, hükümdar-ı galibin mülk-i helalinden madud olamayacağı ve fekat hükümdar-ı sabıkı bu babda olan hukukundan külliye el çeker veyahut tekrar zabt ve teshirine asla kudret ve kuvveti kalmadığı tebeyyün eyler ise o takdirde hükümdar-ı galibe âdeten ve kanunen ait ve mensup olacağı varest-i kayd-ı tezkardır. Binaen alâ-zalik öyle bir memleketin ber-minval-i meşruh hükümdar-ı galibin memâlikine resmen ve alenen daha zam ve ilhakı icra olunmazdan evvel, meksubiyeti hakkında sair devletler ile bir gûne muahede akdine mübaşeret ve belki hodbehod bey u fûruhtuna cesaret kılınması mugayir-i kaide-i dâd u adalet olmağın, şayet devletlerden bir devlet ol hususa itibar etmeyerek, yani hükümdar-ı sabıkının istifasına muntazır olmayarak memleket-i meftuhanın derakap iştirasına ibtidar edecek olursa bu gûne muamele-i gayr-ı layıkasından hasıl olan avâkıb-ı kerîheyi hah u nâ-hah kendisine nispet etmeğe mecbur ve diğer tarafından ol suretle fûruht olunan memleketin hükümdar-ı sabıkı birden bire kuvvet-i cedide ile memleket-i mezbureyi tekrar dest-i tasarrufuna idhal ve iade edecek olursa mazeret-i kamile ile mazur olacağı müselle-i erbab-ı şuurdur. Eğer nehb ve garet kılınan emvâl-i müteharrike, yani eyâdî-i nâsta tedavülü kabul ed[il]en emtia u eşya-yı muhtelifenin ahz u nehbine destres olan eşhasın yedlerinde ne zaman mal-ı helal addolunacakları sual ve istihbar olunur ise “Bu hususa dair bazı usul-i mukarrerenin vaz ve tayini lazım gelmiş olup ez-an cümle emr-i ceng ü cidale müdahaleden mücanebet ederek meskenlerinde zaviye-nişin-i âram u istirahat olan ahalinin emvâl ve eşyası bir vakit mazhar-ı garet kılınmamak ve bizzat ibraz-ı mukavemete kalkışmış olan kimselerin ellerinden ahz olunan eşya ise bunların nehb olundukları andan yirmi dört saat geçtiği halde mutasarrıfları bulunan eşhasa kanunen ait ve mensup olarak diğere gerek bey u fûruht ve gerek terk ve ihdâ olunması caiz olmak ve kezalik muharebe-i bahriye esnasında zabt ve girift olunan sefineler ve mahmul bulundukları şeyler zabt ve girift olundukları andan müddet-i mezbure güzerân eylediği ve alelhusus kendileri bî-teraf

bulunan bir devletin limanına idhal kılındığı gibi mal-ı helal addolunmak vacip idiği maddeleri mukarrer olmuştur.” deyu cevaba mübaderet olunur.

15. Esna-yı muharebede akd u rabtı mutad olan muahedelerle bazı zevâta verilegelen pasaport ve izinnameler beyanındadır

Tariften müstağni olduğu vechile gerek tesviyesi lazım gelen bazı mevâdd-ı harbiye ve gerek esna-yı muharebede zuhur eden halât-ı gayr-ı memuleye dair aralık aralık birbirleriyle mahsus muahedeler akdetmek hususu muharip bulunan devletlerin âdât-ı zaruriyelerden ise de bu makule muahedât-ı harbiyenin akd u tensikine salahiyet ve mezuniyet, bayağı başbuğların rey ve iradesine müteallik bir keyfiyet olarak ağleb-i zamanda hükümdarlar tarafından te’kid ve tasdik olunmadıklarından başka, meal ve mündericatı mücerred mevâdd-ı harbiyeye râci’ birtakım şürût-ı muvakkateden ibaret ve devam-ı salahiyetleri ise fekat bir müddet-i muvakkateye münhasır idiğünden bunların muharebe-i cariyenin hitam ve tekmlinden sonra kat’ân ve katibeten mer’î ve muteber tutulmayacakları bedîhî ve hüveydâdır ve herkesin malumu olduğu vechile muharebe hılâlinde tarik-i iyâb u zehâb mesdud ve eyyâm-ı sulhte beyne’n-nâs derkâr olan hüsn-i ülfet ü ihtilat o sırada mefkud bulunduğu binaen gerek emr-i müzakere vü muharebenin teshiline ve gerek bazı zevât için esbab-ı emniyet vü himayet istihsaline medar olacak bazı vesâit-i mahsusa icat ve ihtira olunmak lazım gelmiştir ki, bunlardan biri *pasaportlar* ve biri dahi *izinnameler*, yani memleketinde bulunan eşhasın serbestçe gelip gitmesi tecviz buyurulmak ricasını havi tezkirelerdir. Bunlardan evvelkiler [*pasaportlar*] her kim olur ise olsun ehl-i ırz bulunan cemî-i zevâta verildiği halde, sonrakiler [*izinnameler*] fekat ashab-ı cürm ü töhmet misillü gidip gelmeleri hatırlı olan eşhasa ita olunmaktadır. İşbu izinnameler, ita kılınan şahsın nam ve şöhretini şâmil ve ne tarafa gideceği ve oralarda ne yapacağı hususlarının ifadesini müştamil olarak evrak-ı mezkurenin tebdil veya âhar bir fert üzerine nakl u tahvili kabul etmemeleri ve ihraç ve ita etmiş olan başbuğun hayat ve memarından kat-ı nazar, derûnunda mastûr ve muharrer olan müddet-i muvakkate-i muayyene inkıza etmedikçe kemal-i itimada layık ve sezâvâr tutulmaları umûr-ı vacibeden bulunmuştur.

16. A’dâ ile muhabere talebinin onlara ne vechile izhar ve ilan olunduğu beyanındadır

Tarafeyn-i muhasımeyn birbirleriyle bazı mevâdd-ı harbiyeye dair muhabere ve belki bir hususa mütedair akd-i muahedeye râgıb oldukları halde, keyfiyeti gerek tahrirât-ı mahtume takribiyle yekdiğerine ihbar ve inbâ ve gerek düşman ordusu tarafına gönderdikleri mahsus mübaşirler marifetiyle lisanen ifade ve inha ettirebilecekleri derkâr ise de kirâren zikrolunduğu üzere hengâm-ı muharebede tarik-i iyâb u zehâb mesdud ve eyyâm-ı musalahada beyne’n-nâs cari olan hüsn-i ülfet ü ihtilat mefkud ve bu sebeple düşman ordusu tarafına gönderilen ol gûne mektuplar ve mübaşirlerin esna-yı râhta zabt ve girift birle menzil-i maksuda vusûlden men olacağı meşhud olduğundan bu babda kefil-i emniyet olacak mahsus âdemler nasb ve tayini lazım gelmiş ve bu âdemlere

ilm-i politika ıstılahınca *parlamentar*, yani *muhabereci* namı ıtlak olunmuştur. İşte suret-i memuriyeti tarif olunan böyle bir muhabereci, ağleb-i halde tablzen ve zurnazen taifesinden intihap olunup bu âdem, a'dânın ordusu etrafında hırâset üzere bulunan karakollardan birine takarrüb ettiği halde, elinde bulunan tabl ya zurna vesâtatıyla vürudunu bi'l-ihbar hamil bulunduğu tahrirâtı takdim veya maiyetinde gelmiş olan mübaşirin serasker-i a'dâ ile müzakereye memur idiğünü ifade ve tefhim eder. Badehu ol vechile teklif olunan müzakereye ol canibden dahi muvafakat olunduğunu müş'ir serasker-i a'dâ tarafından haber gelirse gözleri bağlanarak yanında olan mübaşir ile beraber serasker-i a'dânın menzilgâhına getirilir ve müzakere tekmilinden sonra ikisi tekrar geldikleri suretle ordu dairesinden ihraç olunur. İşte o hılâlde gerek muhabereciye ve gerek maiyetinde olan mübaşire zerre miktarı zarar getirilmemek ve fekat serasker-i a'dâ tarafından kabul olunmayacağı ifham ve avdeti babında üç defa ibram olunur da yine avdet etmez ise ol halde cebren ve kerhen ordugah dairesinden tard ve ib'âd kılınmak ve keزالik muharebe-i bahriyede direklerine beyaz bandıra takmış olan sefinelere *muhabereci gemileri* ıtlak olunmağın bu gûne sefinelerden biri li-eclî'l-müzakere a'dâ limanlarından bir limana veya iskeleye duhûle mail ve keyfiyeti bade'l-ilan ol taraftan dahi hüsn-i kabule nail olarak zikrolunan liman veya iskelede ikamet eder ise üzerine top atılmamak ve hakkında ez-her-çihet kaide-i mihman-nüvâziye riayet olunmak ve keza müzayaka-ı muhasaraya giriftar olan bir kale veya esna-yı kıtalde sakatlanan bir sefine tarafından eski sancakları yerine beyaz bayraklar rezk ve is'âdına ibtidar olunduğu ve keزالik meydan-ı kârzârda sabit-kadem olan birtakım asâkir hamil bulundukları silahları birden bire ilka etmekle teslimiyet izhar ettiği halde, istiman demek olan bu hareketin üzerine artık üzerlerine hücumdan feragat edilmek vacip ve müstahik idiğü hukuk-ı milel kaidesinde mastûr ve muharrerdir.

17. “Sofgard”²³ tabir olunan madde beyanındadır

A'dâya ait ve mensup bulunan bazı emlak ve emvâlin yağma ve târacdan hıfz-ı vikayesine medar olmak üzere gerek ita olunan muafnamelere ve gerek o sebepten dolayı nasb kılınan mahsus bekçilere ilm-i politika ıstılahınca *sofgard*, yani *medar-ı tahaffuz* ıtlak olunur ve zikrolunan muafnameler, mesela filan mahalde ceng ü cidalden mücanebet ve orada vaki emlak ve emvâli ahz u nehbden keff-i yed etmek fermanlarını havi kâffe-i asâkire hitaben başbuğ tarafından sâdır ve cari olan evrak-ı mastûreden ve bekçiler dahi muhafazası iktiza eden o mahalde nasb olunup ellerinde ruhsatnameler bulunan birtakım asâkir-i memureden ibarettir. Ol makule muafnamelerin hıfz u hırâset kılınacak olan mahallerde rezk kılınan mahsus direklere yapıştırılarak alenen ve zahiren inha ve ilam ve yine ol gûne bekçilerin mevcut bulundukları yerler ahalisi

²³ Bir bölgenin veya topluluğun saldırılardan ve yağmadan masun tutulup koruma altında bulunduğu anlamına gelen bu kavram, *Völkerrechts*'teki *salvegarden* kavramına karşılık olarak kullanmıştır (s. 241). Ayrıca Ottokar Schlehta, bu amaçla verilen *teminnamenin* Fransızca karşılığı olarak *Manuel de sauvegarde-patente* kavramını vermiştir (s. 343).

tarafından kifayet miktarı erzak itasıyla ez-her-cihet taltif ve ikram olunacağı şöyle dursun, ol güne hıfz u hırâset kılınan bir mevzi a'dâ tarafından feth u teshir olursa bile orada kâin bekçilerin bir vechile incitilmeyip emnen ve salimen orduları canibine avdetleri tecviz buyurulması lazım geldiği bedîhî ve hüveydâdır.

18. Teslimiyet maddesine dair olan muahedeler beyanındadır

Teslimiyet muahedesi lafzı ilm-i politikada şol ahidnameye ıtlak olunur ki, birtakım asker veya bir kale ve şehrin bir sebepten dolayı a'dânın eline teslim ve ihalesi icap eyledikde keyfiyete dair beyne't-arafeyn akd ve istibdal oluna. Nitekim mukavemetten âciz kalmış veya bir kale içinde giriftar-ı müzayaka-ı muhasara bulunmuş olan birtakım asâkir galebe ve zaferden kat-ı ümitle kendilerini a'dâya teslime karar vererek beyaz bayrak rekziyle azimetlerini izhar ve teslimiyetlerini ne türlü şürûta rabt ettikleri hususunu a'dânın başbuğu tarafına ilan ve ihbar ettiklerinin üzerine keyfiyet ol canibde dahi karîn-i kabul u icabet olursa arafeyn başbuğlarının ol maddeye dair mahsus bir ahidname tahrir ve imlasına ibtidar etmeleri âdât-ı kadime-i harbiyedendir. Bu vechile tahrir olunan ahidnamelere teslimiyet hususunun mevkuf bulunduğu şürûtun lafz-be-lafz derc olunması ve şürût-ı mezbure ise teslimiyet hususunun suret-i icra vü tesviyesiyle teslime kail olan asâkirin ahval-i âtiye ve emniyet-i zâtiye vü maliyelerine dair birtakım tayinât-ı mukteziyeden ibaret olarak her bâr kemal-i dikkatle mer'î ve muteber tutulması lazım geldiği erbabının malumudur.

19. Mütareke maddesi beyanındadır

Tarife hacet olmadığı üzere, umumen akd-i mütarekeden meram-ı asli, bir müddet-i muvakkate zarfında muharebeyi tatil olup işbu müddet-i kalîle yalnız birkaç günden veya birçok senelerden ibaret olageldiği misillü tatil-i ceng ü muhasamât hususu dahi devleteyn-i muhasimeteynin ya cemî-i memâlikine veya yalnız bir miktar mahallât-ı ma'hûdesine²⁴ münhasır olacağından mütareke maddesi, *mütareke-i gayr-ı medîde* ve *mütareke-i medîde* ve *mütareke-i umumiye* ve *mütareke-i münferide* namlarıyla dört kısma münkasım olur. İmdi bâlâda işar kılındığı vechile mütarekeden maksud, bir müddet için def-i şedâid-i cidal ve ref-i gavâil-i kıtal niyet-i hayriyesinden ibaret bulunduğu binaen devleteyn-i muhasimeteynin müddet-i mezbure zarfında birbirine îsâl-i zarar u hasarâtın mücanebet ve belki yekdiğeri hakkında merasim-i iltifat-sâzî vü mihman-nüvâziye riayet, velhasıl muharebeye alamet olacak her güne hareket-i cebriye irtikabından feragat eylemesi akd-i mütarekeye kail olan devletlerin ehemm-i zimmetleridir. Ancak arafeyn ordularına mensup ve müteallik birtakım neferât, devletlerinin rızasına muhalif olarak hodbehod harb u darba müdavemete cüret edecek olurlarsa bu keyfiyet mütarekenin nakz ve feshine sebep-i kâfi ittihaz olunamaz ise de hasarete duçar olan tarafın taraf-ı âhardan tarzıye-i münasibe talep etmesine illet bilineceği ve mütareke hılâlinde bir taraftan diğer tarafa âmed şüd eden zevât bir vechile

²⁴ 2. bs.: mahalline

rencide olunmayıp eğer mütarekenin müddeti güzerân ettikten sonra a'dâ tarafında bulunacak olurlarsa o surette mahbusen tutulup salıverilmemelerinin becâ olacağı maddelerine hukuk-ı milel kaidesince karar verilmiştir ve mütareke maddesine dair akdolunan muahede ahkâmının ne tarihten itibaren cari olacağı ve terk-i muhasamât hususunun ne zaman mer'î tutulacağı sual ve istifsar olunur ise “Mütareke ahkâmının ne vakitten itibaren mevki-i icraya konulacağı hususunun her bâr nakîr ü kıtmir tahkik ve tayinine dikkat ve bu babda ârâ-yı tarafeyn inzimamıyla karar verilen gün ve saatin derûn-ı ahidnameye kayd u dercine mübaderet kılınması Avrupa devletlerinin âdet-i kadimesi ise de mütarekenin ne zaman hitam-pezîr olacağı maddesinin ol mertebe nakîr ü kıtmir tahsisinden sarf-ı nazar olunarak ekser-i halde mütarekenin falan ay ve filan haftada nihayet bulacağı ve keyfiyetin kable'l-vuku yekdiğerine resmen inha olunacağı şartının lisanen zikr u beyanıyla kifayet olunduğu mücerrebâttandır.” deyu cevap verilir.

20. Muahedât-ı harbiyenin akd u rabtına had ve salahiyet kimin idiğı beyanındadır

Sebkat eden bendlerde tafsilen zikr u tarif kılınan muahedât-ı mütenevvia ve icraat-ı saire-i harbiyenin tanzim ve tertibine had ve salahiyet kimin olduğu sual ve istifsar olunur ise muahedât u icraat-ı mezburenin derece-i vüsat u vücutiyeti mütefâvit olduğu misillü, rabt ve idaresi hususunun dahi başka başka zevâtın uhde-i iktidarlarına ihale kılınması icabât-ı halden bulunmuştur. Bend 17'de işar olunduğu vechile bazı emlak u emvâl-i a'dânın nehb ve garetten muhafaza ve vikayesine medar olmak üzere verilegelen muafnameleri ita veya ol sebepten dolayı mahsus bekçiler nasb ve ibka ve keزالik teslimiyet ve mütareke maddelerine dair mahsus muahedeler akdiyle muktezalarını icra etmeğe had ve salahiyet bayağı binbaşı ve miralay misillü asâkir-i muntazama ve kumandasına memur bulunan birtakım zabitlerin uhde-i zimmetlerine muhavvel bulunmuş ise de teslimiyet maddesine dair akd kılınan bir muahede, eğer derci lazım gelen şürût-ı umumiyeden maada ahval-i politikaca tesiri derkâr olan bazı şürût-ı mühimmeyi dahi havi bulunacak olursa ol halde keyfiyetin devlet tarafına ihbar ve ilam olunup taraf-ı devletten kabul ve tasvip olunmadıkça muahede-i mezbureye aslen ve kat'an itibar olunmamak ve keزالik Bend 19'da ifade kılındığı üzere mütareke-i medîde veya mütareke-i umumiyeye makulesinden olan bir mütarekenin inikadı zamanında maddenin her bâr başbuğ tarafına arz ve inha birle ol canibden te'kid ve tasdik kılınması vacip olmak hususlarına hukuk-ı milel kaidesince karar verilmiştir.

21. İta-yı rehin maddesi beyanındadır

Cild-i evvelde zikr u işar olunduğu vechile kurûn-ı maziye beyne'd-devleteyn uhûd-ı milliye makulesinden bir muahedenin akd u tanzimine ibtidar olunduğu halde muahede-i mezburenin havi bulunduğu şürûtun layıkıyla icra ve ikmal olunacağını temin zımında akd-i muahedeye talip olan devleteynin birbirine pes-mân ve rehin

vermeleri âdâtta olup badehu esna-yı musalahada akdolunan muahedeleri ol suretle temin ve tasdik eylemekten içtinap olunmuş ise de muahedât-ı harbiyenin inikadı vukuunda âdet-i mersumenin ile'l-ân dikkat-i kamile ile mer'î tutulmakta idiğü erbab-ı vukûfun malumlarıdır. Esna-yı muharebede verilegelen pesmanlar devleteyn-i muhasımeteynin birbirine teslim ettikleri birtakım kılâ ve bıka'dan ibaret olarak bunlar temin olarak verilmiş oldukları muahedenin şürûtu tarafeynden icra ve ikmal olunduğu gibi bilâ-tehir yekdiğerine red ve irca olunmak ve zikrolunan rehinler ise her bâr âyân-ı memleket taifesinden intihap ve ihtiyar ve hasbe'l-hal ya rızaen ita veyahut cebren ahz ve ihzar olunarak beyne't-tarafeyn ma'kûd olan bir muahedenin layığıyla icra veya tarafeynden birinin medyun bulunduğu bazı mebâliğin vaktiyle eda veya a'dâ tarafına tisyar kılınan muhaberecilerin emnen ve salimen dostları canibine iade veya düşmanın pençe-i tasallutuna giriftar olan birtakım esirlere ol tarafta hüsn-i suretle muamele olunması misillü şeyleri temin etmek için ita kılınmakta olup bu babda kadın ve çocuk ve müsinn adamlar makulesi zevât rehin alınmamak ve haklarında kifayet miktarı maaş tedarikinde kusur olunmamak ve icrasına kefil bulundukları eşya-yı mezbure ber-vech-i dil-hâh ifa ve tesviye olunduğu gibi derakap sebilleri tahliye kılınmak ve bu rehinlerden biri esna-yı hapiste şayet vefat eder ise yerine âharı talep olunmamak ve beyandan müstağni olduğu üzere mezbur rehinlerin firara mail oldukları hissolunduğu surette haklarında şiddet gösterilerek zindana ilka ile kaçırılmamalarına dikkat olunması makul ve münasip ise de mademki irtikab-ı cinayet ile müstahak-ı ukubet olmayalar, zinhar zinhar katl u idam ettirilmemek maddelerine Avrupa devletleri indinde umumen riayet ve itibar olunmaktadır.

FASL-I SÂNÎ:
MUAVENE VE İMDAT ESBAHI TEDARİKİNİ MÜTEAHHİD OLAN
DÜVEL-İ MÜTTEFİKANIN AHVALİ BEYANINDADIR

22. Muavene ve imdat hususuna dair inikadî mutad olan envâ-ı muahedât beyanındadır

Beyne'd-devleteyn payidar olan mebânî-i sulh u ittifak rahnedâr olduğu, yani mezkur devletler birbiri aleyhine ref-i liva-yı ceng ü cidale karar verdiği halde muharebe hususuna müdahale, yani devleteyn-i müşarunileyhimadan biri hakkında taraftarlık gösterilerek esbab-ı muaveneti tedarik ve tesviye etmek maddesi her bir devletin menut-ı rey ü iradesi ve belki bu maddeye dair muahedât-ı sabıkası mevcut bulunduğu takdirde ayn-ı zimmet ü vacibesi olduğundan imdat ve iane maddesine dair akd u rabt olunagelen envâ-ı muahedâtın ber-vech-i âtî zikr u ta'dâdî lazım görünmüştür. Şöyle ki, evvela vukuu hakkında akd-i muahede ettikleri muharebenin muharebe-i tecavüziye veya muharebe-i tedâfüiye bulunduğuna göre onlara *muahede-i imdadiye-i tecavüziye* ve *muahede-i imdadiye-i tedâfüiye* ve sâniyen bu muahedeler ya her vakit ve her halde ve kim olur ise olsun her bir düşman hakkında mer'î ve muteber veya mücerred bir zaman-ı mev'ûd zarfında ve bir düşman-ı ma'hûde hakkında salih ve kârger olmak şartıyla akd u rabt olunduklarına nazaran onlara *muahede-i imdadiye-i umumiyeye* ve *muahede-i imdadiye-i münferide* ve sâlisen tedarik ve tehyiesi meşrut olan esbab-ı muavenetin keyfiyet ve kemmiyetine nazaran onlara *muahede-i iştirak bi'l-harp* ve *bayağı muahede-i imdadiye* ıtlak olunur ve mana-yı lafızdan tebeyyün eylediği vechile zikrolunan iştirak bi'l-harp muahedesinin inikadından meram, tarafeyn-i müteâhideynden biri bir düşman ile muharebeye âgâz eyledikde taraf-ı âharın evvel-emirde şirket ve murâfakat eylemesinden ibaret bulunmağın iştirak bi'l-harp maddesini deruhte etmiş olan öyle bir devletin lede'l-iktiza derakap kâffe-i asâkir-i mevcudesi ve bi'l-cümle kuvâ-yı mülkiye ve maliyesiyle ikmal-i esbab-ı harp u darba mübaderet etmeğe mecbur olacağı ve bi'l-akis bayağı bir muahede-i imdadiye akdine mübaşeret etmiş olan devletin techiz ve tehyiesine müteahhid bulunduğu mühimmat-ı harbiyenin ihzar ve irsaliyle kifayet ederek bizzat keşmekeş-i ceng ü cidale müdahaleden mücanebet eder ise mazur tutulacağı müsellemin erbab-ı vukûf u şuurdur.

23. Kaziyye-i ma'hûde maddesi beyanındadır

Erbabının malumu olduğu vechile iki devlet birbiriyle ta'dâd olunan muahedât-ı muhtelifeden bir muahedenin akdine azimet ettikleri sırada muahedenin icrası, yani matlub olan esbab-ı muavenetin techiz ve itası maddesini pîşinden beynlerinde tezekkür ettikleri bazı şürûta rabt etmeleri Avrupa devletlerinin âdât-ı kadimelerinden olmağla icra-yı muahedenin mevkuf bulunduğu ol şart-ı mahsusa ilm-i politikada *kaziyye-i ma'hûde* ıtlak olunur. İmdi ol suretle müteâhid bulunan devleteynden biri “Muahedemizin icrasının mevkufun-aleyhi olan kaziyye-i ma'hûde zuhur etmiştir.” deyu keyfiyeti devlet-i müttetikası canibine inha birle tarafından ahidce mev'ûd olan

esbab-ı muavenetin ikmalini talep ve iddia eyledikde, zikrolunan devlet-i müttefikanın keyfiyeti bade't-tahkik irsalini müteahhid bulunduğ u esbab-ı imdadiyenin bilâ-tehir techiz ve tehyesine mübaderet ve ahidnamede münderic olan şürût-ı muhtelifeye kemaliyle imtisal ve riayet etmeğ e mecburiyeti aş ıkar ise de talib-i muavenet olan devletin aç tığ ı muharebede kemal-i zulüm ve bî-dâdî-i rûnümâ veya kendisinin fart-ı zaaf u inkisarından dolayı ibraz-ı muavenete kudreti hüveydâ olduğ u surette matlub olan esbab-ı imdadiye irsalini bütün bütün diriğ etse bile kendisinin mazur tutulacığ ı ve keza bir devletin imdat ve iane etmek üzere kendileriyle akd-i muahede etmiş olduğ u iki devlet-i ecnebiye beyninde bir muharebe zuhur edecek olur ise devlet-i mezkurenin müdahaleden içtinap ederek devleteyn-i müşarunileyhima hakkında bî-tarafılık usulünü iltizam edebileceğ i ve fekat devleteyn-i müşarunileyhimadan biri ile akdeylediğ i muahdede ol keyfiyete mugayir bir şart-ı mahsus bulunduğ u veya biri ile muahede-i mezburenin inikadı hususu öteki devlet tarafından ika-ı muharebeye sebep ittihaz olduğ u takdirde, beriki devlete ber-minval-i meşrut imdat ve iane etmeyi müteahhid olmuş olacığ ı maddelerine hukuk-ı milel kaidesince karar verilmiştir.

24. Düvel-i müttefikanın birbirleri hakkında deruhte ettikleri zimem-i muhtelif beyanındadır

Bend 22'de ale't-tafsil iş ar ve ifade olduğ u üzere, imdat ve iane hususuna dair beyne'd-düvel akdolunagelen muahedeler, havi bulundukları şürût-ı muhtelifenin keyfiyet-i meal u mazmununa göre aksam-ı müteaddideye münkasim olduğ u misillü, akdetmiş olan devletlerin deruhte ettikleri zimmetlerin dahi baş ka baş ka mürettep ve muntazam olacakları bedîhî ve hüveydâdır. Evvela bend-i mezburda sureti tarif kılınıp *muahede-i iştirak bi'l-harp* tabir olunan muahedelerden bahsedelim. Bu makule bir muahede akdine mübaşeret eden devletler, muharebeye râci olan her bir hususta ittifak-ı ârâ ile amel ve hareket etmek üzere karar vermiş olmalarıyla şayet onlardan biri, âhar bir devletle muharebeye âğ âz eder ise sairleri dahi ol devlete muharebeyi ilan birle derakap muktedir oldukları mertebede esbab-ı harbiye ikmaline mübaderet ve umûr-ı harb u darbı gâh bir baş buğ un gerden-i himmetine ihale ve gâh bir gûne usule imtisal olunmak şartıyla münferiden nasb olunan iki üç baş buğ ların marifetiyle idare ettirerek beher-hal resm-i mergûb-ı ittifak-kârîye riayet ve düş mandan ahz olunan yağ ma ve ganimeti dahi beyne'l-asâkir tevzi ve taksim birle bu babda dahi kaide-i müsavata dikkat ve hodbehod mütareke ve musalaha maddelerine dair muahedeler akdinden mücanebet ve faraza onlardan bazıları hah u nâ-hah düş manla musalaha-ı münferide akdine mecbur olacak olursa ol halde hiç olmaz ise sair müttetikleri için birtakım imtiyazât tahsil ve haklarında ez-her-cihet gavâil-i ceng ü cidali teshil etmek babında sarf-ı mâ-hasal-ı sa'y ü himmet etmeğ i müteahhid olmaları hukuk-ı milel kaidesince mukarrerdir. *Bayağ ı muahede-i imdadiye* itlak olunan muahedelere gelince; bunların inikadından maksat, mahzâ miktar ve keyfiyeti muayyen birtakım esbab-ı imdadiye istihsalinden ibaret olduğ undan bu gûne bir muahede akdine mübaşeret etmiş olan devletlerin irsaline müteahhid bulundukları esbab-ı imdadiyeyi techiz ve tesyir ettiklerinden sonra bizzat emr-i harb

u darba müdahaleye kat'an ve katıbeten mecbur olmamaları hususuna kezalik hukuk-ı milîl kaidesince karar verilmiştir ve zikri sebkât eden esbab-ı muavenet, gâh birtakım asâkir-i mürettebe ve gâh bir miktar mühimmat-ı harbiyeden ibaret olup bu vechile gönderilen askerler dahi gâh mücerred bir müddet-i muvakkate zarfında imdat etmek şartıyla irsal ve gâh dahi kira tarikiyle talib-i muavenet olan devletin hizmetine idhal olunagelmışlerdir. O şart ile gönderilenlerin talib-i muavenet olan devlet tarafından ber-minval-i matlub imal ve istihdam olunur iken gerek vazifeleri ve gerek harb u darba lazım gelen mühimmat-ı sairelerinin devlet-i asliyeleri canibinden tedarik ve tehyie olunması ve beynlerinde zuhur eden davaların kendi zabitleri marifetiyle fasl ü tesviye kılınması ve esna-yı muharebede düşmandan ahz olunan yağma ve ganimetten onlara dahi muayyen miktarın itası ve muharebe üzere olan devlet-i mezkure a'dâ ile rabıta-bend-i musalaha olduğu halde kendilerinin derakap vatanları canibine irca ve iade kılınması vacip ve layık ve ber-siyak-ı meşruh kira tarikiyle muavenete muhtaç olan devletin hizmetine idhal olunan askerlerin dahi hizmetine dahil oldukları devlet hakkında merasim-i itaat-ı kamile ifasına müteahhid olmaları ve devlet-i mezkurenin asâkir-i asliyesi ne vechile muamele olunmakta iseler bunların dahi ol güne muameleye mazhar buyurulmaları ve vazife ve maaş-ı ruzmerre ve sair mühimmat-ı mukteziyeleri ol canibden verildikten başka, düşmandan ahz ettikleri ganimetten bir kısm-ı ma'hûd ile behredâr edilmeleri ve muavenet eden devlete verilecek olan mebâliğin dahi gâh def'aten ve tamamen ve gâh münasip taksitler ile eda olunarak vaktiyle ita kılınmaları muvafık-ı maslahat bulunmuştur. Kaldı ki, ezmân-ı salifede, belki tâ bu zamanlarda bile bazı devletler tebea-ı asliyelerinden asker yazmak maddesinden mücanebetle âhar bir memleketten ve bâhusus İsviçre ülkesinden kira tarikiyle asâkir celb ve ihzarını âdet etmiş olduklarından işbu maddeye dair dahi mahsus ahidnameler inikadı lazım gelmiş ve ol güne asâkir gâh devlet-i talibe tarafından gönderilen mübaşirler vesâtatıyla tahrir ve gâh irsaline müteahhid olan devletin sa'y ü ihtimamıyla tanzim ve tesyir olunup okyanusun öte yakasında mevcut veya âb u havasının fenalığından dolayı sıhhate kemal-i mazarratı meşhud olan mahallere gönderilmemek ve vatandaşları olup âhar bir devletin hizmetinde bulunan askerler üzerine sevk ve isra olunmamak ve general rütbesinden ednâ rütbede bulunan zabitleri kendilerinin inzıam-ı reyleriyle nasb ve intihap olunarak umûr-ı dahiliyeleri bunların marifetiyle idare ettirilmek mealinde birtakım şürûtu zikrolunan ahidnamelere derc ve ilhakı âdâtan bulunmuş idiğü tevârih-i harbiyeye aşına bulunanların malumudur.

25. Taraf-ı a'dâya nispetle düvel-i müttetikânın ahvali beyanındadır

Beyandan müstağni olduğu üzere, devletlerden bir devlet, âhar bir devlet-i ecnebiye ile ceng ü cidale mübaşeret eylediği halde zikrolunan devlet-i ecnebiye şöyle dursun, bunun şayet müttetikleri varsa onları dahi kendisine a'dâ şümâr ederek haklarında ez-her-cihet sût-i muamele suretini izhara mezun olduğu derkâr ise de aded-i a'dânın izdiyadi, mutlaka gavâil-i muharebenin imtidadını müstelzim olacağı zahir ve nümûdâr bulunduğundan ol maddenin bazı usul-i mukarrere-i mutedileye rabt olunması, yani

zikrolunan düvel-i müttetika hakkında mer'î tutulacak düsturu'l-amelin bunların akd etmiş oldukları muahedelerin keyfiyet-i meal u mazmununa tatbik kılınması lazım gelmiştir. Evvela Bend 22'de ifadesi sebkât eden muahede-i iştirak bi'l-harp makulesinden bir muahedenin akdine ibtidar eden, yani umûr-ı harb u darba râci olan maddelerde ittifak-ı ârâ kaidesine riayet etmeğe karar vermiş olan düvel-i müttetikadan bahsedelim. Bunlar muharebe hususuna nazaran devlet-i vâhide addolunarak içlerinden biri muharebeye âgâz eylediği gibi sairleri dahi düşman bilinip şiddet-i külliye ile muamele olunmak ve bayağı muahede-i imdadiye vesâtatıyla müttetif bulunan devletler ise zikrolunan muahedeyi muharebenin vukuundan mukaddem veya muahede-i tecavüziye olmak şartıyla akdetmiş oldukları halde kendileri her bâr a'dâ-yı adliye addolunarak eşedd-i muameleye sezâvâr tutulur iseler de bayağı muahede-i tedâfüiye akdiyle kifayet ve irsaline müteahhid bulundukları esbab-ı imdadiyenin tedarikinden maada her bir gûne hareket-i hasmiye ibrazından mücanebet ettikleri takdirde memleketleri hücum-ı mübârizândan vikaye olunup fakat esbab-ı imdadiye olmak üzere müttetikleri tarafına göndermiş oldukları askerler def ve izale kılınmak vacip ve müstahik idiği mevâddına hukuk-ı milel kaidesince karar verilmiştir. Ancak fî-zamâninâ-hâzâ zikri sebkât eden usul-i mutedileye muhalefet olunarak bir devletin bayağı bir muahede-i imdadiye-i tedâfüiye akdine kail olması bile gâh ü bîgâh sair devletlerden devlet-i mezkûre üzerine ref-i liva-yı muharebeye sebep ittihaz olunduğu ve kezaik devletlerden bir devlet, iki devlet-i ecnebiye arasında zuhura gelen muharebede bî-teraflık usulünü iltizama azimet edecek olsa tebea-ı asliyesini tarafeyn-i muhasımeinden birinin hizmetine duhûlden men ve belki öteden beri ol canibde hizmet-güzar bulunan kimesnelerini vatanları tarafına irca ve iade ettirmeğe müteahhid olacağı maddesine karar verildiği hususları erbab-ı vukûf indinde müsellemmâttandır.

FASL-I SÂLİS:
BÎ-TARAFLIK USULÜNÜ İLTİZAM EDEN DEVLETLERİN
AHVALİ BEYANINDADIR

26. Bî-taraflık usulü ne demek olduğu ve iltizamına had ve salahiyet kimin idiğü beyanındadır

Malum ola ki, devletlerden bir devlet, düvel-i sairenin birbirleriyle muharebe üzere bulundukları esnada daire-i sulh u rahatta payidar olduğu, yani gerek alenen bir gûne hareket-i düşmankârâne icrasından ve gerek sırren tarafeyn-i muhasımeynenden biri hakkına izhar-ı müsaadeden mücanebet etmeğe karar verdiği halde devlet-i müşarunileyhanın düvel-i saire-i mezkure hakkında iltizam eylediği bu kaide-i mergûbe-i sulhiyeye ilm-i politika ıstılahınca *bî-taraflık usulü* ıtlak olunur. Beyana hacet olmadığı vechile zikrolunan bî-taraflık usulünün iltizam ve adem-i iltizamı hususu fi'l-asl her bir devlet-i müstakillenin menut-ı rey ü iradesi ve diğer taraftan bir devlet bu usulü filhakika iltizam eylediği halde keyfiyete riayet, yani devlet-i mezkureyi bir vechile rencide etmekten ihtiraz eylemek düvel-i sairenin vacibe-i zimmeti ise de devletlerden bir devlet, âhar bir devlet-i cesîmenin mülhakatından madud veya kendisiyle âhar bir devlet beyninde öteden beri muahede-i imdadiye kabîlinden bir muahede mevcut bulunduğu takdirde devlet-i mezkurenin bî-taraflık usulünü iltizama kat'an mezun olmadığı, yani zikrolunan devlet-i cesîme veya devlet-i müttetika muharebeye âgâz ettiği gibi kendisi dahi hah u nâ-hah emr-i muharebede iştirak edip kâdir olduğu mertebede techiz-i esbab-ı muavenete müsâraat etmeği müteahhid olacağı maddesine hukuk-ı milîl kaidesince karar verilmiştir. Bir devletin bî-taraflık usulünü iltizam etmiş veya etmemiş olduğu hususunun layıkıyla zahire çıkarılması için devlet-i müşarunileyhanın hükümdarı bulunan zâtın mesâlih-i zâtiyesinden ve kendisinin düvel-i muharibeden birinin hükümdarıyla cari olan ülfet ü mahabbet-i mahsusasından kat-ı nazar, umumen devletin ahval-i külliyesine ve zikrolunan düvel-i muharibe hakkında mer'î tutmakta bulunduğu suret-i muamelesine dikkat ve müracaat eylemek lazım geldiği ve binâberin mesela iki memleket-i muhtelifenin hükümetiyle ser-efrâz olan bir hükümdarın memleketeyn-i mezbureteynenden birisi hakkında muharebeye ibtidar etmiş iken âharı hakkında bî-taraflık usulünü iltizam edebileceği ve kezalik bir hükümdar memleketi için bî-taraflık usulünü iltizam ettiği halde bizzat muharebeye dehalet veya hazine-i hassasının bezliyle düvel-i muharibeden birine muavenet edecek olursa gerek zâtının ve gerek familyasının sair devletler tarafından düşman addolunması sezâ ve layık ise de memleketine kat'an hücum olunmaması kaide-i adalete münasip ve mutabık idiğü erbab-ı politikanın ra'nâ malumlarıdır.

27. Bî-taraflık usulünün ne türlü kısımlara münkasım olabildiği beyanındadır

Malum ola ki, bî-taraflık usulü iltizam olunduğu vakt u hale göre on iki türlü kısma taksim olunmağı kabul eder. Şöyle ki, evvela iltizamı hususu devlet-i mültezimenin hüsn-i rey ü rızasına mebni veya zuhura gelen bazı halât-ı zaruriye muktezasına mübteni

bulunur ki buna *bî-tarafî-i ihtiyari* ve *bî-tarafî-i zaruri* ve sâniyen usul-i mezburenin bir devletten iltizam olunacağı hususu ya keyfiyet-i ahvalden anlaşılır veya beyannameler vesâtatıyla sair devletlere resmen ilanı icap etmiş olur ki buna da *bî-tarafî-i zımni* ve *bî-tarafî-i vazıhi* ve sâlisen zikrolunan usulün suret-i icrasında ya öteden beri cari bulunan kavâid-i kadimeye itibar veya bu keyfiyete dair mahsus ahidname akd u rabtına ibtidar olunur ki buna da *bî-tarafî-i tabii* ve *bî-tarafî-i ma'hûdî* ve râbian bî-taraflık maddesi fekat bir müddet-i muayyene-i muvakkate zarfında muteber olur veya devam-ı salahiyeti sinîn-i firâvan ve belki tâ nihayet-i zamana memdud ve müstemir bulunur ki buna da *bî-tarafî-i muvakkat* ve *bî-taraflık-ı gayr-ı muvakkat* ve hâmisen bî-taraflık usulü iltizamına mübaşeret etmiş olan devletin ya cemî-i memâlikine şâmil veya yalnız birkaç eyalâtını müştemil olur ki buna da *bî-tarafî-i umumi* ve *bî-tarafî-i münferidî* ve sâdisen bî-taraflık ya kâffe-i düvel hakkında muteber veya fekat tayin kılınan bazı devletlere münhasır olmak şartıyla iltizam olunur ki buna da *bî-tarafî-i kamili* ve *bî-tarafî-i gayr-ı kamili* ıtlak olunur.

28. Usul-i bî-tarafîyi iltizam etmiş olan devletlerin deruhte ettikleri zimem-i muhtelif beyanındadır

Bend 26'da muharrer ifadâtan tebeyyün eylediği üzere, bî-taraflık usulünü iltizam eden devletler, muharebe-i vakıaya müdahaleden, yani gerek zâten bir gûne hareket-ı hasmiye icrasından ve gerek düvel-i muhasımadan birine diğerlerden ziyade meyl ü müsaade izharından mücanebet etmeğe karar vermiş demek olmalarıyla tebea ve zîr-i destânını gerek düvel-i muharibenin hizmetine duhûlden ve gerek bir tarafça kâr ve faidesi derkâr olan maslahatların idaresini kabulden men etmeği müteahhid olduklarından başka, düvel-i muharibe hakkında muamele bi'l-müsavat kaidesine riayet ederek onlardan biri hakkında ne türlü imtiyazât ve muafiyâtı tecviz buyurmakta iseler sairlerini dahi o türlü imtiyazât ve muafiyâta mazhar etmeğe mecburdurlar. Fakat ol taraftan bî-taraflık usulüne mugayir bir hareket zuhur etmekle bu taraftan dahi o isâete mukabil isâet gösterilecek olur ise mazur tutulacakları ve kezalik düvel-i muharibenin mademki bî-taraflık usulünü iltizam etmiş olan bir devlet daire-i rahatta sabit-kadem olup mevâdd-ı mezburenin gereği gibi hıfz u vikayesine dikkat ede, ol devletin bî-taraflığı hususuna kamilen itibar ederek tebea ve ahalisini kande olur ise olsun her yerde hüsn-i muameleye mazhar etmeleri ve kezalik kendilerinin asâkiri bî-taraf bulunan devletin kalem-revinde vaki bir mahalde birbirlerine tesadüf edecek olurlarsa ceng ü kıtal münasib-i vakt u hal olsa bile ol devletin bî-taraflığına riayeten mahall-i mezkurda icra-yı harb u darbdan mücanebet etmeleri lazım geleceği erbab-ı vukûf indinde müsellemtandır.

29. Tebea-ı muhasimenin bî-taraf olan memleketten ihracı maddesi beyanındadır

Cild-i evvelde kirâren ifade olunduğu üzere, cyyâm-ı musalahada ecnebi kimesnelerin memlekete idhali ve memleketten ihracı maddesi her bir devletin bayağı vabeste-i

rey ü iradesi olduğu misillü, bî-taraflık usulünü iltizam etmiş olan devletlerin dahi memleketleri medâhilini sedd ü bend ederek düvel-i muharibe asâkir ve ahalisini duhûlden men etmeğe mezun olacakları bedîhî ve hüveydâdır. Binâberin bî-taraflık usulünü iltizam etmiş olan bir devletin memleketi arasından hodbehod asker sevk ve isra veya orada mahzenler ve alât-ı harbiye hıfzına mahsus binalar inşa veya ol canibde vaki kılâ ve büldâna muhafaza leşkeri sevk ve isra ettirmek hususları düvel-i muharibe hakkında eşedd-i memnuâtan ve belki devlet-i müşarunileyha ile bu babda ittifak edildiği halde bu husus devlet-i müşarunileyhanın iltizam etmiş olduğu usul-i bî-tarafının nakz ve feshini mucib keyfiyâttan addolunmakta ise de düvel-i muharibe askerlerinin âhar bir diyarda ahzına muvaffak oldukları ganimeti bî-taraf bulunan devletin memleketinde bey u fûruht etmeleri ve kezalik içlerinden bimar veya rehrev-i vadi-i firar olan kimesnelerin bilâ-istirhâs memleket-i mersumeye dahil olmaları mevâddi ekseriya tecviz buyurulmakta olduğu ve kezalik düvel-i muharibe askerlerinin “Bî-taraflık hususundan haberimiz yoktur.” demekle bahane-cûy-ı irtikab-ı mefsedet olamamaları için usul-i mezbureyi iltizam eden devletlerin gâh keyfiyetin beyanını müş’ir serhadlerde rekz ve talik kılınan ilannameler ve gâh sınırlarda nasb ve ikame olunan mahsus askerler vesâtatıyla bî-taraflığını resmen ve alenen ilan ve izhar etmekte bulunduğu mücerreb ve meşhurdur.

30. Düvel-i muharibe askerlerinin bî-taraf bulunan devlet memleketine idhali beyanındadır

Bend-i sabıkta ifade olunduğu üzere, düvel-i muharibe asâkir ve ahalisini memlekete duhûlden men ve ihraç etmek hususu misillü, asâkir ü ahali-i mersumeyi derûn-ı memlekete celb ve idhal eylemek maddesi dahi bî-taraflığı iltizam etmiş olan her bir devletin bayağı menut-ı rey ü iradesi olacağı derkâr ise de madde-i mezbureyi tecviz bi’d-defaat beyne’d-düvel münazarât zuhuruna ve belki mabeynlerinde münazaât-ı medîde îrasına sebep-i bâdî olmuş olduğundan el-haletü-hazihi duhûl maddesi, bazı düvelden külliyyen dirîğ ve bazısından dahi idhal kılınan asâkir-i ecnebiyenin orada karar etmeyip ancak mürur ve güzâr etmeleri şartıyla tecviz olunmakta idiği erbab-ı vukûfun malumudur ve düvel-i muharibenin birtakım asâkiri bî-taraf bulunan bir devletin memleketinden mürura ruhsat-yab olduğu halde memleket-i mezbureye kabl’ed-duhûl çend nefer rehin vermesi lazımeden olduğu gibi, serhadde vasıl olduğunda asâkir-i mevcude birkaç fırkalara taksim olunarak yanlarına miktar-ı kâfi asâkir-i belediye terfikiyle menzilden menzile sevk ve îsâl ve hamil bulundukları esliha ve sair mühimmat-ı harbiyeleri mahsus arabalara vaz birle orduları sıra irsal edilmesi vacip ve keza esna-yı râhta muhtaç oldukları zahireyi akça ile satın alıp ve umûr-ı askeriyelerini zabitleri marifetiyle ve kanunları muktezasınca idare edip şayet memleket-i mezbureden mürurları esnasında içlerinden bir nefer firar eder ise onu takip ve lede’t-tevkif tahkir ve tedib eylemeğe mezun iseler de ahaliden top ve barut makulesi mühimmat-ı harbiye iştira etmeleri hususunun tecviz buyurulmaması münasip idiği hukuk-ı milîl kitaplarında mastûr ve mübeyyendir. Kaldı ki kirâren zikr u ifade olunduğu

üzere, bî-tarafılık usulünü iltizam etmiş olan her bir devlet düvel-i muharibe hakkında kaide-i müsavata riayet, yani onlardan biri hakkında ne vechile muamele eder ise diğerleri hakkında dahi ol vechile amel ve hareket etmeği müteahhid ise de eğer düvel-i muharibeden biriyle mukaddema akdetmiş olduğu muahedât-ı mahsusaya veya öteden beri beynlerinde cari olan âdât-ı kadimeye binaen o devlet hakkında bazı imtiyazât tecviz ve izhar edecek olur ise bu hususun devlet-i müşarunileyhanın iltizam etmiş olduğu bî-tarafılık hususunu nakz ve nesh etmeyeceği ve fakat imtiyazât-ı mersumenin emr-i muharebeye kemal-i nüfuzu tahakkuk edecek olursa husus-ı mezkurun sair devletler tarafından devlet-i müşarunileyha ile kat-ı rişte-i musalahaya sebeb-i kâfi ittihaz olunabileceği bedîhiyâtandır.

31. Usul-i bî-tarafîyi iltizam etmiş olan devletlerin ahalisi ve bunların emlak ve emvâl hakkında ne gûne düsturu'l-amel mer'î tutulduğu beyanındadır

Defaatle zikr u işar olunduğu üzere, devletlerden bir devlet, sair devletler beyninde tahaddüs eden muharebeye nazaran bî-tarafılık usulünü iltizama azimet eyledikde sahihan bî-tarafılığa riayet, yani düvel-i muharibenin ahvaline müdahaleden mücanebet etmeği müteahhid olduğu misillü, bi'l-akis devlet-i müşarunileyhanın tebea ve ahalisi dahi düvel-i muharibenin memâlikinde serbestçe âmed şüd edebilip zinhar zinhar rehin alınmamaları ve mal-ı eman makulesi tekalifin itasıyla rencide olunmamaları, velhasıl bir vechile tekdir kılınmamaları lazım idiğü bedîhiyâtandır. Zikrolunan tebea ve ahalinin mal ü menâlleri hakkında ne gûne düsturu'l-amele itibar olunduğu sual ve istihbar olunur ise “Bu babda emvâl-i gayr-ı müteharrike, yani emlak-ı mevcude ile emvâl-i müteharrike, yani eyâdî-i nâsta tedavül eden eşyanın fark ve temyiz kılınması lazım gelip eğer emlak ise mevcut bulundukları memleketin mülhakat-ı tabiiyesinden ve sahipleri bulunan kimesneler bu cihette memleket-i mezburenin ahali-i asliyesinden add ü şümâr olunmalarıyla emlak-ı saireye nispetle bir gûne imtiyaza mazhar edilmemeleri fi'l-asl reva ve şayeste ise de sahiplerine muafnameler itasıyla mehmâ-emken esbab-ı emniyetleri istihsaline dikkat olunmak ve eğer zikrolunan emvâl-i müteharrike ise bir vakit ahz ve müsadere olunmamak ve kezalik bî-araf bulunan bir devletin gerek cenk, gerek tüccar sefineleri düvel-i muharibenin limanlarında ikamet ettikleri halde tevkif olunmayıp rüsumat-ı melûfeden maada bir türlü resm talebiyle rencide kılınmamak maddelerine ber-muceb-i muahedât karar verilmiştir.” deyu cevap verilir.

32. Bî-araf bulunan devletlerin umûr-ı ticariyeleri hakkında cari olan bazı usul-i umumiye beyanındadır

Devletlerden bir devletin düvel-i saire beyninde zuhur eden ceng ü muharebeye nazaran bî-tarafılık usulünü iltizam eylemesi, devlet-i mezkurenin öteden beri düvel-i mezbure ile cari olan muamelat-ı ticariyesine sekte iras edip etmeyeceği sual ve istifsar olunur ise “Bu mesele Avrupa devletleri beyninde temdid-i mübahasâta sebep olarak bu ana değin layıkıyla hall u tesviye olunamamış ise de muharebe üzere olan devletler gerek tebea-ı asliyelerini ve gerek feth u teshir ettikleri memâlik-i ecnebiye ahalisini

düvel-i saire ahaliyle alışveriş edip ticaret eylemekten men etmeğe mezun oldukları halde, düvel-i sairenin ahval-i ticariyelerine müdahale, yani ol taraftan gelen tüccarı bilâ-sebep tevkif ve rencide etmeğe kendilerinin müstahik olmayacakları ve bi'l-akis bi-taraflık usulünü iltizam etmiş olan devletlerin derûn-ı memleketlerinde cari olan emr-i ticareti istiklal-i tâmla zabt ve idare edecekleri şöyle dursun, mademki düvel-i muharibe hakkında muamele bi'l-müsavat kaidesine riayet etmektedirler, bilâd-ı sairede dahi kemâfissabık esbab-ı ticaretlerinin istikmali hususuna muvâzabet edebilecekleri mukarrer bulunmuş ve keza emr-i ticaretin keyfiyet-i idaresine, yani ticaret maddesinin gerek bi-taraf bulunan devletin memleketinde ve gerek muharebe üzere olan devletlerin ülkelerinde ne suretle icra olunduğu dakikasına müracaat olundukda, bu babda mer'î tutulan düsturu'l-amel farklı olup düvel-i muharibe ahalisinin bi-taraf bulunan devletin memleketine azimet ve oralarda istedikleri emtianın ve belki top ve barut misillü mühimmat-ı harbiyenin bey u iştirasına mübaşeret etmeleri hususu her bâr tamamen ve kamilen tecviz buyurulmakta ise de bi-taraf bulunan bir devlet ahalisinin düvel-i muharibeden birinin ülkesinde veya tazyik ve muhasara olunan mahallerde geşt ü güzâr ve oralarda mühimmat-ı mezbure makulesi emtianın bey u fûruhtuna ibtidar eylemeleri maddesi her vakit memnuâtta ve belki bi-taraf bulunan devletin bu babda eli olduğu tahakkuk ettiği halde iltizam etmiş olduğu bi-taraflığın nakz ve feshini mucib keyfiyâtta addolunmuştur.” deyu redd-i cevaba mübaderet olunur. Binaen alâ-zalik düvel-i muharibe asâkirinin a'dâları memleketine idhal olunacak ol gûne mühimmat-ı harbiyenin ol canibe naklini her vechile men etmekten başka, esna-yı râhta ahz u zabtına muvaffak oldukları halde onları kabz ve yağma ve belki külliyyen itlafı lazım geldikde mahv ve ifnâ eylemeğe mezun olacakları erbab-ı vukûf indinde müsellemtandır.

33. “Bi-taraf gemi” lafzının hangi gemilere ıtlak olduğu ve bu gûne gemilerin ahz u zabtına had ve salahiyet kimin idiği beyanındadır

Cild-i evvelde kirâren ve mirâren zıkr u ifade olduğu üzere, okyanus tabir olunan bahr-i muhitin hiçbir devletin taht-ı hükümetinde olmadığı derkâr ve bu cihetle üzerinde âmed şüd etmek herkesin mahzâ menu-ı rey ü iradesi bir keyfiyet idiği bedîdâr ise de beyana hacet olmadığı vechile muharebe-i bahriye esnasında deryanın emniyet-i asliyesi mefkud, yani sefinelerin serbestçe geşt ü güzâr edemeyeceği meşhud bulunduğu binaen bi-taraflık usulünü iltizam eden devletlere ait olan gerek cenk, gerek tüccar sefinelerinin temin-i hıfzına medar olacak bazı kavâid-i münasibenin tayin-i beyanı ve bâhusus *bi-taraf* lafzı hangi gemilere ıtlak olunacağı hususunun tasdik ve ityanı lazım gelmiştir. Şöyle ki, usul-i bi-tarafiye iltizam etmiş olan bir devletin limanında ve kendi parasıyla inşa veya bundan akdem vesâtat-ı kanuniye ile âhar bir devlet tarafından iştirâ kılınıp reisiyle birtakım taifesi devlet-i mezkurenin ahali-i asliyesi kabîlinden bulunan her bir gemi bi-taraf makulesinden add ü şûmâr olunarak öyle bir gemi mademki bi-taraflık sıfatını iptal edecek hareket irtikabından içtinap ede, kat'an ve katibeten rencide olunmaması layık ve vacip idiği maddesine hukuk-ı

milel kaidesince karar verilmiştir. İşbu sıfat ile muttasıf bulunan bir sefine, sıfatının muktezasına mugayir bir hareket irtikabına ictisar eylediği halde hakkından gelmeğe, yani hamulesiyle beraber sefine-i mezbureyi zabt ve nehb etmeğe had ve salahiyet kimin idiği sual ve istihbar olunur ise “Düvel-i muharibenin gerek cenk sefineleri ve gerek patent itasıyla emr-i harb u darba memur edilmiş olan korsan gemileri zabt ve müsadereye mezun iseler de düvel-i gayr-ı müstakille tarafından verilen patentler ile işleyen korsan tekneleri ol babda müstesna olarak bî-taraf olan bir sefinenin ahz u zabtına müstahik olmadıklarından başka bunların bayağı hırsız teknelerinden add ü şümâr olunacakları mukarrerdir.” deyu redd-i cevap olunur.

34. Bî-taraf gemilerin hamil bulundukları emvâl ve emtiaya dair cari olan bazı usul-i umumiye beyanındadır

Bâlâda işar olunduğu üzere, bî-taraflık usulünü iltizam etmiş olan devletlerin düvel-i muharibe ile icra-yı emr-i ticarete mezun olup olmadıkları dakikası mertebe-i tahkike resîde olmadığı misillü, “Bî-taraf sefineler ile naklolunan düşman emtiasının ve bi’l-akis düşman sefâininde mevcut bulunan bî-taraf emvâlinin düvel-i muharibe gemileri tarafından ahz u nehb kılınması reva mıdır, değil midir?” meselesi dahi beyne’-d-düvel münazaât-ı medîde zuhuruna bâdî olarak tâ bu ana değin layıkıyla hall u tesviye olunamamıştır. Evvela bî-taraf sefineler ile naklolunan düşman emtiasının ahz u zabtı reva olup olmadığı dakikasından bahsedelim. Ezmân-ı sâlifede düvel-i muharibe gemilerinin esna-yı râhta usul-i bî-tarafiye iltizam etmiş olan bir devletin sefinesine tesadüf ettikleri halde, sefine-i mezbureyi bade’t-taharri içinde düşman malı bulacak olurlarsa ahz u zabt etmeğe mezun oldukları derkâr bulunmuş ise de badehu beyne’l-milel hüsn-i ülfet ü ihtilat hasıl ve ticaret-i bahriye maddesi dahi bi’l-imtidad mertebe-i kemale vasıl oldukda, zikrolunan taharri hususundan umûr-ı ticariyeye hâlel-i külli târî olacağı tebeyyün ederek keyfiyetin başka bir hüsn-i kalıba ifrağı lazım gelmiş olmağla bî-taraf gemilerin her bâr serbestçe âmed şüd ederek içinde mevcut bulunan düşman emtiasının ol vechile zabtı reva olmamak üzere karar verilmiştir. “Düşman sefâininde mevcut bulunan bî-taraf emvâlinin ahz u nehb kılınması reva mıdır, değil midir?” dakikasına gelince; eyyâm-ı maziyyede sefâin-i düşmanın ahz u zabtıyla kifayet olunarak içinde bî-taraf emvâli var ise müsaderesinden keff-i yed olunagelmiş ise de giderek İngiltere Devleti kuvvet-i bahriyesi cihetiyle Avrupa’nın düvel-i sairesine tefevvuk gösterdikde semt-i mutaddan mücanebetle bî-taraf emvâlini dahi bilâ-istisna nehb ve yağma ettirmek hususunu âdet etmiş ve âdet-i mezbure tahminen otuz beş sene mukaddem²⁵ devlet-i müşarunileyha ile Fransa Devleti beyinde zuhur etmiş olan muharebe-i bahriyede dahi kemal-i dikkatle mer’î ve muteber tutulup badehu tekrar terk kılınmış idiği hususları ilm-i tarihe aşına bulunan zevâtın ra’nâ malumlarıdır.

²⁵ Napolyon Savaşları (1803-1815) kastedilmektedir (*Völkerrechts*, s. 306).

35. Mal-ı memnu beyanındadır

Sebkat eden bendlerde tafsilen zikr u işar olunduğu üzere, bî-taraflik usulünü iltizam eden devletlerin tebea ve ahalisi öteden beri cari olagelen umûr-ı ticariyelerinin esna-yı muharebede dahi icrasına mezun iseler de mühimmat-ı harbiye misillü bey'ı memnu olan emtia ve emvâlin düvel-i muharibe ülkelerinde fûruhtuna mübaşeret etmeleri kat'an ve katıbeten tecviz buyurulmayacağı hususuna karar verilmiş ve mal-ı memnu lafzı hangi türlü emvâle ıtlak olunmak ve işbu emvâlin keyfiyetine göre hakkında ne güne düsturu'l-amel mer'ı tutulmak vacip idiği maddelerinin tayin ve tahkikinde beyne'd-düvel bazı mertebe ihtilaf hasıl olmuş olmağla mevâdd-ı mezbureye ne vechile nizam verildiği hususunun burada tafsilen işarı lazımeden görülmüştür. Şöyle ki, ilm-i politika ıstılahınca *mal-ı memnu* üç türlü nevi olup bir nevine *mal-ı memnu-ı asli* ve diğerine *mal-ı memnu-ı gayr-ı asli* ve üçüncüye dahi *mal-ı memnu-ı vaki* ıtlak olunur. *Mal-ı memnu-ı asli* top ve tüfenk ve kılıç ve harbe ve mızrak ve barut ve kükürt ve at ve dizgin ve eyer ve çadır misillü emr-i harb u darbda ehemmi'l-istimal birtakım emtiayı müştemil olup bu güne emtianın bî-taraf olan devletler tarafından düvel-i muharibe canibine bey u fûruht edilmesi hiçbir vakit tecviz buyurulmadığı şöyle dursun, düvel-i muharibe askerlerinin eline geçtiği halde derakap ahz u nehb olunacağı; *mal-ı memnu-ı gayr-ı asli* dahi kereste ve ip ve katran ve demir ve kurşun ve bakır ve meskûk akça makulesi şeyler olup bunlar fi'l-asl mühimmat-ı harbiyeden madud olmadığı halde, esna-yı muharebede nef ve faidesi derkâr olan şeylerden olmağla bî-taraf olan bir sefinede bulundukda düvel-i muharibe sefâini tarafından hodbehod nehb ve yağma kılınmaları vacip değil ise de kıymeti bade't-tahkik ol taraftan ıstira olunmasının münasip idiği; *mal-ı memnu-ı vaki* dahi mekulat ve meşrubat misillü fi'l-asl emvâl-i memnuadan şümâr olunmayan ve fakat a'dânın onlara ziyadesiyle muhtaç oldukları tebeyyün eylediği halde, bey u fûruhtu tecviz buyurulmayan bazı emvâlden ibaret olmağın bu güne emvâlin mademki zaruret ilca etmeye, ahz u nehbinden içtinap olunarak yalnız mahall-i maksudlarına vusûlden men'ıyle iktifa kılınması lazım geldiği maddelerine hukuk-ı milîl kaidesince karar verilmiştir. Kaldı ki, İngiltere Devleti malik olduğu kuvvet-i bahriyesine iğtirâren öteden beri düvel-i sairede mevcut olan kuvâ-yı bahriyenin taklil ve taz'ifi kaydında olarak tahminen kırk sene mukaddem kendisiyle Fransa Devleti beyninde zuhur etmiş olan muharebat-ı bahriye-i mütemadiyede²⁶ denizde geşt ü güzâr eden bî-taraf gemileri kendi cenk sefineleri vesâtatıyla nakır [ü] kıtmir taharri ettirerek içinde mevcut bulunan emvâl ve emtianın bilâ-istisna memnu mal olmak bahanesiyle ahz u müsadere olunmasını tecviz eylemiş ise de bi'l-akıs bî-taraflik usulünü iltizam etmiş olan devletler, o güne tecavüzât-ı nâ-marziye vukuundan kat'an memnun olmayıp her vakit bâlâda işar kılınan emvâl-i memnua-ı asliyeden maada bir türlü emvâl ve emtianın mal-ı memnu addolunmamak iddiasında sabit-kadem oldukları hususu ilm-i tarih erbabının malumlarıdır.

²⁶ Fransız Devrim Savaşları (1792-1802) kastedilmektedir (*Völkerrechts*, s. 311).

36. Bî-taraf sefineler hakkında icra olunagelen taharri maddesi beyanındadır

Sebkat eden bendlerde işar kılındığı vechile beyne'd-devleteyn muharebe-i bahriye tahaddüs ettikde, işbu muharebeye nazaran bî-taraflık usulünü iltizam eden devletlerin sefineleri denizde kemâkân serbestçe âmed şüd ederek umûr-ı ticariyelerinin min-ba'd dahi icrasına mezun olacakları derkâr ise de zikrolunan sefinelerin tarafsızlıkları hususuna istinaden mal-ı memnu makulesi emvâl ve emtianın bey u fûruhtuyla iştigal edecekleri ve keza fi'l-asl taraf-ı a'dâya ait olan gemilerin bî-taraf bulunan devletin bayrağını rekz ve izhar birle düşmanlarını iğfal eyleyecekleri muhtemelâtan bulunduğundan icrası mümkün olan bu gûne tecavüzâtın indifâını mucib olacak bazı esbab-ı münasibenin tertibi lazım gelmiş ve bu cihetle muharebe-i bahriye hılâlinde denizde işleyen her bir tüccar teknesi esna-yı râhta düvel-i muharibenin bir cenk sefinesine veya harb u darba memur bir korsan teknesine tesadüf edecek olur ise tevkif ve taharri ettirilmesi tecviz olunacağı maddesine karar verilmiştir. Zikrolunan taharri maddesinin ne mahalde ve ne suretle icra olunageldiği sual ve istihbar olunur ise "Madde-i mezburenin gerek okyanusta ve gerek düvel-i muharibenin taht-ı hükümetinde bulunan her gûne denizlerde icra kılınması caiz ve münasip ise de bî-taraflık usulünü iltizam etmiş olan devletlerin kalem-rev-i bahrisinde geşt ü güzâr veya denize munsab olan bir nehre duhûl birle semt-i firarı ihtiyar eden sefinelerin ol taraflarda tevkif ve taharri edilmesi kat'an reva olmamağın irtikabına cüret eden korsan teknelerinin bayağı hırsız gemisi addolunarak zabt ve yağma olunabileceği ve madde-i mezburenin suret-i icrasına gelince; bî-taraf olan bir tüccar sefinesi, düvel-i muharibenin cenk gemilerinden bir gemiye tesadüf etmekle bu taraftan top endaht olunarak meks ve tevakkufa davet olundukda derakap tevakkuf edip cenk sefinesinin kapudanı veya zir-i kumandasında bulunan donanma zabitlerinden birkaç neferleri zikrolunan tüccar gemisi canibine azimet ve kapudanının elinde bulunan evrak u senedât-ı mukteziyeye müracaatla bî-taraflığı hususunun meydana ihracına mübaderet etmeğe müteahhid olacağı mevâddı beyne'd-düvel karar-yâfte olmuştur." deyu cevap verilir. Zikrolunan evrak u senedât-ı mukteziye, yani bî-taraflığı hususunun tahkik ve ispatına medar olmak üzere her bir gemide mevcut olması lazım gelen tahrirât-ı resmiyenin keyfiyet ve kemmiyetine dair beyne'd-düvel bazı mertebe ihtilaf olduğu ecilden onlardan cümlesinin bu mahalde işar ve ta'dâdından sarf-ı nazarla içlerinden ehem ve elzem olanların ber-vech-i âtî ifadesine ibtidar olunur. Şöyle ki, zikrolunan evraktan biri *patent*, yani sefinenin ne taraftan gelip ne canibe gittiği maddesinin tarifini havi varaka ve biri *mellâh defteri*, yani sefinenin reisiyle derûnunda hizmet eden eşhasın bî-taraflık usulünü iltizam etmiş olan bir devletin tebeasından oldukları hususunun beyanını muhtevi tezkire ve biri *sicilname*, yani sefinenin bî-taraf bulunan bir devletin limanında inşa veya bundan akdemce düşman tarafından gasp ve yağma veya vesâtat-ı kanuniye ile işтира olunduğu keyfiyatını şâmil şukka ve biri *mal defteri*, yani gerek sefinenin hamil bulunduğu emtia-i muhtelifenin kemmiyet ve keyfiyetini ve gerek fûruhtuna ibtidar eden eşhasın nam ve şöhetlerini müştamil bir kıta vesika ve

biri dahi *hamule tezkiresi*, yani zikrolunan mal defterinden bi'l-ihraç hamulenin neden ibaret idiğü keyfiyetini mübeyyin bir nemîka-ı resmiye olmağla bî-taraflık iddiasında bulunan bir gemide ta'dâd olunan evraktan biri eksik olduğı halde bî-taraflığına kat'an itibar olunmayacağı mukarrer bulunmuştur.

37. Bî-taraf sefinelerin zabt ve nehbî ne zaman caiz olduğı beyanındadır

Muharebe-i bahriyeye nazaran bî-taraflık usulünü iltizam etmiş olan devletlerin bandırası altında işleyen tüccar gemilerinin esna-yı râhta düvel-i muharibe cenk sefinelerinden birine tesadüf ettiklerinde taharri olunageldiğı ve işbu taharri maddesi ol makule tüccar gemilerinde mevcut olması lazım gelip ifadesi sebkât eden evrak-ı resmiyeye müracaat tarikiyle fiile çıkarılmakta idiğü hususları bâlâdaki bendlerde zikr u beyan olunmuştur. Tarife hacet olmadığı üzere, taharri olunacak olan bir geminin reisi zikrolunan evrak-ı mukteziyesini ibraz birle bî-taraflığı layıkıyla ispata muvaffak olduğı halde, taharri eden sefine-i harbiye kapudanının ol kadar ile kifayet, yani derakap sebilini tahliye ederek nakîr [ü] kıtmir cüst ü cûdan feragat etmeğı müteahhid olacağı derkâr ise de öyle bir geminin bî-taraflığı gereğı gibi meydana çıkarılmadığı ve bâ-husus evvela bâlâda işar kılınan evrak-ı mukteziyeden külliyyen mahrum veya mevcut bulunanlarının sahte olup veya düşman tarafından verildiğı meczum bulunduğı ve sâniyen evrak-ı mezbureye lede'l-müracaa keştî-i mersumun emvâl-i düşmanı veya emvâl-i memnuadan madud emtiayı hamil olduğı tahakkuk etmiş iken reisi emtia-i mezbureyi rızaen terk ve teslim etmediğı veya teslim kail oldu ise de çokluğundan naşı öteki sefineye nakli mümkün olmadığı ve sâlisen abluka altında bulunan bir liman ile ticaret veya buna memur olmaksızın hodbehod ol canibe azimet ettiğı ve râbian firara cüret veya hakkında taharri maddesinin icrasını adem-i tecvizle ceng ü taarruza cesaret eylediğı takdirlerde kapudan-ı müşarunileyhin keştî-i mezburu zabt ve nehb etmeğı mezun olacağı hususuna hukuk-ı milîl kaidesince karar verilmiştir. Ancak zikrolunan esbattan bir sebebe binaen bî-taraf gemilerin zabt kılınması maddesi umumen caiz görülmekte ise de öyle bir geminin zabt ve nehbine destres olan sefine-i harbiye kapudanı mezbur geminin reisi hakkında su-i muamele izharına mezun olmadığından başka, ahzına muvaffak olduğı cemî-i emvâl u emtiayı mahsus deftere bade't-terkim reis elinde bulunan mahzen anahtarlarının ve evrak-ı mahtumenin yalnız ahzıyla iktifa ettiğini müş'ir bir kıta temessük tanzimle ol canibe ita eylemesi layık ve münasip idiğü ve keza zabt olunan geminin mümkün ise sefine-i harbiyenin çıkmış olduğı limana ve hiç olmaz ise sefine-i mersumenin ait bulunduğı devlet iskelelerinden bir iskeleye sevk ve idhali lazım geldiğı erbab-ı vukûfun ra'nâ malumlarıdır.

38. Abluka maddesi beyanındadır

Kirâren zikr u ifade olunduğı üzere, bî-taraflık usulünü iltizam etmiş olan devletlerin sefineleri muharebe-i bahriye esnasında serbestçe geşt ü güzâr ederek öteden beri icra edegeldikleri umûr-ı ticaretlerinin kemâkân icra ve tesviyesine devam etmeğı mezun iseler de abluka altında olan limanlar canibine azimet ve orada bey u şîrâyâ dair kavil ve

karara mübaşeret etmeleri kat'an ve katıbeten tecviz buyurulmayacağı hususu öteden beri Avrupa devletleri indinde tasvip kılınmış olmağla abluka maddesi fi'l-asl neden ibaret idiğü ve bir mahalle "abluka altında" denilmek için ne gûne esbab-ı icbariye tertibi lazım geldiğü maddelerinin beyan ve tarifi münasip görülmüştür. Şöyle ki, ezmân-ı sabıkada bu maddeye dair akd u tanzim olunmuş olan muahedelere müracaatla malum olacağı üzere, ol zaman fekat derya sahilinde vaki bazı kale ve iskelelerin abluka kılınması tecviz olunduğundan başka, bir kale ve iskeleye "abluka olundu" denilmesi için birtakım cenk sefineleri veya top sıraları nasbıyla medhal ve mahreçleri sedd olunacak mertebede hıfz u hırâset ettirilmesi mukteziyattan ve bu cihetle bî-taraf olan gemiler ol canibe duhûlden men olunamadığı halde avdetleri vukuunda ahz u nehb olunmaması vacibâtan bulunmuş ve badehu Fransa Devleti'nin umûru muhtel olup İngiltere Devleti ol husustan dolayı devlet-i mezkûre ile muharebe-i bahriyeye ibtidar ettiğü vakitlerde, devlet-i müşarunileyha abluka maddesine dair bazı usul-i cedideyi iltizama azimet, yani abluka kılınacak bir iskelenin ber-siyak-ı meşruh hıfz u hırâset ettirilmesi lazım gelmeyip havalisinde bir iki cenk sefinesinin geşt ü güzâr ve belki abluka maddesini icra eden devletin keyfiyeti sair devletlere ihbar eylemesi bu babda kifayet eder deyu abluka hususunun bütün ülkeler üzerine tevsi ve ta'mîmine mübaşeret ve binaen alâ-zalik "Falan liman veya iskeleyi abluka altına aldım." deyu ihbar ve ilan ettiğü anda karib olsun, baid olsun ol canibden yana işlemekte bulunan sefain-i ecnebiyeyi bilâ-istisna gasp ve yağma ettirmeğe cesaret etmiş ise de bî-taraf bulunan devletler usul-i cedide-i mezbureden kat'an memnun olmayarak abluka maddesinin ol suretle ta'mîm ve tevsi'ine taarruzda bir vakit kusur etmeyip fekat bî-taraf olan gemilerin yalnız abluka olunan limanlar tarafına işledikleri halde zabt ve nehb olunması, velhasıl tahsil-i zafer ü nusrete bâdî olmayan ve yalnız ahval-i ticariyenin inhilal ve inkılabını müeddi bulunan tedabir-i nâ-marziyenin fiile çıkarılması hususlarının tecviz olunmasına karar vermiş oldukları ilm-i politikaya aşına bulunanların ra'nâ meczumlarıdır.

39. Esna-yı muharebede zabt olunan bî-taraf gemiler hakkında mer'î tutulan düsturu'l-amel beyanındadır

Sebkât eden bendlerde zıkr u ifade olunduğu üzere, düvel-i muharibenin cenk sefineleri, muharebe-i bahriye esnasında bî-taraflık usulünü iltizam etmiş olan bir devletin tüccar gemisine lede't-tesadüf hakkında taharri maddesini icra ve bî-taraflığı gereği gibi meydana çıkarılamaz ise onu cebren zabt ve yağma etmeğe mezun oldukları derkâr ise de ahz u zabt olunan öyle bir geminin mademki bir limana idhal ile keyfiyet-i ahz u zabtı mahsus hakimler marifetiyle teftiş ve tasdik olunmadıkça²⁷ ganimet şümâr olunmayacağı maddesine öteden beri beyne'd-düvel karar verilmiştir. Ahz u zabt kılınan bir geminin ganimet addolunup olunmaması hususuna dair iktiza eden muhakemeyi icraya had ve salahiyet kimin idiğü ve işbu muhakeme maddesi ne vechile icra olunageldiğü sual ve istihbar olunur ise "Ezmân-ı maziyyede muhakeme her bâr bî-taraf olan, yani zabt olunan geminin sahibi bulunan devletin zabitanı marifetiyle

²⁷ 2.bs.: olunmaya

icra olunagelmışken sonraları “el-müddei ittibe mahkemete’l-müddea-aleyh” kaide-i hükmiyesi müfâdinca ağleb-i halde muharebe üzere olan, yani mezbur geminin ahzına kalkışan cenk sefinesinin sahibi bulunan devlet zabıtânının uhde-i memuriyetine ihale kılınmıştır. Madde-i mersumenin suret-i icrasına gelince; ber-minval-i muharrer bî-taraf bir geminin zabtına destres olan sefine-i harbiyenin kapudanı devlet-i asliyesi limanlarından birine vasıl ve dahil olacak, keyfiyeti orada memur bulunan tersane kadısı tarafına ilan ve inha ve mezbur geminin reisi elinden aldığı²⁸ evrak ve senedâtı teslim ve ita eyledikde kadı, sefine-i mezbure canibine azimet ve hamulesini mühürleyip kemmiyet ve keyfiyetini dahi mahsus deftere kayd u tahrir ettikten sonra reis-i mezbur ile beraber sefine-i harbiye kapudanının sual ve istintakına mübaşeret eder. Eğer mezkur geminin bî-taraflığı meydana çıkar ise derakap sebilini tahliye ve bi’l-akis cürüm ve kabahati tahakkuk eder ise ganimet olduğunu ikrar ederek onu kapudan-ı mezkurun dest-i tasarrufuna teslim ve ihale etmeğe mezun olur ve keza ahz olunan öyle bir geminin bî-taraflığı ve taraftarlığı hususu hakikatiyle zahire ihraç olunamadığına binaen dava açılması lazım geldikde, sefine-i mezbure derûnunda bulunan hamulenin berâ-yı muhafaza münasip bir mahalde saklanması ve suhuletle bozulacak eşyadan bulunduğu halde bey u fûruht birle hasıl olan paraların tersanede hıfz kılınması vacip olduktan başka, dava fi’l-asl gemiye dair olmayarak hamil bulunduğu emtiaya mütedair olursa emtia-i mezburenin zabtıyla kifayet ve geminin bilâ-tevakkuf ıtlak ve tahliyesine mübaşeret olunması lazım gelir. Ol suretle icra olunan davanın masârıfını ita ve edaya tarafeynden hangisinin mecbur olduğu dakikasına gelince; bu makule davaların acele ile tesviye olunacak maslahatlardan olmadığı misillü masârıfı dahi külliyyetli olageldiği şöyle dursun, bâlâda zikrolunan öyle bir sefine hasbe’l-muhakeme ganimetten madud veya reisi bulunan şahıs davaya âgâz eder iken bî-taraflığı hususunun ispatı için icap eden evrak ve senedât zayi ve mefkud bulunduğu halde, reis-i mezkurun gemisini terk etmekten başka, dava masârıfını dahi eda etmesi vacip ve bi’l-akis mezbur geminin ahzına destres olmuş olan kapudan davayı zayi eylediği takdirde gerek dava masârıfını eda ve gerek reis-i mezkur tarafından talep kılınan tarziyeyi ikmal ve ifa eylemesi münasip olacağı mevâddına karar verilmiştir.” deyu ita-yı cevap olunur. Kaldı ki ber-minval-i meşruh bî-taraf bulunan bir gemiyi ahz u zabt etmiş olan sefine-i harbiyenin her bâr devlet-i asliyesi limanlarından bir limana duhûl birle ol canibde vaki mahkeme-i bahriye tarafından muhakeme olunması fi’l-asl vacibâtıtan ise de fırtına hasebiyle veya düşmandan havf olunduğu cihetle yoldan sapıp bî-taraf bulunan bir devletin limanına iltica eder ise oraya dahi duhûlü tecviz olunacağı ve kezalik ber-vech-i muharrer ganimet hususuna dair zuhur eden bir davanın tesviyesi iktiza eyledikde bu babda cari olan kavânin-i mahsusa-ı belediyeye kat’ân riayet olunmayarak mücerred beyne’d-düvel ma’kûd bulunan muahedât-ı sabıkanın meal ve mazmununa dikkat ve müracaat olunacağı mukarrer olduğundan ol gûne davaların her vakit ihtilafât-ı kesîre tahaddüsüne sebep olup suhuletle fasl ü tesviye olunamayacağı maddeleri erbab-ı vukûf indinde müsellemtandır.

²⁸ 2.bs.: alındığı

FASL-I RÂBİ: MUSALAHA MADDESİNE DAİR CARİ OLAN BAZI USUL-İ UMUMİYE BEYANINDADIR

40. Musalaha maddesinin suret-i inikadî beyanındadır

Beyana hacet olmadığı vechile muharebe üzere olan devletler, mesâib-i ceng ü cidali tahammülden bîzâr olarak birbirleriyle tecdid-i sulh u musalahaya karar verdikleri surette, keyfiyeti gerek bilâ-tavassut yekdiğerine inha ve gerek âhar bir devletin bu babda tavassutunu kabul ile niyetlerini işar ve inbâ edebildikleri misillü, umûr-ı musalahayı dahi iki vech üzere tesviye, yani ya münferiden yekdiğeri tarafına gönderdikleri murahhaslar veya bir mükaleme meclisi tertip birle orada hazır bulunan kendi elçileriyle düvel-i saire tarafından gönderilen mebuslar vesâtatıyla tanzim edegeldikleri bedîhiyâtandır. İmdi evvela musalaha maddesinin tez elden akdi siyakında düvel-i muharibeden irsal olunan murahhasların ahvalinden bahsedelim. Bu gûne murahhaslar mahall-i maksudlarına vasil oldukları gibi, kendilerinin hem orada memur bulunan umûr-ı hariciye nazırıyla musalaha maddesine dair müzakereye mezun ve hem de bayağı elçilere mahsus olan imtiyazât-ı mütenevvia ve bâhusus emniyet-i külliyeyle nail ve makrun olacakları mukarrer ise de ellerine itimatname verilmemekten başka, tesviye ve akdiyle mükellef bulundukları musalaha maddesi encâm-pezîr-i hüsn-i hitam olmazdan mukaddem düşman olan devletin huzuruna çıkmaları bir vakit tecviz buyurulmadığı ve mükaleme meclisine gelince; bu babda rabt ve zabtı iktiza eden bazı dekâyıkın, yani meclis-i mezburun ne zaman ve ne mahalde tecemmu edeceği ve orada hazır bulunacak zevâtın ne türlü iltifat ve imtiyazâta mazhar olup umûr-ı vakia tesviye ve idaresinde hangi usul ve düsturun mer'î ve muteber tutulacağı misillü hususâtın gereği gibi tahsis ve tayinine ibtidar olunduktan sonra düvel-i muharibenin mebusânıyla tavassut maddesini iltizam eden var ise o devletin ve davet olunan düvel-i sairenin elçileri bir mahall-i muayyende tecemmu edip musalahaya dair müzakerât-ı mukteziyelerine mübaşeret ederler. Müzakerât-ı mezbure gâh lisanen ve gâh tahriren icra olunup lisanen icra olunduğu halde hülasasının mahsus sicilnameye kayd u imla ve müzakere maddesinin ağıleb-i zaman mîrîye ait bir saray içinde ve bazen dahi nöbet ile elçilerin konaklarında ifa olunageldiği mücerrebâtandır. Kaldı ki, ezmân-ı maziyede öyle bir mükaleme meclisinin tertibi lazım geldikde, her bâr bî-taraflık usulünü iltizam etmiş olan bir devletin kalem-revinde vaki bir mahalde tecemmu edildiği âdât-ı mer'iyeden bulunmuş ise de muahharan âdât-ı²⁹ mezbureden sarf-ı nazarla zikrolunan mükaleme meclisleri gâh bî-taraf bulunan bir devletin kalem-revinde ve gâh dahi düvel-i muhasımadan birinin memleketinde icra olunageldiği ve bundan başka musalaha maddesi gâh ü bigâh bayağı sulha mâil olan hükümdarların birbirine tahrir ve tesyir ettikleri meveddetnameler mülâbesesiyle ve bazen dahi bir

²⁹ 2. bs.: âdet

mevzi-i muayyende tesadüf eden hükümdarân-ı müşarunileyhimin mülakat-ı zâtîyeleri takribiyle tez elden tesviye olunduğu keyfiyât-ı malumedendir.

41. Musalaha maddesine dair akdolunan muahedâtın envâi beyanındadır

Malum ola ki, musalaha maddesinin dört türlü nevi vardır. Şöyle ki, düvel-i muhasımanın birbiriyle akd u tensik ettikleri musalaha ya beynlerinde derkâr olan mâye-i ihtilafın külliye def ve izalesini veya muharebeye sebep olmuş olan ihtilafâtan yalnız bazısının bertaraf olmasını netice vereceğine ve keza ya muharebe üzere olan cem-i düvele şâmil veya onlardan fekat birtakımını müştemil bulunacağına nazaran *musalaha-ı kamile* ve *musalaha-ı takaddümiye* ve *musalaha-ı umumiye* ve *musalaha-ı münferide* namlarıyla tesmiye olunur. İmdi musalaha-ı takaddümiye namıyla akdolunan musalahalar, ber-vech-i meşruh ukde-i şikâkın bütün bütün hall u inkişafını müntic değil iseler de rişte-i ceng ü cidalin inkıtânını mucib ve ekseriya musalaha-ı kamile inikadını müstevcib olduklarından bunlar behemehal musalaha-ı adliye şümâr olunarak kemal-i riayet ü itibara şâyân ve sezavâr olurlar. Musalaha-ı kamile ise ekseriya musalaha-ı takaddümiye makulesinden bir ahidnameye mebni olarak ekser-i halde bununla beraber akdolunagelmıştır. Defaatle tecrübe olunduğu üzere, düvel-i muhasımadan ikisi temdid-i harb u darbdan feragat ettikleri gibi, sairleri dahi def-i muhasamâta râğb olageldiklerinden musalaha-ı münferide makulesi ahidnamelerin inikadı nevâdirdendir.

42. Musalaha maddesinin esası olan usul-i muhtelif beyanındadır

Ashab-ı vukûfun malumu olduğu vechile muharebe üzere bulunan devletler teccid-i mevâsik-i sulh u müsâlemeye karar verdikleri halde, ittifaklarını her vakit esas-ı adl ü dâd üzerine bina, yani musalahanameye kaydedecekleri şürût-ı mukteziyenin tertip ve tanzimi emrinde kifayet ve salahiyeti öteden beri mücerreb olan bir gûne usul-i adliye imtisal ve itina edegelmiş olmalarıyla usul-i mezburenin neden ibaret olduğu ve el-haletü-hazihi hangisine ziyadesiyle riayet kılındığı maddelerinin zıkr u işarı lazımeden görünmüştür. Şöyle ki, ezmân-ı maziyede musalaha maddesine dair bir muahede inikadı iktiza eyledikde gâh *status quo* usulüne riayet, yani muharebe vukuundan mukaddem düvel-i muhasımanın heyet-i mülkiye vü hükmiyesi ne vechile müretteb ve müşekkel ise bade'l-musalaha dahi aynı ol vechile müretteb ve müşekkel olmak hususuna dikkat olunmuş ve gâh dahi *uti possidetis* ıtlak olunan usule itibar, yani musalahanın hîn-i inikadında veya tarafeynin ittifakıyla taayyün olunan âhar bir müddette düvel-i muhasıma ne hal ve surette bulunmuş iseler bade'l-musalaha tekrar ol hal ve surete idhal ve iade olunmak maddesine karar verilmiş ise de muahharan zikrolunan usule mütâbaattan sarf-ı nazarla ekseriya *muavazene bi'l-ittifak* usulüne imtisal olunmuş, yani muharebeden hasıl olan kâr ve hasarın bade't-tahkik mukteza-yı adl ü insafa göre düvel-i muhasıma beyninde tevzi ve taksimine mübaderet olunagelmıştır ve beyandan müstağni olduğu vechile zikrolunan muvazene bi'l-ittifak usulünün fiile ihracı zımnında musalahaya kail olan devletlerin nöbetle meram ve matlublarını arz ve derpiş etmeleri lazımeden olmağla bu gûne matlubât-ı muhtelifenin irae ve

arızı musalahaya dair icra olunan müzakerâtın imtidadını müstelzim olacağından matlubât-ı mezburenin tarafeynden def'aten ve icâleten arz ve ibraz kılınması elyak ve enseb görülmüş olan mevâddandır.

43. Musalaha ahidnamelerine kayd u derc olunan mevâdd-ı muhtelif beyanındadır

Malum-ı hâss u âmm olduğu vechile musalaha maddesine dair akd u tanzim olunan ahidnameler havi bulundukları şürût-ı muhtelifenin miktar ve keyfiyetine göre mevâdd-ı müteaddideye taksim olunageldiği misillü, mevâdd-ı mezbure dahi gâh bayağı her bir ahidnameye derci lazım gelen bazı keyfiyât-ı umumiye-yi şâmil ve gâh kabul ve karara mebni olan birtakım şürût-ı mahsusayı müştemil bulunduğ u cihetle iki kısma inkisamı kabul ederek *mevâdd-ı umumiye* ve *mevâdd-ı mahsusa* namlarıyla tesmiye olunur. İşte mevâdd-ı umumiye tabir olunan mevâd, inikad-ı musalahanın sebep ve vesilesi ne olduğu ve akd u rabtına kimin nasb ve memur kılındığı ve düvel-i muhasımanın bünyâd-ı rahat u asayişleri ve bünyân-ı ticaretlerinin bir daha münhedim ve mütezil olmaması tarafeynin ahas-ı matlubu idiğ ü misillü hususları müş'ir bazı ifadât-ı umumiye-yi şâmil olup mevâdd-ı mahsusanın dahi zâten istihsal-i esbab-ı müsalemeye medar olacak tedabir-i mukteziyeden maada bir şeyi havi olmaması lazımeden ise de ekseriya zikrolunan tedabir-i mukteziyeden başka emr-i muharebeye kat'an râci olmayan birtakım tayinât-ı mülkiye-yi dahi müştemil bulunmuştur. Ezmân-ı sâlifede musalahaya dair bir ahidnamenin inikadı vukuunda öteden beri mevcut olan muahedâtta münderic bulunan mevâddı bir daha tasdik ve işbu tasdik hususunu mübeyyin derûn-ı ahidnameye bir madde-i mahsusa kayd u tenmik kılınması âdât-ı düveliyeden bulunmuş idiye de giderek ve bâhusus Fransa ülkesinde tuğyan-ı azîm zuhurundan tâ bu ana dek Avrupa devletlerinden ekserisinin âdet-i mezbureden mücanebet, yani zikrolunan tasdik hususunu derûn-ı ahidnamede işar ve tezkardan feragat eylediğ i ve keza mehâmm-ı politikaya dair olup setr ve ihfası münasip bulunan bazı mevâdd-ı hafiyenin ahidnameye ilhakı lazım geldikde, bu makule mevâddın derûn-ı ahidnameye tahrir olunmayarak lahika şeklinde mahsus bir varaka üzerine sebt ve tastir olunageldiğ i hususları erbab-ı vukûfun malumlarıdır.

44. Musalaha maddesi ne vechile ilan ve icra olduğ u beyanındadır

Bâlâda zikr u ifade olunduğ u vechile muharebe üzere olan devletler keşmekeş-i ceng ü cidalden mücanebetle akd-i musalahaya mübaşeret ettikleri halde tasdiknameleri yekdiğerine bade't-teslim keyfiyeti sair devletlere resmen ilan ve ihbar etmeleri âdât-ı kadime-i düveliyeden bulunmağın işbu ilan maddesi ekser-i halde ve bâhusus musalaha-ı münakidenin menfaat-i külliyesi derkâr bulunduğ u takdirde alay ve dârâtla icra olunageldiğ inden başka gâh ahidnamede münderic bulunan cemî-i mevâd lafz be-lafz beyan ve inha ve gâh dahi bayağı musalaha vukuu hususunun ifadesiyle iktifa olunduğ u ve fakat keyfiyetin cemî-i nâsa alelacele bildirilmesi muhalâtan olduğ una binaen bu babda bir müddet-i münasibe tayin ve tahsisi iktiza etmekle müddet-i mezbure ekseriya

Avrupa için altı hafta ve Amerika ile Afrika için altı ay ve Asya için bir sene tayin olunarak eğer müddet-i mezburenin mürur ve inkızasından sonra bir şey ahz ve yağma olunacak olursa bilâ-tazmin tarafeynin asâkirinden sahipleri tarafına red ve irca olunması hususuna karar verildiği mevâdd-ı malumedendir. Devleteyn-i muhasameteynin akd-i musalahaya ibtidar ettikleri ber-minval-i muharrer resmen ilan ve işar olundukda mukteza-yı musalahanın icrasına mübaderet, yani ahidnamenin müştemil bulunduğu şürûtnun mâil ve mazmununa göre amel ve hareket edilmesi tarafeynce ziyadesiyle mültezem bir keyfiyet olmağla eğer ber-muceb-i ahidname bazı kılâ ve bıkâ'ın tahliyesi veya bundan akdem tarafeynden teshir kılınan bir miktar arazi ve bilâdın yekdiğeri canibine red ve iadesi misillü icrası bazı mertebe müşkil olan maddelerin tesviyesi icap edecek olursa bunların musalaha ilanından akdemce müzakere kılınıp ne zaman ve ne minval üzere icra olunacakları tahkik ve tayin edilmesinin layık ve münasip idiği ve devletlerden bir devlet düvel-i saire ile bir musalaha ahidnamesi akd u tanzimine kail olur da şürût-ı ahdiye muktezasının icrasında râcil ve belki ikmal ve ifasından gafil bulunacak olursa bu husus ekser-i halde zikrolunan ahidnamenin nakz ve iptalini, yani teahüd etmiş olan düvel-i sairenin dahi şürût-ı mezbure ikmaline taarruzlarını müstelzim değil ise de her vakit devlet-i mezkurenin musalaha ahidnamesinden mahv ve izalesine sebeb-i kavi ittihaz olunabildiği erbab-ı vukûfun malumlarıdır.

Tâbi'-i kitap tarafından tenbih

İşbu lahikada coğrafyaya müteallik munderic bulunan mevâdd muahharan pek çok tebeddülata uğramış ise de tebdili münasip görmediğimizden alâ-halihi ibka eyledik.

LAHİKA

İşbu risalenin mukaddimesinde hâme-güzar-ı işar olduğu üzere devletlerin ahval-i dahiliyelerine dair bazı ifadât-ı mukteziyenin *Hukuk-ı Mîlel* kitabına zamm u ilavesi münasip görülmüş ise de Avrupa devletlerine dair bilinmesi lazım gelen mevâddın bundan mukaddem *Salname* unvanıyla Dersaadet'te tab ve ihraç kılınan kitapçe-i câmi'ü'l-faidede tafsilen bast u beyan olunması buna hacet bırakmamış olduğundan düvel-i sairenin ahvalini mübeyyin olan işbu defter-i muhtasarın sebt ü tastiriyle kifayet olunmuştur.

ASYA DEVLETLERİ BEYANINDADIR

Çin Devleti

İşbu devletin taht-ı hükümetinde bulunan memalik-i vâsianın sathı üç yüz yirmi beş bin murabba coğrafya mili ve nüfusu iki yüz milyon ve varidâtı altı milyon bin dört yüz kese olup memleketi on sekiz eyalâtta ve ordusu asâkir-i gayr-ı mürettebe ile beraber bir milyon yüz kırk bin neferden ibarettir. Hükümeti saltanat-ı gayr-ı mukayyede usulünde ve mezhebi iki türlü tariki müştemil bir nev putperestliktir. Ziraat ve felâhat maddesine fevka'l-gaye riayet ve itibar olunur.

Turan Memleketi

Bu memleketin otuz dört bin mil-i murabba sathı ve dört milyon beş yüz bin nüfusu ve iki yüz elli bin kadar harb u darba kâdir neferâtı ve tahminen iki yüz on bin kese varidâtı olup dokuz hanlığa ve nice nice emlak-ı sagireye münkasimdir. Ahalisi hayme-nişin birtakım kabâilden ibaret olarak nizam ve hükümetten haberleri bile yoktur.

Acem Devleti

Memleketin sathı yirmi üç bin murabba mil ve nüfusu tahminen on milyon ve varidâtı altı yüz bin kese olup ordusu yirmi bin asâkir-i muntazama ve yüz altmış bin neferât-ı gayr-ı mürettebeden ibarettir. Memleketi on bir eyalât ile birtakım hanlıklara münkasim ve suret-i hükümeti saltanat-ı gayr-ı mukayyede usulünde olup ahalisinden ekserisi Rafîzî ve bazısı ateşperest ve bazısı dahi Yezidî'dir.

Afganistan Devleti

Memleketin on iki bin murabba mil sathı ve yedi milyon nüfusu ve üç yüz altmış bin kese varidâtı ve üç yüz bin cengaver âdemi olup Kabil ve Kandehar ve Herat ve Sistan nam dört türlü müstakil hükümetler ile birkaç hanlıktan ibarettir. Suret-i hükümeti hüsn-i intizamdan hâlî olup ahalisinin ekserisi Müslümandır.

Belucistan

İşbu memleketin on bin kadar murabba mil sathı ve iki milyon nüfusu ve yüz elli bin erbab-ı muharebe ricali olup yedi serdarlıktan mürekkebdır. Ahalisinin ekserisi Müslüman olup bazısı felâhat ve bazısı dahi ticaretle meşguldür.

Arabistan

Yemen ve Maskat ve Hicaz memâlikiyle nice nice sahârî vü mevâzı'-ı vâsiâyı şâmil olup sathı altmış bin murabba mil ve aded-i nüfusu iki milyondur. Ahalisi Arap ve Türk ve Türkmen milletlerinden ibaret olarak ekserisi Müslüman ve bazısı dahi Yahudî'dir. Memleketin bir parçası Devlet-i Aliyye'nin zîr-i sâye-i hükümetinde ve bir kıtası meşâyih-i kabâilin eyâdî-i tasarrufunda ve bir kısmı dahi Aden şehrinin kalem-reviyle İngilizlerin elindedir.

Sind [Hint] Devleti

İngiltere Devleti'nin Hindistan'da vaki Agra ve Kandayeş [Khandesh] ve Melve eyaletleri meyanında olup bin sekiz yüz altmış murabba mil sathı ve dört milyon nüfusu ve yirmi bin kadar asâkiri ve üç yüz bin kese varidâtı vardır. Ahalisi Müslüman ve putperestten mürekkebdır olup felâhata meyl ü rağbet ve *maharaja* namında bir hükümdarın fermanına itaat ederler.

Lahor Devleti

Sekiz bin murabba mil sathı ve sekiz milyon nüfusu ve seksen bin cengaver ve şecî asâkiri ve dört yüz elli bin kese varidâtı olup ahalisi Sikh namıyla meşhur olan taifeden olarak İslam ile putperestlik karışık bir mezhebe itibar ve tuhaf şallar ve sair kumaşlar imalıyla kesb-i servet ü yesâr ederler. İşbu memleketin inân-ı hükümeti fi'l-asl hükümdar-ı vâhidin destine muhavvel ise de hükümdar-ı mezkurun emir ve iradesini icra, serdarlarının ittifakına ve mebusân-ı milletten mürekkeb bir meclisin inzimam-ı reyine merbut olmağa suret-i hükümetine saltanat-ı mukayyede ıtlak olunmak münasıptır.

Nepal Devleti

Sathı iki bin beş yüz murabba mil ve aded-i nüfusu iki milyon beş yüz bin ve varidâtı yüz bin kese ve asâkiri on yedi bin ve eyalâtı dokuz olup hükümdarının unvanı *racadır*. Ahalisinden ekserisi putperest olarak hububat ve safran ve kereste ve edviye ve deri misillü şeylerin bey u fûruhtuyla meşguldür. Âyân-ı memleketin umûr-ı hükümete nüfuzları vardır.

Birman Devleti

On iki bin murabba mil sathı ve üç milyon yedi yüz bin nüfusu ve yüz seksen bin kese varidâtı ve otuz beş bin kadar leşkeri vardır. Ahalisi putperest olup ihrac-ı maden ve imal-ı harîr sanatlarına vâkıf ve aşınadırlar. İşbu memleket Birma ve Pegu ve Martaban ve Laos-ı Birman eyaletleriyle birkaç cizye-gûzar kişverlerden ibaret olup Buvanam (?) hükümdarının hükümetçe istiklal-i kamili vardır.

Siyam İmparatorluğu

Hindistan-ı garbî³⁰ semtinde vaki olup on bir bin mil-i murabba sathı ve üç milyon altı yüz bin nüfusu ve iki yüz kırk bin kese varidâtı ve otuz bin kadar mürettep asâkiri vardır. Hükümeti gayr-ı mukayyede ve hükümdarlarının suret-i tetâbuu âbâ an ced usulünde olup ahalisi Buda namıyla meşhur sanemin usul-i mezhebiyesine riayet ve şeker ve zamk ve tenge³¹ ve piring ve kürk ve fildişi misillü şeyler bey u fûruhtuyla ticaret ederler.

Annam İmparatorluğu

On üç bin murabba mil sathı ve on iki milyon nüfusu ve beş yüz kırk bin kese varidâtı ve doksan bin asâkiri vardır. Ahalisinden ekserisi bâlâda zikrolunan Buda mezhebine tâbi iken imparator ile devletin erkân ve vükelası Konfüze [Konfüçyüs]

³⁰ Siyam ülkesi, iki baskıda da Hindistan'ın batısında gösterilmiş olmakla birlikte bu ülke, Hindistan'ın doğusunda Hindiçin olarak adlandırılan bölgede bulunmaktadır.

³¹ Madeni para imali.

nam şahsın usul-i diniyesine itibar ederler. İmparator kemal-i istiklal ile icra-yı lazime-i hükümet edip evladı içinden halefini ihtiyar eder. Ancak eyalâtın zabîtanı, avam-ı nâsın inzîmam-ı rey ü ittîfakıyla nasb ve tayin olunur. Memleket yedi eyalete münkasımdır.

Yapan [Japon] İmparatorluğu

On beş bin murabba mil sathı ve yirmi beş milyon nüfusu ve bir milyon sekiz yüz altmış bin kese varidâtı ve yüz yirmi bin muntazam asâkiri vardır. İşbu devletin inân-ı hükümeti *dairi*³² ve *kubo*³³ namlarında iki hükümdarın elinde olup onlardan biri mevâdd-ı mezhebiye ve biri umûr-ı mülkiye zabt ve idaresiyle meşguldür ve memleket üç büyük ve üç küçük cezirelerden ibaret olup ahalisi zikri sebkât eden Buda mezhebinden maada birtakım mezâhibe riayet ve bakır ve kâfur ve fağfur ve harîr makulesi emvâl ile ticaret ederler.

Sumatra Ceziresi

İşbu cezirenin Hollanda Devleti'nin orada vaki emlakiyle beraber sekiz bin murabba mil sathı ve yedi milyon beş bin nüfusu ve beş büyük ve nice nice küçük hükümdarları vardır. Ahalisi Malay ve Rejang nam iki milletten ibaret olarak ötekileri Müslüman ve berikileri putperest olup fülful ve zâmk ve mum ve kâfur ve altın ve Hindistan'da ziyadesiyle makbul olan kuş yuvalarıyla ticaret ederler.

Borneo Ceziresi

Hollanda Devleti'nin orada vaki emlakiyle beraber on bir bin üç yüz murabba mil sathı ve Müslüman ve putperestten mürekkeb dört milyon nüfusu olup birtakım küçük devletlere münkasımdır.

Avrupa Devletlerinin Asya'da Vaki Emlaki

İngiltere Devleti'nin Hindistan'da vaki memâlik-i vâsiasıyla beraber sekiz yüz elli beş bin altı yüz yirmi iki murabba mil sathı ve dört yüz otuz üç milyon beş yüz yetmiş dört bin nüfusu vardır.

SÂNİYEN AFRİKA DEVLETLERİ BEYANINDADIR

Habeş Devleti

On beş bin murabba mil sathı ve beş milyon nüfusu vardır. İnân-ı hükümeti *necaşi* nam hükümdarın dest-i iktidarına muhavvel bulunmuş iken memleketin münkasım

³² Kutsal bir kişiliği olan Japon imparatoruna (tennō) *dairi* de denilmekteydi. Cyril H. Powles, "The Myth of the Two Emperors: A Study in Misunderstanding", *Pacific Historical Review*, 37/1, February 1968, s. 41.

³³ Devlet yönetiminden sorumlu olan *şoguna kubo* da denilmekteydi. Powles, "The Myth of the Two Emperors: A Study in Misunderstanding", s. 47.

bulunduğu eyalât-ı muhtelifenin muhafızları giderek semt-i inkıyat u mutavaat-kârîden huruç birle ahvallerini hodbehod rüyet ve idareye kalkışmış olduklarından el-haletü-hazihi hükümdarın nam-ı hükümetten başka kat'an kuvvet ve nüfuzu kalmamış olduğu mesmudur. Memleket-i mezburenin ahalisinden ekserisi din-i İsevî'nin bir fer'i olan Kıpt mezhebine tâbi olarak umûr-ı mezhebiyelerinde Mısır-ı Kahire'de mukim patriğin emir ve fermanlarına itaat ve bir kısmı dahi kavm-i Yahud'dan olup sair Yahudilerin mezhebinden bazı mertebe farklı bir güne usul-i mahsusaya riayet ederler.

Mağrib Devleti

On dört bin murabba mil sathı ve sekiz milyon beş yüz bin nüfusu ve yüz sekiz bin keseden ziyade varidâtı ve asâkir-i hâssa ile beraber yirmi bin leşkeri vardır. İnân-ı hükümeti bir hâkimin elinde olup eyaletleri *halife* lakabıyla müsemma muhafızlar marifetiyle idare olunur. Ahalisinden ekserisi Müslümandır. Bunlar kemal-i taassupları hasebiyle Yahudi ve Nasârâ'nın limanlar ve iskelelerden başka bir yerde meks ve ikametini tecviz etmeyip pamuk ve yağ ve mum ve hububat ve hayvanat ve zamk ve deri makulesi mevâddın bey u fûruhtuyla meşguldürler.

Bilâd-ı Sudan

Kırk bin murabba mil sathı ve on altı milyon kadar nüfusu olup on büyük ve hesaba gelmez nice nice küçük hükümetlerden ibarettir. Ahalisinden birtakımı Müslüman ve birtakımı dahi din ve hükümetten mahrum bir gûruh-ı nâdân olup altın ve esir ve fildişi ve gergedan kemiği ve devekuşu tüyleri ve zamk ve abanoz ve sandal³⁴ misillü eşya ile ticaret ederler.

Madagaskar Ceziresi

Dokuz bin sekiz yüz murabba mil sathı ve dört milyon kadar nüfusu vardır. İnân-ı hükümeti akd u hall-i umûr hususunda mutlak ve müstakil bir kraliçenin müsellemler-i dest-i iktidarı olup ahalisinden ekserisi putperesttir. Şeker ve kahve ve tütün ve pamuk ve tuz ve altın ile ticaret ederler.

Avrupa Devletlerinin Afrika Kıtasında Vaki Emlaki

Bunlardan bazısı karada ve bazısı adalarda vaki olup karadakilerin kırk dört bin seksen üç mil-i murabba sathı ve altı milyon yetmiş bin nüfusu ve berikilerin beş yüz doksan iki mil-i murabba sathı ve sekiz yüz elli bin kadar ahali vardır.

³⁴ Bir tür ipek veya saten kumaş. James W. Redhouse, *A Turkish and English Lexicon*, Beirut, Librairie du Liban, 1987, s. 1186.

SÂLİSEN AMERİKA DEVLETLERİ BEYANINDADIR

İttihadiye-i Amerika

İttihadiye-i Amerika tabir olunan memâlik-i müctemia yirmi yedi cemâhîr-i müstakille ile beş eyalâtın mürekkeb bir cumhur-ı cesîm olup yüz on altı bin üç yüz elli murabba mil sathı ve on sekiz milyon yüz seksen bin nüfusu ve bir milyon beş yüz bin keseden ziyade varidâtı ve dört yüz kırk bin kese deynleri ve redif ile beraber tahminen yüz bin beş yüz müretteb askeri vardır. Ahalisinin ekserisi Protestan ve sekiz yüz bini Katolik ve on beş bini Yahudi olup sairleri din-i İsevî'nin fûruundan olarak başka başka on altı türlü mezâhibe tâbidir. Cumhur-ı mezburun suret-i hükûmeti ise bin iki yüz bir [1787] senesinde cemâhîr-i müşarunileyhin birbirleriyle akdetmiş oldukları ahidname³⁵ hükmünce onlardan her biri iki müsteşar ile ahalisinin kesret ve kemmiyetine göre birtakım mebuslar ihtiyar ve makarr-ı hükûmetleri olan Washington şehri tarafına irsal ederek orada senede bir kere tertip ve teşkil kılınan meclise ihzar etmeği müteahhid olmağla meclis-i mezkurda içlerinden bir reisü'l-meclis ile beş nefer katip intihap edilip bunlar kalıb-ı intizama ifrağ olunduktan sonra vaz-ı kavânin ve akd-i uhûd ve darb-ı sikke misillü levazım-ı mülkiyeyi velhasıl icrası icap eden umûr-ı dahiliye vü hariciyeyi idareye³⁶ mezun ve müstahik olmaları hususuna [karar] verilmiştir. Cemâhîr-i mezkurenin ahval-i dahiliyelerine dair bilinmesi lazım gelen mevâddın cetvel-i âtîde zikr u imlasına ibtidar kılındı.

Esâmi-i Cemâhir ve Eyalât	Sath-ı Mil-i Murabba-ı İngiliz	Nüfus ³⁷	Aded-i Mebusân
Maine	30945	501793	8
New Hampshire	9653	284573	5
Massachusetts	8554	737699	12
Rhode Island	1580	108830	2
Connecticut	4724	309978 ³⁸	6
Vermont	10237	291948	5
New York	47163	2428061	40
New Jersey	8528	373306	6
Pennsylvania	45954	1764033	28
Delaware	2120	78085	1
Maryland	11317	469232	8

³⁵ Amerika Birleşik Devletleri Anayasası kastedilmektedir.

³⁶ 2. bs.: umûr-ı dahiliye vü hariciyeyi idareyi idareye

³⁷ *Hukuk-ı Mîlel* in 1. ve 2. baskılarında verilen nüfus bilgilerinin bir kısmı hatalıdır. Ottokar Schlecth'nın 1840 tarihli nüfus sayımı verilerini esas alarak hazırladığı tablodaki hatalar tashih edilmiştir. Nüfus verileri için bkz. *The Seventh Census of the United States: 1850*, Washington, Robert Armstrong, Public Printer, 1853, s. ix.

³⁸ 1. ve 2. bs.: 109979

Esâmi-i Cemâhir ve Eyalât	Sath-ı Mil-i Murabba-ı İngiliz	Nüfus ³⁷	Aded-i Mebusân
Virginia	67300	1239797	21
Karolina-yı Şimalî	52942	753419	13
Karolina-yı Cenubî	27950	594398	9
Georgia	61450	691396	9
Alabama	52750	590756	5
Mississippi	48550	375651	2
Louisiana	49169	352411	3
Tennessee	40200	869215	13
Kentucky	40325	779828	13
Ohio	40150	1519467	19
Indiana	35093	685866	7
Illinois	56160	476183	3
Missouri	66973	383702	2
Arkansas	45155	97574	1
Michigan	38968	212267	1
Teksas	257600	180000	Meçhul
Florida Eyaleti	55135	54477	“
Wisconsin Eyaleti	186200	30945	“
Iowa Eyaleti	120000	43112	“
Kolumbiya Eyaleti [Bölgesi; Washington]	100	43702	“
Oregon Eyaleti	250000	13294	“

Meksiko Cumhuriyeti

Kırk altı bin altı yüz seksen beş murabba coğrafya mili sathı ve yedi milyon sekiz yüz bin nüfusu ve altı yüz bin kese varidâtı ve altı yüz on sekiz bin kese borcu ve yirmi beş bin nâ-müretteb asâkiri olup ahâlisinin ekserisi Katolik mezhebine tâbidir. Devlet-i mezkure mukaddema İttihâdiye-i Cermanya mesabesinde müteaddid düvel-i müstakilleden ibaret iken bin iki yüz elli bir [1835] senesinde zikrolunan düvel-i münferide silmi-istiklal ve istibdattan nüzul ile cümlesinin cumhur-ı vâhid kalıbına ifrâğ ve mebusân-ı milletten mürekkeb bir meclisin marifetiyle idare olunmak üzere yirmi bir eyalâta taksim kılınmış idiğü ve el-haletü-hazihi cumhur-ı mezkur ile İttihâdiye-i Amerika devlet-i cesîmesi beyninde ihtilaf-ı külli derkâr olmağla Meksiko'nun devlet-i müşarunileyhanın memâlik-i sairesine zamm u idhal olunacağı muhtemelâtan bulunduğü ahval-i âleme aşına bulunan zevâtın malumudur.

Amerika-yı Vustâ Memâlik-i Müctemiası

Guatemala ve Honduras ve Nikaragua ve El Salvador namlarıyla dört devletten ibaret olup dokuz bin altı yüz mil-i murabba sathı ve bir milyon dokuz yüz bin nüfusu ve tahminen altmış üç bin kese varidâtı ve kırk bin kese kadar borçları ve rediften başka üç bin müretteb asâkiri vardır. Ahâlisiyle ol taraflarda temekkün üzere olan

vahş kabilelerinden ekserisi Katolik olarak pamuk ve çivit ve tütün ve baharat ve şeker ve deri ve kahve ve altın misillü mevâdd-ı muhtelifi fûruhtuyla meşguldürler. Devlet-i mezkenin hükümeti cumhur usulünde olup inân-ı idaresi reisü'l-meclis ile bir nefer naib ve birkaç murahhas ve nice mebusân-ı milletten mürekkeb bir meclisin müselle-i dest-i ihtimamıdır.

Haiti Cumhuru

Bin üç yüz seksen beş murabba mil sathı ve dokuz yüz altmış bin nüfusu ve tahminen yüz yirmi bin kese varidâtı ve bir milyon iki yüz bin kese borcu ve rediften başka kırk beş bin müretteb asâkiri ve altı eyalâtı vardır. Ahalisinin ekseri Katolik iken bundan akdem Afrika canibinden celb olunan kölelerin evladı bulunmaları hasebiyle kıta-ı mezburenin bazı etrafında cari olan itikadât-ı batıla itibardan sakıt olmayıp inân-ı hükümeti reisü'l-meclis ile birkaç müsteşar ve sair mebusândan mürekkeb bir meclisin müfevvaz-ı dest-i ihtiyarıdır.

Kolombiya Memâlik-i Müctemiası

Devlet-i mezkure Granada-ı Cedide ve Venezuela ve Ekvador cemâhîr-i selâsesinden ibaret olup evvelkinin on bir bin altı yüz murabba mil sathı ve bir milyon yedi yüz bin nüfusu ve yedi bin asâkiri-i mürettebesi ve yüz bin kese varidâtı ve bir milyon yirmi bin kese borcu ve ikincisinin on dört bin üç yüz murabba mil sathı ve bir milyon nüfusu ve bir milyon iki yüz on sekiz bin kese borcu ve yedi yüz altmış dört bin kese varidâtı ve altı bin leşkeri ve üçüncüsünün on yedi bin beş yüz murabba mil sathı ve altı yüz bin nüfusu ve altı bin askeri vardır. Memâlik-i mezburenin suret-i hükümetleri ise zaman-ı sabıkta beynerinde ittihad-ı külli ve ittifak-ı kamîlî³⁹ ayan ve derkâr bulunmuş iken giderek muhadenetleri muhalefete mübeddel olmuş olmağla el-haletü-hazihi onlardan her biri cumhur-ı mutlak usulünde olarak başkaca müretteb ve mebusân-ı milletten mürekkeb bir meclisin marifetiyle idare olunmaktadır. Ahalisinin ekserisi Katolik iken mezâhib-i sairenin alenen ve zahiren icra ve ifası tecviz olunur.

Peru Cumhuru

Yirmi dört bin murabba mil sathı ve bir milyon yedi yüz bin nüfusu ve iki yüz kırk bin kese varidâtı ve tahminen yüz yirmi bin kese deyni ve rediften maada dokuz bin asâkiri-i muntazaması olup ahalisiyle ol taraflarda geşt ü güzâr üzere olan vahşilerden ekserisi Katolik'tir. Hükümeti fi'l-asl cumhuriyet usulünde ise de vaz-ı kanun maddesi başka ve infaz-ı kanun hususu başka kimselerin uhde-i memuriyetlerine muhavvel olarak vaz-ı kanun mebusân-ı milletten mürekkeb bir meclisin ve infaz hususu bunlardan nasb ve ihtiyar kılınan reisü'l-meclisin rey ve iradesine merbut ve vabestedir.

³⁹ 2. bs.: ittifak

Bolivya Cumhuriyeti

On dört bin altı yüz murabba mil sathı ve bir milyon nüfusu ve doksan bin kese varidâtı ve yüz otuz iki bin kese deyni ve dört bin kadar müretteb asâkiri olup altı eyalâta münkasımdır. İşbu devlet bin iki yüz elli beş [1839] senesine değin zikri sebkât eden Peru Cumhuriyetiyle beraber *protektör* nam bir zâtın taht-ı hükümetinde bulunmuş iken badehu cumhur-ı mezkur ile ceng ü cidal ve âhiru'l-emr ihrazu kasabî's-sebki istibdat ve istiklal etmiş olmağla el-haletü-hazihi umûr-ı mülkiyesi üç türlü küçük meclislerden mürekkeb büyük bir meclisin marifetiyle zabt ve idare olunur. Ahalisi Katolik'tir.

Şili Cumhuriyeti

Sekiz bin murabba mil sathı ve bir milyon yüz bin nüfusu ve doksan dokuz bin kese varidâtı ve tahminen üç yüz bin kese borcu ve rediften maada dokuz bin asâkir-i muntazaması olup on eyalâta münkasımdır. Hükümeti bâlâda tarif kılınan Peru Cumhuriyeti'nin hükümeti usulünde olmağla kuvvet-i vaz-ı kanun mebusân-ı milletten mürekkeb bir meclisin ve kuvvet-i infaz-ı kanun meclis-i mezkur azasının ittifak-ı ârâsıyla nasb ve tayin olunan bir zâtın dest-i iktidarına müsellemler ve mufavvezdir. Ahalisinin ekserisi Katolik olup envâ-ı maâdin ü hububat bey'ile ticaret ederler.

La Plata Memâlik-i Müctemiası

Otuz bin murabba mil sathı ve iki milyon nüfusu ve doksan bin kese varidâtı ve bir milyon seksen bin kese borcu ve on iki bin hazır askeri olup on dört küçük devletlerden ibarettir. Hükümeti cumhuriyet usulünde olarak inân-ı idaresi *diktatör* nam bir zâtın taht-ı nezaretinde olmak üzere Buenos Aires şehrinde mukim düvel-i mezkure mebusânından mürekkeb bir meclisin dest-i iktidarına muhavveldir. Ahalisinin ekserisi Katolik ve zikrolunan Buenos Aires şehrinin seknesinden birtakımı Protestan ve memâlik-i mersumenin cenub semtinde vaki orman ve sahralarda temekkün üzere olan Hindlî⁴⁰ taifesinden bazı kabileler sureta Nasraniyeti kabul etmiş ise de filvaki putperest olup deri ve pamuk ve dühn⁴¹ ve boynuz misillü mevâddın bey u fûruhtuyla kesb-i maaş etmektedir.

Uruguay Cumhuriyeti

On bin murabba mil sathı ve üç yüz bin nüfusu ve yirmi bir bin kese varidâtı ve elli bir bin kese borcu ve rediften başka tahminen beş bin hazır asâkiri olup dokuz eyalâta münkasımdır. Hükümeti bâlâda zikrolunan Peru ve Şili cumhurlarının hükümetleri usulünde olmağla vaz-ı kanun hususu iki küçük meclislerden mürekkeb büyük bir meclisin ve infaz-ı kanun maddesi meclis-i mezbur azalarından nasb ve ihtiyar kılınan reisü'l-meclis ile kaymakamının eyâdî-i idaresine muhavveldir ve ahalisinin birtakımı orada tavattun etmiş olan İtalyan ve İngilizlerden ve birtakımı dahi Cermanya tarafından

⁴⁰ Yerli halk kastedilmektedir.

⁴¹ Merhem olarak kullanılan bir tür yağ. Redhouse, *A Turkish and English Lexicon*, s. 931.

celb olunan dihan makulesi neferâtan ibaret olup usul-i diniyeleri icrasında âzâdî-i kamile naildirler.

Paraguay Cumhuriyeti

Yedi bin murabba mil sathı ve altı yüz bin nüfusu ve altmış bin kese varidâtı ve rediften başka tahminen beş bin asâkir-i muntazaması olup ahalisi Katolik'tir. Ancak işbu cumhurun hangi türlü eyalâta taksim olunduğu ve bundan akdem idaresi uhdesinde bulunan [José Gaspar Rodríguez de] Francia nam zâtın bin iki yüz elli altı [1840] senesinde vefat ettiği vakitten beri heyet-i ictimaiye-i hükümeti ne vechile intizam bulunduğu⁴² hususlarının istihbar ve tetkikinde her ne kadar bezl-i sa'y ü himmet olundu ise de gereği gibi istidlâ [mümkün] olmamıştır.

Brezilya İmparatorluğu

İşbu memleketin sathı yüz yirmi beş bin murabba mil ve nüfusu beş milyon iki yüz bin ve eyalâtı on sekiz olup varidâtı dört yüz altmış bin keseden ziyadeye ve borcu iki milyon dokuz bin altı yüz keseye ve ordusu redif ve hazır olmayan askerler ile beraber altı bin dört yüz yetmiş neferâta balıdır. Hükümeti bin iki yüz kırk altı [1831] senesinden beri saltanat-ı mukayyede ve hükümdarlarının nizam-ı tetâbuu âbâ an ced usulünde olarak imparatorunun icra-yı iradesi birtakım müsteşar ve mebusândan mürekkeb bir meclisin ittifak ve ittihadına mevkufluktan maada bin iki yüz elli beş [1840] senesinde eyalât-ı muhtelifenin ahval-i mahsusalarını rüyet etmek üzere âyân-ı bilâddan ibaret on sekiz meclis nasb ve teşkil olunmuştur. Ahalisinin ekserisi Katolik iken mezâhib-i sairinin icrası külliyyen tecviz olunur.

Avrupa Devletlerinin Amerika Kıtasında Vaki Emlaki

Bunların altı yüz altmış yedi bin yedi yüz doksan murabba mil sathı ve tahminen kırk dokuz milyon yirmi iki bin nüfusu vardır.

Malum ola ki coğrafya haritalarından tebeyyün eylediği üzere Asya ve Afrika ve Amerika kıtalarının bâlâda zikr u ta'dâd olunan düvel-i muhtelif kalem-revlerinden maada akvam-ı mütenevviyayı havi nice nice memalik-i vâsia ve miktarı hesaba gelmez düvel-i sagireyi müştemil olduğu derkâr ise de akvam-ı mersumeden bazısı sureti insan ve sîreti hayvan makulesi bir cins-i nâdân olarak bir güne hükümeti kabul etmemiş ve bazısı dahi taht-ı nizam u hükümete idhal olunmuş ise de politikaca matlub olan mertebe-i vüs' u nüfuza vasil olamamış olduklarından onların ahvali işardan sarf-ı nazar olunarak bu kadar ile iktifa olundu.

⁴² 2. bs.: bulunduğu

DİZİN

A

Abdülaziz (Sultan)	8, 9
Abdülmecid (Sultan)	13, 18, 31
abluka	23, 73, 113, 114
a'dâ-yı adliye	85-87, 93, 104
âdât-ı kadime	21, 32, 48, 62, 63, 70, 101, 108;
~i harbiye	98
âdât-ı melûfe-i müstahsene	64, 69
ahd-i kefalet	79
ahidname	35, 39, 43-45, 56, 60,
	62, 67, 75-80, 90, 91, 98, 99, 102, 103, 106,
	117-119
ahkam-ı belediye	49, 62, 71
ahkam-ı cezaiye	71, 72
ahkam-ı siyasiye-i belediye	49, 72
Ahmed Selahaddin	4
ahz u kabz	42, 95
ahz u nehb	95, 97, 110, 111, 114
akd-i misak	80
akd-i mütareke	98
akd-i uhûd	35, 76, 124
alamet ulağı	69
Ali Suavi	17, 18
Ali Şehbaz Efendi	3
amiral	95
aristokracya [aristokrasi]	38
ases	73
ashab-ı töhmet	73

Avrupa	60, 62, 81, 119;
~ devletleri / düveli	49,
	59, 73, 78, 87, 88, 90, 92, 93, 99,
	100, 101, 108, 110, 114, 118, 119;
~ Tuna Komisyonu (Europäische	
Donaukommission).....	8;
~-yı garbî	34
Avusturya	4-8,
	10-14, 16, 39, 45, 53, 60, 67, 74

B

bağy	85, 87
Bahr-i Baltık	52
Bahr-i Hindî	55
Bahr-i Marmara	52
Bahr-i Muhît-i Cenubî	55
Bahr-i Muhît-i Garbî	55
Bahr-i Mutedil	55
Bahr-i Müncemid	52, 55
Bahr-i Siyah	52
Bahr-i Sefid	52
Bahr-i Şimal	52, 53
bandıra	55, 56, 62, 97, 113
başkonsolos	8, 62
bayağı muahede-i imdadiye ...	101, 102, 104
berat	46, 64, 72, 73
bî-taraf gemi	109-111, 113, 114
bî-taraflık	104-114, 116
Biskaya Körfezi	52
büyükelçi	40, 59, 60, 66

C

casus	92
Cebelü't-tarık Boğazı	52
Cebrail Gregor	3
cenk sefinesi	39, 54-56, 94, 110-115
Cermanya	34, 35, 125, 127
ceza	9, 11, 35, 49-51, 54, 70-73, 90, 91
Charlotte von Liechtenberg-Janeschitz	7
Cizvit	39
Code civil	10
cumhuriyet	38, 126, 127
cünha-ı hafife	73
cürüm	49, 50, 72, 74, 115

D

Danimarka	52, 53
dava-yı ıtlak u istiklal	37
defter 59, 60, 62, 68, 75, 84, 92, 113, 115, 119; ~hane.....	80
Der Fruchtgarten von Saadi.....	10
Der Frühlingsgarten von Mewlana Abdurrahman Dschami.....	10
Dersaadet.....	60, 119
Demokracya [demokrasi].....	38
Deutsche Morgenländische Gesellschaft (Alman Şarkiyat Cemiyeti).....	7, 14
Devlet-i Aliyye... 32, 39, 52, 56, 70, 73, 120	
devlet-i müctemia.....	38
Die Revolutionen in Constantinopel in den Jahren 1807 und 1808.....	11
düvel-i bahriye.....	35, 39, 52, 55

düvel-i ecnebiye.....	37, 44-46, 59, 80, 88
düvel-i gayr-ı mürekkebe.....	37
düvel-i gayr-ı müstakille.....	37, 110
düvel-i mahkume.....	36
düvel-i muharibe	87, 105-114, 116
düvel-i mürekkebe.....	37
düvel-i müstakille	37, 58, 59, 74, 76, 80, 86, 125
düvel-i müttefika	35, 36, 101-104

E

ekselans.....	65
el-Cevaib Matbaası	15
elçi	22, 40, 49, 56, 58-77, 79, 88, 116
elkâb-ı resmiye	40
eman.....	50, 89, 93, 94
Emer de Vattel.....	2, 3, 12, 14, 15
emlak	42, 46, 71, 73, 75, 93-95, 97, 99, 108, 120, 122; ~ı hassa
emvâl	42, 43, 47, 48, 52-54, 71, 73, 78, 81, 88, 89, 93-95, 97, 108, 110-113, 122; ~ a'dâ.....
~ a'dâ.....	94, 99;
~i gayr-ı müteharrike	71, 75, 108;
~i meksube.....	42, 43;
~i memnua.....	113;
~i mensube.....	44, 71;
~i müştereke	53;
~i metruke.....	48, 75;
~i müteharrike	71, 75, 95, 108;
~i natıka.....	73;
~i sâmite	47, 48
erbab-ı cürm.....	73
erbab-ı kabahat	73

esir	89, 91, 92, 100, 123
esliha	89-91, 94, 107
evbaş-ı halk	81, 85
eyyâm-ı musalaha	78, 83, 93, 96, 106
eyyâm-ı sulh	31, 35, 54, 96

F

Felemenk	52
ferman... 32, 37, 75, 86, 88, 95, 97, 120, 123	
fevkalade elçi	59, 67, 73
Finlanda Körfezi	53
Fransa... 5, 34, 35, 39, 45, 49, 52, 56, 58, 60, 61, 67, 87, 92, 110, 111, 114, 118	
Franz X. Vinzenz Freiherr Schlechta von Friedrich Ferdinand von Beust	8
Franz Xaver Freiherr Schlechta von Wssehrd	4
Friedrich Jakob Christoph Saalfeld.. 20, 21, 23	

G

ganaim	95
ganimet-i memnua	88
gasp	58, 91, 94, 112, 114, 128
Grönland	53
gümrük emini	73
gümrük memuru	69

H

hademe	64
hakem	80
hakk-ı emniyet	69, 70

hakk-ı istisna vü müsellemiyet	70
hakk-ı kabul-i sefaret	58
hakk-ı masuniyet	70
hakk-ı melce	73
hakk-ı me'men	72, 73
hakk-ı muafiyet	70, 72
hakk-ı nasb-ı sefaret	58
hamule tezkiresi	113
Handbuch des positiven Völkerrechts	20-23
Hasan Fehmi Paşa	3
Heinrich Barb	8
Henry Bonfils	4
Hollanda	39, 53, 122
hudud-ı masnua	44
hudud-ı tabiye	44
hukuk-ı cesîme	73
hukuk-ı emniyet ü masuniyet	73
hukuk-ı hadise	69
hukuk-ı ıtlak u istiklal	37, 38, 56
hukuk-ı ibâd	49, 70, 71, 76
hukuk-ı istisna	71
hukuk-ı kenar	54
hukuk-ı mevzua-ı milel	21, 32
hukuk-ı muafiyet	71
hukuk-ı mukteziye	69
Hukuk-ı Nas	2, 3
hukuk-ı sahil/sahiliye	53, 54
hukuk-ı sefaret	58, 69, 74, 75

hukuk-ı tabiiye 21, 32, 69;
~i milel 21, 32

I

Ibn Jemin's Bruchstücke aus dem Persischen
10

İ

iadename 75
İbrahim Hakkı Paşa 3
İbrahim Sarım Paşa 14
ictima-ı düvel 38
idare-i ahval-i dahiliye 80
idare-i ahval-i hariciye 80
ilanname 107
ilm-i politika 31, 33, 35-38, 41, 44,
53, 54, 56, 58, 69, 75, 77, 87, 91-93, 97, 98,
101, 105, 111, 114
imparator 40, 41, 63, 121, 122, 128
imtiyaz/imtiyazât 8, 17, 33, 37, 40, 45,
47, 51, 56, 58, 59, 61-68, 71-75, 78, 93, 102,
106, 108, 116
İngiltere 21, 39, 45, 52, 53, 56, 60, 67,
110, 111, 114, 122
inkılâbât-ı dahiliye 35, 44
inkılâbât-ı hükmiye 37, 45
İrlanda Denizi 52
irtikab/irtikabât ... 34, 50, 72, 80, 81, 85-87,
89, 92-94, 98, 107, 109, 110, 112
irtikab-ı cinayet 100
irtikab-ı cürm 50, 72
irtikab-ı kabahat 51, 71, 72
İskoçya 52

İspanya 55, 56, 61, 67
istiklal-i tâm 64, 94, 95, 109
istirkak 74, 89, 91
İsveç 35, 53, 67
İsviçre 39, 53, 103
İtalya 34, 61, 127
itimatname .. 60, 61, 64-67, 70, 74, 75, 116;
~i umumi 64
izinname 96
İzlanda 53

J

Joseph von Hammer-Purgstall 7, 10, 11
Jusuf und Suleicha Romantisches
Heldengedicht 10

K

kabahat 50, 51, 71-74, 115
Kadir Nevfel bin Nimetullah bin Corcis Nevfel
et- Trablusî 17
Kaiserliche Akademie der Wissenschaften ..
7, 11
Kalabriya 53
Kamill Franz Karl Adam Freiherr Schlehta
von Wssehrd 4
kañılarya müdürü 64
kapudan 62, 112, 113, 115
karantina 46
Katharina Gutherz 4
katip 64, 66, 124
Katolik 34, 39, 41, 58, 67, 124-128
kavâid-i harbiye 87, 91

kavâid-i milliye	81, 83
kavâid-i mutade-i harbiye	86
kavânîn-i cezaiye	71
kavânîn-i düveliye	83
Keçecizâde Fuad Paşa	8
Keçecizâde İzzet Molla	8
kefalet	79;
~name	79
Kemalpaşazâde Said Bey	3
Ketâb-e Hoqûq-e Melal	16
kethüda	64
Kitabu Hukuku'l-Ümem	17
Koca Hüsrev Paşa	2
konsoles	8, 10, 61, 62, 78;
~ vekili	62
Konstanz Gölü	53
korsan	54, 95, 110, 112
kral / ~lık	33, 40, 41, 45, 59, 63
kudûmiye	48
Kudüs-i Şerîf	61
Kutb-i Şimal / ~ Şimalî	38, 52
kuttâ-i tarik	85, 87

L

La Manche [Boğazı]	52
Lapon	38
Le Droit des gens (Emer de Vattel)	2, 4, 12, 14
Lusitanya Körfezi	52

M

mahkeme	35, 49, 71, 72, 74, 80;
~i bahriye	115
Mahmud Esad Seydişehrî	4
mal defteri	112, 113
mal-ı eman	94, 108
mal-ı meksub	42
mal-ı memnu	111, 112
Manuel Terminologique Français-Ottoman (Mecmua-i Istilahât-ı Resmîye)	9
maslahatgûzar/ ~lık ..	59, 60, 61, 64, 65, 75
Mecelle	10
Mehmed Adil	4
Mehmed Ahsen Efendi	2
Mehmed Cemil [Bilsel]	4
Mehmed Emin Âli Paşa	9
Mehmed Yaver Efendi	2
mellâh defteri	112
memalik-i mahruse	31, 32, 62
Messina Boğazı	53
mevâsık-ı örfiye	79
meveddetname	116
mîlel-i İseviyye	40
mîlel-i Mesîhiyye	41
Mîrzâ Moheb Âli Khân Yekânî	16
misak	42, 43, 48, 75-77, 79, 80
muafname	97, 99, 108
muafiyet	22, 61, 62, 70-73
muahedât	61, 69, 76, 77, 80, 83, 88, 99, 101, 108, 115, 117, 118;

~ı düveliye	88;	murahhas elçi	60, 62, 76
~ı harbiye	96, 99, 100;	musalaha ahidnamesi	119
~ı hâssa	18, 21, 31, 32;	Mustafa Reşit Paşa	13
~ı sulhiye	33	muvazene bi'l-ittifak usulü	117
muahede	56, 86, 95, 96,	muvazene-i politika	33-35, 79
98-102, 104, 105, 114, 117;		mücrim	50, 72, 73
~i düveliye	75;	mücrim-i mülteci	73
~i imdadiye-i münferide	101;	mühimmat-ı harbiye	101, 103, 107, 109,
~i imdadiye-i tecavüziye	101;	111	
~i imdadiye-i tedafüiye	101, 104;	mükâleme-i umumiye meclisi	64, 65, 68
~i imdadiye-i umumiye	101;	müsadere ...	11, 23, 49, 89, 91, 93, 108, 110,
~i iştirak bi'l-harp	101, 102, 104;	111	
~i Kudsiye	45;	müşavere-i dostane	35
~i milliye	75	mütareke	23, 90, 98, 99, 102;
muâkade usulü	35	~i gayr-ı medîde	98;
Muâkade-i Mübâreke	39	~i medîde	98, 99
muamele bi'l-müsavat	106, 109	mütareke-i münferide	98
muavin / ~lik	6, 19, 64	mütareke-i umumiye	98, 99
muhabereci	97, 100;	müzakere-i dostane	80
gemisi	97		
muharebe-i bahriye	85, 94, 95, 97, 109,		
110, 112-114			
muharebe-i berriye	85		
muharebe-i dahiliye	85		
muharebe-i hariciye	85		
muharebe-i münferide	85		
muharebe-i tecavüziye	85, 101		
muharebe-i tedâfuiye	85, 101		
muharebe-i umumiye	85		
muhasamât	85, 87, 93, 98, 99, 117		
Muhbir	17, 18		
mukabele bi'l-misil	22, 47, 63, 80, 81, 85,		
90, 94			

N

nakz-ı muahede	86
Namık Kemal	19, 20
Napolyon	35, 40, 67, 87, 110
nehb	42, 54, 81, 93-95, 97, 99, 110, 111,
113, 114	
nehynome	88
Nemçe	34
nişan	7, 8, 56, 62

O

okyanus	52, 55, 56, 103, 109, 112
---------------	---------------------------

Osmanische Sprichwörter (Durûb-ı Emsal-i
Osmaniye/Proverbes Ottomans)7, 10

P

parlamentar97
pasaport46, 62, 64, 68, 69, 96;
~ ulaşı69;
~ varakası64
patent110, 112
Paul Fauchille4
Philipp von Körber7
Portekiz55, 67
Protestan34, 39, 58, 124, 127
Prusya3, 39, 45, 60, 67

R

Recaizâde Mahmud Ekrem9, 20
rehin71, 79, 91, 99, 100, 107, 108
resm-i gümrük69
résident59-61
révolution92
rıkkıyet55, 93
Rim papası33, 39, 40, 41, 58, 60, 67
Roma İmparatorluğu33, 36
ruhsatname77, 81, 87, 97
Rumeli Demiryolu Şirketi (Die Compagnie
des Chemins de fer Orientaux)8
Rusya35, 39, 45, 60, 67
rüşsâ-yı Efrenciye61
rüşum / ~at48, 61, 73, 78, 94, 108

S

saltanat12, 31, 36, 38;
~1 gayr-ı mukayyede38, 119, 120;
~1 mansube bi'l-intihap38;
~1 mevruse38;
~1 mukayyede38, 121, 128
sefain-i harbiye86
sefaret5-7, 10-14, 58-61, 63-75, 80;
~ hekimi64;
~ jurnali68;
~ müsteşarı63;
~ papazı64;
~ ulaşı69;
~ hane66, 67, 72, 73, 75
sefine39, 54-56, 78, 89, 95, 97,
108-113, 115
sefir3, 13, 51, 59, 61;
~i kebir60
selâtin-i Selçukiye61
senedât-ı resmîye64, 68
serkatip64
sicil68;
~name112, 116
Sicilya53
Sicilyateyn53
Société Asiatique (Paris)7
sofgard97
status quo117
Sund [Øresund] Boğazı53
süferâ61, 64-66, 69

Ş

şahadetname62, 68

Şarkiyat Akademisi (Die Kaiserliche und
Königliche Orientalische Akademie) ...5, 6,
7, 10, 12

Şinasi3, 18-20

T

tahditname88

tahrirât-ı resmiye69, 112

takrirat-ı resmiye80

taleb-i himayet73

talimname64

tasdikname77, 79, 118

Tasvir-i Efkar2, 3, 12, 18-20

tavsiyename62

tebeddülât-ı hükmiye35, 44

tecavüzât-ı ecnebiye34

tecavüzât-ı nâ-mergûbe33, 45

tekalif48, 61, 62, 73, 94, 108

terâzi-i tarafeyn42, 76, 80

tercüman / ~lık5-7, 10, 12, 13, 17, 64

teslimiyet muahedesi98

teşrifat / ~çı22, 40, 55, 56, 59, 65, 66, 69;

~ı bahriye55, 56, 59;

~ı ihtiramiye65, 69;

~ı resmiye40, 41, 60-62, 64, 65, 69, 74;

~name40

U

uhûd35, 56, 65, 69, 77-80;

~ı gayr-ı meşruta77;

~ı hassa45, 77;

~ı ma'kûde79;

~ı meşruta77;

~ı milliyeye76, 77, 79, 99;

~ı ticariye78, 79;

~ı umumiyeye77

ukde-i ahd80

ukubât-ı şedîde72

ukubet47, 72, 88, 90, 93, 100

umûr-ı harbiye88, 92

umûr-ı hariciye nazırı61, 66, 68, 69, 116

umûr-ı ticaret78, 113

Ungarische Akademie der Wissenschaften7

usul-i mukarrere-i harbiye87

usul-i politika-ı vakt u hal79

uti possidetis117

W

Wiener Hofbibliothek (K. und K. Hofbibliothek,
Österreichische Nationalbibliothek) ...7, 10

Ü

üserâ74;

~ı harp91

V

vekil-i murahhas59

Viyana3-10, 12-19, 59, 65;

~ Kongresi60

vize68

vizite66, 67

Y

yağma54, 94, 95, 97, 102, 103,
109-112, 114, 119

yed-i vâhid53, 55

yol tezkiresi46, 62

Yusuf Halis Efendi 2

Z

zabıtname 62, 68

zabt 34, 35, 36,
42, 43, 45, 51, 52, 53, 64, 67, 68, 72-74, 88-
90, 92, 94-96, 109, 110, 112-116, 122, 127;
~ u kabz 81

zabtiye memuru 62, 73

Zuider[zee] Gölü 53

GÖRSELLER

Görsel-1: Ottokar Maria Freiherr Schlehta von Wssehrd

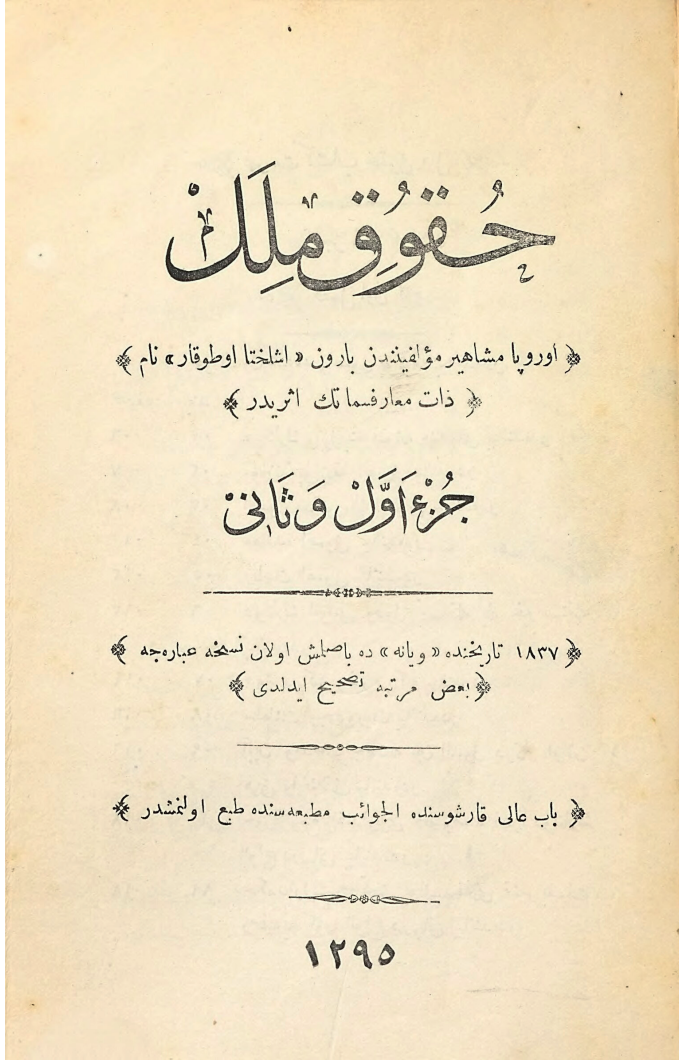
(Kaynak: Agenor Graf Gołuchowski von Gołuchowo, *Die K. und K. Konsular-Akademie von 1754 bis 1904: Festschrift zur Feier des hundertfünfzigjährigen Bestandes der Akademie und der Eröffnung ihres neuen Gebäudes*)

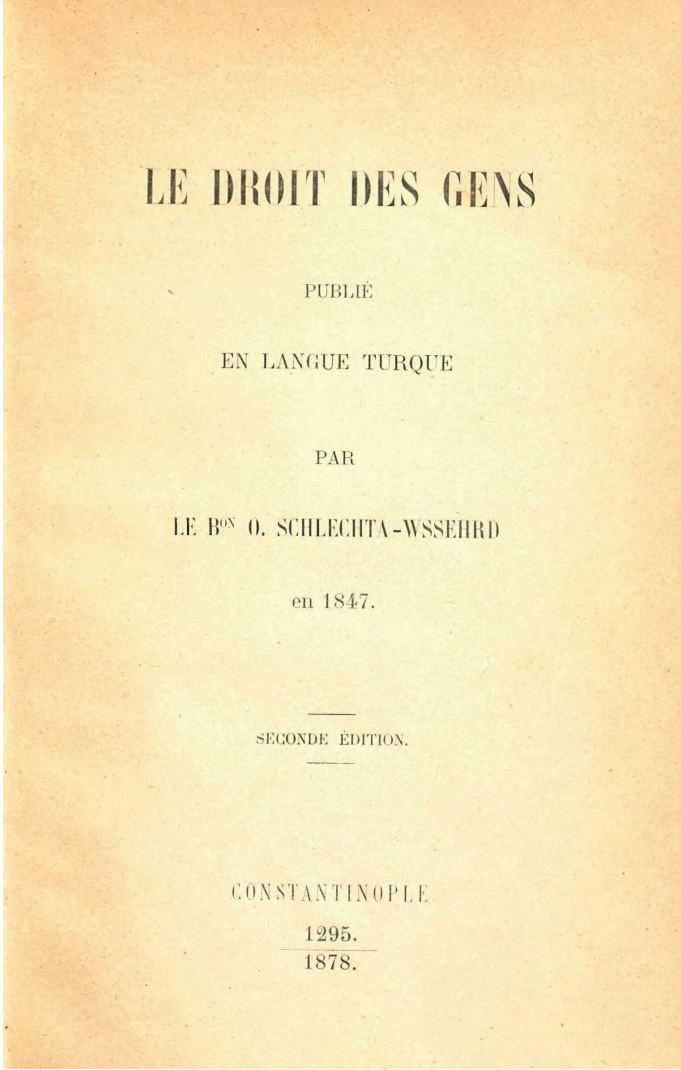
Görsel-2: Zentralfriedhof'daki Schlechta-Wssehrd aile kabristanı
(Kaynak: <https://tng.adler-wien.eu>)

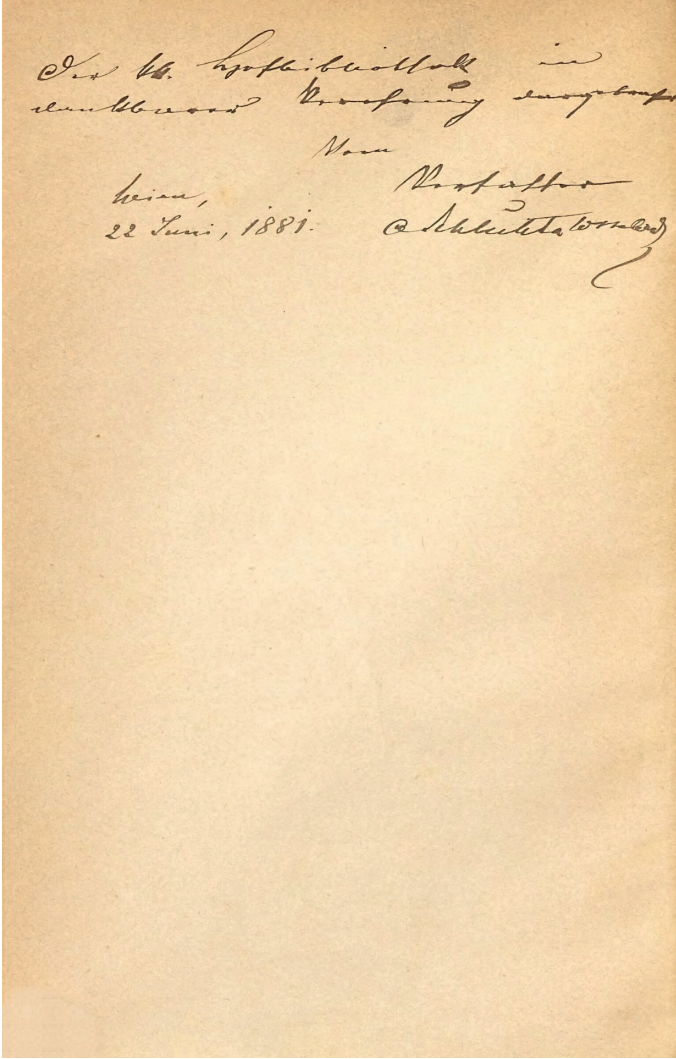
Görsel-3: Kitab-ı Hukuk-ı Mîlel'in 1. cildinin Viyana'da 1847'de yapılan ilk baskısının iç kapağı (Kaynak: Österreichische Nationalbibliothek)

Görsel-4: Hukuk-ı Mîlî'n İstanbul baskısının iç kapağı (Kaynak: Österreichische Nationalbibliothek)

Görsel-5: Hukuk-ı Mîlel'in İstanbul'daki baskısının Fransızca iç kapağı
(Kaynak: Österreichische Nationalbibliothek)

Görsel-6: Ottokar Schlechta'nın Viyana'daki Kaiserliche Hofbibliothek'e imzaladığı Hukuk-ı Mîlî'n İstanbul baskısı (Kaynak: Österreichische Nationalbibliothek)

Ahlatlıbel Mahallesi İncek
Şehit Savcı Mehmet Selim Kiraz Bulvarı
06095 Çankaya / ANKARA
Tel: 0 312 489 81 80 . Faks:0 312 489 81 01
www.taa.gov.tr

ISBN: 978-605-9095-60-2

TAA NO: 230